

**Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

**Надія Дудник, Ореста Карпенко,
Олександра Свйонтик**

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Навчальний посібник

Дрогобич, 2023

УДК 373.2.091.33(075.8)

Д 81

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 22 грудня 2022 р.)

Відповідальний за випуск:

Невмержицька О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти.

Рецензенти:

Чепіль М.М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Янкович О.І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного університету імені В. Гнатюка.

Дудник Н., Карпенко О., Свйонтник О.

Д 81 Сучасні технології дошкільного виховання : навчальний посібник для студентів другого (магістерського) рівня освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта. Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2023. 300 с.

Тексти лекцій укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання» (укладач Дудник Н.З.). У навчальному посібнику відображено основні положення із законодавчих документів, які регулюють діяльність педагогів у ЗДО, визначено зміст, методи використання сучасних педагогічних технологій, проаналізовано шляхи реалізації освітніх завдань у співпраці вихователів, методистів, батьків вихованців, громадськості. Лекції дають змогу студентам ознайомитися з новаціями в дошкільній педагогіці, розглянути проблемні питання курсу, виокремити завдання для подальшого вдосконалення професійної компетенції.

Посібник може стати корисним для широкого кола педагогів, небайдужих до проблем нових досліджень та практичної реалізації передового педагогічного досвіду в галузі дошкільної освіти.

© Н. Дудник, О. Карпенко, О. Свйонтник, 2023

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023

Зміст

Вступ	4
Тема 1. Предмет і завдання дисципліни	
«Сучасні технології дошкільного виховання»	7
Тема 2. Інноваційні тенденції розвитку сучасної дошкільної освіти ...	40
Тема 3. Організаційна методична підготовка педагога	
до інноваційної діяльності	76
Тема 4. Сучасні програми дошкільного виховання	109
Тема 5. Технології раннього розвитку дитини	137
Тема 6. Технологія психолого-педагогічного проектування	166
Тема 7. Вальдорфська педагогіка в дошкільлі	202
Тема 8. Педагогіка М. Монтесорі як системна технологія	
саморозвитку особистості	234
Тема 9. Технології розвитку творчої особистості	
у дошкільному віці	262
Тематика індивідуальних завдань з дисципліни	
«Сучасні технології дошкільного виховання»	295
Завдання для самостійної роботи з дисципліни	296

Вступ

Сучасна дошкільна педагогіка розвивається на засадах використання кращого вітчизняного досвіду та з урахуванням тенденцій європейської освітньої практики. Дошкільна педагогіка має на меті допомогти сформуватися особистості дитини раннього та дошкільного віку у гармонії всебічного розвитку, враховуючи особливості індивідуальності й сприяючи соціалізації в умовах ЗДО. Якісна підготовка фахівця з дошкільної освіти, який володіє новими знаннями про тенденції розвитку науки у галузі дитинознавчих дисциплін, ознайомлений із сучасними методами, засобами розвитку дошкільників, вимагає вивчення нових освітніх програм, методик, технологій. Для окреслення власного вектора професійного зростання майбутній фахівець дошкільної освіти визначає основні завдання сучасних законодавчих документів, в яких пріоритетним є створення спеціального розвитку середовища для вихованців, сприятливої емоційної атмосфери, застосування нових методик, врахування індивідуальних особливостей розвитку. Такий широкий спектр напрямів розв'язання освітніх проблем вимагає всестороннього вивчення питань нових досліджень з проблем організації дитячого простору, в якому домінують принципи гуманізму, демократизму, природовідповідності, співробітництва, творчого розвитку, демонструються зразки шляхетної поведінки.

Вивчення педагогічних систем, методик кращих педагогів світової практики створять передумови для осмислення власних знань студентів другого (магістерського) рівня підготовки, щоб процес професійного зростання набував аналітичного, творчого, інноваційного характеру. Підготовка фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта до продуктивної діяльності в ЗДО в Україні передбачає засвоєння низки педагогічних дисциплін, серед яких «Сучасні технології дошкільного виховання» займають провідне місце. **Мета** викладання навчальної дисципліни полягає у теоретико-методичній підготовці майбутніх вихователів до професійної діяльності; ознайомлення з кращими надбаннями вітчизняної і світової педагогіки з проблем виховання дітей

дошкільного віку; розуміння змісту педагогічних категорій та понять; ознайомлення з новими технологіями, освітніми програмами, методиками; вироблення вмінь застосування інноваційних форм, засобів організації освітньої діяльності в умовах ЗДО; визначення методів науково-педагогічного дослідження; формування компетентнісної готовності до впровадження новацій; удосконалення професійних якостей сучасного педагога у прагненні до саморозвитку.

Вивчення дисципліни спрямовується на формування таких **компетентностей**:

загальні:

- оволодіння психолого-педагогічними знаннями з основ сучасних людинознавчих дисциплін;
- здатність вчитися: ознайомлюватися з тематичними, методичними новаціями, критично мислити;
- проявляти ініціативу до пошуку інформації з професійного зростання, генерування нових ідей;
- використання методів науково-педагогічних досліджень, визначення основної мети та завдань освітнього процесу в культурно-антропологічних вимірах та аксіологічній скерованості;
- усвідомлювати цілісність освітнього процесу і вибудовувати його на засадах гуманізму, демократизму, з усвідомленням цінностей української культури;

фахові:

- здатність до організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти із застосуванням науково обґрунтованих, традиційних та інноваційних засобів, методів, прийомів, технологій;
- здатність до раціонального використання матеріально-технічної бази ЗДО, створення розвиткового середовища для особистісно орієнтованого виховання дошкільників;
- здатність до інноваційної діяльності, організації науково-методичної співтворчості в ЗДО;
- здатність до професійного розвитку, освоєння нових освітніх програм дошкільного виховання;

– здатність до організації індивідуального підходу в особистісному розвитку дошкільників в умовах ЗДО;

– здатність до психолого-педагогічної діагностики й складання проєкту співпраці суб'єктів освітнього процесу.

Навчально-методичний посібник «Сучасні технології дошкільного виховання» ґрунтується на теорії поглиблення знань, вироблення умінь та творчого осмислення передового педагогічного досвіду у діяльнісному підході до підготовки фахівців з дошкільної освіти. Навчальна дисципліна передбачає проблемний підхід та використання практичного досвіду студентів у ознайомленні зі змістом лекцій для дослідницького вивчення змісту організації роботи з дітьми раннього та дошкільного віку, удосконалення вмінь та навичок з професійної майстерності, пошуку шляхів саморозвитку в процесі професійного зростання.

Посібник побудований відповідно до програми дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання» (2020 р., автор: Надія Дудник) і має наступність у подальшому вивченні навчальних дисциплін за спеціальністю «Дошкільна освіта» у закладах вищої освіти. Теми логічно структуровані, розкривають зміст проблемних завдань, які визначаються. Література відповідає сучасним вимогам для розширення знань у пошуку нової інформації.

Тема 1. Предмет і завдання дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання»

План

1. Актуальність, мета і завдання навчальної дисципліни.
2. Філософські засади як передумова виникнення новацій.
3. Класифікація педагогічних технологій в дошкільній освіті.
4. Процес впровадження новацій в систему педагогічної практики.
5. Готовність педагога ЗДО до використання новацій в освітньому процесі.

Основна література

1. Актуальні проблеми удосконалення дошкільної освіти : зб. тез регіон. наук.-практ. конф. до 20-ліття факультету психології, педагогіки та соціальної роботи (14 травня 2019 року) / за ред. В.В. Городиської. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2019. 246 с.

2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

3. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.

4. Закон України Про дошкільну (оновлений 12.10.21) освіту. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI06190A.html

5. Запорожець, О.В. Психологія : підручник для пед. училищ. 3-е вид. Київ : Рад. школа, 1967. 22 с.

6. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку). Київ : Нора-прінт, 2006. 108 с.

7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.

8. Чепіль М. Педагогічні технології : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.

Додаткова література

9. Бех І.Д. Особливості особистісно-зорієнтованого виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
10. Великий тлумачний словник української мови : в 20-ти т. Т. 2. Київ : Наукова думка, 2012. 976 с.
11. Воронова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми. *Психолог*. 2006. № 25. С. 5–37.
12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
13. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Малафіїк І. Структура і динаміка розвитку освітніх інноваційних процесів. URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/6046/49/>
15. Педагогічні технології: теорія та практика : навч.-метод. посібник / за ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава : АСМІ, 2006. 230 с.
16. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
17. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
18. Сметанський М. Історичні джерела сучасних концепцій виховання. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Вип. 53. С. 32–37.
19. Сто порад учителів. В.О. Сухомлинський. *Вибрані твори* : в п'яти томах. Т. 2. Київ : «Радянська школа», 1976. 670 с.
20. Scribner S., Cole M. The psychology of literacy. Cambridge, MA : Harvard University Press. Paperback edition, 1981. 335 s.
21. McLeod S. *Теорія когнітивного розвитку Жана Піаже*. Просто Психологія. 2018, 6 червня. URL: www.simplypsychology.org/piaget.html

1. Актуальність, мета і завдання навчальної дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання»

Виклики сучасного життя, коли політичні, економічні, соціальні зміни вимагають від особистості глибоких інтелектуальних знань, громадянської і національної свідомості, технологічної й інформаційної ерудиції, соціальної активності, налагодження гармонії взаємин людини та природи, реалізації власних талантів та розвитку здібностей зростають вимоги до перегляду й оновлення змісту освіти. Світогляд людини, її активна громадянська позиція, моральні цінності закладаються у період дошкільного дитинства, коли відчуття мають сенситивність, а любов до рідного краю з прагненням стати її гідним будівничим – підсвідоме формування. Держава та суспільство стоять на захисті прав та свобод кожного громадянина і турбуються про створення гідних умов для проживання дитиною першого періоду освітнього становлення.

Сучасне українське суспільство має потребу в особистостях, які вміють відповідально ставитися до соціальних та природоохоронних завдань, володіють гнучким мисленням, ініціативні, творчі, самостійні, ерудовані, вільні й національно свідомі. Пріоритетними залишаються освітні тенденції у розробці освітніх стратегій щодо організації гармонійного суспільного співіснування на основі ідеї гуманізму, демократії, громадянської свідомості, національної культури. Відкритість технологічним та інформаційним новаціям створює перспективу активної комунікації, відкритості у спілкуванні та обміні професійними здобутками. Науковці та практики експериментують, діляться відкриттями, розробляють стратегії, відчуваючи потреби часу, задовольняють вимоги суспільства у наданні освітніх послуг. У розвитку дошкільної освіти є тенденція *орієнтованості на потреби дитини*: індивідуальні в розвитку розумових, культурних, соціальних, валеологічних компетенцій з метою набуття досвіду для повноцінного особистісного зростання, щоб стати відповідальним, самостійним, творчим, ініціативним громадянином своєї держави. Методологічне, матеріальне, методичне забезпечення дошкільної освіти як першої

освітньої ланки нашої держави ставить перед суспільством важливі завдання, які можливо реалізувати тільки використовуючи сучасні педагогічних технології.

Оновлюється зміст освітньої парадигми (грец. *paradeigma* – приклад, взірець), яка подає своєрідне кредо: «Навчання упродовж життя». Це вимагає від педагогів уваги до процесу самоосвіти, розвитку знань та умінь, зацікавленості новаціями у сфері педагогіки та психології, знань з англійської мови, інформаційної грамотності, щоб освіта для дошкільнят мала актуальний характер, відповідала перспективам і прогресивним змінам у соціальній, громадянській, технологічній та економічній сферах. Українська дошкільна освіта в унісон світовим стандартам сповідує *принцип дитиноцентрованої педагогіки* (задоволення потреб кожної дитини у збереженні життя, розвитку задатків і талантів, індивідуального підходу в організації освітнього процесу тощо). На державному рівні одним із перших законодавчих актів був Закон України «Про освіту» (1992), в якому декларувалися засади особистісно орієнтованої педагогіки: «Метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей...» [4]. А в 2001 р. розроблено закон «Про дошкільну освіту», що підкреслило важливість виховання та навчання дітей для суспільства на державному рівні і згодом (2010) затверджено обов'язкову передшкільну освіту.

Для реалізації основної освітньої мети ЗДО у задоволенні всебічного, розвитку особистості дошкільника з урахуванням індивідуальних можливостей та потреб у співпраці з сім'єю на основі принципів дитиноцентризму. Співучасть освітян, громадськості й сім'ї як головних інститутів виховання забезпечують дитині гармонійну адаптацію до умов життєдіяльності. Продуктивна співпраця складається тоді, коли педагоги та батьки вихованців у педагогічній просвіті узгоджують стратегії виховання, поділяють філософію гуманістичного, особистісного, самостійного розвитку дитини в період дошкільного зростання, створюють умови для безпечного, доступного у пізнанні світу, виховують кращі якості характеру, турбуються про

мораль, створюють позитивну емоційну атмосферу, сприяють розвитку здібностей, передають досвід у формуванні національної свідомості, громадянської активності.

Усі освітні заклади дотримуються вимог законодавчих документів (Закон України «Про дошкільну освіту», базова освітня програма «Я у Світі», Національна доктрина розвитку освіти, Державний професійний стандарт вихователя ЗДО та ін.). Організація освіти сучасного вихователя передбачає застосування принципу *гуманістичності* з урахуванням нових досягнень педагогіки, психології, медицини, фізіології, соціології у створенні доступних для розвитку дитини умов. Керуючись принципом *індивідуального підходу*, педагогічні колективи мають змогу обирати освітні проекти, вдосконалюють способи організації виховного процесу за певними моделями (предметно орієнтованими, особистісно зорієнтованими, творчо спрямованими, з урахуванням можливостей дітей з особливими потребами). Батьки вихованців на основі *демократичного* принципу на засадах свободи обирають ЗДО, який задовольняє їхні запити на освітні послуги, тому популяризація різних за способом організації сімейних, приватних, авторських освітніх закладів зростає. Принцип *варіативності* задовольняється впровадженням інноваційних змін у педагогічній теорії та практиці: вивчення і впровадження кращого європейського досвіду, звернення до історичного минулого української етнопедагогіки у розробці авторських, парціальних освітніх програм.

Розробкою концептуальних положень дошкільної педагогіки займаються сучасні дослідники: вивченню теоретико-методологічних основ застосування інноватики присвятили праці Л. Артемова, В. Андрущенко, І. Дичківська, С. Золотухіна, Н. Ничкало, О. Кононко, Ю. Косенко, Т. Поніманська, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін.; практичні аспекти впровадження новацій студіюють А. Богуш, Н. Гавриш, А. Гончаренко, К. Крутій, С. Ладивір, Н. Лисенко, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Фасолько, Л. Фесюкова та ін. Теорія та практика у співпраці створюють умови для функціонування дошкільних освітніх установ, які надають знання, виховують життєво потрібні компетенції, формують особистість з використанням останніх

досягнень науки, впроваджують інноваційні методики організації роботи, апробують авторські навчальні системи та освітні програми.

Сучасна дитина дошкільного віку – нова особистість, на формування якої безпосередньо й опосередковано впливають різноманітні фактори сьогодення: соціальні, природні, екологічні, інформаційні, технологічні. Тому дошкільна педагогіка у вивченні педагогічних нововведень як системних, так і локальних (на рівні здобуття певних знань чи розвитку вмінь) розглядається теоретиками і практиками в динаміці суспільних змін з метою формування у вихованців *компетенцій* у галузі соціальних відносин, пізнання світ людей, природи, предметів, самостійної діяльності та прийняття й вироблення цінностей.

Дисципліна «Сучасні технології дошкільного виховання» має на меті ознайомити із актуальними досягненнями теорії та практики, які апробовані в умовах закладів дошкільної освіти та в сімейному вихованні у здійсненні моделі партнерської взаємодії батьків, вихователів, громадськості для створення умов виховання, навчання, розвитку дітей раннього та дошкільного віку на засадах педагогіки співробітництва. У доповіді академіка В. Кременя, присвяченій стану та перспективам розвитку сучасної української освіти, зазначено: «В основному створено функціонуючу та самодостатню національну систему освіти, що зберегла прогресивні традиції минулого, водночас стала краще відповідати новим суспільним відносинам і накопичила інноваційний потенціал подальшого розвитку. Розпочатий з прийняття в 1991 р. законів про освіту та наукову і науково-технічну діяльність, цей період національної освітньої самоідентифікації завершився остаточною дезінтеграцією української освіти з пострадянським освітнім простором, створенням національного освітнього законодавства, прийняттям Національної доктрини розвитку освіти», проте є і проблеми, зокрема, «у національній освіті накопичувалися невідповідності передовій європейській і світовій практиці» [6, с. 4].

Реформи Нової української школи дають перспективу для налагодження співпраці із ЗДО у забезпеченні реалізації наступності освітніх завдань. Одним із важливих є неперервність процесу

підвищення кваліфікації педагога впродовж професійної діяльності задля актуалізації знань та розвитку умінь у процесі організації щасливого й пізнавального процесу дошкільників. Інноваційні знання з філософії дитячого буття, виховання шляхетних рис характеру, формування самостійності з періоду раннього розвитку особистості вимагають від педагога зацікавленості у вивченні нових розробок з педагогічних технологій, набуття вмінь впровадження методик, творчих розвідок для вдосконалення освітнього процесу. Дошкільна освіта оновлює методи, форми, способи організації діяльності відповідно до процесів реформування загальної освітньої системи.

У новому Законі України «Про дошкільну освіту», проєкт якого ратифікований Верховною Радою України у жовтні 2021 р. зазначено: «Система дошкільної освіти функціонує з метою забезпечення: всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення та готова до подальшого здобуття освіти на наступному рівні освіти, готова до дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству» [4]. Такий всеохопливий спектр завдань вимагає від педагогів та працівників ЗДО високої професійної компетентності. Конституційні права громадян нашої держави гарантують дітям дошкільного віку доступність та безоплатність здобуття якісної освіти, що передбачає створення і підтримку з боку держави мережі закладів дошкільної освіти, які відповідають запитам неперервної повної загальної освіти. Важливою є умова оновлення змісту дошкільної освіти в інноваційному поступі з урахуванням здобутків людинознавчих наук; запровадження сучасних засобів інформаційної та технічної комунікації, підвищення рівня знань педагогів в оволодінні технічними новаціями; організація неперервності у підвищенні кваліфікації, варіативності способів оновлення знань та умінь педагогів, видання навчально-методичної літератури; розширення зв'язків з громадськістю, взаємодія зі школою першого ступеня у наступності освітнього процесу.

Мета навчальної дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання» полягає у теоретико-методичній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності; ознайомлення з кращими надбаннями вітчизняної і світової педагогіки з проблем виховання дітей дошкільного віку; ознайомлення з педагогічними категоріями та поняттями, новими технологіями та формами організації освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку; формування знань у застосування нових методів, способів організації діяльності педагога в умовах закладу дошкільної освіти; усвідомлення мети, змісту та завдань застосування новацій у практиці дошкільного виховання; формування готовності до застосування професійних якостей на засадах компетентнісного підходу.

Вивчення дисципліни спрямоване на формування програмних результатів, які окреслені у освітній програмі дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання» (2019, автор: Дудник Н.З.). Основними завданнями дисципліни визначено:

- формування знань про сучасні освітні концепції, технології, методики, які допомагають розв'язувати завдання, зазначені у програмних документах та законодавчих актах;
- знання основних педагогічних понять, принципів організації освітньої стратегії та філософської основи інноваційних процесів в освіті загалом і в дошкільлі зокрема;
- визначення переваг інноваційних технологій, методик, технік для досягнення якісних показників розвитку вихованців ЗДО;
- оволодіння вміннями організації та проведення методичної роботи в закладі дошкільної освіти з метою презентації педагогічної технології;
- прогнозування перспектив застосування новації та профілактика перешкод на шляху впровадження сучасних технологій у роботі з педагогами та батьками вихованців;
- формування умінь обирати і застосовувати алгоритм впровадження педагогічних новацій в освітній процес з дошкільниками з урахування індивідуальних особливостей їх розвитку;

– використання психолого-педагогічних прийомів у запобіганні булінгу серед учасників освітнього процесу під час впровадження новації.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні:

Знати:

– теоретичні основи означеної дисципліни (основні категорії і поняття, мету створення педагогічних технологій, їх освітні завдання);

– зміст освітніх програм, які мають особливе призначення у формуванні певних компетенцій дошкільників і пропонуються для використання у практиці освіти;

– сучасні філософські концепції теорії розвитку освіти, які вивчають дошкільне дитинство;

– специфіку професійної діяльності педагога та виконання його основних функцій в організаторській, пізнавальній, творчій діяльності;

– особливості впровадження педагогічних технологій у практику дошкільної освіти у виробленні стратегії організації освітнього процесу;

– основні алгоритми організації та вміння застосовувати педагогічний інструментарій у впровадженні новацій;

– критерії професійної компетенції у реалізації новацій;

– основні засади проєктування, планування, організації методичної роботи в закладі дошкільної освіти;

– способи володіння науковим інструментарієм щодо розв’язання методичних проблем та усунення суперечностей, які виникають між педагогічною теорією та масовою педагогічною практикою;

– способи організації просвітницької діяльності з метою налагодження співпраці з батьками вихованців, колегами, адміністрацією;

– розуміти діалектичний зв’язок педагогічних технологій з іншими навчальними дисциплінами як педагогічного, так і психологічного, філософського спрямування.

Уміти:

– працювати з нормативно-правовою, програмною, методичною документацією; визначати продуктивні способи розв’язання педагогічних завдань;

- практично застосовувати знання з сучасних педагогічних технологій, поєднувати із компетенціями з інших дитинознавчих дисциплін;
- застосовувати сучасні педагогічні методи дослідження для визначення якості впровадження педагогічних новацій;
- характеризувати зміст та завдання нових освітніх програм для дітей дошкільного віку, виокремлювати їх спрямованість у забезпеченні умов розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- визначати суперечності в процесі здійснення педагогічного експерименту і приймати оптимальні рішення на засадах педагогіки дитиноцентризму при використанні педагогічної новації;
- аналізувати та вдосконалювати морально-етичні якості, необхідні для професійної підготовки вихователя як ініціатора й організатора педагогічної технології;
- розвивати творчість, самостійність мислення у процесі ознайомлення з новаціями з метою використання їх в професійній діяльності;
- проводити консультативну і організаційну роботу з батьками з метою просвітництва та демонстрації переваг використання педагогічних технологій;
- організовувати інноваційну діяльність з вихованцями з узгодженням з батьками дошкільників;
- створювати власний професійний імідж з використанням знань, умінь та навичок про педагогічні технології;
- на основі законів функціонування педагогічних явищ прогнозувати та розробляти стратегію дій вихователя дошкільного закладу, який здатний критично оцінювати переваги та можливі ризики у застосуванні педагогічних новацій.

2. Філософські засади як передумова виникнення новацій

Новації виникають в освіті як потреба розв'язання проблеми, пов'язаної з незадоволенням запитів суспільства щодо організації, змісту, способу передачі знань, вмінь їх застосовувати. Такі процеси є

природними і необхідними для реалізації наукового, технологічного, інформативного, творчого потенціалу людства. Суперечності мають місце на всіх рівнях освіти: від дошкільної до вищої. Так, у дошкільній освіті в останні роки батьків дітей цікавить така система, що створить умови для розвитку комунікативних здібностей дітей, самостійності у процесах мислення, вміння раціонально використовувати інформаційні й технічні засоби, проявляти творчі таланти. Запити суспільства стали актуальними у розробці нової програми «Лего-конструювання» (автор Н. Бондаренко), яка створена за ігровою технологією Т. Пеккер для дітей дошкільного віку з метою розвитку мислення, соціальних навичок, мовлення.

Педагогічна інноватика має завдання реалізації прогресивних змін, які відбуваються в соціальній та економічній сферах життя суспільства, перебуває у постійному пошуку раціональних шляхів впливу на процес освіти дитини, результатом якого має стати особистість, готова до шкільного навчання, соціальної активності, творчої діяльності, реалізації своїх талантів та прагнень. Орієнтація на нове, пошук, апробація та впровадження у практику інновацій не є самоціллю педагогіки. Передусім інновація спричинена невідповідністю попиту й результату (кризою) чинної структури, способу, методу, змісту освіти і спрямована на нові шляхи розв'язання освітніх потреб у забезпеченні актуальності та перспективності компетенцій дошкільників для подальшого інтелектуального, соціального, психо-емоційного розвитку, з використанням досягнень сучасних людинознавчих та технічних наук. Запити на організацію гідних умов та рівних прав в отриманні освіти дітей з вадами розвитку, надання послуг інклюзивної освіти, протидія проявам булінгу, індивідуалізація способу та методів розвитку дитячих задатків спонукає науковців та практиків дошкільної галузі модернізувати процес. Різноманітні за формою організації заклади дошкільної освіти мають єдину відповідність державним завданням Базового компонента дошкільної освіти у задоволенні вимог стейкхолдерів: від освітньо-розвивальних до соціально-адаптивних, від художньо-творчих до лінгвістично компетентних, від екологічних до оздоровчих, від

комунікативних до морально-етичних, від культурологічних до індивідуально розвивальних.

Сучасні педагогічні технології у дошкільлі за своїм походженням є адаптивні, такі, що мають розгорнутість використання, прийшовши в практику зі шкільної освіти (Школа комп'ютерних технологій, ТРВЗ, ейдетика, ментальна арифметика, леґо-конструювання тощо), а також створені спеціально для дітей раннього та дошкільного віку (технологія раннього розвитку Г. Домана, методика раннього навчання М. Зайцева, сенсорний розвиток за системою Ф. Фребеля, математичного мислення Т. Кумон та ін.). Процеси взаємопроникнення спонукають науковців та педагогів-практиків до системного ознайомлення з новаціями, постійного оновлення змісту, способів використання, творчого ставлення до освоєння й застосування системних нововведень.

Для з'ясування освітніх завдань дисципліни «Сучасні педагогічні технології дошкільної освіти» треба уточнити основні поняття: «педагогічні технології», «інновація», «новація», «педагогічна інновація», які допоможуть зрозуміти сутність дисципліни.

«Педагогічні технології – це галузь педагогіки, зосереджена на вивченні взаємодії учасників педагогічного процесу і розробленні інструментарію з метою її оптимізації» [8, с. 8]. *«Новація»* – це зміна, оновлення. У теорії педагогіки – це вчення про створення системних чи методичних педагогічних нововведень для удосконалення освітнього та управлінського процесу. У практичному використанні передбачає на основі філософського вчення апробацію нового, методично обґрунтованого алгоритму дій педагога чи колективу для задоволення потреб та запитів у сучасного суспільства. У дошкільній практиці новації спрямовані на розширення демократичних засад у сфері управління освітнім процесом та удосконалення організації взаємодії педагогів та батьків вихованців з використанням природних функцій саморозвитку індивіда. *«Інновація»* – нововведення, яке перебуває на стадії апробації, експерименту [10, с. 118]. *«Педагогічна інноватика»* – це процес створення, поширення та використання нових засобів і методів (нововведень) для розв'язання педагогічних проблем [8, с. 25]. Як теоретична складова – це система знань з філософії освіти, загальної

та спеціальної педагогіки, дитячої психології, соціології у диференціації знань для розробки загальної методології з метою експериментальної роботи та практичного застосування в освітній практиці. Інноватика в дошкільній практиці освоює прогресивні ідеї, принципово нові теоретичні та прикладні ініціативи в оновленні чи зміні стратегії, використанні засобів, способів впливу на дитину в освітній діяльності.

Сучасна система дошкільної освіти використовує технологічні й інформаційні досягнення в інтеграції знань, оновленні процесу надання освіти, підвищенні професійного рівня вихователів, проведенні педагогічної просвіти серед батьків вихованців для активного вдосконалення усього процесу освіти. Інтеграція знань теоретиків та експериментальні новації практиків створюють передумови для виникнення нових педагогічних технологій, методик, системних нововведень. Характерною ознакою є *інноваційність* як постійна здатність до оновлення, оптимально швидкого й якісно способу, комбінації засобів, залучення спеціалістів для реалізації освітньої мети.

Поняття «педагогічна інновація» науковці використовують в окресленні *форми організації* інноваційної діяльності; як *системну авторську сукупність професійних дій* педагога, що має результативність у розв'язанні актуальних проблем освіти; як *методика реалізації виховних завдань* на засадах врахування індивідуальних потреб дитини (особистісно орієнтований принцип); як *спосіб використання* оновлених чи принципово нових засобів педагогічного впливу на дитину в освітньому процесі.

У становленні нової педагогічної технології є певні *етапи*: виникнення запиту чи суспільної потреби – цілісні філософські, психологічні, педагогічні дослідження – врахування практичного досвіду педагогів-новаторів, практичних психологів, соціальних педагогів – раціональне застосування досягнень інформаційних та технологічних новацій – апробація новацій, методик, технологій в умовах освітнього процесу – оновлення освітніх програм, співпраця зі спеціальними установами, причетними для матеріального і технологічного переобладнання освітнього простору, навчання

педагогів та інших допоміжних працівників – широка популяризація і практична реалізація нововведення .

Сучасні педагогічні технології в дошкільній освіті, крім запитів суспільства на виховання дитини з раннього віку у створенні умов для реалізації її природних задатків у соціальній, фізичній, інтелектуальній, емоційній сферах, мають гуманістичне спрямування. Над теоретичними знаннями працювали відомі науковці вітчизняної (І. Бех, Н. Гавриш, О. Запорожець, О. Квас, К. Крутій, Н. Лисенко, Т. Пантюк, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Чепіль та ін.) та зарубіжної (Ш. Амонашвілі, В. Вундт, М. Доналдсон, Г. Доман, М. Монтессорі, Е. Кей, Ж. Піаже, К. Роджерс, Ф. Фребель, Р. Штайнер, В. Штерн та ін.) педагогіки. Так, Ж. Піаже (1896–1980) у праці «Теорія когнітивного розвитку» зазначає, що пізнання та дослідження світу дошкільника має вікову етапність у розвитку мислення під час внутрішньої мотивації до накопичення знань та умінь, які ведуть до того, що «людська думка прагне до порядку і відчуває дискомфорт від суперечностей і невідповідностей у структурах знань» [21]. О. Запорожець (1905–1981) на основі проведення досліджень підкреслював, що закони розвитку та освітнього впливу на дитину повинні відбуватися на принципах природовідповідності й індивідуалізації Теорія спрямованості особистості на пізнання світу і себе в ньому перебуває в онтогенезі фізичного, психічного, морального, соціального розвитку, бо «підсвідоме, як і свідоме сприймання дитиною світу мають значимість у процесі особистісного розвитку і відображають індивідуальний спосіб мислення та емоційної сприйнятливості» [5, с. 21].

Персоналістичну психологію як теорію розвитку особистості за законами біологізаторської теорії пропонує В. Штерн (1871–1938): «Розвиток – це саморозвиток, саморозгортання наявних у людини задатків, яке направляються і визначаються індивідуальною сприйнятливістю, можливістю відчувати і перетворювати закони буття в поняття» [20, с. 34]. Автор підкреслює унікальність розвитку дитини за законами добра, заперечуючи теорію В. Вундта (1832–1920) без усвідомленого розвитку психіки дитини, де «суб'єкт є множинність

психічних явищ, що згодом набуде оцінних суджень для практичного застосування у етичних нормах моралі» [11, с. 22].

Виховна технологія має ціль переосмислення принципів, засобів та способів в організації освітнього впливу, а виховні методи є механізмом впливу, що має сталий алгоритм дій педагога, визначені засоби, час, умови. Тому виховна технологія є масштабніша, довша в процесі реалізації, а її результати набудуть усвідомленості дитиною в подальші роки зростання. Виховна технологія, наприклад, особистісно орієнтованого розвитку І. Беха має поступальність у реалізації від дошкільного дитинства до юнацького віку, поєднує спектр виховних методів (наслідування на прикладі, наслідування прикладом, навіювання, роз'яснювання у формуванні свідомості, включення у діяльність, самовиховання та ін.). Парадигма І. Беха є гуманістичною і враховує можливості дітей із врахуванням віку, способу сприймання нового, психо-емоційної реакції, формування моральних цінностей за допомогою педагогіки навіювання, навчання через приклад і на прикладі, апелювання до кращих людських чеснот. Автор пише: «На кожному етапі розвитку суспільства створюється специфічний набір і структура цінностей. Вони сприяють перетворенню соціальних норм і ідеалів у особистісні принципи життєдіяльності» [9, с. 5].

Освіта як цілісна система, як інститут розвитку людини відображає стан усього суспільства і загальноприйнятних цінностей. Освітня практика будується за науковими законами, а її філософською основою є певна концепція, за якою розглядається сутність розвитку особистості: ідеалізм, гуманізм, антропософія, прагматизм, теософія, матеріалізм, педоцентризм. Сучасні виховні методи дитиноцентровані, виключають авторитаризм і враховують індивідуальні можливості малюка, опираються на знання з психології та фізіології. В організаційних моментах методи виховання апелюють до відчуттів дитини, передбачають рекомендований характер виконання, довільність участі, співпрацю з батьками вихованців у виробленні єдиного підходу.

Гуманізм – прогресивна течія культури, яка зародилася у період Відродження і на противагу схоластичному навчанню обумовила

доцільність розвитку особистості у свободі «з утвердження поваги до гідності і розуму людини, її права на щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей» [12, с. 69]. Представники: Т. Кампанелла, Т. Мор, Ф. Рабле, Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо та ін. В українській педагогіці прогресивні ідеї виховання за принципами природовідповідності, гуманізму, народності, індивідуального підходу були розроблені К. Ушинським, С. Русовою, В. Сухомлинським та ін. В. Сухомлинський *гуманізм* обґрунтує на твердженні про гідність та самоцінність дитини як суб'єкта освітнього процесу, а наставник є прикладом для наслідування: «До того часу, поки дитина дивиться на вас і вірить у вас, ви справжній вихователь, наставник, ви учитель життя, ви авторитет, живе втілення життєвої мудрості, ви друг, товариш. Пам'ятайте, що ці речі дуже тендітні, їх легко зруйнувати» [19, с. 640]. Щоб зберігати суб'єкт-суб'єктні взаємини між вихованцем та вихователем потрібні передовсім людські якості – любові до дитини, а методика діяльності на засадах педагогіки партнерства буде освоєна під час професійного навчання.

Гуманістична педагогіка К. Роджерса (1902–1987) у теорії «Я-концепція» або «Самість», що стала напрямом у прикладній психології та педагогіці, рекомендує орієнтуватися у вихованні на позитивні моменти віри в дитину, щоб надати їй вільний вибір занять, задоволення пізнавальних інтересів. Автор констатує: «Цікавий парадокс полягає в тому, що коли я приймаю себе таким, яким я є, тоді я можу змінитися» [17]. У майбутньому оптимізм та віра в безмежні можливості морального зростання особистості, коли вона може проаналізувати свої позитивні вчинки, стають особистісним прагненням до саморозвитку. К. Роджерс стверджує, що важливим є розуміння і прийняття вихованця педагогом таким, яким він є, що забезпечить умови для подальшої конструктивної діяльності у напрямі особистісного зростання без тиску та прояву авторитарності. «За таких умов відбувається зближення «Я» реального і «Я» ідеального – того, до якого прагне дитина з огляду на актуальні соціальні цінності й норми» [17]. Виховне завдання: створення атмосфери довіри, безумовного прийняття, безпеки, відсутності осуду та прямої критики, а ще активній

зацікавленості справами дитини, її досягненнями та невдачами з метою налагодження співпраці, спільного інтересу у виконанні завдання. Адже розвиток особистості відбувається як самостійно, так і під впливом дорослого, який відкриває таємниці світу, показує шляхи самореалізації, дослідження, творчості.

Орієнтація на індивідуальні особливості людини (уподобання, темперамент, сприйнятливність, психо-емоційна реакція тощо) у намаганні сконцентрувати увагу на певних об'єктах для пізнання, проблемних моральних питаннях, основах природоохоронних заходів, організації дозвілля, щоб життєдіяльність була сповнена поступальним рухом у розумовому, творчому, духовному, сенсорному розвитку.

Визначимо *складові гуманної педагогіки*:

– створення позитивної і водночас *емоційно стабільної спокійної атмосфери буття*, яка, з одного боку, заохочує до діяльності, а з іншого, не змушує;

– здійснення освітньої діяльності педагогом із *врахуванням вікових та розумових можливостей дітей* (спосіб мислення, уява, увага, вміння висловлюватися);

– застосування *акторської майстерності* у педагогічній взаємодії, доречне залучення вербальних та невербальних (жести, міміка, паузи, регуляція тембру голосу тощо) засобів впливу;

– побудова мовлення вихователем з визначенням проблеми, невідомого, щоб спонукати дошкільників до участі у їх розв'язанні, поясненні, віддаючи перевагу прояву дітьми *ініціативи*;

– *педагог* залишається організатором освітнього процесу як *порадник*, не домінуючи в діяльності: об'єднує дітей у групи (пари), визначає тему, дотримується головної мети заняття, уточнює і окреслює основні поняття, заохочує несміливих дітей до участі, розподіляє види навчальних робіт тощо;

– спонукає дітей *до творчості, самостійної діяльності*, підтримує бажання створювати щось нове, незвичайне, апелює до дитячої уяви, розгортає мислення, педагог та дитина спільно аргументують мету нової діяльності чи призначення новоствореного продукту.

Гуманістична педагогіка має певні правила організації, а також потребує від вихователя прояву ініціативи у комбінації творчих ідей, створенні розвиткового середовища для дитячої самостійної пошукової діяльності. Дошкільники емоційно відгукуються на нове, цікаве, хочуть також стати творцями, умільцями, виявити свою участь у процесі. Гуманізм – це любов та прихильність до кожного вихованця, розуміння потреб та врахування можливостей, праця на перспективу розширення знань та умінь, виховання соціальних компетенцій у співпраці дітей у малих групах, парах, колективі. Педагог як режисер новоствореного оркестру, де цінним є кожен учасник, важливі його відчуття, бажання творити, висловлюватися, удосконалювати світ, але враховувати буття інших, щоб свобода діяльності не перешкоджала іншим учасникам освітнього процесу. Досягнути гармонії може тільки педагог, який завжди розвивається, удосконалює свої знання та вміння, «горить» своєю працею, любить дітей, а дошкільники як чутливий «лакмусовий папір» відображають радість творчості, успіх розвитку.

Отже, теорія гуманізму у філософських концепціях й теорії педагогіки визначає особистість як суб'єкта з правом на свободу вибору діяльності, розвитку моральності в межах етичних норм суспільства, задоволення потреб у свободі висловлення думки, сприяння соціуму у реалізації таланту. Місце педагога у гуманістичній концепції – прийняття ролі помічника, поради дитини, який вірить у первинність духовності й доброго начала кожного вихованця. К. Роджерс: «Якщо використовувати принципи гуманної педагогіки у вихованні дітей, то в подальшому вони допоможуть в розвитку зрілих, не закомплексованих, особистостей, які розуміють інших, здатні долати життєві труднощі» [17, с. 7] Методом спостережень, індивідуальної корекції поведінки через навіювання, опосередковані способи впливу вихователь створює ситуацію успіху, коли дитина усвідомлює важливість власних змін на краще, презентує себе соціуму, стає активною у пізнанні, соціальних контактах, а її вчинки набувають моральних ознак.

3. Класифікація педагогічних технологій у дошкільній освіті

Педагогічна діяльність є механізмом творчої організації освітнього процесу, де важливий – результат освітнього впливу, а також способи, засоби, методи освітнього процесу: розвитковий простір, майстерність педагога, володіння методикою, вміння налагодити взаємодію з учасниками освітнього процесу, заохотити до розумової, творчої діяльності, створити перспективу наступних пошуків знань та розвитку умінь. Тому теоретики і практики працюють над створенням системи педагогічних технологій. Вони мають певну класифікацію щодо участі суб'єктів освітнього розвитку, способу організації, методологічних засад, переважальних чинників, визначальних векторів розвитку (навчання, виховання, вміння, соціальна навичка, розумова компетенція тощо). Динаміка виникнення педагогічних технологій постійно зростає, намагаючись враховувати суспільні потреби, регіональні напрями розвитку економіки, особливості залучення дітей з певними освітніми потребами, способи залучення технологічних, інформаційних засобів у презентації нового для вироблення у дітей зацікавленості, активності, задоволення соціальних запитів батьків та громадськості у широкій презентації засобів для здобуття дітьми знань про світ, умінь у його освоєнні, способах самореалізації. Диференціацією педагогічних технологій займаються українські науковці: М. Гриньова [15], Н. Дичківська [2], Л. Прокопів, О. Пехота [14], І. Підласий [16], М. Чепіль [8] та ін.

У сучасній дошкільній освіті є широка презентація педагогічних технологій, які вирізняються віковими, інтелектуальними, культурологічними, комунікаційними характеристиками, тому науковці їх класифікують:

За рівнем та масштабом застосування:

– загальнопедагогічні, які охоплюють увесь процес освіти на всіх рівнях і мають спільну концепцію: Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993), програми НУШ за авторством О. Савченко чи Р. Шияна (2016), «Інтелект України» І. Гавриш (2015), Вальдорфська школа (2015);

– предметні, які призначені для здобуття компетенції у певній галузі знань (валеологія, українознавство, фізична культура, ранній розвиток). У дошкільній освіті це освітні програми певного спрямування: «Вчимося жити разом» (соціальна компетентність) Т. Піроженко, О. Хартман (2016); «Впевнений старт» (інтелектуальний розвиток старших дошкільників) Т. Піроженко (2017); «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» (виховання моральних цінностей) А. Богущ (2019); «Україна – моя батьківщина» (патріотичне і народознавче виховання) О. Каплуновська (2016); «Розвивайка» (ранній інтелектуальний розвиток) Х. Ковчак (2018);

– локальні та модульні полягають у часткових змінах педагогічних явищ, доповнюють їх функціональними освітніми методиками: навчання читати з раннього віку (М. Монтессорі, М. Зайцев); логіко-математичного мислення (Б. Нікітін, М. Зайцев, Дж. Кюізенер, З. Дьєнеш, ментальна арифметика, ейдетика для малюків О. Пащенко); оздоровчі комплексні заходи зі збереження правильної постави (М. Єфименко, Г. Беленька, «бейбі-йога», психогімнастика) тощо.

Класифікація педагогічних технологій, коли за основу беремо один із чільних чинників впливу на процес розвитку дитини:

– біогенні (визначальними є вродженні здібності, особливості мислення, будови організму, спадковість у розвитку задатків);

– соціогенні (виховне середовище є визначальним у культурі поведінки, моральних цінностях, наслідування поведінки значимих дорослих);

– психогенні (схильність до домінування психічних реакцій, особливості прояву темпераменту, стійкість реакції на подразники, відсторонення тощо);

– ідеалістичні (визначальною є теорія первинності Духу, а вторинності матеріального світу, де дитина розглядається як духовно цінна особистість, «створена за образом та подобою Божою» (християнство), «найкращим є той, хто творить найбільше добра

людям» (ісламизм), «шляхетні вчинки допомагають самоствердитися і досягнути щастя» (буддизм) тощо).

За філософськими концепціями педагогічні технології мають за основу матеріалістичні (виховання за законами світської моралі, «Людина – творець світу») та ідеалістичні (віра у Вищий ідеал, Бога і божественні дари; християнське виховання); інтеріоризаторські (поступальність розвитку дитини, коли відбувається перехід зовнішньої діяльності на осмислення та вироблення внутрішніх моральних цінностей і потреб) та біхевіористські (перевага стимулів у формуванні навичок, наслідувальна поведінка, підкріплення добрих вчинків винагородою); гуманістичні (інтереси дитини та її особливості є визначальними в освітньому процесі) й авторитарні (переважання дидактоцентрованих законів у освітньому процесі); антропософські (поєднання мудрості у законах пізнання світу й усвідомлення значимості людини як суб'єкта діяльності) і сугестивні (навчання й виховання на основі навіювання у процесі перебування в емоційно збудливому стані); гештальт-технології (навчання цілісної форми, образу, способу поведінки через навіювання, яке має психотерапевтичний вплив) і асоціативно-рефлекторні (на основі знань та умінь через асоціації зрозумілих понять за допомогою логічної послідовності вибудовується алгоритм діяльності у схожих ситуаціях) та ін.

Класифікуються педагогічні технології за орієнтацією на *особливості впливу на особистість дитини*: саморозвитку (створення розвиткового середовища, індивідуальний темп, спосіб досягнення результату у розумовому та соціальному розвитку); операційні (навчання певних знань, розвиток умінь за запитом батьків); евристичні (задатки до певного виду діяльності, таланти, здібності діагностують і створюють умови для їх розвитку); прикладні (вміння застосовувати знання та вміння у практичній діяльності, виявляти активність та ініціативність).

Класифікація *за визначенням підходу до виховання дитини*, коли позиція дитини та дорослого в організації виховного та навчального процесу є вирішальною: авторитарні (педагог – єдиний суб'єкт,

ведучий освітнього процесу, діють діти за встановленими правилами і не мають власної думки, наслідуючи педагога і виконуючи настанови); співробітництва (врахування потреб дитини, умов середовища та побажань педагога, апелювання до усвідомленого вибору дитиною вчинку); вільного виховання (філософія виховання виходить з природних потреб дитини і очікування її ініціативи та самостійного вибору діяльності розумової, соціальної, трудової чи ін.).

І. Дичківська виокремлює педагогічні технології за «типом організації та управління пізнавальною діяльністю на структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові, тренінгові технології» [2, с. 74]. Дослідниця звертає увагу на способи організації освітньої взаємодії, створення розвиткового середовища, провідну діяльність учасників. Для дошкільників важливо комбінувати способи діяльності, поєднуючи розумову й виховну діяльність, ігрові форми й вправи на концентрацію уваги, творчі завдання й наслідувальні дії. Розвиткове середовища відповідно до конкретної технології має певні вимоги до обладнання, а методика дії педагога виконує завдання активізації діяльності учасників, повторюваність вправ і новизна способів презентації дидактичного матеріалу мають певну послідовність у розв'язанні освітнього завдання.

Існує поділ концепцій за стратегією підходу до виховання (за М. Сметанським): 1) з позицій ортодоксального християнства, яке виходить з положення про важливість виховання на засадах підпорядкування дорослим, виконання правил, вимог, щоб над дитиною не брало верх «гріховне начало»; 2) точка зору соціально-педагогічного детермінізму має на меті загострити увагу на відсутності якостей вольових, моральних, індивідуальних, стверджуючи, що немовля «чиста дошка», а педагог, батьки та громада створюють цінності для усвідомлення та прийняття впродовж дитинства; 3) природничий детермінізм домінуючим у становленні особистості визначає вроджені здібності, природні особливості, темперамент, які визначають характер людини, її соціальну активність, творчу реалізацію. Педагог повинен на початку діяльності діагностувати можливості дитини, вивчити родинні спадкові особливості,

враховувати їх у роботі з дітьми; 4) утопічно-гуманістичний погляд базується на ідеалістичній ідеї, що дитина як найкраще творіння народжується налаштованою на творення добра, а псується тільки під впливом суспільства [18, с. 33]. Відповідно до цього поділу можемо визначити популярні (гуманістично спрямовані), які виходять із потреб дитини і мають сприяльний характер педагогічного впливу: природничого детермінізму та утопічно-гуманістичну. До ідей репресивної педагогіки відносимо концепції, де провідним, ініціатором діяльності, людиною, яка подає приклад і вимагає досягнення зовнішніх результатів виконання дій чи відтворення навчального матеріалу, є педагог: соціально-педагогічного детермінізму й ортодоксального християнства. Важливо знати, перевагу якій концепції надають батьки вихованців, щоб виконувався принцип наступності та узгодженості цінностей.

Отже, *ідеї соціалізаторської педагогіки* – цілеспрямованого (за певним зразком) формування особистості методами цілеспрямованого вихованого впливу; *ідеї біологізаторської педагогіки* – концепція розвитку природних задатків і профілактика негативних проявів поведінки за допомогою діагностики темпераменту, творчих здібностей, розвивати вроджені природні задатки, апелювати у вихованні до позитивних проявів дитини в соціумі; *ідеї гуманістичної педагогіки* виходять із вродженої доброти дитини, переважають методи навіювання, створення ситуації самостійного вибору при розмежуванні доброго та поганого вчинку, вислуховується завжди думка дитини, враховуються вікові потреби, бажання дитини, з'ясовуємо мотивацію вчинків.

Сучасна педагогіка використовує теоретико-методологічні розробки дослідників у сфері суспільного, технологічного, соціального для вироблення філософії освітніх технологій. Численні теоретичні напрацювання та практичні новації потребують громадського обговорення. Інноваційні процеси мають зв'язок з управлінням та освітньою організацією навчання і виховання дошкільників, а також передбачають професійне зростання вихователів, популяризацію та використанням досвіду педагогів-новаторів. Педагоги-практики,

розширюючи знання про педагогічні новації, розробляють авторські програми, методики, технології, які апробуються, поєднують досвід, прогресивні педагогічні погляди, досягнення гуманітарних та природничих наук. Наприклад, тенденція до повернення процесу виховання дошкільників у різновікових групах притаманна сучасним ЗДО. Природне середовище для спостереження у набутті вмінь, обмін враженнями, можливість комунікації у моделі «сім'ї» сприяють зростанню дитини у природному середовищі на зразках соціальної взаємодії. Молодші вчаться від старших, старші набувають досвіду у способах передачі власних знань, проявляють кращі риси характеру.

4. Процес впровадження новацій в систему педагогічної практики

Особистісно орієнтована педагогіка активно впроваджується в освітню практику українських ЗДО. Вона включає досвід кращих європейських та американських педагогів (М. Монтесорі, Ф. Фребель, Е. Кей, Г. Доман, П. Епстейн, Р. Штайнер, Ж.-О. Декролі, С. Френе та ін.), а також розробки українських дослідників (А. Богуш, О. Лінник, Н. Гавриш, К. Крутій, О. Хартман, Т. Пеккер, Г. Дегтярєва, М. Єфименко та ін.). Цікавою останніми роками виявилася й азійська педагогічна система у інноваційних виявах, адже успіхи економічного зростання, соціального добробуту цих країн вражають. Новаторськими є ігрові форми впровадження авторських моделей раннього навчання, які у спеціальному середовищі дають змогу розвивати задатки дитини.

Популярністю користуються ігрові технології Лего-конструювання, медіа-просвіта, сафі-данс, ментальна арифметика, англійська для малюків та ін. Навчання, освоєння світу через діяльність, де не існує прямих заборон С. Максимюк вважає найефективнішим полем психо-емоційного розвитку. Наприклад, педагогічна система раннього навчання математики Тору Кумон (1914–1995), відомого японського дослідника, поєднує прагматичні ідеї філософії Дж. Дьюї (проблемність, інтерактивність) у підготовці дітей до життя у спеціально організованому середовищі для активності,

експериментування, спостереження, задовольняючи допитливість дітей, спонукаючи до «винайдення велосипеда», щоб на підсвідомому рівні закладати основи мислення у певних закономірностях самостійного виконання завдань математичного характеру. А також технологію освоєння знань у власному темпі й прояві ініціативи дитини, яку запровадила М. Монтесорі. Набори математичних завдань на окремих аркушах пропонуються дітям з двох років. Завдання посилені для самостійного виконання, розвивають логіко-математичне мислення. Ще однією цікавою новацією є система раннього навчання Масару Ібука (1908–1997), засновника відомого технологічного бренду «Соні». Формування знань з кількох іноземних мов, культурологічні здібності у музиці, образотворчому мистецтві лежать в основі технології.

Для українських педагогів цікавість викликають і досягнення скандинавських педагогів, адже у світовому рейтингу соціального опитування і визначення щасливих людей, який проводиться з 2017 р., першість отримують Данія, Нідерланди, Швеція, Норвегія, Фінляндія. Якісними показниками є добробут і сталий розвиток жителів країни, медичне, соціальне забезпечення, якість надання освітніх послуг тощо. «Всесвітній звіт щастя» створили і представили громадськості для педагогічного обговорення провідні дослідницькі інститути ООН, Центр сталого розвитку Колумбійського університету та Дослідницький центр добробуту Оксфордського університету. У звіті опиралися дослідники на дані опитувань Gallup World Poll американського інституту Gallup.

Освіта дітей дошкільного віку в Нідерландах має варіативність в організації. Працюють дитячі садочки за віковою чи змішаною ознакою (6 дітей – 1 вихователь), приватні мінісадочки в гостинній сім'ї, дитячі центри дозвілля. Держава займається вихованням дошкільників з раннього віку, адже декретна відпустка матерів триває тільки три місяці. Дитячі садочки охоплюють дітей віком від трьох місяців до п'яти років, тут вони переважну частину часу проводять у грі, діти навчаються у середовищі собі подібних побутових правил, соціальних законів співіснування, самостійно заповнювати своє дозвілля. Така технологія є новацією для системи українських ЗДО, в яких діти

приймаються у віці двох-трьох років, враховуються умови сімейних цінностей і правил виховання, визначаються демократичні умови співпраці педагогів та батьків вихованців. Цікавим є досвід організації довкілля у Данії, де робота освітніх закладів розпочинається з 7 і триває до 18 год. Так зручно батькам, які працюють. До речі, з-поміж працівників ЗДО чимало чоловіків, що є незвичним для наших дошкільних установ, в яких 90 % працівників – жінки. Новацією є перевага данської гендерної політики в системі організації діяльності ЗДО, що демонструє рівність прав та корисність усіх професій для успішного розвитку держави.

I. Дичківська визначає сутнісні ознаки педагогічних технологій: концептуальність у методологічній стратегії для визначення педагогічних завдань; діагностичне визначення цілей і передбачення результату як прогностичність та визначення етапів для оцінки досягнень вихованців; економічність у визначення затрат на матеріальне обладнання й методичну підготовку кадрів; алгоритмізованість у визначенні механізму організації процесу освіти в конкретному ЗДО.

Освоєння новації починається із виникнення суперечності (незадоволення якістю організації освітнього процесу, пропозиції до освоєння нової освітньої програми, запит громадськості в оновленні методик тощо). Автор новації проводить консультування для презентації процесу від філософії освіти до результату досягнень. Творчі педагоги моделюють власну діяльність, зіставляють з метою, за певною методикою чи проблемною темою з допомогою сучасних засобів навчання здійснюють освітній процес. Системно проводять наради, консультації, узгоджують дії з учасниками інноваційного процесу.

Етапи впровадження новації в ЗДО. Процес впровадження новації, яка вже має апробацію і опис процесу, передбачуваних результатів повинен виноситися на обговорення педагогічної ради ЗДО. Якщо новація прийнятна, викликала інтерес, створюється група педагогів для її адаптації та впровадження. Розробка концепції, деталізація завдань, планування дій. Відбувається процес презентації

нововведення і узгодження з батьками вихованців для обговорення. Така коригованість створює можливості для постійного оперативного зворотного зв'язку, розширює способи реалізації мети з авторським доповненням.

Отже, освітні новації в ЗДО розглядаються з позиції теоретичного вивчення для внесення елементів нового в організацію чи спосіб здійснення освітнього процесу, для задоволення запиту громадськості в оновленні системи освітньої практики. Педагогічним колективом визначається матеріальна змога ЗДО, доцільність у прогнозованих якісних змінах освітнього процесу, керованість, адекватність змісту новації, підтримка батьків вихованців для наступності педагогічних впливів. Програмно-методичне забезпечення повинно задовольняти вимоги у принципах науковості, технологічності, дитиноцентричності, реальності здійснення. Новація повинна відповідати освітнім запитам, гуманістичним принципам організації освітнього процесу, складатися з алгоритму дій, засобів, прийомів діяльності педагога. Новація у використанні проєктує якісний освітній результат чи в близькому майбутньому (використання моральних цінностей, вміння самостійно вчитися, комунікаційні навички) чи в швидкій перспективі (рання інтелектуалізації, оволодіння вміннями технічних засобів навчання, мистецькі навички самовираження).

На новаторську педагогічну діяльність зорієнтовано і чимало наукових пошуків, як результат – реалізація великої кількості в ЗДО авторських і колективних освітніх програм (базових та парціальних). У новаторській педагогіці присутня варіативність методів, способів й використання нестандартних засобів у процесі організації освіти, яка дає якісний результат. Наукова педагогіка пропонує загальноприйняті закономірності і стандартні (нормативні документи, програми) шляхи організації дидактичного та виховного процесу. Новаторські школи відповідають кінцевому запиту: підготовка дитини до школи, але застосовують авторські системи, розробляють спеціальні шляхи, засоби впливу на дитину, філософію освіти, що творить особливу, унікальну педагогічну технологію: вальдорфська педагогіка (антропософське вчення Р. Штайнера); педагогіка М. Монтесорі (теорія саморозвитку

дитини і практика створення спеціального розвивкового середовища); технологія раннього навчання Г. Домана (картки Домана з доступним науковим матеріалом про світ); технологія раннього навчання читання М. Зайцева (навчальні кубики, таблиці, полички, лічильні смужки); технологія математичного мислення Т. Кумон (індивідуальні картки для заштриховування, обведення тощо); технологія розв'язання винахідницьких завдань та розвитку творчої особистості (ТРВЗ) Г. Альтшеллера (проблемні завдання, асоціативні вправи, логічні і творчі ігри тощо), «Школа радості і успіху» С. Френе (практичні і дослідницькі майстерні; індивідуальні правила заохочення та ін.).

У педагогічній практиці розробляють авторські програми, які поєднують технології, ідеї, методики певних освітніх систем із урахуванням умов ЗДО чи запитів суспільства на освітні послуги. Педагогічні новації спрямовані на реалізацію змісту технології чи методики у досягненні навчальної або виховної мети. Новації задовольняють потреби суспільства: від раннього навчання до виховання соціальних компетенцій, від індивідуального навчання до вироблення активної соціальної позиції дитини, від раннього творчого розвитку до ознайомлення з досягненнями сучасних телекомунікаційних технологій. різнорівневого навчання та виховання. На основі однієї теорії виникають кілька напрямів і формуються технології, запроваджуються актуальні методики для якісної організації взаємодії: педагог – дитина – запит батьків – нововведення – результат.

5. Готовність педагога ЗДО до використання новацій в освітньому процесі

У сучасній дошкільній освіті важливе місце відведено ЗДО у формуванні активної особистості, яка має комплекс знань, вміє взаємодіяти в колективі, проявляє ініціативу, знає, як проєктувати власну діяльність. У зв'язку з цим освітня практика потребує досвідчених педагогів, які вміло застосовують нові методики, ознайомлені з успішними технологіями особистісного розвитку. Професійне зростання педагога і розуміння та прийняття інноваційних

змін неможливі без високої ерудиції, творчого прийняття нового, самовизначення у способі реалізації, критичного мислення. Значну роль у підвищенні кваліфікації відіграє налаштування на процес самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку, активність у залученні до творчих груп, ознайомлення з новими програмами, відкритість до пізнання досвіду колег тощо. Інноваційна діяльність педагога потребує позитивної атмосфери, вироблення філософії професійного розвитку у напрямі прийняття нового, без упереджень та критики, а з позитивним, конструктивним мисленням.

Без творчого потенціалу людини, яка береться впроваджувати інновації, неможливе їх свідоме та якісне освоєння. Педагог-дослідник повинен системно ознайомлюватися з новинками як у літературі, так і на конференціях, семінарах, майстер-класах у професійній галузі, приймати новації, проєктувати їх на власну діяльність, прагнучи зробити кожен день для вихованців цікавим, особливим в організації, емоційному насичені. Педагогу-новаторові притаманні чітка мотивація до застосування нового, яке знайшло відгук у його розвитку як професіонала, володіння методикою впровадження, відкритість до співпраці з однодумцями. Ознаки інноваційної діяльності є у здатності не лише включатися у нові процеси, але й бути їх творцем, сміливо продукувати ідеї, змінювати способи організації освітнього впливу, експериментувати із засобами впливу, модифікувати процес передачі знань, вироблення вмінь.

У Закон України «Про освіту» зазначено, що «Метою освіти є всебічний розвиток людини як *особистості та найвищої цінності суспільства*, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної *самореалізації компетентностей*, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, *культурного потенціалу* українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її *європейського вибору*» [13]. У наданні освітніх послуг на рівні державної програми у

підготовці вихователів ЗДО необхідною умовою є отримання професійної кваліфікації (бакалавра, магістра), де щорічне системне підвищення рівня знань та умінь є обов'язковим. Для ефективного формування компетентностей та професійної свідомості педагогів здійснюється моніторинг якості надання освітніх послуг державними органами, громадськістю. Швидкі темпи впровадження інформаційних технологій, з одного боку, та необхідність особистісно орієнтованих практик виховання дитини, з іншого, обумовлюють оновлення змісту освіти, вивчення та використання нових досягнень людинознавчих наук.

Формування професійних компетентностей, розвиток творчого та самостійного мислення, здатність сприймати новації, проєктувати їх на свою практичну діяльність визначають процеси професійного зростання педагога. Сучасний спектр запитів суспільства на освітні новації в ЗДО є надзвичайно широким, тому педагог має бути налаштованим на процес «освіта впродовж життя», щоб бути гнучким у зміні власної методики, впровадженні технологічних новинок, освоєнні сюжетів нових фільмів, мультфільмів, які діти споглядають і мають свої розумові рефлексії. Якісні освітні послуги потребують системного оновлення у підготовці педагогічних кадрів дошкільної освіти, які здатні сприймати кращий досвід зарубіжних та вітчизняних дослідників, слідкувати за популярною науковою і методичною літературою, брати участь у практичних заняттях, майстер-класах, семінарах, конференціях.

Інноватика пов'язана з уміннями приймати нові способи, засоби освітньої практики, володінням педагогічною майстерністю, адже педагог як суб'єкт діяльності займається організацією, керівництвом освітнього процесу, забезпечує виховний і розвитковий вплив на дитину, дотримуючись методики впровадження нового. Для створення умов гармонійного розвитку особистості дошкільника педагогічні новації (технології, методики, додаткові мотиваційні та сугестивні засоби) базуються на філософії розвитку особистості (антропософії), виконуються у алгоритмі для досягнення певного освітнього завдання. Педагогічна технологія застосовує найраціональніші шляхи навчання,

способи, принципи і засоби виховного впливу на дитину в умовах спеціально організованого середовища. Реалізація новації з успіхом можлива за умови грамотного методичного підходу: цілісного системного вивчення, що дає змогу усвідомити і зрозуміти нове, практикувати з колегами для критичного розуміння своїх можливостей, а тоді проєктувати на діяльність з вихованцями. Педагог оперує своїми професійними знаннями, розширює їх, організовує розвиткове середовище, прогнозує результат. Методика впровадження новації передбачає, крім внутрішньої мотивації, внесення змін, розуміння філософії нової методики чи системи, оволодіння технікою застосування, спостереженнями за дітьми з метою урахування їх можливостей у процесі використання, вміння модифікувати технологію, зберігши її основну розвивальну функцію.

З огляду на сприйнятливість до нововведень І. Малафіїк пропонує градацію педагогів за здатністю до прийняття новацій: «Новатори. Ранні реалізатори. Рання більшість. Пізня більшість. Ті, що вагаються» [14]. Для першої групи характерна схильність до постійного оновлення, зацікавленість до вивчення, освоєння нових способів, засобів в освітній практиці. Їх не влаштовує одноманітність, вони готові творити, експериментувати, ризикувати у межах розумного і надихатися новим із суміжних галузей наук. Друга група об'єднує досвідчених педагогів-лідерів, які системно оновлюють добре апробовані технології, методики, навчаючись на курсах, семінарах, тренінгах, отримавши ґрунтовний досвід. Вони відкриті в обміні досвідом, взаємодіють з колегами у презентації новаторських ідей, допомагають з порадами й консультаціями. Вони найчастіше очолюють творчі групи, стають тренерами для молодих спеціалістів, займають позицію лідерів у впровадженні нововведень. До третьої групи входять педагоги, які інтенсивно взаємодіють у процесі впровадження новації, активно навчаються, але займають місце виконавців, наслідувачів, послідовників. Вони потребують точних методик, управління або консультування з боку лідерів. Такі новатори легко сприймають нове, дотримуються етапності та точності у виконанні алгоритму впровадження, рідко запроваджують щось своє авторське. Четверту

категорія новаторів становлять скептики, які критично ставляться до новацій, але розуміють необхідність оновлення освітнього процесу, відчуваючи вимогу часу, технічного прогресу, запиту суспільства. Вони освоюють нове, запроваджують елементи або методики переважно в парі з колегами, потребують наставництва, консультацій. Здійснюють новацію для професійної самореалізації. П'ята група педагогів належить до консервативних за світоглядом педагогів, які опираються до останнього нововведенням, ратують за традиційні методи. Вони лояльні у ставленні до нововведень колег, але є спостерігачами, критиками. Вони вимушено долучаються до впровадження новацій, формально їх використовують, але можуть звикнути до постійного стимулювання у колективі педагогів попередніх груп.

Педагогічні технології сучасної діяльності дошкільного виховання передбачають спрямування на особистісно орієнтовані практики, де забезпечуються комфортні для дитячого перебування умови, емоційно сприятливий мікроклімат, присутні засоби для розвитку природних задатків. Особистісно орієнтована педагогіка зміст освіти розглядає як засіб розвитку дитини, формуючи її компетентність у знаннях людства про світ і своє місце в ньому, допускає варіативність у способах презентації знань, часову довільність у способах оволодіння навичками, підтримувальну педагогіку в особистісному розвитку.

Педагогічні новації спрямовані на освітній результат:

1. Педагогічні відкриття – освітні концепції, філософські системи, освітні програми, які мають вплив на формування нової концепції, створення парадигми, обґрунтуванням нових педагогічних ідей з проекцією на якісний освітній результат.

2. Педагогічні винаходи – освітні проєкти, нові методики, авторський алгоритм дій чи спосіб організації діяльності учасників, зміна послідовності чи змісту етапів освоєння нових знань, спосіб формування компетенцій, вироблення виховних якостей.

3. Педагогічні вдосконалення – зміна елементів, процесуальних етапів, впровадження винаходів суміжних наук у відповідь на соціальний запит чи модернізація конкретних умов процесу освітньої діяльності.

Визначають таких педагогів, носіїв інноваційних змін:

1) педагоги-винахідники перебувають у пошуку та практично застосовують результати новацій чи власні нововведення, розробляють авторські програми;

2) педагоги-модернізатори, що переосмислюють педагогічні технології або методики і вдосконалюють їх у процесі реалізації за власним педагогічним досвідом;

3) педагоги-майстри швидко освоюють новацію, майстерно застосовують методику чи нову систему освітньої практики, але працюють переважно у певній галузі знань (валеологічна, фізична культура, образотворче мистецтво, музика, розумовий розвиток).

Педагоги-новатори об'єднуються у педагогічний рух, який сьогодні широко представлений в Інтернет-мережі, утворюючи творчі групи («Сприяння освіті», «Все для вихователя ЗДО», «Для вихователя», «Дошкільнятко»), збагачуючи практику новими ідеями, наповнюючи натхненням творчих педагогів. На якість педагогічної інновації у застосуванні педагогом впливає рівень професійних домагань як внутрішні мотиви до якості діяльності (бажання вдосконалити освітній процес, випробувати нові теоретичні розробки теоретиків, потребу урізноманітнити освітню практику, задоволення запитів батьків вихованців щодо рівня підготовки, впровадження нової освітньої програми, методики за вимогою керівництва тощо). Відповідальні за організацію освітнього процесу в ЗДО повинні проводити моніторинг педагогічних працівників на виявлення новаторів, сприяти їх творчому пориву, заохочувати молодих педагогів до роботи, забезпечувати умови для підвищення рівня професійної компетенції, співпрацювати з громадськістю для вивчення запиту на освітні послуги, вивчати досягнення сучасної науки, які забезпечують діяльність освіти.

Тема 2. Інноваційні тенденції розвитку сучасної дошкільної освіти

План

1. Історія розвитку педагогічних новацій.
2. Впровадження педагогічних новацій у дошкільних закладах України в історичному розвитку.
3. Використання інформаційних педагогічних технологій як процес прогресивних освітніх змін.
4. Комплексний підхід до реалізації нововведень.
5. Способи підвищення кваліфікації освітніх працівників дошкільних закладів.

Основна література

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
2. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2014. 492 с
3. Закон України Про дошкільну (оновлений 12.10.21) освіту. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI06190A.html
4. Історія виховання : навч.-метод. посіб. Т. 2 : Від ХІХ ст. до наших днів / Кемінь В.П., Квас О.В., Невмержицька О.В. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. 195 с.
5. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Київ : ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.
6. Кореганова О.І. Комп'ютер у дошкільному закладі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2000. № 3. С. 39–42.
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
8. Новік І. Проектування навчальних компютерних ігор в освітньому процесі дошкільного навчального закладу URL: <https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA>

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»: у двох частинах. Ч. I / наук. кер. О. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР Україна», 2014. 204 с.

10. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

11. Улюкаєва І.Г. Історія дошкільної педагогіки: навч. посіб. Харків: «Діса-плюс», 2016. 356 с.

12. Філософія для дітей: Цікаві уроки для молодших школярів: навч.-метод. посіб. / Н.В. Гавриш, О.О. Лінник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2014. 232 с.

Додаткова література

13. «Безмежний світ гри з LEGO»: програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації / О.Ю. Рома, В.Ю. Близнюк, О.П. Борук. 2016. 140 с. URL: <http://nv-internat.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/%D0%9B%D0%95%D0%93%D0%9E.pdf>.

14. Вчимося жити разом: парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років / Піроженко Т.О., Хартман О.Ю. Київ: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

15. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

16. Казки і фарби: парціальна програма розвитку творчих здібностей дітей 4–6 років на заняттях із малювання з використанням елементів медіаосвіти / Т.М. Чашка; за заг. ред. О.В. Волошенюк, Г.А. Дегтярьової, В.Ф. Іванова. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2018. 204 с.

17. Мацкевич Н.М. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з фізичного виховання: дис. канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Луцьк, 2001. 248 с.

18. Медіадошкільник: парціальна програма з медіаосвітньої діяльності для дітей старшого дошкільного віку (6-й рік життя) / Г.А. Дегтярьова, О.С. Тарасова, А.П. Фоменко; за заг. ред. О.В. Волошенюк,

Г.А. Дегтярьової, В.Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2019. 118 с.

19. Медіасвіт для дошкільнят: парціальна програма для дітей старшого дошкільного віку / Василюк С.М., Алексєйчик О.В., Проценко О.В., Абаляєва Л.Ю., Чашка Т.М., Стеніна Л.В., Шелкова С.В. ; за заг. ред. О.В. Волошенюк, Г.А. Дегтярьової, В.Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2019. 98 с.

20. Паламарчук В.Ф. Інноваційні процеси в педагогіці. *Педагогічні інновації в сучасній школі*. Київ : Освіта, 1994. С. 5–9.

21. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Кн. 1 / за ред. Є.І. Коноваленко. Київ : Либідь, 1997. 272 с.

22. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939) / М-во освіти України, Прикарпатський ун-т імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 1994. 143 с.

23. Чепіль М. Педагогічні технології : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.

24. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Василь Сухомлинський ; уклад. Сухомлинська О.В. Харків : ВД «ШКОЛА», 2018. 576 с.

1. Історія розвитку педагогічних новацій в дошкільлі

Сучасні педагогічні технології у дошкільній освіті займають авангардне місце в процесі розвитку і спрямовані на реалізацію державних стандартів першої ланки в системі загальної освіти. Активними стали впровадження проєктних технологій, застосування Інтернет-засобів, компетентнісного підходу, об'єднання дітей у різновікові групи, залучення до загальних груп дітей з особливими потребами, сприяння комунікативному розвитку, занурення у творчий процес музики, малювання, хореографії – ось сучасні тенденції поєднання технологічного та педагогічного досвіду й відповідність новим тенденціям суспільного поступу. Позиція дитини в освітньому процесі, в процесі економічних, політичних, соціальних взаємин змінювалася, переосмислювалася роль дитинства: від об'єкта

педагогічного впливу до суб'єкта, формуючи дитиноцентровану сучасну філософію освіти. Особливостями новацій, а згодом інноваційності в практиці застосування є відкритість до відчуття оновлення в соціальних, економічних, державотворчих процесах. Інтеграція знань людства, розв'язання глобальних проблем буття людини в соціумі, гуманістичний спосіб впливу, налаштованість на сприймання у форматі демократичних взаємин – це історична дорога реформ та видозмін новацій в освіті.

Одним з перших, хто описав в педагогічних працях питання виховання, дітей був корифей педагогічної науки Ян-Амос Коменський (1592–1670). Звертаючи увагу на роль материнського догляду та виховання, науковець у своїй праці «Материнська школа» підкреслював, що материнство – це «скарб, дар Божий» і до плекання цієї важливої ланки сімейного буття і майбутнього людства необхідно звертатися на державного рівні. Дослідник наголошував, що на перших етапах пізнання світу *матір дає дитині основи знань людства* і від того, якою буде інформація за змістом, формою, емоційним забарвленням, таким буде наступне ставлення до розумового розвитку в період дорослішання. У своєму «золотому правилі» дидактики Я.-А. Коменський підкреслив вагомість впливу на дитячий інтелект наочних засобів, що задіюють органи відчуття.

Мішель Монтень (1533–1592) як філософ у період Просвітництва зазначає, що особистісний підхід у вихованні підростаючого покоління повинен зосереджуватися не на нагромадженні знань, а на самостійності суджень для *побудови власної філософії буття*. Критичне мислення, роздуми у формуванні гармонії матеріального та духовного начала людини відображено у педагогічних працях вченого.

Джон Локк (1632–1704) описує теорію виховання «джентльмена», де фізичне виховання, гартування волі, виховання характеру з дитячих років стає домінантою у системі європейської освіти. Вимоги до мети як стратегії виховної практики школи і підготовка з дитячих років дитини до суспільних вимог буття. Йоган Генріх Песталоцці (1746–1827) пропонує в педагогіці *системний «механізм освіти»*, де приділено увагу підготовці професійних кадрів. Педагог як гуманіст

заслуговує довіру дитини і веде цілеспрямоване виховання в дисципліні, розвиваючи працелюбність як основу моральності. Роботу вихователя мислитель порівнює з працею садівника, який повинен не придушувати природного пізнавального інтересу дитини, але усувати негативні впливи на неї.

Йоган Фрідріх Герберт (1776–1841) висловлює думки щодо включення естетики як важливого засобу розвитку дитини, *вважаючи мистецтво провідним чинником виховання*. Навчати дитину треба з урахуванням психічних особливостей мислення і формувати моральність, звертаючись до духовності. Педагог повинен в освітньому процесі прагнути гармонії, ознайомлювати дітей з інформацією виразно (доступно), вибудовувати систему знань (наступність та послідовність), формувати самостійність думки (творчий підхід).

Видатний педагог-гуманіст Жан-Жак Руссо (1712–1778) висловлює сміливу ідею вільного виховання, за якою «дитина проводить життя, прислухаючись до власних бажань», «живе в радості», *вчиться відчувати світ і приймати його для своїх потреб*, виробляє філософію світорозуміння, спостерігає за природою, взаєминами людей, виробляє власну філософію буття, здійснює помилки і вчиться. У дошкільному дитинстві таке активне пізнання є природною потребою, а дорослим важливо максимально обмежити втручання в дослідження світу та сприймання його природних законів.

Роберт Оуен (1771–1858) акцентує увагу у вихованні на соціальному впливі і створює систему колективного виховання дітей з урахуванням потреб суспільства. На засадах демократії з урахуванням природних задатків педагог пропонує *систему громадського виховання* з дитячого віку. Організований ним авторський освітній заклад ставив за мету виховання характеру. Установа об'єднувала дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: ясла (1–3 р.), дошкільний заклад (4–6 р.), початкову школу та майданчики для вільної гри. Створені Р. Оуеном нового типу заклади (до 300 дітей!) мали на меті організувати дітей у спільноти і навчати основ соціальної моралі, плекати чесноти, які узгоджують інтереси індивіда відповідно до вимог колективу. Основні заняття: читання, співи, танці, фізична активність, мовленнєві вправи, а

також апелювання до основ моральності у соціальних взаєминах, формування поваги до праці і посильна у ній участь.

Кінець XIX – поч. XX ст. характеризується інтенсивним інноваційним рухом у дошкільній педагогіці, яка виокремлюється у самостійну галузь знань. У країнах Європи та Америки на фоні промислової революції відбувається реформа освіти, виголошуються думки особливого підходу до організації освітнього процесу дошкільників. Теорії І. Канта, Й. Фіхте, виняткову роль у вихованні надають розвитку особистості з дитячих років.

Німецький педагог Фрідріх Вільгельм Август Фребель (1782–1852), перебуваючи під впливом ідей гуманної педагогіки Й. Песталоцці й колективного системного виховання Р. Оуена відкрив у 1837 р. у Тюрінгії «Заклад для ігор і занять дітей молодшого шкільного віку», на основі роботи якого він згодом розробив свою систему, в якій як новатор звернувся до організації освіти дітей дошкільного виховання. Ф. Фребель вважається *засновником дошкільного педагогіки*. Він уперше системно обґрунтував психологічні особливості розвитку дошкільників (рухливість, безпосередність, допитливість, прагнення до наслідування тощо) і у 1840 р. відкрив виховний заклад для малюків під назвою «дитячий сад», а педагогів, що мали отримати спеціальну підготовку до роботи з дітьми, найменував «садівницями». Такі символічні з гуманістичним нахилом назви (плекання дітей як тендітних рослин) збереглися і у назвах сучасних працівників ЗДО. Основна мета фребелівського дитячого садка – сприяти розвитку природних задатків дитини, відповідно віку задовольняти пізнавальні інтереси, за допомогою сенсорних вправ розвивати вміння до самостійної діяльності, навчання відбувалося за методикою колективних вправ у наслідувальній поведінці, а також індивідуальна робота дітей у саморозвитку розумової діяльності, дитячі гри з літературними та руховими вправами. Педагог – організатор процесу освіти, який повинен мати професійну методичну підготовку.

Авторську педагогіку виховання дітей віком 2–12 р. розробила відома італійська педагогиня Марія Монтесорі (1870–1952). Її система і в сучасній освітній практиці вважається однією з найуспішніших у

вихованні та навчанні дошкільників. Новаціями вважаються ідеї виховання свободи в дисципліні (повага до діяльності інших і вміння працювати самостійно), об'єднання дітей у різновікові групи (взаємонавчання, наслідування, апробація власних знань та умінь), самонавчання у спеціально створеному дидактичному середовищі (автодидактичні матеріали, порядок розміщення, один примірник); зонування простору (тематичні набори, дитячі меблі, емоційне налаштування на певну діяльність); використання методу спостереження для створення умов та засобів розвитку здібностей дитини і корекції поведінки. Спеціальна підготовка педагога до діяльності в Монтессорі-школі сповідує філософію гуманістичного індивідуального підходу в процесу створення сприятливої атмосфери та розвиткового середовища для самонавчання і виховання у дітей кращих рис характеру.

Австрійський педагог, філософ Рудольф Штайнер (1861–1925) започаткував інноваційну систему навчання та виховання дітей – вальдорфську школу. До загальної системи освіти залучено дітей віком з раннього дитинства до повноліття. Вальдорфська педагогіка сповідує антропософську філософію, звертає увагу на формування особистості в природодоцільному середовищі, активно долучає малюків до естетики, розвитку умінь у рукоділлі, вихованні на кращих зразках літературних творів, дослідженні світу і розумінні необхідності збереження гармонії природи та життя в ній людини. Система вальдорфської педагогіки є авторською, успішно працює впродовж століття і має широку мережу закладів в Європі та Америці.

2. Впровадження педагогічних новацій у дошкільних закладах України в історичному розвитку

Проблема оновлення освіти і створення дошкільної мали місце у вітчизняній педагогіці кінця XIX – початку XX ст. Ще у 1861 р. Тарас Шевченко (1814–1861) створює для навчання грамоти в недільних школах українських дітей «Буквар Южнорускій», який подає абетку, склади, цифри і тексти для читання – зразки творів з фольклору й власні

твори автора. Розв'язанню проблеми освіти для сільських дітей приділяли увагу Микола Пирогов (1810–1881), Леонід Глібов (1827–1893), Іван Франко (1856–1916), Леся Українка (1871–1913). Написані ними дитячі твори мали виховний характер, пізнавальний зміст для маленьких читачів і знайомили з красою рідної мови. Вартість дитячих книг була умовною, щоб її могли придбати широке коло читачів. Новацією була зацікавленість української інтелігенції у популяризації рідної мови серед широких верств населення, особлива увага приділялася сільській малечі, щоб зробити освіту доступною.

У 1891 р. українська письменниця Наталя Кобринська (1850–1920) на Жіночому віче у м. Стрий Львівської області вперше винесла на обговорення громади ідею системного заснування національного дошкільця. Особливо важливим було відкриття закладів дошкільного виховання у сільській місцевості, де переважала висока смертність дітей через недогляд дорослими, які були зайняті на польових роботах. Як вихід – організація осередку, де один дорослий може убезпечити малят і надати їм розваги та добре виховання. На Галичині перший дитячий освітній заклад для дошкільнят відкрив отець Кирило Селецький (1835–1918). «Захоронку» («охороняти», «оберігати») для українських дітей стараннями християнської громади було відкрито у с. Жужель Сокальського повіту у 1893 р. Вихованням і доглядом за дітьми дошкільного віку займалися сестри-служебниці (Йосафітки), навчаючи гігієнічних навичок, виховуючи моральні чесноти, працелюбність, шанобливого ставлення до батьків, любові до рідної культури тощо. До відкриття та побудови закладів освіти на початку ХХ ст. долучилися громадські просвітницькі товариства. Зокрема, на Галичині в 30-ті рр. успішно функціонувало понад двадцять дошкільних установ, які організовували освіту майже 600 дітей дошкільного віку. У повітових містах (Львів, Станіслав, Дрогобич, Яворів, Жовква, Самбір, Тернопіль та ін.), а також у більших сільських громадах влітку організовувалися сезонні «діточі садки» з метою забезпечення догляду й дозвілля для дітей 3–10 років. Новим і захопливим для української інтелігенції був тренд просвітництва,

утвердження національної свідомості, культури через навчання і виховання наймолодших.

Сподвижництвом у заснуванні дошкільних установ на Правобережній Україні займалися С. Русова, Б. Грінченко, Г. Ващенко, І. Огієнко, М. Костомаров, М. Корф, І. Василенко, Я. Новицький, С. Миропольський, Т. Лубенець, Н. Лубенець, Я. Чепіга та ін. На початку ХХ ст. було відкрито Київське товариство сприяння вихованню і захисту дітей, яке ставило за мету відкриття закладів для догляду на благодійні пожертви. До діяльності залучалися меценати, освітяни, представники духовенства. Спільними зусиллями, керовані шляхетним поривом нести просвіту українській сільській громаді, представники освіченої спільноти здійснювали масштабну організаторську, просвітницьку, консультативну, фінансову роботу.

Український педагог послідовник ідей народної педагогіки К. Ушинського Тимофій Лубенець (1835–1936) був автором низки праць про виховання й уклав буквар для українських дітей (1917). Наталія Лубенець (1877–1943) очолила Київське товариство народних дитячих садків, займалася методичною підготовкою виховательок, стала співвидавцем журналу «Дошкільне виховання». Функціонувала широка мережа дошкільних закладів, зокрема, «в період до 1917 р. в Києві діяло 24, з них – 11 було створені на кошти місцевих громад, а 13 – приватні» [17, с. 24]. Ідеї фребеліанства захопили освітян, особливу увагу приділяли заснуванню дошкільних установ як новаторства у педагогічному русі. Організовувалися тематичні товариства, які підтримувала громада у фінансуванні, здійснювалася підготовка «садівниць» (виховательок) для грамотної організації виховного процесу. З 1908 до 1920 р. успішно працював Фребелівський жіночий педагогічний інститут, який готував спеціалістів дошкільної та початкової школи і мав підтримку в громаді. Садочки працювали, використовуючи інновації у змісті дошкільної освіти: крім догляду за дітьми, займалися виховним процесом у культурному поступі, розвитком розумових здібностей з використанням методик сенсорики, важливе місце займали ідеї національної освіти, впроваджувалися основи українізації.

Міністерством народної освіти (1918), у структурі якого відділ дошкільного виховання очолювала Софія Русова (1856–1940) було впроваджено багато провідних ідей для розбудови системи дошкільного виховання. У працях («Дошкільне виховання» (1918), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924), «Нові методи дошкільного виховання» (1927) та ін.) педагогиня наголошує на необхідності створення єдиної української школи, в якій первинною є дошкільна ланка. Проблеми організації освітнього середовища для дітей описані у праці «Нові методи дошкільного виховання». «Веселе життя – це життя, де панує радість, що виникає з доцільного поділу часу на працю й спочинок від гри, відповідної до дитячих інтересів, від сонця, що мусить світити в дитячих кімнатах, від щирості та приязні, що панують у кожній дитячій установі, від контакту з товаришами, що захоплені однаковими інтересами» [21, с. 163]. Процес масового відкриття дитячих садочків у Європі захопили С. Русову і зробили її популяризатором фребелівської педагогіки, ідей М. Монтесорі. Вивчаючи досвід європейського дошкільля, вона відкриває перший заклад для дітей дошкільного віку в Києві. За зразком фребелівського садочка організовує середовище для догляду та виховання дітей, доповнює зміст виховання національним змістом, народними традиціями. Праця «Дошкільне виховання» стала першим методичним і теоретичним посібником з дошкільної педагогіки для українських виховательок. «Метою виховання дітей дошкільного віку мають бути не знання, а збудження в дитині її духовних сил, розвиток пізнавальних здібностей, виховання почуттів» [21, с. 84]. У праці зверталася увагу на досвід забезпечення дитячого розвитку у зонованому просторі за системою М. Монтесорі, необхідністю використанні сенсорних дидактичних матеріалів для розвитку розумових здібностей малюків.

Микола Костомаров (1818–1885) обґрунтував провідну роль освіти у розвитку культури українського народу, значну увагу відводив рідній мові, народній педагогіці та етнопсихології. Новацією Миколи Корфа (1834–1883) була авторська система вивчення української мови за звуковим синтетичним методом, де враховувалися спадковість і виховання, застосовувалася творчість педагога у виховній діяльності.

Костянтин Ушинський (1824–1870) обґрунтовує ідею народності, що передбачає виховання дітей з дошкільного дитинства у рідномовному просторі, а засобами української культури плекання народних традицій. У вихованні дошкільників педагог уважав необхідним використовувати притаманні дітям забави: дитячі ігри, переказування казок, повчання на приказках. Казці педагог відводив особливе місце, у праці «Людина як предмет виховання» визначає її «першими і блискучими спробами народної педагогіки» (за К. Ушинським). У Національне і духовне у вихованні галицьких дітей має бути суголосним, бо формує патріотизм і глибоку віру в Бога. Г. Ващенко (1878–1967) визначив основний ідеал національного виховання: служіння Богові та Україні.

Головні історичні події і факти систематизував академік Б. Ступарик, виокремивши етапи становлення ідей гуманної педагогіки в національній системі освіти, визначивши періоди пошуку світових ідей гуманної педагогіки, формування теорій, практичної апробації педагогічних розробок шляхом застосування у освітній діяльності з 1869 до 1939 рр. [22, с. 123–124]. Педагог описує великий вклад громади та провідних науковців у розбудову української системи освіти, досягненнях у процесі врахування наукових досягнень з дитячої психології, втілення у практику національних виховних традицій, знань із історії та культури рідного народу.

Політика радянського часу змінила пріоритети з національного виховання, демократичних та гуманістичних засад розвитку особистості, визначивши їх альтернативу – домінування авторитарної педагогіки й колективістських тенденцій розвитку людини (інтереси спільноти, колективу важливіші від особистої свободи). Ідея природовідповідності реалізована у дитячих садках, які працювали за авторською системою Є. Тихеевої (1867–1943). Комплексний підхід відображений в організації гри та праці дітей. Її система пропонує цикл вправ, де завдання мовленнєвого, розумового і морального розвитку мають розвитковий характер. Недолік – політичний зміст текстів для малюків, авторитарний характер керівництва дитячою життєдіяльністю. Новацією в середині ХХ ст. був дитячий садок за методом Л. Шлегер (1863–1942), де виховання і навчання дошкільників проходило з

девізом: «захист дитинства». У спеціально організованому середовищі для гри дошкільників з природних матеріалів проходив розвиток уяви, самостійної роботи, організовувалася спільна кооперативна діяльність, відбувалася комунікація, мовленнєвий розвиток. Недолік – обмеження свободи дій дитини, переважання наслідування дій дорослого, вправи за зразком. Самостійність у вихованні проявлялася тільки на рівні застосування у самообслуговуванні і не мала місця у виборі спільній діяльності дітей, способах мислення тощо. Застосовувався метод змагальності, похвали одного для прикладу дій іншим. З дошкільного віку особистість розвивалася за правилами та на основі принципу змагальності (гасло: вище, краще, сильніше). Як новація, у розвитку розумовому та мовленнєвому запропоновано вправи з проблемними запитаннями, що сприяло задоволенню пізнавального інтересу, логічному мисленню. Педагогічні ідеї українського педагога А. Макаренка (1888–1939) широко пропагувалися в теорії розвитку педагогіки. У дошкільній практиці використали думки щодо організації діяльності дітей у колективах, де різновікові групи з дітьми дошкільного віку використовують метод виховання прикладом (наслідування), активної участі у суспільно корисній діяльності. Його думки були актуальні у повоєнний час, коли значна кількість бездомних дітей потребували догляду, опіки та цілеспрямованого виховання.

Процес становлення української педагогічної науки у другій половині ХХ ст. характеризувався новаціями у дослідницькій діяльності, запроваджувалися розробки технології розвитку навчання (Д. Ельконін, В. Давидов, Л. Занков): від загальних закономірностей до уточнення цікавих фактів, поступальний розвиток знань та умінь за допомогою актуалізації нового. Розробляється концепція особистісно орієнтованого виховання (І. Бех, О. Запорожець). У дошкільній освіті актуалізуються ідеї індивідуального підходу до виховання дошкільників, процес підготовки дитини до школи набуває варіативного характеру.

Значним у процесі впровадження новацій у дошкільну педагогіку на різних етапах розвитку гуманістичних засад, демократичного

підходу, національної свідомості, громадянської активності був внесок відомих педагогів та психологів (А. Алексюк, Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, А. Богущ, О. Запорожець, В. Кемінь, Г. Костюк, О. Кононко, М. Левківський, М. Сметанський, В. Онищук, В. Паламарчук, І. Підласий, Т. Поніманська, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.). Видатною і революційною у процесі цілісної інноваційної системи виховання вважаємо систему освітньої практики Василя Сухомлинського (1918–1970) у Павлівській школі. Вона виявилася життєздатною й актуальною для сучасного педагога, бо була гуманістичною, орієнтувалася «на Людину, її почуття, переживання, емоції, на Людину, яка була рівною у правах та обов'язках з іншими, на Людину, як найвищу цінність». В. Сухомлинський вивищував місце матері у житті дитини, звертався до народної педагогіки, написав тематичні виховні твори для малюків, які і сучасному педагогу стають у нагоді. Співпрацю з батьками педагог вибудовував на спільній трудовій діяльності, на морально-етичних бесідах, об'єднанні навколо проєктів (закладання саду, побудова альтанок для занять на природі, створення мініферми, вирощування зернових культур тощо), де у дітей з найменшого віку формувалися шляхетні чесноти: поняття пов'язані з громадянською активністю, возвеличувалися люди праці, цінувалися моральні якості (співчуття, поваги, відповідальності, працелюбності). В. Сухомлинський писав: «Маленька зернина, посіяна в людській душі у роки раннього дитинства, стає в зрілі роки могутнім деревом. Усе залежить від того, яку зернину посіяно і в який ґрунт» [24, с. 13]. Педагог пише низку творів для наймолодших вихованців «Казки під голубим небом», сповнює виховний процес «культурою почуттів», «культурою бажань» краси і любові, пишучи «філософію для дітей».

У другій половині ХХ ст. однією із суспільних проблем було етнічне відродження, усвідомлення національної ідентичності. Така тенденція до вивчення основ народної педагогіки, особливостей її впливу на формування ментальності спостерігалася і в багатьох народів світу, що зумовило розвиток науки етнопсихології, яка займається дослідженням психологічних причин зростання етнічної ідентичності, пошуку орієнтирів у валеологічному вихованні заради збереження

морального, психічного здоров'я дошкільників у перенасиченому інформацією і новими технологіями світі. Значний внесок у розробку актуальних проблем дошкільної педагогіки зробила лабораторія дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки України та кафедра дошкільної педагогіки Київського державного педагогічного інституту (нині Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова). Винятково важливим завданням сучасної демократичної освіти залишається зміцнення духовного зв'язку поколінь, об'єднання суспільства на гуманістичних цінностях, збереження історичного минулого, виховання в умовах свободи.

Педагогічні новації мали характер індивідуальної та полікультурної спрямованості. Педагоги (І. Бех, Т. Поніманська, Т. Піроженко, А. Богущ та ін.) звертаються до проблеми особистісно орієнтованого виховання, а ідея дитиноцентризму набуває розвитку в освіті як педагогіка, яка створює умови для індивідуального, диференційованого розвитку дитини в умовах ЗДО. У 80-ті рр. характерною новацією є розвиток педагогіки співробітництва, яка суб'єктивізувала вихованців у процесі освіти. Тенденції диференційованого навчання отримали відображення й у дошкільній практиці в створенні факультативів (гуртків), призначених для творчого розвитку. Індивідуальний підхід до виховання стає актуальним, розробляються методики проєктної технології, яка об'єднує учасників освітнього процесу для створення оптимальних умов врахування потреб кожної дитини. І. Бех стає автором нової концепції особистісно орієнтованої педагогіки.

Політичні та соціальні зміни в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. позначилися процесом відродження національної свідомості, проте мали негативні тенденції в організації діяльності дошкільної освіти в плані фінансування, що призвело до скорочено кількості дошкільних закладів. Дошкільна освіта в період незалежності була декларована такими законодавчими документами: Закон України «Про освіту» (1991), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХ століття) (1992), «Концепція національного виховання» (1994), згодом – Закон України «Про освіту» (2001), Закон України «Про дошкільну освіту» (2004). Саме вони визначають освітні завдання ЗДО, актуалізують

принципи організації освіти. Ідеї національного виховання, гуманізації, демократизації, співпраці педагогів та батьків у створенні оптимальних умов для дітей раннього і дошкільного віку виходять на рівень державних актів. Основними завданнями дошкільної освіти визначено: «Забезпечення права дитини; реалізація державної політики в галузі освіти; задоволення потреб та інтересів; становлення особистості дитини; фізичного та психічного здоров'я» [3]. Педагоги розробляють низку освітніх програм, де процес виховання дошкільників повинен відмовитися від педагогіки керівництва на користь педагогіки співпраці, що передбачає розвиток творчих здібностей, самостійності та пізнавальної активності, зі знанням національної культури, виховання поваги до батьків, родини, дбайливого ставлення до навколишнього світу.

Початок нового тисячоліття оновив систему дошкільної освіти. Була створена «Національна доктрина розвитку освіти» (2002) і розроблено та прийнято Закону України «Про дошкільну освіту» (2001), де визначено принципи організації діяльності ЗДО, завдання у співпраці громадськості з державою. Наголошувалося, що держана визнає важливу роль дошкільної освіти як першої ланки неперервної освіти. У 2010 р. було введено на законодавчому рівні обов'язковість отримання передшкільної освіти для усіх дітей в Україні. Створено мережу закладів для підготовки дітей до школи, уточнено вимоги до дошкільної освіти у Базовій програмі «Я у Світі», де визначалися завдання, які створюють варіативність організації умов отримання дошкільної освіти, забезпечуються права дитини на безоплатну якісну обов'язкову передшкільну освіту. Державний стандарт дошкільної освіти України окреслює практичні завдання у створенні умов для виховання дітей раннього та дошкільного віку в умовах ЗДО; визначає умови компетенції, які рекомендовано сформувати у них; виписано можливості отримання додаткової освіти у забезпеченні умов для творчості, задоволення потреб та розвитку природних задатків. В Базовій освітній програмі для дітей «Я у світі» у 2008 р. вперше розробили для освітян інваріантну і варіативну складові змісту [9, с. 12].

Вимогою для освітян стало отримання спеціальної вищої освіти за відповідною кваліфікацією «Дошкільна освіта». Педагогічні університети державні та приватні надають послуги для випуску спеціалістів з дошкільної освіти. Незважаючи на суспільні, політичні, економічні, соціальні проблеми, науковцями та педагогами-новаторами розробляюся методики, технології, системи в оновленні педагогічного процесу в ЗДО. Оновлена редакція закону «Про дошкільну освіту» (2021) декларує нові умови для дітей з особливими потребами, включаючи їх у загальні групи із супроводом спеціаліста; виокремлює проблему виховання у протидії булінгу; наповнення змісту освітньої діяльності ідеями народної педагогіки з метою формування національної свідомості; розв'язанні проблеми організації діяльності з обдарованими дітьми у розширенні парціальних освітніх програм; ведуться пошуки шляхів удосконалення валеологічного виховання дошкільників; організація співпраці ЗДО з родинами вихованців тощо.

3. Використання інформаційних педагогічних технологій як процесу прогресивних освітніх змін

Дитина дошкільного віку третього тисячоліття – нова особистість, на формування якої безпосередньо та опосередковано впливають різноманітні фактори сьогодення: соціальні, природні, екологічні, інформаційні, технологічні тощо. Освітня діяльність дошкільників в умовах ЗДО розглядається теоретиками і практиками в динаміці, де збережені гуманістичні засади педагогічного впливу, враховуються індивідуальні особливості розвитку, створюються умови для ознайомлення з прогресивними змінами людства у сфері комунікацій, раціонального використання інформаційних технологій.

Розвиток науки і техніки сприяв появі нових форм навчальної комунікації, удосконаленню способів розв'язання освітніх завдань. Змінилася і функція вихователя як фасилітатора дитини і медійних засобів у формуванні компетенцій. Завжди бути в авангарді нововведень, володіти новими формами організації освітнього процесу, професійно давати консультації батькам вихованців щодо змісту,

функціональності, розвивальних можливостей комп'ютерних технологій.

Специфічними особливостями для лояльного та посилюючого застосування в умовах ЗДО інформаційних технологій є відкритість майбутньому, перспектива саморозвитку, спрямованість на самостійні конструктивні дії у нових цивілізаційних вимірах. В дошкільній освіті процес використання комп'ютерних засобів, раціонального освоєння Інтернет-мереж у просвітництві вимагають критичного аналізу змісту професійної підготовки вихователів. Реалії сучасного буття освітянина ставлять виклики у подоланні труднощів (пандемія, війна). Важливо як педагогам, так і батькам вихованців оволодіти способами раціонального дозованого використання засобів медійного зв'язку, навчитися диференціювати корисний та шкідливий Інтернет-контент. Адже, сучасній людині потрібно бути в курсі швидкоплинних змін, слідкувати за інформаційним простором, але і стежити за часом, який може поглинути людину, відсторонюватися від емоційно шкідливих сайтів, дозувати час перебування в онлайн-просторі, знаходити корисну для дошкільників форму застосування гаджетів, щоб інформаційні технології могли працювати на задоволення пізнання, служити засобом формування самостійного мислення і не перевантажували нервову систему дитини.

Сучасні педагоги ЗДО на шляху оновлення професійної компетенції у галузі інформаційних технологій розв'язують такі завдання:

- удосконалення рівня знань та вмінь у процесі використання засобів інформаційного зв'язку для розширення способів комунікації (ознайомлення у дистанційному режимі з новими освітніми програмами, перегляд презентацій інновацій);

- вивчення нових способів отримання нової інформації, поліпшення якості саморозвитку через уможливлення дистанційної освіти (вебінари, інтернет-конференції, курси підвищення кваліфікації в онлайн-режимі);

– створення нових способів зворотного зв'язку у співпраці педагогів та батьків вихованців з використанням вебсторінок, вайбер-груп у розв'язанні освітніх завдань;

– популяризація нововведень, створення нового онлайн-продукту як реклами діяльності ЗДО у широкому колі користувачів Інтернет-платформ;

– обмін новаціями у групах за інтересами в режимі Інтернет-спілкування, можливість вести професійні дискусії у пошуку істини для удосконалення власних знань та умінь.

Одним із засобів активного використання дітьми дошкільного віку є особисті гаджети, планшети, мобільні телефони батьків, кабельне телебачення, Інтернет-ресурси та ін. Діти з раннього віку ростуть у тісному контакті з комп'ютерними пристроями, інформація поглинає їх увагу. Виникає проблема розвитку мислення, так зване, кліпове мислення, коли особистість не вміє логічно мислити, послідовно вибудовувати думку, висловлювати почуття та враження поширеними реченнями. Педагоги спостерігають затримку розвитку усного мовлення, логопеди констатують часті порушення у дітей звуковимови. Такі факти частих порушень мисленнєвого і комунікативного процесу психологи та педагоги пов'язують з надмірним використанням та масовим підсвідомим впливом численних гаджетів, завантаженістю навколишнього світу інформаційним впливом. Важливою стає проблема дозування та раціонального використання комп'ютерних ресурсів, інформаційних програм, гаджетів у житті дошкільника. Виникли поняття «інформаційна гігієна», «комп'ютерна залежність», які потребують уваги з боку педагогів, психологів та батьків у процесі дозування та раціональності використання інформаційних технологій в інтелектуальному розвитку дітей дошкільного віку. Проте знайомство з гаджетами у задоволенні пізнавального інтересу, демонстрація розв'язкової онлайн-інформації, надання змоги самостійної діяльності із засобом комунікації та зв'язку над розв'язанням розумової задачі є необхідною складовою сучасного споживача Інтернет-контенту. А діти є частиною світу, який сьогодні неможливий без Інтернету, інформаційних технологій.

Науковцями, педагогами, технологами розроблено цілу низку розвивальних програм, вправ, зображень та відео, ігрових завдань для дітей дошкільного віку: від найпростіших для малечі до складних для старших дошкільників. Виходячи з того, що специфічні можливості сприймання інформації малюків мають символічні зображення, що уможлиблює презентацію навчального та розважального контенту. У сучасному світі гаджет є своєрідним «інтелектуальним знаряддям», яке блискавично швидко освоюється наймолодшими, що свідчить про вихід людства на новий інформаційний рівень. Швидкі темпи інформатизації у життєдіяльності людства не можуть залишити осторонь найактивніших дослідників – дошкільників.

Перед педагогами постають нові завдання, адже знайомити дітей з елементарними уявленнями про комп'ютер як сучасний технічний засіб, стає зайвим, а відбір інформації, засобів Інтернет впливу як так звана інформаційна гігієна стає необхідністю. Крім того, актуалізується потреба медійної грамотності. Педагог повинен знайомитися з новими способами використання інформаційних технологій; із освітніми сайтами, де пропонуються для розгляду новинки педагогічних досягнень; в умовах сучасних викликів (пандемія, військовий стан) створювати групи, сайти для дистанційної комунікації з учасниками освітнього процесу.

Виховувати інформаційну культуру для дошкільників потрібно розпочинати з просвітництва для батьків. Їх завдання створювати не заборони, а логічно пояснювати причини обмеження часу інформаційного впливу, добирати контент для перегляду відповідно до віку дитини, слідкувати за часом діяльності малечі. Перебуваючи у медіасередовищі, діти пізнають світ за допомогою образів через екран гаджетів. Для значної кількості сучасних дітей така репрезентація світу стає основним способом соціалізації і джерелом пізнання.

Сучасні дослідники інформаційних технологій та їх педагогічного впливу (Н. Бабкіна, І. Васильєва, С. Василюк, Ю. Горвиць, О. Рома, Б. Хантер, Т. Чашка, Н. Шалда та ін.) підкреслюють раціональні сторони використання телебачення, комп'ютерів, сенсорних пристроїв у дошкільній освіті, щоб осучаснювати способи пізнання, задовольняти

потребу дитини у нових способах здобуття знань. Позитивним вважаємо і новизну подачі інформації, яку надає світ комп'ютерних технологій, і позитивний виховний вплив, що формує навички самостійної діяльності, створює емоційно позитивний настрій, тренує увагу, розвиває наполегливість. Психологи (О. Кононко, С. Ладивір) зазначають, що у дошкільників домінує символічне сприймання інформації про світ, функції наочно-образного мислення переважають, згодом виникає логічне.

Освітні програми в ознайомленні дошкільників з медіапростором:

- «Медіасвіт для дошкільнят»: парціальна програма для дітей старшого дошкільного віку. Автор: С.М. Василюк та ін. (2019).
- «Казки і фарби»: парціальна програма розвитку творчих здібностей дітей 4–6 років на заняттях із малювання з використанням елементів медіаосвіти. Автор Т.М. Чашка (2018).
- «Медіадошкільник»: парціальна програма з медіаосвітньої діяльності для дітей старшого дошкільного віку (6-й рік життя). Автор Г.А. Дегтярьова та ін. (2019).

Щороку омолоджується контингент дітей, які проявляють зацікавленість технологічними та інформаційними засобами. Достатньо урегульованим у способах застосування є у дітей середнього та старшого дошкільного віку рівень компетентності. Сенсорні засоби спрощують способи використання й розширюють палітру можливостей інформаційного простору. Дітям завжди цікаві ігри як розважальні, так і функціональні, які потребують уважності, кмітливості, швидкості реакції. Дошкільники старшого віку можуть свідомо обирати ігри, розуміють правила, швидко засвоюють функціональність. Працюючи з гаджетом, дитина осмислює символічні образи, моделює способи виконання завдань за методом проб і помилок, які в ігровій формі створюють перспективу вибору за інтуїцією, вірогідністю. Дитина самостійно чи за правилами діє із зображеннями, слідкує за перебігом подій, «рятує героя», «знищує ворогів», «будує споруди», «сягає вершин», «змішує інгредієнти» тощо. Позитивний емоційний вплив: не переживає за час виконання, критику навколишніх, діє на свій розсуд, розпочинає і завершує дію самостійно. У дитини розвиваються уява,

увага, посидючість, конструктивне мислення. здатність свідомо обирати і моделювати на власний розсуд способи діяльності, наполегливість.

Педагог І. Новік пише: «Дитина, яка оволоділа елементарною комп'ютерною технологією, краще за інших здатна розмірковувати, розв'язувати задачі у внутрішньому плані, почуватися компетентною». Н. Полька підкреслює: «Дошкільний навчальний заклад використовує комп'ютерні ігри у спеціально обладнаному комп'ютерно-ігровому комплексі, завдяки чому їх можна поєднувати з іншими видами занять» [8].

Освітні завдання у використанні комп'ютерних засобів в ЗДО науковцями досліджується з позиції: впровадження у дидактику інформаційних технологій і розробки методик їх застосування; врахування рекомендацій щодо вимог з безпеки користування. Виховні напрями мають на меті забезпечення розумової та комунікативної компетенції дитини з використанням сучасних гаджетів. Способи організації – ігрове середовище, технологічні засоби, цікавий дидактичний матеріал, задоволення пізнавальної активності, індивідуальний підхід.

Комп'ютерна навчальна гра як засіб концентрації уваги спрямовує дитяче мислення на виконання дидактичних завдань, а ігрова форма дає перспективу сконцентрувати увагу дитини. Якщо ЗДО забезпечений технологічними засобами, а педагоги володіють методикою використання комп'ютерних вправ, їх необхідно включати в освітній процес як на заняттях з розумового розвитку, так і під час виховної діяльності, у творчому дозвіллі. Поряд із традиційними іграми пропонуються і дослідницькі завданнями, які доповнюють освітній процес новими способами самореалізації дитячого пізнання. Віртуальна реальність захоплює малюка, створюючи перспективу для саморозвитку.

Комп'ютери у дитячому закладі використовуються як спосіб нового пізнання, додатковий засіб, що викликає цікавість, володіє новими технологічними можливостями, які дитина може освоювати самостійно. Підготовчі вправи для роботи з комп'ютерними іграми

мають бути посилені за змістом, актуальні у задоволенні потреб відкриття нового, містити розважальні елементи, несподівані завдання чи сюрпризи, буди відкритими до подальшої перспективи пізнання. Дітей не потрібно заохочувати до роботи, наприклад, із сенсорною дошкою, адже вправи є доступними, незвичними у виконанні, завжди піддаються корекції, варіативності, формують творчість, розвивають уяву. Немає жодної сучасної дитини, яка відмовиться від гаджета, педагогам залишається тільки подати добірку розвивальних вправ за певною тематикою чи навчальною функцією.

Віртуальні ситуації чи наукова інформація, яка з'являється на екрані, сприймається з інтересом, викликає відчуття реальності, стимулює пізнання. Гра фізіологічному рівні активізує роботу мозку, емоції посилюють серцебиття, сконцентрована увага напружує зір, центрує рухи дрібної моторики. Педагогу важливо добирати дидактичні ігри відповідно до мети та віку дитини, враховувати рівень володіння технічним засобом.

Дидактичними функціями комп'ютерних ігор є:

- допомога дітям у засвоєнні нових знань, розширенні і уточненні вже відомої інформації;
- візуалізація фактів, події, розвиток уяви, встановлення взаємозв'язку подій, процесів;
- забезпечення досягнення дітьми впевненості у власних силах через відкриття нового, заповнення прогалін у знаннях;
- емоційно позитивне налаштування на проведення часу у пізнанні нового, розвитку можливостей дитини;
- виховання кращих рис характеру (наполегливість, вміння долати труднощі, досягати мети).

У ігрових групових завданнях на сенсорних дошках малюки із захопленням експериментують у віртуальній реальності, вчать формувати, доповнювати зображення, вправляються з кольорами. Переваги: малюнки мають точні форми, лінії рівні, що робить їх естетично привабливими, подобаються дітям; не вимагають точності, можливість повернути зображення і виправити помилку чи недолік. О. Кореганова зазначає, що «в організації роботи з дітьми педагогам

слід підтримувати зацікавленість дітей в отриманні нової інформації; правильно аналізувати та інтерпретувати ігрові завдання; долати труднощі, шукати шляхи вирішення проблеми» [6, с. 40].

Сучасним батькам та педагогам є змога оглядати на освітніх сайтах велику кількість розвивальних ігор, вправ, відео, короткометражок, які доповнюють форми роботи з дітьми дошкільного віку. Їхніми завданнями є навчальні і емоційно розважальні, виховні й філософські, наукові та пошукові, вони удосконалюють роботу пам'яті, тренують увагу, розвивають логіку, координацію рухів. Пропоновані завдання для перспективного мислення, здогаду, дають змогу помилятися і виправляти помилки, здійснювати комбінації способів досягнення мети. Дитячі комп'ютерні ігри формують вміння самостійно діяти, отримувати задоволення, урізноманітнюють дозвілля.

Комп'ютерні програми мають функціональні переваги у зіставленні з рольовими іграми: несподівані і творчо оформлені персонажі гри, схема досягнення мети гри представлена рекламою як презентацією дій, можливість посилювати ефекти життєвих подій, можливостей героїв (гіперболізація) як розвага, комбінаторність шляхів подолання перешкод, емоційна напруга і задоволення в успішному виконанні завдання, мінімальні зусилля, змінюють хід дій. Дитина є володарем віртуального світу, що захоплює і надає позитивних вражень, формує задоволеність своїми вміннями, спонукає до подальшого освоєння нових ігор, програм.

Ігрові комп'ютерні програми пропонують дидактичні завдання («Абетка», «Впізнай тварину», «Лічилка», «Пазли»); сюжетно-дидактичний («Побудуй місто», «Гонки», «Lego-конструювання», «Зоопарк»); сюжетно-режисерські, театралізовані, ігри-забави, ігри-експериментування, ігри-дослідження («Фантастичні тварини», «Будова і функції клітини», «Знайди скарби», «Створи колір» та ін.). Комп'ютерним іграм для найменших користувачів властиві загальні закономірності, що притаманні і рольовим, предметним іграм дітей, бо мають результат, учасників, залежність від майстерності товариша, вчать співпрацювати в парі. Комп'ютерні завдання, мають низку переваг у розвитку дитини:

1. Текст чи завдання є барвисті, рухомі, привабливі, тому викликають інтерес (емоційно позитивний стимул).

2. Символічність образів зрозумілі дитині і легкі для зорового сприймання, легко об'єднуються при визначенні більшості (меншості), зчитуються в цілісності дійства на екрані (доступність у сприйманні).

3. Рух, звук, музичний супровід, яскрава мультиплікація привертають увагу дитини (підтримка уваги)

4. Завершення гри має символічні вітання: феєрверк, музика переможця, оплески (заохочення, емоційна піднесеність).

5. Створення індивідуальної форми участі, де відсутні конкуренти, глядачі, які можуть оцінювати, засуджувати, коментувати тощо (впевненість у власних силах).

6. Сприяє у проектуванні на життєві ситуації, а на екрані дійство є прототипам віртуальної уяви, яке можна змінювати, вдосконалювати: спостереження за космічними тілами, хімічними процесами, фізичними законами, біологічним розвитком тощо (уява, логічне і образне мислення).

7. Комп'ютер не має виснаження, він повторює багато разів завдання, не критикує, не приспішує, чекає на обрання правильного варіанту виконання завдання, не засуджує за помилку (гуманність, поблажливість).

Комп'ютерні ігри для дошкільників дослідницею І. Новік представлені за певною класифікацією:

1. Адвентурні (пригодницькі). Сюжетне зображення передбачає участь у подіях і зміною і управління перебігом дій. Для розв'язання поставлених завдань дитина проявляє кмітливість і логічне мислення, розвиває швидкість реакції на зміну обставин, при пошуку «скарбу» чи «героя». На шляху є перешкоди, які необхідно долати, використовуючи певні засоби.

2. Стратегії. Основна мета у плануванні досягнення результату. Хід гри передбачає використання ресурсів (юнітів) (військо, фінанси, засоби, корисні копалини, енергія). Стратегічні ігри формують уміння планувати, вести лінію гри з певною метою, розвивають конструктивне мислення, наполегливість.

3. Аркадні. Рольова поетапна (рівнева) гра, коли перехід до наступного етапу має місію виконання проблемного завдання. Переважно в кінці кожного рівня гравець має зафіксовану перемогу і винагороду, що дає змогу з новими силами (правом на помилку) рухатися до наступних перемог. Аркадні ігри у розумовому розвитку вправляють увагу, розвивають самостійне мислення, координацію рухів. Потребують витримки і вміння керувати емоціями, що у дошкільників ще слабо сформовані, тому участь дорослого як спостерігача передбачає обмеження часу, врахування вікових можливостей та сформованості вольової сфери дитини.

4. Рольові. В образі певного персонажа (авторського чи героя з популярного фільму) можна грати по одному або об'єднуватися в коаліцію (групу) по кілька гравців (геймерів). Колективна гра передбачає рівні можливості, приязні стосунки між учасниками. Ігрові задачі героїв полягають у дослідженні, виконанні певної мети (місії). Передбачені подолання перешкод, битва з ворогами, пошук нових шляхів до досягнення мети, використання нестандартних у реальному житті засобів (заклинань, символічних знаків, чарів). Комбінаторність гри викликає інтерес у пошуку найраціональнішого шляху досягнення мети. Гравець змушений розширювати знання, бо під час гри задіює увагу, фантазію, комбінує факти про реальний світ і сюжети коміксів, казок, фентезі тощо.

5. Логічні. Завдання з підказкою розвивають логічне мислення, подають схеми подолання проблеми. Спосіб комбінації чи вгадування правильної відповіді дає позитивні зміни на екрані. Мимовільно дитина запам'ятовує правильну комбінацію: питання – відповідь, згодом механічні знання може використовувати у подальших пізнавальних операціях.

6. 3D-Action. Це ігри пов'язані з переможним маршем руйнації з метою досягнення віртуальної місії «визволення світу». Це розважальний контент, який створює напружену атмосферу під час перебігу гри, вимагає швидкої реакції, тренує окомір, моторні функції рук. Пізнання та мислення не розвиваються, а тільки в разі перемоги виникає емоційне задоволення.

Отже, помірне застосування комп'ютерних дитячих програм дає змогу педагогові:

- поєднати інноваційні та традиційні засоби навчання, технологічно розширює знання та вміння дитини;
- збагатити і урізноманітнити новими формами роботи, комбінує візуалізацію й активізує уяву дитини;
- створити авторські заняття, використавши ідеї, інноваційні методики колег для удосконалення освітнього процесу;
- експериментувати і творити власні розвивальні завдання за допомогою комп'ютерних програм.

Під час ознайомлення дітей з ігровими програмами *педагогам і батькам* важливо дотримуватися *рекомендацій* щодо збереження здоров'я дітей:

- обирати комп'ютерні ігри з урахуванням темпераменту, вподобань та доступності самотійного застосування;
- обмеження часу гри завжди визначаємо на початку діяльності;
- не зупиняти гру до завершення епізоду, а доводити розпочате завдання до логічного завершення;
- ігри, які передбачають парність, треба використовувати у сімейних розвагах (адвентурні та рольові) і також вчити дитину грати в парі.

Використання інформаційних технологій у діяльності вихователя відповідає викликам часу, осучаснює освітній процес, підвищує інтерес дитини до освоєння нових знань, робить їх доступними у застосуванні, емоційно позитивними, розвиває логічне мислення, спонукає до допитливості. У вихованні вчить взаємодіяти під час парних чи групових вправ, формує посидючість, вміння доводити розпочату справу до логічного завершення, виховує наполегливість. У фізіологічних навичках розвиває моторику, окомір, координацію рухів, вміння зіставляти, аналізувати, самотійно приймати рішення.

4. Комплексний підхід до реалізації нововведень

За визначенням ЮНЕСКО: «Педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу

викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів, що мають своїм завданням оптимізацію форм освіти» [23, с. 10]. В умовах політичних змін, які спрямовують розвиток нашої держави до входження в європейське співтовариство, створюють освітні передумови для переходу від технологічного до інформаційного суспільства, вихованню людини, яка вміє провести процес самореалізації і стає головною метою сучасного прогресу. Такі нові освітні парціальні програми, як «Безмежний світ гри з LEGO» (О. Рома), «Вчимося жити разом» (О. Хартман, Т. Піроженко), «STREAM-освіта» (Н. Шалда), в основу яких покладено комплексний компетентнісний підхід до освоєння дошкільниками знань про світ і розуміння власного місця в ньому, впроваджують інтегровані курси освітнього процесу набувають популярності серед педагогів-практиків.

Важливою у процесі використання технологійних новацій є проблема моральності. Ігри, які пропонуються дітям, не повинні містити жорстокості, насильства, кровопролиття. Психологи наголошують на необхідності урівноваження використання інформаційних технологій, соціальної компетенції у виховному процесі дошкільника, адже закладають основи моральності, найфоновішої свідомості, громадянської активності, шляхетності у соціальному співжитті. Педагоги підкреслюють методологічну основу використання гуманності як необхідність збереження «педагогічної чистоти у взаєминах між педагогом, вихованцем, батьками» (О. Пехота), «створення моральної безпеки, духовної екологічності в налагодженні комунікації, висловленні думки, прийнятті людей різних віросповідань, національних традицій, кольору шкіри тощо» (Г. Васянович). Виховання повинно передувати розвитку технологійних навичок, адже діти буквально сприймають дійство, не вміють чітко розмежовувати реальний світ та фантастичний.

Розвиток дошкільної освіти як первинної ланки загальної системи має пріоритетність в освітньому поступі суспільства (низка законодавчих актів, широка палітра освітніх програм, обов'язкова професійна підготовка спеціальних освітніх кадрів, циклічність у процесі підвищення кваліфікації) наголошують на важливості якісної

організації підготовки дитини до освіти у розумовому, валеологічному, соціальному, культурологічному напрямках у період дошкільного зростання. Сучасна мережа закладів дошкільної освіти оновлюється як за способом організації, так і за змістом діяльності. Успішно працюють як традиційні типи установ: ясла, ясла-садки, дитячі садки, так і нові: сімейного типу, компенсуючого, з додатковими послугами у розвитку задатків дитини. Будинки дитини та будинки для малят інтернатного типу, які забезпечують догляд і освіту дітям-сиротам і таким, що позбавлені батьківського піклування.

Сучасний педагог ЗДО має бути адаптованим до швидких змін, активною, самостійною, творчою особистістю, яка вміє навчатися, пізнавати світ, висловлювати власну думку, дбати про власне здоров'я і продуктивно взаємодіяти з природою, розвивати моральні якості та культурологічні цінності, використовувати інформаційні технології й плекати етичні норми співжиття людей. Комплексна реалізація нововведень спрямована на удосконалення умов педагогічного процесу, залучення нових засобів, використання кращого досвіду зарубіжних та вітчизняних педагогів для задоволення потреб розвитку суспільства і людини як основної цінності.

І. Бех, О. Дубасенюк, І. Підласий наголошують на необхідності якісного результату при використанні алгоритму певних дій чи запровадженні системи засобів. О. Дубасенюк: «Інновація має здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища у навчальному закладі, регіон» [2, с. 12].

Педагоги С. Ладивір, І. Дичківська, С. Яценко інновацією вважають використання часткових змін, які виходять за межі норми в організації освітнього процесі або в нестандартній комбінації відомих способів чи засобів педагогічного впливу. І. Дичківська: «Інновація – це нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях» [1, с. 21]. Інновація як процес визначає алгоритм дій у частковій або масштабній зміні системи, методики, діяльність учасників. Інновація як результат передбачає створення нового за певним алгоритмом дій у послідовності і

передбачає отримання продукту (вмінь, навичок, знань) і в науковій літературі є «новацією» (І. Дичківська, В. Паламарчук, М. Чепіль). Розрізняють поняття «новація» як новий засіб організації педагогічної діяльності, як впровадження системної програми, яка виокремлює у новій комбінації методи, методики, засоби, способи діяльності педагога з вихованцями чи їх батьками і має передбачуваний прогнозований результат при виконанні алгоритму дій і збереженні окреслених умовностей. Тому поняття «інновація» є ширшим, бо включає «новації», але дає ширше поле для педагогічного експериментування, ставлячи мету, завдання і залишає простір комбінаторності дій педагога.

Сучасний педагог В. Паламарчук «новацію» вважає результатом (продуктом) творчого пошуку особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці і практиці, а поняття «інновацію» розглядає як результат зародження, формування і втілення нових ідей, які є революційними щодо попередніх консервативних» [20, с. 7]. Саме практичний результат, апробованість та висновки новації роблять її інновацією. Якщо педагог у результаті застосування нових технологій, методик, програм досягає повторюваного валідного щодо оцінки у формувальному експерименті результату, то він є новатором, бо ділиться власним досвідом і рекомендує як його застосовувати з певною педагогічною метою, а якщо перебуває у процесі пошуку, апробації нового, інтерпретує концепцію, експериментує у варіативності застосування передового чи історичного досвіду, то він є інноватором.

І. Підласий у праці «Три технології» розглядає педагогічні інновації як найбільш поширені модифікації освітнього процесу за філософією розвитку людини (предметно зорієнтовані, особистісно зорієнтовані й педагогіку партнерства) [10].

Предметно орієнтована технологія. Чільне місце в ній посідає розумовий та соціальний розвиток для отримання дитиною компетенцій, акцент робиться на ранній діагностиці обдарованості, розвитку талантів та створенні умов розвиткового середовища для інтелектуального поступу дошкільника. Батьки хочуть сформувати

«генія», не упустити сприятливий сезитивний період, коли дитині на рівні підсвідомого засвоєння знань про світ доступно поглинати велику кількість інформації, яка згодом буде використана в освітньому процесі шкільного навчання (технології раннього розвитку, педагогіка М. Монтесорі).

Особистісно орієнтована технологія. У центрі уваги збереження емоційно-психологічної рівноваги дитини. Створення позитивних міжособистісних взаємин, організація освітнього простору з увагою на потреби дитячої субкультури, ігрової діяльності, свободи вибору, відсутність примусу. Навчанню відводиться додаткова функція як опосередкованого процесу підготовки до школи через вправи сенсорного розвитку, комунікативних навичок, прагнення до дослідження та експериментування у процесі пізнання світу (модель вальдорфської освіти, програма О. Винницької «Лицем до дитини»).

Партнерська технологія (співпраці). Педагог зберігає актуальними всі лінії розвитку дошкільника (психологічний комфорт, розумова активність, соціальна взаємодія, валеологічні цінності, ігрова діяльність тощо), але в організації взаємин враховує особливості розвитку кожного вихованця, сприяє виробленню умінь діалогічного мовлення, соціальної культури, етики комунікації. Виховуємо у дошкільників розуміння власного «Я», вироблення оцінних суджень, закладання моральних норм, вироблення культурологічних понять у налагодженні взаємин, формування особистісних якостей. Програма навчання за технологією співробітництва багатопланова, бо вимагає використання технологій розумового розвитку і створення емоційно позитивної демократичної гуманної атмосфери, застосування основ сприяючої педагогіки (В. Сухомлинський, Я. Корчак, Ш. Амонашвілі).

5. Способи підвищення кваліфікації освітніх працівників дошкільних закладів

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» організація освітньої діяльності в ЗДО має регламентований час: 1 вересня до 31 травня, проте догляд за дітьми та їх виховання триває безперервно.

Згідно з рекомендаціями щодо змісту та форми річного плану відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 01.01.21 р. № 2628-III, до якого внесено зміни, зазначено: «Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної освіти, яка забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання» [3, с. 3]. Така увага до співпраці та системної організації взаємодії робить проблему актуальною для сучасних теоретиків та практиків педагогіки. Особливо значимою є роль вихователя, якому батьки довіряють найдорожче – свою дитину. Сучасними науковцями (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Канішевська, Л. Піроженко, О. Рейпольська, С. Сисоєва, Л. Пісоцька та ін.) у 2020 р. було узагальнено теоретичні та практичні напрацювання і внесено зміни до Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку, де подано дані Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2019 р.: «В Україні функціонує 14,0 тис. закладів дошкільної освіти (юридичних осіб), у яких виховується 1,3 млн дітей. З них у містах – 5,8 тис. 10 Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку закладів (39 %), у яких виховується 970 тис. дітей (75,9 %). У сільській місцевості функціонує 9,1 тис. закладів (61 %), у яких виховується 309 тис. дітей (24,1 %)» [5, с. 9]. Пріоритетами освіти дітей раннього та дошкільного віку є «увага суспільства до розвитку дитини в ранній і дошкільний періоди дитинства; становлення базових особистісних якостей у різних видах активності» [5, с. 14]. Держава забезпечує теоретичну підготовку спеціаліста у вишах, підвищення кваліфікації на професійних освітніх курсах, заохочує до написання наукових досліджень та впровадження новацій, щоб освітній процес у ЗДО відповідав запитам суспільного прогресу, задовольняв вимоги батьків та сприяв індивідуальному інтелектуальному, психологічному, фізичному розвитку дитини раннього віку. Широкоаспектні завдання вимагають зацікавлення самого педагога до розвитку та самовдосконалення, розуміння своєї великої місії впливати на побудову світовідчуттів та світосприймання дитини для її щасливого майбутнього.

У змісті сучасних освітніх програм у процесі професійної підготовки вихователів велику увагу відводять питанням практичної підготовки, для чого збільшено години ознайомлювальної практики у всіх вікових групах, щоб процес освоєння теоретичних знань мав прикладне використання. А оволодіння фаховими та загальними дисциплінами, які включають психологічні та методичні знання про процес розвитку дитини раннього віку, зосереджують увагу майбутніх педагогів на досвіді минулого та досягненнях суміжних наук для удосконалення освітньої практики.

Науковець Н. Мацкевич наголошує на тлумаченні поняття «готовність» як результату професійної підготовки у напрямі здобуття освіти за спеціальністю у освітніх закладах, «коли теорія та практика поєднані у процесі поетапної підготовки студентів до професійної діяльності» [17, с. 8]. Педагогічна готовність – це професійне володіння знаннями та вміннями з фізіології, психології, педагогіки з метою якісної діяльності з дітьми, урахування особливостей їх індивідуального розвитку (фізичного, розумового, соціального, обдарованості, особливих потреб).

Вихователю враховує потреби кожного дошкільника, вчить відчувати соціальну приналежність, проявляти кращі якості людяності у взаєминах. Особливість педагогічної діяльності у домінуванні соціальних взаємин вимагає моральної готовності (володіння такими якостями, як відповідальність, порядність, чесність, справедливість), психологічної (емпатії, вміння співпрацювати, розуміти особливості процесів розвитку дитини), прагнення до особистісного зростання у професійній діяльності (зацікавленість інноваціями, здатність до саморозвитку, володіння творчими здібностями). Такі вимоги до сучасного педагога ставлять нові завдання перед вищими освітніми закладами у підготовці фахівців. Результатом зростання якості педагогічної діяльності є здатність до соціального саморозвитку і виконання певних соціальних ролей у суспільстві, які пов'язані з професійною працею. Отже, готовність вихователя до професійної діяльності повинна проявлятися у соціально спрямованих особистісних гуманістичних принципах діяльності, обумовлюватися теоретичними

знаннями з психолого-педагогічних і фахових дисциплін. Сучасний педагог покликаний розвивати творче мислення, щоб бачити «дивне в повсякденному», вміти організовувати діяльність дітей у розвитковому середовищі з урахуванням індивідуальних можливостей вихованців, пропонувати свою допомогу або адресувати до потрібних джерел інформації батьків вихованців з метою налагодження співпраці.

Сучасний вихователь ЗДО повинен розуміти освітні завдання та діяти відповідно до основних законодавчих актів, які регламентують діяльність на засадах дитиноцентрованої педагогіки. Адже, «повна відповідальність за охорону життя та здоров'я, виховання й навчання дітей своєї вікової групи відповідно до статуту дошкільного навчального закладу, програм виховання та навчання в дошкільному навчальному закладі» [9, с. 3]. А умови освітнього середовища повинні задовольняти інтереси дитини в індивідуальному розвитку, у створенні максимально продуктивних умов для соціального й інтелектуального зростання.

Для того, щоб успішно організовувати діяльність, педагог у групах дітей раннього віку має бути добре обізнаним із закономірностями розвитку дитини, знати її особистісні особливості розвитку, умови виховання в сім'ї, фіксувати якісні досягнення для інформування батьків та з метою планування подальшої освітньої діяльності. Для розв'язання такого завдання розширюються пропозиції щодо участі в онлайн-конференціях, навчальних семінарах, а також щорічних курсах підвищення кваліфікації (150 год протягом 5 років і не менше 30 год за навчальний рік). Тематику та напрями вдосконалення професійного зростання вихователь обирає самостійно: здоров'язбережувальний, методичний, психолого-педагогічний. На державному рівні методичні матеріали для самоосвіти у галузі дошкільної педагогіки є часописи («Дошкільне виховання», «Вихователь-методист дошкільного закладу», «Джміль», «Палітра педагога» тощо), в яких піднімаються актуальні теми психологічних та педагогічних знань, подається кращий досвід.

Педагог, який складає заняття, керується програмними та методичними вимогами щодо реалізації освітньої практики дітей раннього віку в умовах ЗДО, які передбачають раціональне чергування

видів фізичної, розумової, культурологічної, практичної діяльності дітей. Відповідно до освітнього спрямування використовувати приміщення ЗДО: сталу кімнату, яка закріплена за вихованцями певної вікової групи чи спеціальні (спортивна зала, музична, плавальний басейн, ігрова кімната, спортивний майданчик, квітники тощо). Методично підготовлена та освітньо спрямована діяльність відбувається у першій половині дня.

В умовах активного застосування інформаційних технологій стає актуальною проблема малорухливого способу життя сучасного людства, тому важливим залишається питання сприяння фізичному розвитку і пропагування валеологічних цінностей. Спеціально організоване розвиткове середовище (килимове покриття, м'ячі, кармати для вправ, кеглі, обручі тощо), систематичні проведення вправ з фізичним навантаженням, вільне пересування безпечним простором, провітрювання приміщення забезпечують правильну організацію режиму дня, рухову активність, дотримання фізіологічних потреб у чергуванні видів діяльності та дотримання санітарно-гігієнічного режиму стає передумовою гармонійного здорового середовища для розвитку дитини.

Актуальним залишається процес навчання мовлення дітей дошкільного віку. Об'єктивними є причини обмеженої вербальної комунікації сучасних дорослих як зразків мовної культури, суб'єктивними – фізіологічні чи психологічні вади дітей. Активнішою є інтегрування діяльності логопедів, практичних психологів в сучасних ЗДО.

У ранньому віці мовлення педагога має інформативний, соціальний, культурологічний, пояснювальний, емоційний напрям. Він повинен володіти чіткою вимовою, широкою палітрою літературних мовних зворотів та порівнянь, щоб демонструвати красу українського слова. Естетичне виховання сприяє розвитку культурологічних потреб, становленню естетичного смаку, творчих здібностей, обдарувань, сприяє формуванню творчої уяви, створює позитивну емоційну атмосферу. Реалізація естетичних завдань відбувається на основі інтеграції знань у розумовій, художньо-творчій, соціальній сфері й

пронизує весь педагогічний процес у створенні розв'язкового середовища. Педагог доповнює діяльність дітей мелодійною музикою, піснею, створюючи естетично цілісну атмосферу, в якій перебувають діти. Крім фонових естетичних засобів, є спеціальні художньо-творчі заняття з музики, танців, співу. Таким чином, естетичний розвиток дітей з раннього віку відбувається у цілісному художньо-творчому просторі, охоплюючи різні форми роботи з дітьми (індивідуальні та групові, інтегровані заняття, де поєднані мовлення та творчість, самообслуговування та література, праця й спів). Педагог має бути прикладом естетичного смаку й у зовнішньому вигляді. Без надмірності у кольоровій гамі створювати позитивний настрій. Уважаємо, що творчість та вміння звертати увагу дітей на красу природи має бути щоденним початком роботи з ними, адже вони мають чутливість до світу навколо.

Завданнями вихователя є залучення батьків вихованців до участі в освітньому процесі дошкільного закладу. З цією метою він організовує як традиційні виховні заходи: батьківські збори, консультації, бесіди, так і інноваційні: тематичні майстер-класи, творчі вечори, тренінги. Для педагогічної просвіти застосовуються інформаційні батьківські куточки, які містять корисний психолого-педагогічний матеріал, актуальний для просвіти батьків. Питаннями поліпшення педагогічної просвіти, надання індивідуальних та групових консультації батькам вихованців ЗДО займаються професіонали, які очолюють методичні кабінети, психологи, соціальні педагоги, корекційні педагоги.

Основна виховна робота з дітьми раннього віку проводиться у колі сім'ї, тому співпраця з батьками педагогів продиктована пріоритетністю родинного виховання. Дослідження щодо етико-педагогічних питань у налагодженні взаємин між дошкільниками та їхніми батьками опрацьовані (О. Долинна, Т. Кирієнко, А. Назаренко, В. Сухар); питання педагогічної просвіти батьків (Т. Алексеєнко, А. Назаренко, Т. Кирієнко, М. Спичак); особливості виховання дітей раннього віку та взаємодії ЗДО з батьками як рекомендації (О. Волкова, О. Кононко, С. Кулачківська, Л. Свирська). Найвища мета співпраці родини дошкільника і педагогів ЗДО – задоволення потреб розвитку

дитини раннього віку, створення сприятливої емоційної атмосфери, задоволення потреби у розумовому, фізичному, художньо-творчому вихованні. Педагог організовує розробку рекомендації щодо змісту, способів реалізації просвітницької та діяльнійшої взаємодії з батьками, адміністрацією, громадськими організаціями у вихованні дітей дошкільного віку.

Педагоги ЗДО впроваджують у роботу інноваційні технології для реалізації державних стандартів дошкільної освіти, де визначальною є педагогіка співробітництва: «Дорослий не поруч, не над, а разом з дитиною». Підготовка педагога передбачає оволодіння такими освітніми технологіями: здоров'язбережувальні, проєктної діяльності, дослідницької діяльності, інформаційно-комунікаційні, особистісно орієнтовані, ігрові тощо. Визначальним фактором ефективного процесі професійної підготовки вихователя ЗДО є оволодіння інформаційними технологіями, які осучаснюють освітній процес, розширюють способи комунікації, спрощують отримання зворотності та обміну думками щодо виховання дітей, популяризації новинок у дошкільлі.

Тема 3. Організаційна методична підготовка педагога до інноваційної діяльності

План

1. Сучасні підходи підготовки майбутнього вихователя до методичної діяльності в дошкільній освіті.
2. Організація роботи з професійного зростання та самовдосконалення.
3. Інформаційно-комунікаційна технологія як засіб дистанційної освіти вихователя.
4. Інформаційно-комунікативні технології у підготовці майбутнього педагога та методиста дошкільної освіти.
5. Педагогіка співробітництва у налагодженні взаємин вихователя з батьками вихованців.

Основна література

1. Алексеєнко-Ломовська Л. Методична компетентність вихователів дошкільних навчальних закладів: сутність та концептуальні засади. *Наукові записки : збірник наукових статей*. Київ : Вид-во НПУ імені М. Драгоманова. 2015. Вип. 126. С. 14–22.

2. Артемова Л.В. Модель ступеневої підготовки фахівця дошкільної освіти у вищих навчальних закладах. *Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства* : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. до 80-ї річниці НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2000. Вип. 1. С. 84–86.

3. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.

4. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадськістю : тематичний збірник праць / упоряд.: А.А. Волосюк ; за заг. редакцією Л.А. Шишолік. Рівне : РОШПО, 2015. 85 с.

5. Закон України Про дошкільну (оновлений 02.04.22). URL: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/2628-14>.

6. Калуська Л., Отрощенко М. Інновації в дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї : посіб. на допомогу дошкільним працівникам. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 376 с.

7. Ладивір С. Практичний психолог і батьки: тонкощі взаємодії. URL: https://naseminar.com.ua/seminar/120-praktichniy-psiholog-dnz-batki-tonkoshch-vzamod?utm_source=pedrada

8. Малафіїк І.В. Закони перебігу інноваційних педагогічних процесів. URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/6044/49/>

9. МОУ. Освіта. Дошкільна освіта. «Сучасне дошкільля під крилами захисту». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/suchasne-doshkillya-pid-krilami-zahistu/pedagogam-zakladiv-doshkilnoyi-osviti/lego-igrovi-onlajn-vzayem>.

10. Оновлена програма «Я у Світі» / під ред. О. Кононко. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2650-onovlana-programa-ya-u-svt>

11. Пехарєва С., Савченко Л. Організація роботи з батьками в сучасному закладі освіти. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2019. Вип. 5. С. 51–57.

12. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

13. Танько Т.П. Музично-педагогічна компетентність майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Харків : Нове слово, 2003. 248 с.

14. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с

Додаткова література

15. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

16. Національна доктрина розвитку освіти. 2002. Ст. IX. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/natsional%CA%B9na-doktryna-rozvytku-osvity>

17. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / О. Л. Коноко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко. Київ : Світич, 2009. 208 с.

18. Косенко Ю. М. Система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні з позиції історико-педагогічного дослідження. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Вип. 51. С. 17–22.

19. Свирська Л., Петрова Н. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку. Київ, 2004. 112 с.

20. Фасолько Т. Психолого-педагогічні передумови формування відповідального ставлення до самовизначення в дошкільному віці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Педагогіка*. 2010. № 1. С. 91–99.

21. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

1. Сучасні підходи в організації методичної діяльності дошкільного закладу

Процес реформування соціальної і політичної систем України розв'язує стратегічні завдання збереження національної ідентичності, територіальної цілісності, економічної конкурентності у світовому просторі, громадянської активності й передбачає перегляд завдань освітнього процесу для успішного поступу суспільства в майбутньому. Освіта має тенденцію до збільшення кількості інноваційних процесів, які приводять до модифікації способів, засобів організації, умов співпраці учасників освітнього процесу.

Зміни потребує підготовка інформаційного, матеріально-технічного і кадрового забезпечення. Зростає інтерес педагогів та науковців до узгодження освітніх програм із швидкими прогресивними кроками в економічній, інформаційній, соціальній сферах. Оновленням змісту освітнього процесу займаються сучасні науковці та педагоги-

практики: визначення вимог до професійних компетенцій вихователів (О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Карпова, Т. Поніманська, М. Фіцула, В. Ягупов); особистісною вмотивованістю до постійного пошуку новацій для удосконалення освітнього процесу готовністю до вивчення та впровадження інновацій (М. Гриньова, А. Деркач, І. Дичківська, І. Мальцева, О. Пехота, Т. Фасолько); побудовою освітнього процесу відповідно провідного принципу дитиноцентрованої педагогіки (І. Бех, Г. Васянович, О. Кононко, М. Савчин).

Педагогічна інноватика в дошкіллі – це система знань, яка виокремлює закономірності функціонування ЗДО, базується на принципах індивідуального підходу, використовує нові досягнення вітчизняних та зарубіжних теоретиків і практиків. Дослідники обумовлюють розробку та застосування інновацій у педагогічній практиці відповідно до реалізації сучасних соціальних потреб, розв'язання дидактичних та виховних, використання інформаційних технологій, задоволення дитячих інтересів і творчості. Здобутки прогресу мають вплив на розвиток стратегії освіти, розширюють засоби навчання та виховання. *Інноватика в дошкіллі* – це відкритість новому, нетрадиційне використання відомих методів, засобів організації освітньої практики, оновлення стратегії, яка задовольняє запити сучасного суспільства на виховання особистості у гармонії зі світом, інформаційно грамотною, соціально активною, самостійною, освіченою, громадянсько свідомою.

Розробки педагогів-новаторів широко популяризуються через Інтернет ресурси, створюються групи зацікавлених проблемами дошкілля учасників освітнього процесу, зростає інтерес до обговорення й впровадження нових освітніх програм. Результатом педагогічної інноватики є поліпшення якості освіти, формування активної, діяльної, творчої особистості дитини, яка здатна орієнтуватися у світі людей, природи, техніки, вміє аналізувати життєві ситуації, знаходити раціональні шляхи їх врегулювання, долати труднощі. Важливим виховним завданням залишається формування моральних цінностей, плекання позитивних рис характеру, національної ідентичності.

Узгоджуючи основні положення Національної доктрини розвитку освіти й завдання оновленої програми «Я у Світі» (Витяг з листа МОН «Про переліки навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році» від 10.06.2019 р. № 1/9-365), увага науковців звернена на зміст освіти, внесено уточнення щодо *потреби врахування досвіду дитини* дошкільного та раннього віку в організації її життєдіяльності та розвитку в умовах ЗДО. Акценти зроблено на змістових компонентах і врахуванні досвіду дошкільників і дітей раннього віку в освітньому процесі, який набуває тенденцій до використання особистісно орієнтованих методів розумового, валеологічного, культурологічного впливу.

О. Кононко пояснює термін «досвід» як ключовий у початковому етапі організаційній діяльності вихователя та дитини: «Досвід – категорія суб’єктивна, наповнена особистісним смислом, який визначає стратегію, успішність діяльності дошкільника... і є ключовим елементом її розвитку, стійкості до негативних впливів соціуму, криз і змін у суспільстві та в системі освіти» [10]. Визначено *функції досвіду* у загальному розвитку дитини як регулятивний, що забезпечує успішність контролю власної діяльності і поведінки, як морально-ціннісний, що формує інтереси, ідеали, згодом – переконання, як рефлексивний у вмінні співвіднести власні знання зі своїми можливостями, з вимогами наставників, діяльності в проблемній ситуації. У такий спосіб формується компетентність дитини відносно її знань, умінь, можливостей. Цілеспрямований та організований педагогом освітній вплив повинен бути співмірний з можливостями дитини і розвивати її досвідченість як інтегральну характеристику особистості.

Педагог працює над застосуванням комплексного підходу в освітній діяльності, а оновлена програма «Я у Світі» (2019) визначає основні завдання в освітній практиці, уточнює змістове наповнення навчального матеріалу, виховні напрями, способи розвитку компетенцій дитини. На відміну від попередньої редакції (2012) програма набула уточнень гуманного характеру і не містить чітких

вимог до вироблення знань та умінь вихованців відповідно до вікової періодизації. Це створює умови для індивідуального часового простору в розвитку компетенцій, педагогам рекомендують повертатися до тем, створюючи циклічність висхідної в інтегрованій подачі нової інформації, уточнення вже відомих фактів, вироблення критичного мислення у дітей щодо їх використання. Педагог працює над розширенням, урізноманітненням, окультуренням і широким використанням когнітивного, практичного досвіду вихованця і сприяє збагаченню його творчих бачень, ціннісного ставлення до довкілля та виховання власного «Я».

Закон України «Про дошкільну освіту» у п'ятому розділі (ст. 26) визначає завдання науково-методичного забезпечення системи дошкільної освіти. Зокрема, «у розроблені й впровадженні програмно-методичної бази; навчально-виховних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників; передового педагогічного досвіду; організації співпраці з іншими навчальними закладами для підвищення ефективності програмно-методичного забезпечення; стану освітньої роботи та рівня розвитку дитини відповідно до завдань дошкільної освіти, Базового компонента дошкільної освіти; кваліфікації педагогічних працівників системи дошкільної освіти; пропаганді просвітницької діяльності у засобах масової інформації» [5]. Створення ЗДО зі збереженням основ менеджменту, відкритості у співпраці з громадськими організаціями, відкритість до взаємодії – запорука продуктивного використання інноватики, процесу взаємодії на шляху вдосконалення освітнього процесу. Наприклад, одне із сучасних завдань – залучення дітей з особливими освітніми потребами. Незаперечним є факт необхідності створення спеціального розвиткового середовища, гнучкого управління ЗДО для широкого залучення спеціалістів до співпраці.

Постає питання перегляду змісту освіти у плануванні діяльності закладу дошкільної освіти, змінюються форми та способи організації виховного процесу, де враховано можливості усіх дітей, гуманне ставлення до потреб кожного в умовах колективної взаємодії. Значного поліпшення потребує оновлення навчальної бази закладу (пандуси,

кімнати для реабілітації та індивідуальних занять, оздоровчі майданчики, спеціальний дидактичний матеріал тощо). Рекомендуються навчальні програми для впровадження інтерактивних форм освітньої практики, популяризуються педагогічні технології, які мають певні освітні спрямування у способах розвитку дитячої компетенції. Це ставить перед методистами *завдання у просвітницькій та організаційній роботі* з педагогами для ознайомлення та впровадження інновацій в роботу ЗДО. Для складання дієвих планів роботи на навчальний рік педагоги, методисти, керівники ЗДО проводять спільні «круглі столи», відвідують семінари, щоб з'ясувати проблемні питання на теми: «Педагогічні проблеми. Шляхи їх раціонального вирішення», «Способи використання інформаційних технологій з дітьми дошкільного віку», «Адаптація дитини з особливими потребами до загальних умов перебування в ЗДО», «Моя педагогічна майстерність та способи її удосконалення», «Стартап як відкриття нового у самоосвіті», «Профілактика професійного вигорання і утвердження способів розвитку професійних цінностей і поглядів» тощо.

Визначальними пріоритетами дошкілля є забезпечення якісної та доступної дошкільної освіти усім громадянам України, виховання компетентної особистості в умовах розвиткового безпечного освітнього простору. Політичні події, кризи змінюють стратегію освітньої діяльності: від виховання виконавчих особистостей до громадянсько активних, від домінування кількості знань у розумовому розвитку до вміння їх практично і самостійно застосовувати, від формування філософії полікультурності до акцентуації на національній свідомості, патріотичних почуттях. Потрібні педагоги з гнучким творчим мислення, які вміло налагоджують конструктивні взаємини з громадськістю і адміністрацією ЗДО.

Процеси оновлення та складання планів діяльності ЗДО мають далекі та близькі перспективи. Є річні, місячні та тижневі плани, що мають на меті розв'язання актуальних і досяжних у короткий термін завдань. Існують також перспективні плани на 3–5 років, що дають можливість педагогічному колективу розробляти новації, проводити

дослідження і апробацію освітніх методик, нових програм, технологій, зіставляти результати інноваційного впливу з традиційними технологіями.

У ст. 6 аналізованого закону визначено *принципи організації освіти в ЗДО*: доступність, рівність умов у розвитку задатків, здібностей, співпраці сім'ї та ЗДО, особистісно орієнтовний підхід до розвитку дитини, відповідність змісту освіти індивідуальним особливостям розвитку та стану здоров'я дитини [8]. Інноваційні освітні процеси здійснюються під керівництвом методиста із врахуванням дидактичних принципів, які відображають закономірності реалізації інноваційних процесів. І. Малафіїк визначає *основні принципи*: «Принцип організованої інноваційної зміни станів системи освіти, який орієнтує на необхідність свідомої діяльності під час переходу від одного стану системи освіти до іншого, досконалішого» [8]. Цей процес впровадження новацій передбачає систему діяльності, яка охоплює певні етапи підготовки до зміни та виокремлює освітню філософію їх реалізації (визначення мети, вибір засобів, способів, інструктаж суб'єктів, прогноз і корекція похибок тощо). Охарактеризуємо основні принципи. «Принцип організованої інноваційної зміни станів системи освіти як базовий при модернізації» [8] забезпечує визначення і відпрацювання ефективного механізму свідомого управління зміною педагогічних станів, врахуванням досвіду подолання ситуаційних проблем за умови збереження основних засад новації. «Принцип інформаційної, матеріально-технічної, кадрової забезпеченості реалізації основних етапів інноваційних освітніх процесів» [9] враховує підготовку педагогічних кадрів до змін, матеріальні та інформаційно-технічні засоби (комп'ютерна техніка, банки інформаційних даних, доступність програмного забезпечення тощо). «Принцип прогнозування зворотних або незворотних структурних змін в інноваційному соціально-педагогічному середовищі» [8] забезпечує використання гіпотези, прогностичних діагностик, враховує здатність педагогів, дітей та їхніх батьків прийняти й реалізувати інновацію. Вміння адаптуватися до умов середовища, протистояти консервативним поглядам.

Інноватика в освітню практику ЗДО впроваджується під керівництвом методиста з групою творчих педагогів, психолога, соціального педагога. Їй притаманний *алгоритм застосування* (етапи, схема дій, послідовність методів):

1) вивчення досвіду педагогів-новаторів, ідей сучасних науковців, ознайомлення з кращим досвідом зарубіжних та вітчизняних дослідників дошкільної педагогіки;

2) узгодження освітніх завдань із передбаченими нормативними документами;

3) ознайомлення з практикою діяльності ЗДО над певною педагогічною проблемою, зіставлення завдань із соціальними запитами;

4) пошук технологій, методик, ідей, рекомендацій, які відповідають виконанню основних освітніх завдань (урегулюванню педагогічних суперечностей);

5) моделювання (проектування) еталонних результатів, які очікуємо у результаті розроблення інноватики як комплексної програми;

6) підбір матеріальних, інформаційних, дидактичних матеріалів, розробка стратегії методичного впровадження інноватики;

7) теоретико-методична підготовка учасників впровадження нового.

Результатами педагогічної творчості у процесі реалізації новацій можуть стати педагогічні відкриття як новаторські програми, методики сенсорного виховання дошкільників, методи розумового розвитку, техніки валеологічної освіти, які мають цілісну систему обґрунтування та позитивні результати впровадження. Також цінними є результати педагогічної творчості у винаходах як комбінованій системі спеціального методу застосування прийомів у вузькій галузі освітнього розвитку дошкільників та дітей раннього віку. Наприклад, спосіб підготовки руки дитини до письма за допомогою залучення до занять народними ремеслами (ткацтво, бісероплетіння, гончарство, вишивка тощо). Ще одним результатом педагогічної творчості може стати педагогічна модернізація (удосконалення) засобів, способів розвитку

дітей дошкільного віку на основі відомих технологій. Наприклад: розробка авторських віршів та скоромовок для логопедичних вправ.

Особливостями впровадження інновацій у педагогічну практику є емоційно-ціннісне зацікавлення, прагнення до змін, намагання ознайомитися з процесом професійного вдосконалення та долучитися до нього тощо, суб'єктивні причини. Об'єктивними причинами можуть бути програмні документи ЗДО, який колегіально приймає рішення про застосування нової технології, методики. Засади демократичної організації діяльності передбачають, що педагог самостійно приймає рішення про долучення до процесу нововведень. Новизна у педагогічній практиці має історичний характер. Наприклад, система М. Монтесорі має досить великий час впровадження у практику багатьох країн, але для української освіти вона є новацією, бо немає системної підготовки вихователів до її використання. Тому на особистісному рівні сприймання та застосування педагогічних ідей М. Монтесорі у роботі з дітьми дошкільного віку є новацією. У педагогіці новизна існує і як абсолютно нове, авторське на рівні методу, способу, комбінації засобів тощо, як відносна новизна, суб'єктивна у використанні окремого педагога в певних умовах (наприклад: нетрадиційні техніки малювання, аеробіка замість традиційних занять фізкультурою). Це псевдоновизна для освітньої теорії, але для вдосконалення вмінь конкретного педагога чи групи педагогів може бути суб'єктивною новизною.

Ю. Косенко виокремлює «три рівні розвитку методичної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти: 1) базовий (розвиток відбувається на наявному рівні методичної компетентності в індивідуальному режимі методичного супроводу); 2) продуктивний (вихователь – активний учасник методичної системи дошкільного навчального закладу); 3) креативний (процес розвитку відбувається самостійно на основі самореалізації, носить дослідний і творчий характер)» [18, с. 19]. Тому методичну компетентність вихователів важливо розглядати як інтегровану характеристику професійних умінь та творчих прагнень педагога до саморозвитку. Адже саме професія вихователя ЗДО обумовлена внутрішньою мотивацією у виборі: любов

до дітей, вміння створювати емоційно позитивну атмосферу, володіння засобами включення дитини старшого дошкільного віку до пізнавального процесу, виховання ціннісних орієнтацій, бажання проявляти творчість.

Методист працює над популяризацією нових систем, технологій, методик, заохочуючи вихователів до розширення знань, внесення корекції та доповнення (можливо, зміни) змісту, форми, методів освіти дітей, консультиє колег, здійснює моніторинг, апробацію, оцінку результатів. Творча група педагогів, які позитивно ставляться до інноваційних змін, проводять семінари, обмінюються новою інформацією, діляться досягненнями, невдачами, сумнівами з однодумцями. Так відбувається процес зародження та створення групи новаторів, які перебувають у динамічному русі у пошуках нових шляхів вдосконалення і розвитку освітнього процесу в межах ЗДО.

2. Організація роботи з професійного зростання та самовдосконалення

Розв'язанням проблем підготовки фахівців дошкільної займалися Л. Артемова, В. Бондар, Г. Беленька, О. Богініч, О. Кононко, Ю. Косенко, К. Крутій та ін. Методам і технологіям практичної реалізації процесу підвищення професійних знань вихователів наукові розвідки присвячені С. Терно, Н. Гавриш, С. Лінник, Н. Горбунової, Т. Поніманської, О. Проскури, З. Плохій Т. Таранько та ін.

В умовах впровадження в освітній процес гуманістичного підходу, модернізація підготовки вихователів до якісної професійної діяльності вимагає уваги до змісту та засобів надання методичної допомоги вихователям в ЗДО. *Методична робота* як система заходів, яка сприяє підвищенню рівня професійної компетентності педагога, стимулює виявлення творчості, створення проблемних груп педагогів, які виконують освітні завдання, розробляють алгоритм новації. Пріоритетність роботи у розвитку професійної компетентності вихователів обумовлює застосування сучасних технологічних новацій, варіативність наукових і методичних здобутків та необхідність пошуку

ефективних механізмів їх передачі й використання. У сучасному демократичному суспільстві вихователь має можливість вибрати і *впроваджувати як базові освітні програми* («Я у Світі» / за ред. О. Кононко, «Дитина в дошкільні роки» К. Крутій, «Дитина» В. Огнев'юк), так і регіональні, авторські («Українське дошкілля» О. Білан, «Впевнений старт» Т. Піроженко, «Педагогіка Марії Монтесорі», «Лицем до дитини» О. Винницької та ін.), а *також парціальні* («Вчимося жити разом» О. Хартнман, С. Піроженко, «Соняшник» Л. Калуської, «LEGO-конструювання» Т. Пеккер, «Радість творчості» Р. Борщ, Д. Самойлик та ін.). Педагог повинен враховувати інтереси сучасних дошкільників, адже суттєво змінився їхній психологічний і соціальний портрет (гіперактивність, кліпове мислення, автономність, відкритість у спілкуванні, легкість освоєння гаджетів тощо). Педагогу необхідно включатися у ритм життя вихованців, розуміти їхні інтереси й потреби, на які наклали відбиток соціальні та технологічні зміни.

Зміст поняття *«професія»* походить від латинського слова «*professio*», що позначає офіційно закріплене заняття, фах. Філософський словник за редакцією В. Шинкарука кваліфікує професію як «сталий і відносно широкий вид трудової діяльності людини, що передбачає певну сукупність теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті навчання й досвіду роботи» [21, с. 551].

Підготовка педагогів до розв'язання освітніх завдань конкретизує, загострює увагу на певній проблемі, способах передачі знань, вмінні апелювати до ціннісної сфери дитини. Діяльність вихователя має специфіку широкого застосування людинознавчих наук, медичних, валеологічних, культурологічних знань. Спектр професійних вмінь вихователів часто окреслюють народною мудрістю: «І швець, і жнець, і на дуду грець». Використання комплексних знань широкого спектру важливі під час відповідей на запитання допитливих малюків, для організації інтегрованих занять, у процесі розробки проєктів, які об'єднують у діяльності педагогів, вихованців та батьків.

За визначенням Т. Таранько: «Професійна підготовка – це система організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що, в свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною й підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати» [13, с. 16]. Систему професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти досліджує науковець Ю. Косенко, розглядаючи її як «специфічну галузь педагогічної освіти, що цілковито на неї орієнтована, у головних вимірах структурно її повторює й розвивається в напрямках еволюції останньої» [18, с. 18].

За визначенням дослідниці Л. Алексеєнко-Ломовської «Методична компетентність вихователів дошкільних навчальних закладів – це інтегрована багаторівнева професійно значуща характеристика особистості та діяльності педагога, що базується на результативному професійному досвіді; що відображатиме системний рівень функціонування методологічних, методичних і дослідницьких знань, умінь, досвіду, мотивації, здібностей і готовності до творчої самореалізації в науковометодичній і педагогічній діяльності в цілому, передбачає оптимальне поєднання методів професійної педагогічної діяльності» [1, с. 23].

Якість забезпечення освітніх послуг в ЗДО залежить від кадрового складу спеціалістів, які надають освітні послуги. Їхня щоденна праця дає результат соціального, розумового, фізичного, естетичного, культурологічного розвитку дітей дошкільного та раннього віку. Швидкі темпи технологічного розвитку суспільства, запити батьків на додаткові освітні послуги, консультаційна допомога у методах виховання, вміння використовувати нові досягнення науки й техніки спонукають педагогів дошкільної ланки удосконалювати професійні вміння, розширювати знання, здобувати новий досвід. Самоосвіта стає не рекомендацією, а вимогою часу. Професійне зростання має бути динамічним, системним, різноплановим, адже вихователь, як уже йшлося, «і швець, і жнець і на дуду грець» (народна мудрість). Підвищення професійного рівня педагогів дошкільця пов'язана з їх

ініціативністю, вмінням самонавчатися, критично ставитися до своїх успіхів та невдач, перебувати завжди у творчому пошуку. Вимоги сьогодення потребують педагога-новатора, здатного модернізувати власну діяльність як чутливу до сучасних змін, сприйняття прогресивних ідей, а запровадження нововведення повинно бути не самоціллю, а мати системну мету. Педагог повинен критично мислити, знайомитися з інноваційними процесами, які стосуються сфери його діяльності, грамотно орієнтуватися у змісті нормативних документів, вміти аналізувати і обирати освітні програми, удосконалювати методи і прийоми діяльності з дітьми, батьками вихованців, колегами.

Важливою умовою змін у підготовці фахівців до роботи з дошкільниками є гуманістично зорієнтовані тенденції суспільного розвитку, де у третьому тисячолітті педагог повинен володіти шляхетними рисами характеру, мати достатній рівень знань з дитячої психології для створення умов індивідуального розвитку вихованців, вміти створювати і підтримувати позитивну емоційно-психологічну атмосферу в товаристві. Сучасний вихователь – це особистість з широкою ерудицією, творчим мисленням, добрим серцем, готова до сприймання та впровадження новацій, здатна до проектування процесу власного професійного вдосконалення.

Актуальність розвитку *компетентності* вихователів ЗДО у системі неперервної освіти визначено провідними науковцями: «1) Так, як вік дошкільного дитинства є базовим у становленні мисленневих процесів, у формуванні емоційного ставлення до пошукової діяльності, важливим у закладанні основ творчої та дослідницької праці, то педагог, який працює з дошкільником повинен мати широку ерудицію та володіти вміннями у сприянні дитячому самостійному мисленню; 2) Сучасні вихователі повинні цікавитися новаціями, які активно застосовуються у сфері дошкільного виховання у європейських країнах, які досягли значних успіхів у соціальному та економічному розвитку, і мати змогу з ними ознайомитися в процесі підвищення професійної кваліфікації; 3) Оволодіти внутрішнім потенціалом до саморозвитку й самоосвіти в процесі інноваційного зростання, мати власний творчий потенціал та втілювати його у професійну діяльність» [14, с. 37].

В організації ефективної діяльності вихователя в дошкільних навчальних закладах проявляється низка *суперечностей між*: стрімким розвитком суспільства та інноваційних освітніх технологій, які мають ефективність у процесі виховання дітей дошкільного віку і змістом застарілих методик підготовки вихователів, що розроблялися і використовувалися в авторитарній педагогіці (єдині вимоги до режиму організації роботи ЗДО, фонематична методика навчання читання дошкільників, обмеження набуття навичок прийому їжі тощо); недостатньою організацією співпраці педагогів, адміністрації ЗДО з метою врахування індивідуальних можливостей та задоволення потреб кожного вихованця і колективними формами діяльності під час занять; потребою діагностики професійної придатності педагога і відсутністю відповідної бази даних, яка надасть методичний супровід у професійному зростанні. Для саморозвитку вихователів необхідні навчально-методичне забезпечення, актуальна література, презентація онлайн освітніх сайтів для дошкільця і навчання ними користуватися (при потребі). Важливою умовою професійного зростання є готовність спеціаліста дошкільної освіти до співпраці з колегами, методистом, педагогами-новаторами у формуванні компетентностей у процесі запровадження інновацій, щоб модернізація збагачувала і досвід педагога.

У процесі саморозвитку та у виробленні власного стилю діяльності вихователів необхідно знати вікові особливості розвитку дошкільників (дитяча психологія), особливості організації освітньої діяльності (дошкільна педагогіка, лінгводидактика, методики розвитку логіко-математичного мислення, фізичної культури та ін.), набувати вмінь використання професійних технік (педагогічна майстерність, сучасні освітні технології, робота з батьками вихованців). Предмет «Основи наукових знань» є обов'язковим в освітній програмі підготовки фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта, що створює передумови для застосування набутих знань у проведенні досліджень, виробленні проєктної методики для організації цілісної освітньої діяльності дошкільника і в ЗДО, і в співпраці з батьками вихованців, і з фахівцями гурткової роботи, і зі спеціалістами у корекційній діяльності.

Важливо поглиблювати теоретичні знання і добирати правильні методи їх застосування. Саморозвиток вихователя має спрямовуватися на створення умов для емоційно позитивних взаємин в групі, адже дошкільники мають високу чутливість, позаяк освоюють знання про світ за допомогою сенсорики, проявляють допитливість, як прагнення до самостійного пошуку часто нехтуючи безпекою, тому необхідно створювати атмосферу довіри, задовольняти цікавість, зберігати спокійний позитивний мікроклімат у колективі. Т. Фасолько пише: «Розвиток особистості в дошкільному віці передбачає потребу дитини в активності, причому сьогодення висуває вимоги формування не стільки адаптивних, виконавських, наслідувальних дій, скільки ініціативну і творчу активність, тобто самоактивність» [20, с. 92]. Вихователі сьогодні не готові до врахування зазначених рис у створенні умов для їх формування в освітньому процесі, бо велика кількість у групах дітей дошкільного віку та диференціація за віковим статусом на одновікові набори дітей не сприяють цьому.

До *теоретико-методичних засад* формування методичної компетентності вихователів належить концепція, модель, методика, педагогічні умови. Важливим у застосуванні компетентнісного підходу є врахування попереднього теоретичного та практичного досвіду педагога і прогнозування можливостей подальшого його професійного зростання як професіонала, який відповідає новітнім тенденціям у розвитку освіти.

Концепція сучасної підготовки фахівців до роботи у ЗДО ґрунтується на методологічному, теоретичному та методичному рівнях.

Методологічний рівень забезпечує безперервність і системність вдосконалення компетентності вихователів у взаємозв'язку наукових положень, філософських концепцій та методичної роботи в ЗДО. Базується на наукових підходах (системний, компетентнісний, середовищний) і принципах загальних основ педагогіки, де принципи індивідуальних і групових форм методичної роботи враховуються у процесі побудови освітньої практики, випереджального реагування, проблемності, професійної доцільності внесення змін до власного стилю діяльності. Реалізація у дослідженні *системного* підходу

уможлиблює виявити системні властивості й якісні характеристики, які забезпечують системне світорозуміння, орієнтує на необхідність підходити до явищ життя як до системи з певними законами функціонування.

Компетентнісний підхід дає змогу розглянути розвиток вмінь педагога комбінувати знання, проєктувати їх для застосування у роботі з дошкільниками. Компетентності мають відображатися й у оволодінні майстерністю налагоджувати взаємодію з батьками вихованців. Дослідниця Л. Алексеєнко-Ломовська розглядає ще й середовищний підхід у методичній підготовці педагогів дошкільної освіти, який полягає у теоретико-методологічній підготовці до педагогічної діяльності і передбачає «Створення спеціального середовища управління процесом розвитку суб'єктів педагогічного процесу, забезпечує проходження таких базових процедур: середовище творення, наповнення ніш, інверсія середовища, спрямована на відновлення розуміння середовища» [1, с. 24]. Надаючи особливого значення створенню розв'язкового середовища, яке спонукає до продуктивної освітньої діяльності не тільки вихованців, а й педагогів, авторка підкреслює, що воно розкриває потенціал творчої діяльності педагога, створює ситуацію активного мислення, бажання експериментувати та самореалізуватися. За таких умов творчої взаємодії у розвивальному середовищі педагоги набувають нових умінь, розкривають власні можливості, взаємонавчаються, знаходять однодумців чи опонентів, з якими співпрацюють та проєктують майбутню професійну діяльність.

Методологічний рівень методичної підготовки сучасного вихователя забезпечує реалізацію комплексу психолого-педагогічних умов:

– наявність ціннісного ставлення до професії педагога на основі урівноваження та розвитку особистісної позиції майбутнього вихователя як того, хто закладає основи моральності, створює умови для освітнього розвитку вихованців та його загальнокультурних цінностей як особистості;

– відповідно до знань та умінь, вироблених на основі психологічної підготовки, включення вихователя в активну творчу взаємодію у системах «вихователь – дитина», «вихователь – вихователь», «вихователь – методист», «вихователь – батьки» на основі суб'єкт-суб'єктних відносин;

– здійснення диференційованого супроводу в методичній підготовці вихователя, яке має діагностичний характер, а за його результатами – діяльнісну спрямованість і передбачає вироблення педагогічних умінь і навичок, необхідних для її самостійної реалізації;

– співпраця осередків підвищення кваліфікації педагогів при навчальних вищої освіти в інтеграції зусиль для отримання нових знань вихователів у використанні сучасних педагогічних технологій;

– забезпечення систематичної методичної роботи в закладі дошкільної освіти і адміністративний та громадський моніторинг якості впровадження новацій;

– умотивованість до постійного професійного саморозвитку та самовдосконалення вихователів шляхом популяризації педагогічних новацій і сприяння в участі педагогів, які тяжіють до застосування нових методичних прийомів у професійній діяльності.

Теоретичний рівень методичної підготовки вихователів до професійної діяльності передбачає їх заохочення до ознайомлення з кращим досвідом педагогічної діяльності зарубіжних та вітчизняних фахівців, аналіз нових освітніх програм та педагогічних систем, які використовуються педагогами-новаторами через проведення науково-методичних і науково-практичних семінарів, конференцій, ознайомлення зі змістом педагогічних часописів, відвідування педагогів-практиків, які використовують педагогічні новації. Особистісний компонент методичної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу полягає в умінні комунікувати, аналізувати та впроваджувати новації у свою практику, вибудовувати проекти власної професійної діяльності. Пізнавальний компонент ґрунтується на вміннях, що забезпечують теоретичну підготовку вихователя у вмінні аналізувати освітні документи, виявляти методичні проблеми і визначати шляхи їх подолання, вміння класифікувати,

систематизувати методичні знання, а також у вмінні прогнозувати ефективність обраних нових засобів, способів та прийомів професійної діяльності. Діяльнісний компонент відображає практичні вміння застосовувати професійні знання та вміння, а також здобуті у професійній діяльності навички, використовувати їх у творчій самостійній діяльності, актуалізувати їх у процесі реалізації власних професійних функцій. Методичний рівень підготовки вихователя до професійної діяльності вимагає забезпечення матеріальної бази та теоретико-методичних семінарів, які дають змогу провести моніторинг для поліпшення діяльності ЗДО, підвищення індивідуальної компетентності педагогів, налагодження групових та колективних майстер-класів для залучення вихователів до кращих методів самореалізації професійної діяльності.

Розвиток методичної компетентності має тенденцію до постійного професійного зростання, яке не обмежується часом навчання у виші чи проходженням курсів підвищення кваліфікації (раз на п'ять років), а процесом, що триває протягом усієї професійно-педагогічної діяльності вихователя. Л. Атремова розрізняє *«три рівні розвитку методичної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти: «базовий (розвиток відбувається на наявному рівні методичної компетентності в індивідуальному режимі методичного супроводу); продуктивний (вихователь як активний учасник методичної системи дошкільного навчального закладу); креативний (процес розвитку відбувається самостійно на основі самореалізації, носить дослідний і творчий характер)»* [2, с. 85]. Отже, методичну компетентність вихователів закладів дошкільної освіти як інтегровану характеристику педагога у володінні знаннями й уміннями їх творчо, педагогічно грамотно застосовувати у професійній діяльності. Здійснення процесу методичної підготовки фахівців має методологічний, методичний і дослідницький рівень знань, умінь для здобуття передового досвіду, підвищення внутрішньої мотивації, вдосконалення здібностей і вироблення готовності до творчої самореалізації в професійній діяльності.

3. Інформаційні технології для вихователя

Епоха інформаційно-комунікаційних технологій активно ввійшла у життя і діяльність сучасних громадян. Без них неможливі спілкування, навчання, професійна діяльність педагогів дошкільної сфери. Важливо вдосконалювати та розширювати раціональне використання інформаційних технологій у роботі з вихованцями, батьками, колегами для підвищення якості змісту освітньої практики. Сучасні умови пандемії, війни обумовлюють нові виклики освіти, які успішно вирішуються із використанням інформаційних технологій. Вихователі консультують батьків, знімають відеопрезентації дійств за участю вихованців, поширюючи їх у створених групах. Педагоги проходять курси підвищення кваліфікації у режимі онлайн, відвідують тематичні інтернет-конференції, проводять майстер-класи і беруть участь у них, здійснюють індивідуальні та групові консультації з батьками вихованців.

Сучасні освітяни об'єднані і у віртуальні групи (онлайн-товариства за спільними інтересами) в мережах Facebook, Instagram, Twitter та ін., де створені відео-, фотоматеріали з описом новацій. Це дає змогу розширити поле спілкування, створює мобільність у задіянні великої групи зацікавлених у спільному обговоренні педагогічної проблеми чи популяризації своїх професійних знахідок. Наприклад, користуються популярністю у працівників ЗДО такі групи з Facebook: Сприяння освіті; Дошкільнята; Дошкільникам. Цікаво! Актуально! Корисно!; Дидактичний матеріал; Запитай психолога, Дошкільнятко; Виховання з любов'ю. Помагайлик вихователю; Інструктор з фізкультури ЗДО тощо. Онлайн-групи пропонують калейдоскоп цікавих інновацій, пов'язаних з професійними практиками вихователів, знайомлять з досвідом роботи зарубіжних та вітчизняних ЗДО, дають практичні поради реалізації нововведень.

Долучившись до групи у віртуальній реальності, можна слідкувати за сторінкою цікавинок, ділитися власними здобутками, дискутувати, задавати запитання спеціалістам вузьких галузей дошкільної педагогіки (медики, психологи, соціальні педагоги,

методисти, керівники ЗДО, корекційні педагоги). Можливо створити власні об'єднання педагогів певного регіону, зацікавлених однією проблематикою, і запросити колег. Така активність допоможе молодим спеціалістам у професійному зростанні, а досвідченим педагогам додасть наснаги до експериментування й удосконалення апробованих умінь у поєднанні з новими ідеями.

Міністерство освіти України рекомендує використовувати програму «Сучасне дошкілля під крилами захисту», яка розроблена педагогами у режимі онлайн-занять. Ці відеоматеріали є тематичними, поділені на рубрики і містять теоретичну частину, де пояснено суть освітніх завдань, підготовку дидактичного матеріалу, покрокові дії використання новації, даються рекомендації щодо творчого розвитку методики. Матеріали адресовані вихователям та батькам з метою використання на індивідуальних та групових заняттях у спілкуванні з дітьми дошкільного віку. Практична частина (відеозаняття) розвивають сенсорні здібностей, розширюють знання про природні явища, вчать проводити досліди, опрацьовувати зміст авторських казок, створювати пластилінові мультфільми, виготовляти поробки з паперу та природних матеріалів, заохочують до музичних і фізкультурних занять.

У матеріалах є онлайн-заняття з розвитку мовлення, музичні вправи, математичні ігри, психологічні рекомендації, актуальні нормативно-правові акти та інша корисна інформація щодо поведінки в умовах воєнного стану. Зміст електронної добірки оновлюється, доповнюється пропозиціями спеціалістів, батьків, у сучасному форматі увага звернена на презентацію розвивальних матеріалів для батьків, які займаються з дітьми, що опинилися в складних обставинах внаслідок війни. Представлені дидактичні матеріали за різними галузями знань, відео- та друковані матеріали з досвіду роботи педагогів, цікаві ігрові завдання, поради батьками. Добірка корисних порад допоможе тим дорослим, які не мають дошкільної освіти, але вимушені перебувати з дітьми, організувати продуктивну, емоційно стабільну атмосферу взаємин у ігровій формі, зняти напругу та стрес, зацікавити, дослідити та експериментами, опрацюванням казки, виготовленням поробки. Така діяльність об'єднує дорослих та дітей, надає стабільності у взаєминах,

розвиває компетенції дітей у нестандартних умовах. Матеріал підготували ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти», цифрове видавництво MCFR, журнал «Дошкільне виховання», педагогічні працівники комунальних і приватних закладів дошкільної освіти.

Наприклад, цікавими є рубрики: «Музика для малюків» (дитячі пісні, танцювальна музика, добірка ритмів для фізкультури, аеробіки), «The LEGO Foundation для дошкільнят» (відеоуроки ігрових вправ для розвитку мислення та творчості), «Освітні програми» (зміст нових парціальних програм з методиками їх використання) [9]. Зокрема, для натхнення та урізноманітнення роботи педагога можна звернутися до рубрики «The LEGO Foundation для дошкільнят», де визначено освітні завдання дитячої гри, а на основі улюбленого конструктора усієї сучасної дівчорки розроблено низку вправ, яку професійний педагог демонструє глядачам у покроковому проведенні з дітьми. Наголошено, що «саме в ігровій діяльності у дітей формується стійкий інтерес до пізнання довкілля і реалізації себе у ньому. LEGO – допомагає комплексно інтегрувати форми роботи з конструктором в освітній процес та вирішувати ряд завдань передбачених Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні» [9].

Ігри з LEGO, які поетапно демонструють ускладнення та креативність завдань за допомогою онлайн-вправ, допомагають реалізувати такі освітні завдання дошкільників середнього і старшого віку:

- емоційне задоволення під час ігрових вправ, оптимізм у мотивації до діяльності;
- формування сенсорних знань (форм, розмір, колір, об'єм);
- розвиток логічного мислення на основі концентрації уваги, дії, повторення схеми завдання;
- розширення досвіду діяльності з «цеглинками», пробудження бажання до експериментування, творчості, вміння моделювати, проєктувати;
- розвиток зв'язного мовлення, розуміння словесних інструкцій діяльності;

- набуття соціальних навичок у співпраці з друзями, педагогом, батьками;
- формування координованих рухів, узгодження словесного завдання з діями;
- виховання кращих якостей характеру (самостійність, спостережливість, ініціативність, наполегливість, самокритичність, бажання творити).

Система LEGO є у кожної дитини, батьки також володіють уміннями працювати з конструктором, ігрові вправи об'єднують учасників у спільній діяльності, приносять позитивні емоції, збагачують взаємини, тому вважаються однією з найдоступніших і найбільш відкритих для творчого вдосконалення вправ розумового розвитку.

4. Інформаційно-комунікативні технології у підготовці майбутнього педагога та методиста дошкільної освіти

У змісті «Національної доктрини розвитку освіти», яка визначає стратегію й основні напрями розвитку у XXI ст. освітніх стратегій, зазначено, що «пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують: подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [16]. Урядовий документ декларує створення індустрії для активного використання технологічних та інформаційно-комунікаційних засобів як важливої передумови реалізації ефективних стратегій у досягненні цілей освіти – підготовки висококваліфікованих спеціалістів для дошкільної освіти.

Сучасний вихователь перебуває в умовах дистанційної освіти, тому знання професіонала включають наявність знань та вмінь з інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Вони поглинають людське буття, утворюючи глобальний інформаційний простір. Освітні програми у підготовці педагогічних кадрів у вищій школі передбачають навчальні курси з раціонального використання інформаційного

простору (візуалізація дидактичного матеріалу, сенсорний розвиток, концентрація уваги, індивідуальний темп освоєння знань тощо). Педагоги повинні бути технологічно грамотними, розвивати компетенції в оволодінні сучасними технічними та інформаційними засобами, знати ризики у частоті використання гаджетів, щоб сприяти розумному входженню дитини в інформаційне суспільство.

Розвиток суспільства, науки і техніки ставить систему дошкільної освіти перед необхідністю використовувати нові засоби навчання, знайомити дитину з корисним використанням ІКТ, зокрема, в Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція) у варіативній складовій присутня освітня лінія «Комп'ютерна грамотність». Л. Шишолік пише: «Застосування комп'ютера, мультимедіа та інформаційних технологій у якості дидактичних засобів використовується для підвищення мотивації та індивідуалізації навчання, розвитку творчих здібностей дітей та для створення благополучного емоційного фону. Доведено, що людина запам'ятовує 20% почутого і 30 % побаченого, і більше 50 % того, що вона бачить і чує одночасно» [4, с. 6]. Процесу сприйняття і запам'ятовування інформації за допомогою яскравих образів відповідають сучасні презентації.

Використання ІКТ в освітньому процесі дітей в ЗДО є актуальною проблемою для педагогів, адже освоєння нових форм організації курсів підвищення кваліфікації, створення методичних матеріалів для атестації, ознайомлення з актуальними юридичними документами, новітніми освітніми програмними, комунікація з батьками в особливих умовах вимагає технологічних та інформаційних компетенцій. Низку завдань виконують служби ІКТ, які створені при відділах освіти міських та районних рад. Осередки з надання послуг комп'ютерної просвіти (навчання, консультування) займаються: створенням інформаційного освітнього середовища ЗДО; здійсненням допомоги у розв'язанні задач, пов'язаних з освоєнням комп'ютерних програм, освітніх сайтів; оновленням інформаційних технологій в управлінській діяльності ЗДО; проведенням роботи щодо поліпшення інформаційно-методичного забезпечення.

Служба з інформаційно-комунікативного забезпечення має системність в організації тематичних та консультаційних занять і співпрацює з методистами ЗДО з метою підвищення якості діяльності педагога з використанням ІКТ у роботі з вихованцями, їх батьками, обмін досвідом з колегами та громадськістю. Блок планових зустрічей з вихователями: цикли занять з комп'ютерної грамотності (для педагогів старшого покоління), презентація відеопоказів досвіду роботи та дидактичного матеріалу з освіторію для дошкілля; майстер-класи, на яких вихователі вдосконалюють вміння з використанням інформаційних технологій; обмін досвідом (взаємонавчання) у парах, де на практиці засвоюються навички роботи з гаджетами та ін. Найпоширеніші теми занять: «Моє портфоліо», «Створи презентацію», «Робота зі смарт дошкою», «Добірка ігрових дидактичних вправ», «Калейдоскоп подій моєї групи», «Батьківська скарбничка обміну інформацією» тощо.

Володіння новими інформаційними технологіями на рівні професійної грамотності допоможуть педагогу підвищити якість організації освітньої діяльності з дітьми, які з великим зацікавленням включаються в роботу з комп'ютером, смартдошкою, на основі перегляду мінісюжетів казок, виховних соціальних роликів активно долучаються до обговорення піднятої проблеми. Візуалізація, особиста участь у графічних змінах за допомогою кліка приносить задоволення вихованцям, мотивує до розумного розвитку.

В освіті відбувається процес інформатизації дошкільних установ і реалізується за такими напрямками: створення кабінетів та залів для оснащення і збереження засобів інформатизації і комп'ютерної техніки; поповнення матеріально-технічного забезпечення комп'ютерною технікою, засобів інформатизації, системних і прикладних програм для освітньої діяльності; удосконалення знань та вмінь педагогічних працівників; впровадження комп'ютерних технологій у діяльність вихователів, методистів, керівників ЗДО; створення і оновлення баз даних (співпраця з професійною медіаспільнотою, інтернет-конференції, майстер-класи, накопичення й

ефективне використання дидактичного матеріалу для роботи з вихованцями, їх батьками).

Застосування ІКТ у освітньому процесі найбільше спрямоване на раціональне використання у роботі з вихованцями. Актуальність пов'язана з *розв'язанням освітніх завдань*: осучаснення освітнього матеріалу, поліпшення організації навчання та виховання, розвиток медіаграмотності дошкільників, формування розумових здібностей, сприяння творчості, самостійності, наполегливості тощо. У розумовому розвитку дитини із залученням ІКТ формується здатність орієнтуватися в інформаційному контенті, розвиваються вміння опановувати знання та розвивати вміння у роботі з інформацією. Швидкий темп інтеграції ІКТ в освітній процес розширює змістовий, розвитковий потенціал змісту, форм, методів формування медіаграмотності дитини. Педагог має змогу підвищити інтерактивність занять, поєднувати пояснювально-ілюстративний та діяльнісний методи розумового розвитку вихованця. Робота з комп'ютером, смартдошкою, планшетом індивідуалізує процес навчання, суб'єктивізує і відкриває нові можливості дитини, створюючи емоційне задоволення, яке підсилює процес засвоєння знань, вселяє віру і сміливість до подальших кроків у розвитку, допомагає стати свідомим користувачем і учасником інформаційного суспільства.

Одним із улюблених жанрів дітей є *мультфільми*, бо у характерних персонажах, їх діях, висловах дають змогу глядачеві симпатизувати, співчувати, співпереживати героям. Сюжет мультфільму є лаконічний, зрозумілий, має виховний і пізнавальний зміст. Формують цінності, демонструють способи розв'язання близьких дитині проблем. Вони побудовані за принципом формування соціальних установок та інформаційного знання про довкілля, природу, техніку, чітко вирізняють добро і зло, демонструють правила гідної поведінки. Отримуючи сюжетний посыл для роздумів, дошкільник мислить, порівнює, наслідує, зіставляє зі своїми уявленнями, розширює знання, проявляє творчість.

Є чимало виховних українських мультфільмів для дітей, які можна обговорювати *на морально-етичних бесідах*: «Сонячний

коровай» (щедрість, добро, допомога, вміння поділитися, бути щасливим), «Дівчинка та зайці» (піклування, самопожертва, турбота, захист слабшого, сміливість), «Як дівчинка наступила на хліб» (невихованість, самолюбство, покута, відповідальність, визнання помилок), «Жадібність» (вміння товаришувати, щирість, довіра, самостійність, відвага), «Казка про котика і Півника» (дружба, щирість, безпечність, допомога, взаємовиручка, співчуття). Мультфільми короткотривалі і утримують дитячу увагу в доступній протяжності часу, залишають емоційне враження, захоплюють розвитком сюжету, вирізняють позитивні вчинки персонажів, дають зразок гарної поведінки і шляхетних вчинків.

Педагог проводить поетапну підготовку до роботи над темою, використовуючи ІКТ, щоб зосередити дитячу увагу над перебігом подій, задіяти зорові, слухові аналізатори, сповнити емоційністю. Проблемні запитання і опрацювання подій чи вчинків героїв можна додатково переглянути для уточнення. Педагог добирає мультфільми за змістом, обговорює з дітьми та пояснює (за потреби) вчинки героїв, наводить аналогії з життєвих ситуацій дітей, спонукає до мовленнєвої активності. У результаті проведеної бесіди та перегляду мультфільму доречно визначити тих персонажів, які викликають дитячий інтерес і улюблених у схематичному зображенні роздрукувати і дати зафарбувати. Використання ІКТ є одним із центральних у цій розвивальній діяльності.

Науковці поділяють дидактичну роботу над мультфільмом на такі етапи: пропедевтичний; переглядовий; рефлексивний: «Пропедевтичний (підготовчий) етап передбачає введення дітей у сюжетну лінію. Готуючи дітей до перегляду, варто провести коротку бесіду відповідного змісту і лексичну роботу, зокрема ознайомити їх із новими словами... Перегляд мультфільму має тривати до 15 хв. Потім доцільно використати декілька видів мовленнєвої роботи за сюжетом: закріплення та активізація словника, складання синонімічного ряду, речень за запропонованими словами. На рефлексивному, етапі слід активізувати мовлення на фоні максимальної «включеності» кожної дитини в сюжет. Для цього можна запропонувати дітям поставити

дорослому запитання за змістом сюжету або пофантазувати щодо розвитку сюжету» [4, с. 18]

Застосування ІКТ в роботі вихователів ЗДО має низку *переваг*:

- *підвищує професійний рівень вихователів з інформаційної грамотності*, розширює можливості обміном інформацією, спонукає до творчого пошуку в оновленні форми і методів діяльності;
- дає змогу *проявляти самостійність, ініціативу*, розвиває знання у процесі освоєння функціональності ІКТ;
- *естетично збагачує якість матеріалу* для опрацювання (аудіо-, відео презентації), надає змогу віртуального переміщення, перевтілення, що розвиває уяву учасників освітнього процесу;
- *зацікавлює дошкільників у сприйманні та опрацюванні* відібраної педагогом розвиткової інформації, підвищує якість освоєння нових знань;
- *індивідуалізує процес освоєння інформації, роботи з нею*, бо у дидактичних вправах є можливість дітям виконувати завдання у власному темпі, існує система самоперевірки;
- *оптимізує умови для роботи з батьками*: індивідуальні та колективні бесіди, презентації успіхів та обговорення проблем розвитку дитини, збагачує їх знання про дитинство.

5. Педагогіка співробітництва у налагодженні взаємин вихователя з батьками вихованців

У Державному стандарті дошкільної освіти щодо значимості «родинного виховання, передбачається взаємопроникнення сімейного і суспільного виховання з метою створення для кожної дитини єдиного виховного середовища» [17, с. 18], а також стверджується, що учасниками освітнього процесу, крім педагогів та вихованців, є також батьки. Повага до особистості дитини, індивідуалізований підхід потребують уважного ставлення до дитячих інтересів, спостереження та вивчення здібностей, нахилів, які починають проявлятися в дошкільному дитинстві. О. Вишневський визначає одним з провідних інститутів виховання сім'ю, бо саме з неї «дитина виносить перші

враження про навколишній світ», в ній закладаються та утверджуються основні моральні норми, формуються соціальні навички та виробляються культурні цінності.

Питання взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї є предметом дослідження педагогів, психологів, соціологів, корекційних педагогів, філософів. Виходячи з позиції, що родина і ЗДО, виконують виховні завдання і повинні доповнювати один одного, взаємодіяти для задоволення потреб розвитку дитини-дошкільника. Так, у дослідженнях надаються етико-педагогічні рекомендації щодо налагодження взаємин між дошкільниками та їхніми батьками (О. Долинна, Т. Кирієнко, А. Назаренко, В. Сухар, С. Пехарєва); умов спільної роботи сім'ї і педагогічного колективу ЗДО з проблем виховання моральності (О. Кононко, Л. Суховєва, Л. Терлецька, Н. Гавриш, Л. Фесюкова); питань педагогічної просвіти батьків (Т. Алексєєнко, А. Назаренко, Т. Кирієнко, М. Спичак); врахування індивідуальних особливостей дитини у налагодженні співробітництва педагогів та батьків вихованців (С. Ладивір, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Л. Калузська). С. Ладивір, визначає основні ознаки педагогіки партнерства: «демократизації, що передбачає спільну участь вихователів та батьків у навчально-виховному процесі дошкільного закладу на демократичних засадах; гуманізації, тобто спілкування та взаємодії вихователів й батьків на основі поваги, доброзичливості один до одного; послідовності й системності організації співпраці дошкільного закладу з родинами; наступності й поступовості залучення батьків до взаємної діяльності; індивідуалізації, що передбачає впровадження таких форм та методів роботи, які спрямовані на особливості і запити кожної родини» [7].

Педагогіка співробітництва – це система налагодження суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками освітнього процесу на основі гуманізму та демократизму для створення оптимальних умов розвитку особистості дитини. Над реалізацією завдань у створенні гармонійних умов та наступності в організації виховних засад дитячого садка і сім'ї на користь розвитку дитини працюють науковці та педагоги-практики. Освітня діяльність передбачає створення та організацію системи роботи педагогів із сім'єю з визначенням запитів батьків та можливостями

надання послуг ЗДО, окресленням етапів та принципів узгодженої взаємодії. Налагодження спільної діяльності враховує індивідуальні особливості розвитку дитини в сім'ї, культурні традиції, матеріальні умови сімейного проживання, виховні цінності. ЗДО, зі свого боку, знайомить батьків зі статутом та завданнями закладу, способами налагодження взаємодії та правилами організації освітньої роботи. Стверджується *принцип демократичності*, який дає змогу уточнити завдання, мету, способи взаємодії. Адміністрація на першій зустрічі, як правило, презентує свої досягнення, вислуховує пропозиції та зауваження батьків, створює перспективу подальшої діяльності. Це стає передумовою для активного залучення батьків до співпраці, передбачає врахування їх думок, запитів з метою проектування наступних кроків задля якісного поліпшення освітнього процесу дошкільників.

С. Пехарева та Л. Савченко виокремлюють такі напрями співпраці ЗДО з батьками вихованців: вивчення сімей, «їх виховного потенціалу; залучення батьків, усіх дорослих членів родини до освітньо-виховного процесу як рівноправних учасників, інтеграція зусиль і гармонізація взаємин педагогічного колективу сприятливих умов для ефективної роботи дошкільного закладу; формування педагогічної культури сучасної сім'ї та допомога батькам в їх психолого-педагогічній самоосвіті; корекція виховної діяльності родин із різним типом сімейного неблагополуччя» [11, с. 53]. Т. Поніманська визначає такі завдання у налагодженні співпраці ЗДО з сім'єю: «Формуванні у батьків знань і вмінь, необхідних для виховання дітей (про вікові анатомо-фізіологічні та психічні особливості дітей раннього та дошкільного віку, про зміст, методи і умови правильного виховання в сім'ї); допомозі у визначенні та подоланні труднощів сімейного виховання; встановленні єдності педагогічних впливів на дитину і узгодження стратегії гуманної педагогіки у домашньому та освітньому вихованні; вивченні, узагальненні і пропаганді перспективного досвіду сімейного виховання з метою попередження та уникнення можливих педагогічних помилок» [12, с. 267].

Для реалізації *принципу гуманізму* треба враховувати основну мету виховного процесу, де дитина розглядається як індивідуальність, а

робота дошкільного закладу та сім'ї побудована на основі партнерства. В організації освітньої діяльності важливою є співпраця батьків, у форматі презентації своїх умінь для малюка, а їхня любов є не тільки проявом емоцій, а й створює позитив для атмосфери довіри. Під час спільної діяльності відкриттям для дітей щодо своїх рідних і близьких є і те, що вони також можуть виступати в ролі педагога, бо багато знають, вміють. Це служить спільній справі гармонійного виховання дитини, коли світобачення є цілісним, а світ дорослих – зрозумілим та цікавим у пізнанні.

Умови продуктивної співпраці складаються тоді, коли педагоги та батьки вихованців узгоджують основні вимоги до дітей у стратегії виховання, поділяють філософію надання прав дитини на індивідуальний темп розвитку. Батьки, які бачать позитивне ставлення дітей до процесу перебування в ЗДО, намагаються активніше проявляти власну участь у життєдіяльності дитячого садка, бо це є для розвитку їхньої дитини у прояві позитивного настрою, поступу у самостійності та впевненості у власних можливостях. Позитивно налаштовані на співпрацю батьки, коли чують позитивні відгуки від малечі, бачать поступ дитини у розвитку, активніше долучаються до удосконалення матеріально-побутових умов й до організації виховної діяльності. Тому вихователь повинен заслужити довіру батьків, демонструючи професіоналізмом, прихильне ставлення до кожної дитини, вмінням пробуджувати кращі якості, підтримувати самостійність.

Для узгодження дій родини та закладу дошкільної освіти як партнерів у вихованні Л. Свирська рекомендує дотримуватися таких вимог: «Взаємоповага, рівноправне партнерство. Взаємодовіра, порозуміння. Любов до дитини, сприймання її як вільної особистості» [19, с. 29]. Співпраця педагогів та батьків стає передумовою для позитивної атмосфери, яка сприяє гармонійному розвитку дошкільника. Спонукаючи до такої атмосфери повинні педагоги закладу дошкільної освіти, оскільки вони професійно підготовлені до реалізації соціально значимих виховних завдань: сприяти розумінню батьками цінності взаємодії всіх учасників освітнього процесу; переконувати, націлювати на продуктивну взаємодію, вивищувати значимість у якості виховання

їхніх спільних зусиль. А відтак, важливим стає завдання готовності педагога до вироблення стратегії поступового вибудовування конструктивної взаємодії з батьками вихованців. Тільки у *тріаді: батьки – діти – вихователі* може вибудуватися щаслива атмосфера творчості, життєдіяльності, розвитку та гармонії.

Розв'язуючи питання педагогічного партнерства, педагоги ініціюють спільну діяльність під час тематичних зустрічей, батьківських зборів. Залишається провідною ідея дитиноцентрованого спрямування, обговорюються сімейні традиції виховання, розбираються проблемні питання у налагодженні взаємин, спільній пізнавальній діяльності тощо. Піднімаються питання відповідального батьківства, вироблення стратегії конструктивної взаємодії на засадах взаємної поваги, толерантності та вміння дослуховуватися до зауважень і критичних позицій у суперечливих питаннях виховання. Запорукою створення позитивної атмосфери співпраці батьків вихованців та педагогів ЗДО є тематичні заняття та бесіди, на яких виробляються спільні педагогічні вимоги, розв'язуються проблеми виховання, даються професійні педагогічні поради. Педагогам важливо враховувати думки батьків, знаходити в них раціональне, а критика непедагогічних методів повинна бути для переконливості аргументована, підкріплена думками відомих психологів, педагогів. Конструктивна взаємодія, без прямої критики учасників матиме позитивні перспективи для використання у життєдіяльності. *Актуальні проблеми для обговорення* у співпраці з психологом, соціальним педагогом, лікарем: «Ідеї гуманної педагогіки в практиці», «Корисні та безпечні ігри та іграшки для дітей», «Виховання самостійності та ініціативності», «Режим дня», «Відповідальне батьківство», «Читання книг чи робота з гаджетом?», «Спільні справи дорослих та дітей», «Радість дитинства», «Підготовка дитини до школи», «Таланти наших дітей» тощо.

Педагогічний колектив, батьки вихованців проєктують такі лінії спільної діяльності:

– планування оновлення матеріально-технічної бази за посильної добровільної участі батьків та громадськості: дизайн приміщень,

переобладнання тематичних та ігрових куточків, озеленення, виготовлення дидактичних матеріалів;

– періоди підготовки до спільних дійств, які об'єднують дітей і дорослих освітніми завданнями, переживаннями та загальними справами, створюють атмосферу піднесеності, новизни, веселого настрою;

– батьки зі згоди адміністрації можуть виявити ініціативу і поділитися власними вміннями, знаннями, організувати гурткову роботу (як додаткову освітню послугу) чи провести разовий майстер-клас.

Педагог виступає в ролі організатора взаємодії з батьками, несе кінцеву відповідальність за результат, тому повинен продумувати шляхи індивідуальної участі кожного для поліпшення умов, способів виховання дітей. У спільній діяльності налагоджуються як особистісна взаємодія, так і підвищується педагогічна культура батьківських знань. У досягненні результатів співпраці ЗДО та батьків дітей враховуються: знання індивідуальних особливостей виховання в сім'ях, добровільність та зацікавленість з боку батьків, емоційний контакт між педагогом та батьками. Батьківську ініціативу адміністрація та педагоги підтримують засобом збору інформації та розміщення на Інтернет-сайтах чи популяризацією в групах зі згоди батьків. Послуги в освіті батьки надають безкоштовно, тому визнання та реклама додає їм наснаги до наступних гарних вчинків. Ідеї батьків педагог завжди цінує, раціонально реалізовує. Педагог вчиться проявляти толерантність та гнучкість у спілкуванні, скеровувати до вузьких спеціалістів (медики, психолог, правник, логопед, фізіотерапевт тощо).

Тема 4. Сучасні програми дошкільного виховання

План

1. Основні положення законодавчих актів.
2. Принципи побудови освітніх програм, які забезпечують нормативно-правову складову діяльності закладів дошкільної освіти.
3. Зміст сучасних освітніх програм для дошкільних установ («Я у Світі», «Дитина», «Впевнений старт», «Українське дошкілля», «Англійська мова для дітей дошкільного віку», «Медіадошкільник» та ін.).
4. Зміст програм для забезпечення освіти дошкільників з особливими потребами («Віконечко», «Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» та ін.).

Основна література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (12.01.2021). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/2145-19>
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/2628-14>
4. Калуська Л., Отрощенко М. Інновації в дошкільній освіті. Програми, технології, проекти, ідеї : посіб. на допомогу дошкільним працівникам. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 376 с.
5. Медіадошкільник : парціальна програма з медіаосвітньої діяльності для дітей старшого дошкільного віку (6-й рік життя) / Г.А. Дегтярьова, О.С. Тарасова, А.П. Фоменко ; за заг. ред. О.В. Волошенюк, Г.А. Дегтярьової, В.Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2019. 118 с.
6. Наказ МОН від 31.12.2015 № 1436 «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими

освітніми потребами в загальноосвітньому просторі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1436729-15#Text>

7. Освітні програми. URL: <https://osvita.city/osvita/zagalna-seredna-osvita/osvitni-programi>

8. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / авт. кол. Н.В. Гавриш, Т.В. Панасюк, Т.О. Піроженко, О.С. Рогозянський, О.Ю. Хартман, А.С. Шевчук ; за заг. наук. ред. Т.О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

9. Освітня програма «Дитина» для дітей 2–7 років / авт. кол.: Г. Беленька, О. Богініч та ін. ; наук. кер. В. Огнев'юк. URL: <https://f.osvita.city/file/35/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf>

10. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / авт. О. Білан. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

11. Програма «Англійська мова» / І. Кулікова, Т. Шваркіна ; заг. ред. О. Низьковська. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 82 с.

12. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко» / за ред. Л.І. Прохоренко. 2018. 236 с.

13. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова ; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОМ «МЦФЕР Україна». 2019. 488 с.

Додаткова література

14. Бех І.Д. Особливості особистісно-зорієнтованого виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

15. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

16. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.

17. Кравцова І., Стахова Л. Програма «Корекційно-розвиткової роботи з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» з 2 до 6 (8) років. Тернопіль : Мандрівець, 2019. 80 с. URL:

<https://www.yakaboo.ua/korekcijno-rozvitkova-robota-z-dit-mi-iz-zagal-nim-ta-fonetiko-fonemacnim-nedorozvinennjam-movlennja.html>

18. Комплекти проекту «Впевнений старт» для дітей середнього дошкільного віку. URL: <https://vstart.com.ua/pedagogam/>.

19. Педагогічні технології: теорія та практика: навч.-метод. посібник / за ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава: АСМІ, 2006. 230 с.

20. Посадова інструкція завідувача ЗДО. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1464-obovyazki-za-posadoyu-zavduvacha-doshklnogo-zakladu>

21. Тищенко В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діагностиці дітей дошкільників із ЗНМ. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 269–273.

1. Основні положення законодавчих актів

Сучасна українська освіта служить забезпеченню громадянам умов для отримання розумового, морального, фізичного, соціального, культурного, валеологічного розвитку в умовах організованого процесу надання державою освітніх послуг від дошкільної до вищої ланки. У законі України «Про освіту» (редакція 05.07.2022) зазначено: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян... задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [2].

У першому розділі визначено зміст освітніх термінів, окреслено сутність їх практичного застосування. Так, поняття «автономія освітнього закладу», «академічна свобода», «безпечне освітнє середовище», «протидія булінгу», «індивідуальна програма розвитку», «індивідуальна освітня траєкторія», «інклюзивний освітній простір», «компетентність», «якість освіти», «суб'єкт освітньої діяльності» та ін. потребують уточнення з позиції законодавчої реалізації у закладах

освіти в умовах надання послуг і отримання результатів. Зокрема, увага приділена поняттю «булінг» як небезпечному соціальному явищу, яке принижує гідність особистості. Така проблема мала місце під час обговорення на громадських слуханнях та винесена на державний рівень. Це зумовлено зростанням проявів цькування громадян у соціальних мережах через поглинання життєвого простору і надмірну відкритість, а також градацію учасників освітнього процесу за матеріальним статусом, розумінням батьківських обов'язків, можливостями проведення дозвілля тощо.

Спеціальним законодавчим актом – Законом України «Про дошкільну освіту» (редакція 02.04.2022 р.) наголошено, що «законодавство України про дошкільну освіту відповідає нормам основного Закону – Конституції України і є складовою Закону України «Про освіту», враховує положення нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, які затверджені Верховною Радою нашої держави» [3]. Заклади освіти створюють безпечне, розвиткове середовище для перебування дитини, сприяють формуванню компетенцій, задовольняють потреби в індивідуальному становленні. Основними завданнями у цілеспрямованому виховному впливі є розвиток – розумовий, фізичний, культурологічний, моральний, соціальний.

Права дитини у сфері дошкільної освіти (ст. 28) відповідають Конституційним правам та Закону України «Про освіту» і *забезпечують право на безоплатну дошкільну освіту* в державних та комунальних закладах у забезпеченні належних умов освіти та догляду за дітьми. Доповненням до чинного законодавчого документа у 2018 р. стало положення «Про захист від будь-яких форм експлуатації та дій, які шкодять здоров'ю дитини, а також від фізичного та психологічного насильства, приниження її гідності» [3], що актуалізує проблему організаційної та просвітницької роботи педагогів і психологів у профілактиці поведінкових проявів булінгу серед дітей та некоректної поведінки з боку інших учасників освітнього процесу.

Наказ МОН від 31.12.2015 р. № 1436 «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими

освітніми потребами в загальноосвітньому просторі» [6] спонукав до розробки нових освітніх програм та створення умов для надання освіти дітям з особливими потребами. Завдяки урядовим програмам реформовано освіту в ЗДО і розпочато підготовку приміщень, підбір кваліфікованих кадрів (помічники вихователя, спеціальні педагоги), доповнено освітні програми змістом діяльності з інклюзивної освіти. *Інклюзивна освіта* – це система послуг, які надає освіта (в тому числі ЗДО) і забезпечує основне Конституційне право кожного громадянина на отримання освіти за місцем проживання, а державні органи зобов'язує створити умови для забезпечення їх в загальноосвітніх закладах.

У ст. 7 окреслено *завдання дошкільної освіти*, які полягають у збереженні та зміцненні здоров'я дитини (фізичного, психічного і духовного); вихованні любові до України, знання традицій і звичаїв українського народу, володінні державною мовою, повазі до культурних відмінностей народів національних меншин; шанобливому ставленні до батьків; формуванні самосвідомості, бережливому ставленні до довкілля; розвитку творчих здібностей; набутті соціального досвіду. В освітньому процесі педагоги, помічники вихователя, соціальні педагоги, психологи створюють позитивну психо-емоційну атмосферу й виконують завдання, передбачені Базовим компонентом дошкільної освіти, у «забезпеченні соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснювати соціально-педагогічний патронат сім'ї» [3]. Якщо батьки не мають змоги забезпечити відвідування ЗДО, педагоги пропонують альтернативні шляхи «забезпечення дошкільної освіти в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти» [3]: відвідування центрів розвитку у підготовці дитини до школи. Рівні права та обов'язки мають особи (опікуни), що відповідають перед державою за догляд за дитиною дошкільного чи раннього віку. ЗДО забезпечують рівні умови в отриманні освітніх послуг для громадян України «незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, стану здоров'я, особливих освітніх потреб, складних життєвих умов, місця

проживання, мовних» [3]. Усі освітні заклади (державні, приватні, комунальні) організовують освітній процес відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Звернено увагу на забезпечення належних умов для дітей з особливими потребами (не більше трьох осіб в одній групі). Перша редакція Базового компонента дошкільної освіти була сформована у 1998 р., а у 2012 р. під керівництвом проф. А. Богуш було допрацьовано і перевидано Державний стандарт дошкільної освіти України (БКДО). У 2021 р. науковцями здійснено чергове доопрацювання змісту програмного документа і під керівництвом проф. Т. Піроженко розроблено нову редакцію БКДО.

ЗДО мають статuti, у яких погоджено норми та права у створенні сприятливих умов для дітей. Наприклад, ЗДО може зберігати в організації режимні моменти, які зобов'язують батьків їх виконувати. Широкою функцією колегіального прийняття рішення володіє директор і педагогічна рада закладу. Зокрема, директор забезпечує добір та професійну розстановку кадрів, реорганізує та ліквідує структурні підрозділи, здійснює заходи відповідно до уповноважень згідно зі статутом освітнього закладу. Відповідно до посадової інструкції завідувача (директора) ЗДО, очільник: «Керує діяльністю колективу дошкільного навчального закладу,... забезпечує умови для організації освітнього процесу, фізичного та психічного розвитку дітей; підтримує ініціативи щодо вдосконалення освітнього процесу, заохочує творчі пошуки, дослідно-експериментальну роботу педагогічних працівників; налагоджує співпрацю з батьками дітей, або особами, які їх замінюють; дотримується педагогічної етики» [20].

Працівники ЗДО забезпечують *розвиткове життєве середовище*, відповідно до сучасних досягнень науки й техніки. Вводяться інноваційні педагогічні технології, які передбачають ретельне дослідження і вивчення наявного стану та всіх складових розвитку середовища; створення перспективного плану впровадження новації для удосконалення організації життєвого простору дітей. Методист забезпечує актуалізацію проблеми за допомогою проведення тематичних семінарів, конференцій, творчих клубів, фотовиставок,

після яких відбувається обговорення нових педагогічних новинок, систематизація наявних матеріалів, накреслюються шляхи забезпечення та модифікації нового; залучення до створення розвиткового середовища (ігрових майданчиків, творчих куточків тощо) батьків вихованців, представників громадськості.

Сучасні ЗДО використовують право на демократичні вибори освітньої програми, за якою буде працювати педагогічний колектив. На розширених методичних об'єднаннях (педагоги, працівники, батьки вихованців, представники громадськості) обговорюються перспективи організації освітньої діяльності на рік (три чи п'ять – довготривалі проекти) і колегіально приймається рішення та затверджуються освітні програми. Ст. 22 закону України «Про дошкільну освіту» звертає увагу на організацію освітнього процесу і визначає Базовий компонент дошкільної освіти як основну стратегію діяльності педагога, визначає провідні лінії розвитку дитини раннього та дошкільного віку і розробляється спільно з науковцями та досвідченими педагогами-практиками для забезпечення процесу втілення державної політики у сфері дошкільної освіти. Оновлюється зміст і затверджується Міністерством не менше одного разу на 10 років. «Базовий компонент дошкільної освіти – це державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті» [3].

2. Принципи побудови освітніх програм, які забезпечують нормативно-правову складову діяльності закладів дошкільної освіти

Роз'яснення, що таке є освітня програма подано у ст. 23 Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 2541-VIII від 06.09.2018 р.), яку складено у 2017 р. та доповнено змінами (2018) щодо залучення до освітнього процесу дітей з особливими потребами. «Освітня програма – це єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих закладом дошкільної освіти для досягнення вихованцями результатів

навчання (набуття компетентностей), визначених Базовим компонентом дошкільної освіти» [3]. У змісті освітньої програми визначено процедуру соціальної адаптації та організацію процесу здобуття вихованцями життєвої компетентності, виховання валеологічних цінностей у життєдіяльності, формування потреби в реалізації власних творчих здібностей. Освітня програма виносить на обговорення та затвердження педагогічною радою закладу дошкільної освіти, керівник відповідає за процес її реалізації. Освітніх програм є велика кількість (типові, авторські, парціальні), але всі вони узгоджені з вимогами і передбачають набуття дитиною компетентностей, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти. Щороку у серпні на основі освітньої програми ЗДО складає та затверджує план роботи, який конкретизує і розбиває на етапи, визначає напрями розвитку, завдання й організацію освітнього процесу на поточний навчальний рік відносно перспективного плану розвитку освітнього закладу.

Програми бувають комплексні та парціальні (додаткові). Комплексні освітні програми, рекомендовані МОН України на 2021–2022 н. р.: «Я у Світі», «Світ дитинства», «Українське дошкілля», «Впевнений старт», «Дитина», «Стежинки у Всесвіт», «Освіта і піклування». Парціальні: «Лего-конструювання», «Грайлик», «Вчимося жити разом», «Казкова фізкультура», «Про себе треба знати, про себе треба дбати» та ін. Педагогічні працівники мають право на педагогічній раді обирати програми для діяльності усім закладом чи групою педагогів, якщо матеріально-технічні умови та методична підготовка дають змогу їх реалізувати. Також кожен педагог може обирати зручні для себе форми планування (графічне, текстове) з урахуванням освітніх завдань Базового компонента дошкільної освіти. Освітні програми не мають завданням прямого навчання чи набуття вмінь дітьми у соціальній взаємодії, а поступово формують компетенції. *Компетентність* – це комбінація знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень для вироблення здатності розв’язувати життєві проблеми, адекватно діяти у соціальних ситуаціях, бережливого ставлення до довкілля. Компетенції у дошкільників розвиваються у взаємодії з педагогом, товаришами, здійснюється процес методом навіювання,

зацікавлення новою актуальною інформацією, відкриттям потенційних можливостей дітей, заохоченням до дослідницької, творчої діяльності. Результати процесу не оцінюються, не критикується ні результат, ні спосіб досягнення, щоб не викликати змагальності.

Основними цінностями дошкільної освіти у Базовому компоненті, який оновлений та затверджений Міністерством освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33 визначено певні завдання. Звертаємо увагу на три із семи: «визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі у розвитку особистості; цінувати життя і благополуччя як вміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні; збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями» [1]. Вони декларують гуманізм, природовідповідність та патріотизм у процесі виховання.

Державний стандарт дошкільної освіти (Стандарт) – це взаємозв'язок змістового напрямку освіти й виховного, які формуються в освітньому процесі, розширення знань, вироблення умінь та досвіду дитини дошкільного віку як компетенцій у соціальній, пізнавальній, валеологічній сферах, які можуть бути досягнуті в умовах перебування в ЗДО. Базові *принципи* реалізації Стандарту побудовані на демократичних засадах суспільних відносин, визначимо три із шести, які є актуальними: «рівний доступ до якісної дошкільної освіти кожній дитині; забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (основи екологічного, економічної та соціальної свідомості, відповідальності за власні дії та їх наслідки на довкілля); соціально-педагогічне партнерство громади та всіх учасників освітнього процесу (засновників закладу освіти, батьків та осіб, які їх замінюють, керівників та працівників закладів дошкільної освіти, фахівців, що надають освітні послуги дітям дошкільного віку)» [1]. Вони окреслюють свободу вибору, співробітництво та європейський напрям розвитку.

Інваріативна частина має такі напрями: «Особистість дитини», «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному

довкільлі», «Гра дитина», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина в сіті мистецтва». Від попередньої редакції (2012) відмінності є у напрямі «Дитина у світі культури», яке замінили більш доступним для сприймання та розуміння дошкільником «Дитина у світі мистецтва», щоб виокремити ознайомлення з творчістю, засобами реалізації мистецького потенціалу, долучити до знань про національні ознаки українського мистецтва (вишивки, ткацтва, гончарства, малюнка, ліпки, плетіння тощо). Варіативна частина Базового компонента: «Особистість дитини. Спортивні ігри», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота», «Мовлення дитини. Основи грамоти», «Мовлення дитини. Іноземна мова», «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність», «Дитина в світі мистецтва. Хореографія». Від попередньої редакції у розвитку логіко-математичного мислення («Шахи») змістився до напрямку щодо фінансової грамотності, соціально економічної обізнаності. Також додатково пропонується розвиток мовлення у розділі варіативної частини, адже в процесі активного використання інформаційно-комунікаційних засобів виникають проблеми вербального спілкування, що відображається на якості розвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Загострюється проблема формування мовленнєвої компетенції, особливо з позиції логопедії. Актуальною стає потреба додаткових занять комунікативними вправами. Програма у варіативній частині доповнена розділом з вивчення рідної та іноземної мов. У зв'язку з малорухливим способом життя дорослих і, як наслідок, зменшення уваги до фізичної активності дошкільників, виникла необхідність у розробці розділу програми, пов'язаного зі спортом та іграми дошкільників.

До умов реалізації Стандарту дошкільної освіти віднесено завдання у налагодженні співпраці між ЗДО та сім'ями вихованців, організацію освітнього простору в універсальній формі з урахування потреб дітей, які мають вади в розвитку, залучення громади до поліпшення якості освіти, наступність у розвитку дитини в умовах ЗДО та підготовки до школи. Педагоги повинні працювати над створенням умов для формування цілісної особистості дитини, у якої розвинена

емоційна сфера, зростає пізнавальна активність, логічність й послідовність думки, вміння висловлюватися, спілкуватися, набуває керованості соціальна поведінка і саморегуляція.

«Ключовими для дошкільної освіти компетентності дитини визначено: рухова і здоров'язбережувальна; особистісна; предметно-практична і технологічна; сенсорно-пізнавальна; логіко-математична і дослідницька; природничо-екологічна і навички, орієнтовані на сталий розвиток; ігрова; соціально-громадянська; мовленнєва; художньо-мовленнєва; мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована та ін.)» [1]. Перелічені компетентності формуються у період дошкільного дитинства в умовах ЗДО під керівництвом педагогів і на кінець освітнього процесу мають тяглість у шкільній практиці, коли розпочинається навчання у школі першого ступеня. Поведінкові та ціннісні орієнтири: пізнавальна активність, ініціативність, відповідальність, самостійність, працелюбність, людяність, соціальна культура взаємин, можливості прояву творчості розвиваються в період шкільного навчання. Співпраця педагогів ЗДО та вчителя першокласника є необхідною у створенні індивідуального підходу в розумовому та соціальному поступі дитини.

Основним освітнім завданням педагога є «допомогти дошкільнику жити власними силами, у злагоді з довкіллям та злагоді із собою як активним суб'єктом життєдіяльності» [13, с. 8]. Зміцнення здоров'я, створення сприятливого розвиткового середовища, адаптованого до рухової активності, задовольняє розмові потреби розвитку, надихає на творчість та самореалізацію, слугує задоволенню потреб дитини у закладанні основ компетенцій у творенні цілісної картини світу, плеканні моральних чеснот, життєвої позиції у процесі вироблення природодоцільного світогляду, формування готовності дитини до узгодження потреб та можливостей («хочу» і «можу»), вміння бути творцем та розуміти цінності культурного надбання рідного народу, кращих здобутків людства. Освітній простір, який оточує дитину, є передумовою для здоров'язбережувального виховання і вміло поєднує розумове навантаження та рухову діяльність, збалансоване харчування й медичний нагляд, виконання побажань дитини й створення

атмосфери творчості, формування любові до природи, поваги до людей праці й плекання моральних чеснот.

Для упровадження в освітній процес новітніх методик, спрямованих на забезпечення умов особистісного розвитку необхідно скоординувати зусилля працівників ЗДО, громади, батьків. Заходи для координації зусиль: індивідуальні співбесіди з батьками для визначення особливостей розвитку дитини, прогностики напрямів її талантів, уподобань, організація ЗДО додаткових занять зі спеціалістами (танцювальні, лінгвістичні, логіко-математичні, спортивні, творчі гуртки), активне використання педагогами інновацій, досягнень у галузі психолого-педагогічних та ІКТ. Якість дошкільної освіти забезпечує співпраця ЗДО з громадою та родинами вихованців: заохочення до участі в організації альтернативних форм діяльності (природоохоронні, спортивні, краєзнавчі, культурологічні заходи).

3. Зміст сучасних освітніх програм для дошкільних установ («Я у Світі», «Дитина», «Впевнений старт», «Українське дошкілля», «Англійська мова для дітей дошкільного віку», «Медіадошкільник» та ін.)

Як уже йшлося вище, сучасні освітні програми для дошкільників поділяються на типові, авторські, парціальні, експериментальні. Типові освітні програми – це «документ, що містить комплекс освітніх компонентів, які забезпечують досягнення вихованців відповідно до вимог, визначених державним стандартом для відповідного рівня повної загальної середньої освіти, що затверджується центральним органом виконавчої влади» [7]. Для ЗДО Стандарт освіти розроблений відповідно до Базового компонента дошкільної освіти і реалізується освітніми програмами для дітей певного віку чи з урахування регіональних особливостей соціального розвитку. Освітня програма включає «загальний обсяг навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти; перелік, зміст, тривалість і взаємозв'язок освітніх галузей, дисциплін тощо, логічну послідовність їх вивчення; форми організації освітнього процесу; опис та інструменти системи

внутрішнього забезпечення якості освіти; інші освітні компоненти (за рішенням закладу дошкільної освіти)» [3]. Доцільність використання освітньої програми визначається педагогічною радою, яка ухвалює рішення, а керівник його затверджує. Освітня програма обговорюється на педагогічній раді, схвалюється нею та затверджується директором ЗДО.

Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» (2019, за ред. О. Кононко) розроблена відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. В ній описані вимоги до вироблення у дитини дошкільного віку соціальних, культурологічних, розумових компетенцій. Програма складається з пояснювальної записки, де аргументовано основні завдання і актуальність новацій документа, інваріативної складової змісту, в якій виокремлено немовлячий, ранній, молодший і середній, старший вік дошкільника, варіативна частина, що презентує освітні завдання дітей молодшого і середнього віку, старшого віку за додатковими лініями розвитку, додатки з матеріалами орієнтованого планування, знань, умінь та навичок старшого дошкільника у готовності до школи.

Автори програми оголошують домінуючими принципи: природовідповідності, активності дитячої участі в освітньому процесі, а педагогічна діяльність повинна мати індивідуальний підхід. Як і в Базовому компоненті, програма містить сім ліній розвитку в інваріативній частині: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина в світі культури», «Діяльність дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Досягнення дітей за уміннями кожної лінії розвитку запропоновано визначати за результатами освітньої практики у таких показниках: вікові можливості дитини, зміст освіти, основні завдання, показники компетентності. Показники включають єдність когнітивних можливостей дитини, досвіду практичної діяльності, а також ставлення та творчого самовираження. Компетенції дитини формуються у гармонії особистісного становлення взаємин з природою, іншими людьми, культурою і саморозвитку.

Освітня лінія «Особистість дитини» включає параметри фізичного розвитку (здоров'я, рухова активність, гігієнічні навички, загартувальні заходи, безпека життєдіяльності, статева ідентифікація); особистісні ознаки самоідентичності (уявлення про себе, емоційний досвід, потреби, спрямованість, регуляція довільних дій та керування довільною поведінкою, безпека життєдіяльності).

Освітня лінія «Дитина в соціумі» знайомить з формами виявлення поведінки, демонструє вміння комунікувати вербальними й невербальними засобами під час взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим, розуміти цінності моралі у людських стосунках. Завдяки вмінню наслідувати поведінку дорослих дитина дошкільного віку переймає суспільно-історичний досвід налагодження спілкування у колі однолітків, вихователів, батьків, вчиться регулювати власні дії, слова, розуміти й поважати життєвий простір, можливість бажань інших людей. Демонстрація моделі поведінки у взаємодії вимагає уміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими. Знання і розуміння сімейних цінностей, родинних взаємин як духовного багатства людства у етнічному, громадянському, європейському, планетарному вимірах.

Зміст освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» пропонує для ознайомлення теоретичні і дослідні знання про рослинний і тваринний світи, живу й неживу природу, закладаються поняття ціннісних орієнтирів у природоохоронній діяльності, збереженні довкілля, планети Земля. Ознайомлення з темами про життя людини у природі мають емоційно-ціннісне спрямування, виховують відповідальне ставлення до екологічних проблем країни, планети, Всесвіту. Валеологічне виховання формує компетенції дошкільника на основі причиново-наслідкових зв'язків у природному довкіллі, організацію раціонального співжиття людини у природному середовищі, доречному використанні багатств рослинного і тваринного світу, енергоресурсів тощо.

Освітня лінія «Дитина у світі культури» ознайомлює зі світом мистецтва, виховує способи сприймання краси в театральній, образотворчій, музичній, літературній діяльності, ціннісного ставлення

до світу людської культури, розвиває творчі задатки. Паралельно ознайомлює з трудовими, технологічними та художньо-продуктивними способами реалізації людських умінь, самостійності, культури та безпеки праці. Результатом виховного впливу є вияв компетенцій щодо розуміння цінності мистецтва у розумовому, емоційному, ціннісному аспектах. Закладаються основні уявлення про продукти творчої діяльності, виробляється позитивна мотивація до самостійної творчої діяльності, формуються навички й практикуються способи створення художніх образів, виявлення інтересів до об'єктів, явищ та форм художньо-продуктивної діяльності. Дітей вчать висловлювати судження, бачити красу предметів, природи, людської діяльності, відчувати гармонію звуків, кольорів, форм, сюжетів.

Освітня лінія «Діяльність дитини» передбачає розвиток умінь особистісного спілкування під час взаємодії, працювати в парі, групі, колективі. Набувають вихованці навичок самостійної цілеспрямованої трудової діяльності, у них виховується працелюбність. Розвивається логічне мислення та вправність у колективних та групових іграх, розуміння правил гри, мети та завдань особистої участі. Під час цілеспрямованої діяльності дошкільники навчаються організованості, координації дій, виявляють кмітливість, самостійність, ініціативність. Гра як провідна діяльність моделює практичні взаємини, визначає ціль, засоби досягнення результату, коригує поведінку, вчить аналізувати.

Освітня лінія «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» передбачає поступальний розвиток сенсорного досвіду у спеціально створеному просторі, вивчення властивості предметів, явищ, аналізуючи їх властивості, способи перебігу. Дошкільники формують сенсорні еталони основних показників зору, слуху, нюху, дотику, смаку, ідентифікуючи відчуття з реальним дослідницьким процесом пізнання. Показником сформованості сенсорних відчуттів є здатність їх застосовувати в ігровій, соціальній, трудовій, розумовій, естетичній сферах. Процес пізнання має поступальність від наочно-дієвого до наочно-образного, від констатуючого до словесно-логічного мислення. Діяльність у розвитку сенсорики у пізнанні світу має комплексний вплив і спрямована на інтеграцію знань, вироблення власного досвіду

через пошукову діяльність, формування цілісної картини світу, компетентної поведінки в життєвих ситуаціях.

Освітня лінія «Мовлення дитини» має на меті розвиток фонематичного слуху, звуковимови, збагачення словникового запасу, формування основ граматики, інтересу до читання. Діти вчаться використовувати багатство рідної мови, висловлювати думки, відчуття, моделювати розповіді, будувати діалог, вести бесіду. Це є найважливіше досягнення дошкільного віку, тому мовленню дошкільників приділено особливу увагу в змісті усіх освітніх програм, а діяльність вихователя завжди пов'язана з презентацією краси літературної мови, яка допомагає дітям взаємодіяти, ставити запитання, висловлювати відчуття та спонукати до пізнання світу. Розвиток відбувається від предметно-чуттєвого називання до оформлення мовної одиниці, від предметного-дієвого до логічного, згодом – узагальненого понятійно-абстрактного філософського судження. Мислення дитини за допомогою вербальної комунікації забезпечує духовно-емоційний розвиток, набуває національної ідентичності, літературного багатства.

Сім освітніх ліній для кожного вікового періоду мають базові прогнози сформованості у визначенні компетенції дитини і діагностуються індивідуально педагогом для подальшої роботи у співпраці з батьками вихованців. Важливо визначити особливості дитячих уподобань чи задатків для розширення послуг у додатковій освіті, залучення дошкільників до гуртків, спеціальних осередків творчого та фізичного розвитку (музичні, художні, спортивні, танцювальні школи, групи розвитку ментальної арифметики, комп'ютерної грамотності, гри в шахи тощо). Як результат особистої сформованості дитини старшого дошкільного віку напередодні шкільного навчання у програмі визначено показники психофізіологічного, інтелектуального, емоційного, мотиваційного, соціального розвитку. Загальна картина сформованості дошкільника може мати якісні та кількісні відмінності у певних аспектах, проте більшість ознак має давати картину готовності до шкільного навчання, де важливими є вольова та психорегулювальна сфери, щоб фізичні

ознаки, мисленнєві процеси, соціальні навички створювали передумови до цілеспрямованої навчальної діяльності.

Програма вперше створена у 2008 р. і мала кілька редакцій перевидання та доповнення (2009, 2014, 2019). О. Кононко є провідним розробником нової концепції розвитку дошкільника як особистості, введених у вжиток нових наукових понять «особистісне буття дошкільника», «позиція Я-у-Світі», «життєва компетентність дошкільника» та низки інших. Науковиця є головою науково-методичної ради з питань освіти (дошкільної) міністерства, членом редколегії фахового часопису «Дошкільне виховання», журналу «Педагогіка толерантності» та «Педагогічної газети», входить до складу експертної комісії ВАК України.

Програма «Дитина» (наук. кер. В. Огнев'юк) розроблена у 2016 р. й оновлена у 2022 р. педагогами Київського університету імені Бориса Грінченка відповідності до Базового компонента дошкільної освіти. Програма розрахована на освітню практику з дітьми 2–7 років. Авторами програми є науковці кафедри дошкільної освіти: проф. Г. Беленька, проф. М. Машовець, О. Богініч, Н. Богданець-Білоskalенко, І. Кабаєва, О. Ліннік.

Програма була однією з перших у роки розбудови незалежності України. Першу редакцію під керівництвом провідного спеціаліста з дитячої психології проф. О. Проскури було розроблено у 1992 р., доповнено розділом «Прилучаємося до музичної скарбнички» у 1993 р. У зв'язку з розробкою Закону України «Про дошкільну освіту», програму було оновлено і перевидано у 2003 р., 2012 р., 2016 р. Широкий авторський колектив науковців та педагогів-практиків, які долучилися до розробки, нові освітні документи зумовили перегляд попередніх редакцій програми «Дитина».

Сучасна освітня програма «Дитина» побудована відповідно до ліній БКДО і відповідає принципу інваріативності та варіативності, що уможливорює інтеграцію знань, умінь та навичок дітей з їх інтересами і життєвими потребами. Основне завдання – підготувати дітей до роботи над шкільною програмою НУШ. Акцент зроблено на завдання естетичної, духовної, моральної складових ціннісних орієнтацій у

вихованні дошкільників, що має забезпечити створення умов для зростання щасливої, самодостатньої творчої особистості.

Відмінність у змісті полягає у наповненості опису вимог до лінії «Особистість дитини», де звернено увагу на характеристику психічних процесів дошкільника, розроблено заходи задля зміцнення здоров'я й визначено завдання для фізичного розвитку. Розділ «Мовлення дитини» має вікові завдання у формуванні розуміння мови для молодших дошкільників і активне мовлення у дітей середнього віку, для старших дошкільників завдання мають характер інтегрованих знань у всіх сферах їх життєдіяльності і спрямовані на врахування індивідуальних потреб (від навчання грамоти до слово будови, від вміння висловлювати відчуття до створення власних розповідей, казок). «Дитина в соціумі» подає напрями виховання у формуванні компетенцій у предметному та соціальному світі, розширюючи досвід. Розділ «Гра дитини» має обмеження у прямому керівництві з боку дорослих, розширено варіативність використання театралізованих ігор як способу самовираження дитини, поєднано у грі тематику знань з інших розділів. «Дитина в природному доквіллі» має на меті сформувати пізнавально-емоційне ставлення дошкільника до природи, її раціональному природоохоронному використанні й збереженні. «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» спрямовує на розвиток дитячої сенсорної обізнаності для подальшого формування логіко-математичних знань, конструктивних навичок, дослідницької діяльності, естетичної культури. Продовжує зміст лінія «Дитина в світі культури», що подає палітру знань про національні традиції українського народу, цінності світу мистецтва, театру, музики, танцю, літератури й образотворчої діяльності.

У програмі є освітня лінія «Сім'я і дитячий садок», яка розпочинає зміст і розширює діяльність батьків та педагогів з метою популяризації гуманних ідей виховання, використання інновацій, залучення батьків до співпраці, популяризацію наукової літератури, створення оптимальних умов для виховання і самостійного розвитку дошкільників. Співпраця передбачає індивідуальний підхід до вивчення матеріально-побутових

та соціальних умов сімей вихованців, популяризацію педагогічних знань для допомоги та задоволення потреб.

Програма «Дитина» містить окремий розділ «Діти з особливими потребами», в якому описані педагогічні та організаційні завдання роботи з вихованцями, що мають затримку (чи фізіологічні, психічні недоліки) в розвитку. Завдання передбачають підготовку дитини до шкільного життя у соціальній, пізнавальній активності, самостійності, тренуванні уваги, координації рухів. Звернено увагу на питання, які спільно вирішують педагоги та батьки.

У розділі «Місточок до школи» визначено психологічну готовність дошкільника у новоутвореннях (самостійність, мотивація, здатність до вольових зусиль, самооцінка), виконання розумових операцій (аналіз, узагальнення, виокремлення, порівняння), мотивацію до зміни діяльності – навчання, формування уявлень про шкільне життя, розвиток організаційних умінь у самоорганізації, вміння взаємодіяти з дорослими, старшими дітьми. Цей розділ чітко окреслює завдання перед педагогами та батьками у поступовій зміні провідної діяльності дитини, налаштуванню на позитивне сприймання нової обстановки, правил життя дитини поза ЗДО, щоб підготовка до навчання мала протяжність у часі (рік перед школою) та емоційно-організаційне підґрунтя у свідомості дитини як крок до цікавих і корисних змін у її життєдіяльності.

Варіативна частина складається з розділів: «Подорожуємо у світ англійської мови» (для середнього та старшого дошкільного віку), де у формі розмовних та ігрових вправ подано теми про зоопарк, ферму, іграшки, знайомство, розповідь про свою країну, родину; «Хореографія» (для середнього та старшого дошкільного віку), в якій подано цикл занять та сформовано прогнозовані компетенції дитини у руховій та музичній підготовці; «Комп'ютерна грамота» (старший дошкільний вік), «Шахи» (старший дошкільний вік).

Комплексна освітня програма «Впевнений старт» (2019) у сучасній редакції має варіанти підготовки дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку, хоча у 2012 р. у зв'язку з розробкою закону про обов'язкову передшкільну освіту готувалася для дітей

старшого дошкільного віку у підготовці дитини до школи. Науковий керівник програми проф. Т. Піроженко, завідувач лабораторії психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. У змісті програми визначено такі основні розділи: «Комунікативна діяльність», «Здоров'язберігальна, рухова діяльність», «Пізнавальна-дослідницька діяльність», «Мовленнєва діяльність», «Ігрова діяльність», «Господарсько-побутова діяльність», «Художньо-естетична діяльність», «Особистісний розвиток», також є додаткові розділи для старших дошкільників: «Характеристика психологічної зрілості дошкільника», «Показники прояву здібностей та нахилів у старших дошкільників» [8, с. 3]. Програма є комплексною, бо містить методичні матеріали для використання розвиткових, виховних, навчальних завдань з дітьми старшого дошкільного віку. Відповідає змістовим напрямом організації життєдіяльності в межах вікової компетентності дітей певного віку.

Програма містить розділи, які відповідають БКДО, змістове наповнення включає комплекс відеоматеріалів для використання педагогами на тематичних заняттях, завдання на кожен день (детальний опис дидактичного матеріалу, способів його використання), перспективне і календарне планування на рік, акцентує увагу на пріоритетних напрямках роботи з дітьми певного віку. Програма «Впевнений старт» розроблена у 2019 р. і презентує процес наступності у вихованні дітей середнього та старшого дошкільного віку. Вона зручна в освоєнні як для досвідченого педагога, який хоче оновити свої вміння, так і для молодого спеціаліста, який ще не володіє достатньою базою знань про методичну організацію процесу освіти. Програма має розроблені завдання для батьків: цикл завдань на вихідні, що мобілізує співпрацю вихователів та родичів дитини до поступальності у набутті дитиною знань і вмінь. Пізнавальними і творчими є добірка відеоматеріалів для фізкультури, гімнастики пробудження, ознайомлення з темами валеологічного виховання, культурологічного і естетичного розвитку, цікаві завдання з логіко-математичних та мовленнєвих вправ подано у короткометражних мультфільмах,

відеороликах, відеозавданнях для розв'язання, створення сюжету розповіді тощо.

Варіативні за формою презентації та використання матеріали надихають педагогів-новаторів на створення власної картотеки, а молодих спеціалістів організовують до творчого пошуку на шляху саморозвитку. Наприклад у програмі для дітей середнього дошкільного віку з розділу «Здоров'язберігальна, рухова діяльність» подано танцювальні вправи для дітвори. Їх можна організовувати як у приміщенні, так і на вулиці за гарної погоди. Потрібне просторе приміщення, щоб діти стояли один від одного на витягнуту руку, музичний запис відеоматеріалів «Танці зігриванні», який створений авторським колективом (слова: Зоряни Лісевич, виконує дитяча студія балету «Життя» – «Смайлики») [18]. Педагог демонструє дітям руханку і показує музичне відео. Діти за бажанням включаються у виконання танцювальних вправ і наслідують педагога та дітей з відео у ритмічних рухах. Важливо підібрати улюблені мелодії для руханки і виконувати їх періодично (частотність – двічі-тричі на тиждень), щоб діти поступово навчалися. Завдання полягає у створенні ситуації позитивної психоемоційної атмосфери (музика, пісенька), демонстрація танцювальних вправ (рухова активність), наслідування дій (координація рухів, відчуття ритму).

Програма «Впевнений старт» має розроблену змістову частину, методичні рекомендації для вихователя (календарне планування, перспективне планування, відеотека), книгу для дошкільника (робочий зошит активностей дитини вдома та ЗДО), книгу для батьків та хрестоматію літературно-художніх творів. Комплекс матеріалів забезпечує педагога в орієнтирах цілеспрямованої організації діяльності, а також дає змогу їх апробувати з метою вдосконалення та розширення палітри змісту, варіювати з формами діяльності, враховувати інтереси дітей, побажання батьків.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2021) має популярність у використанні на Львівщині, більшість ЗДО за нею працюють упродовж десятка років. Уперше програму автор представила у 2012 р. [10]. Її зміст включає розділи для

роботи з дітьми усіх вікових періодів, розрахована на одновікові групи. Структура освітніх ліній відповідає БКДО. Особливість: містить до кожного розділу (вікового) психологічну характеристику дитини, включає підрозділи з народознавчою тематикою, має дещо архаїчний зміст (мало тем, пов'язаних з технологічним та інформаційним прогресом).

Програма «Англійська мова для дітей дошкільного віку» (2015), як додаткова для дітей від трьох до шести років. Автори: І. Кулікова, Т. Шкваріна, заг. ред. О. Низьковської. Відповідає варіативному компоненту БКДО «Мовленнєвий розвиток. Іноземна мова» (2021). Складена програма з методичними рекомендаціями для педагогів-спеціалістів, які володіють знаннями з англійської мови (рівень не нижче А1) і мають спеціалізацію «Дошкільна освіта». Зміст програми відповідає запитам батьків вихованців та потребі суспільства в оволодінні іноземною мовою, за філософською концепцією підтримує теорію соціологізаторського спрямування у ранньому інтелектуальному розвитку. Програма розрахована на психологічні, розумові, пізнавальні особливості розвитку дітей дошкільного віку і готує малят до засвоєння програми першого класу. Призначення програми – для гурткової роботи [11]. Мета – оволодіння основами іноземної мови (англійська), сприяння повноцінному розвитку дитини, збагачення інтелектуальної сфери, розвиток вольової, емоційної, соціальної, комунікаційної діяльності. Цікавим засобом освіти є використання «мовних кубиків» (О.І. Негневицька), які стимулюють освоєння графічних знань, розширення словникового запасу через гру. Акцент на засвоєнні знань дошкільників з англійської мови в методиці зроблено в слуховій та комунікативній практиці, залучення мимовільної уваги, частотності повторів, наслідуванні. Також присутні елементи впровадження сюжетної лінії за авторською системою «чарівної казки» Ю. Протасова. Засвоєння іншомовної лексики проходить з доповненням руховими вправами, музичним супроводом, танцювальними елементами, що служить створенню ситуації позитивного настрою. Програма доступна у використанні в колективних, групових та індивідуальних заняттях. З

дошкільниками середнього та старшого дошкільного віку продуктивніше працювати в групах.

Парціальна програма «Медіадошкільник» (2019) для дітей старшого дошкільного віку як додаткова для орієнтації в інформаційному просторі, розвитку умінь критичного мислення. [5] У пояснювальній записці до програми зазначено: «ЮНЕСКО визначає медіаосвіту як напрям в освіті, пов'язаний з усіма видами медіа (друкованим і графічним, звуковим, екранним і т. інше) і різноманітними технологіями; дає дітям зрозуміти, як масова комунікація використовується в соціумі, набуті елементарні навички використання медіа» [5, с. 4].

Сучасний світ вимагає від особистості ранньої інтелектуалізації, особливо в аспекті медіаграмотності, тому проблема комунікативної освіченості та розвитку вмінь користуватися Інтернет-контентом стає актуальною. Важливим завданням, яке має на меті вирішити програма «Медіадошкільник», є формування критичного мислення дитини старшого дошкільного віку, адже в розумовому розвитку малюку вже притаманні вміння порівнювати, виокремлювати, визначати пріоритети й аргументувати уподобання. У процесі освоєння програми діти вчаться проводити дослідницьку діяльність, самостійно шукати інформацію, варіант вирішення проблемного завдання, а комп'ютер надає час для роздумів, не критикує, створюючи індивідуальні умови розвитку. Медіаосвіта в ЗДО виконує завдання підвищення загальноосвітньої культури усіх учасників процесу, вносить новацію в організаційні та змістові компоненти, об'єднує у реалізації освітнього завдання. Наприклад, під час проведення морально-етичної бесіди можна використати демонстрацію сюжету відеоролика, мультфільму, щоб сконцентрувати обговорення проблеми на прикладі конкретного відеоматеріалу. Для уточнення чи заперечення власної думки можна зупинити зображення на певній картинці, переглянути ще раз, або у зворотній ретрансляції. Доречними є добірки «розумних» дитячих мультфільмів, короткометражних фільмів виховного спрямування для сімейного перегляду. Згодом можна повернутися до прикладу

поведінки певних героїв для підкріплення власної думки, посилення аргументації.

У програмі зазначено, що медіаосвіта не є основним засобом і метою освітньої компетенції, а слугує раціональним інноваційним засобом доповнення форм, способів розширення знань та розвитку вмінь старших дошкільників. Автори визначають основні завдання, з-поміж яких важливими вважаємо: «Розвинути критичне мислення: навички пошуку, опрацювання та використання інформації з різних джерел за допомогою дорослого; вдосконалити креативність при створенні власних медіапродуктів (газети, фотоколаж, комікс, реклама); сформувати творчі здібності дошкільників на матеріалі медіа. Виробити вміння користуватися сучасними гаджетами, виражати свої наміри і спілкуватися за допомогою медіазасобів; закласти підвалини медіаграмотності» [5, с. 8].

Нами представлено тільки частину освітніх програм, які є комплексними (загальнорозвивальними) та парціальними (зі спеціальними освітніми завданнями). Всі вони мають легітимність у використанні освітніми закладами, узгоджені з принципами та метою БКДО. Їх основною метою у своїй різноманітності є реалізація ідеї поступального прогресивного розвитку вітчизняного довкілля з урахуванням нових технологій, інноваційних тенденцій організації освітнього простру, застосування творчих підходів діяльності педагога. Враховуються запити суспільства й засади демократичного і гуманного принципу налагодження співпраці науковців, вихователів, батьків і громадськості у створенні оптимальних умов для розумового, фізичного, соціального, культурного, психологічного розвитку дітей у період дошкільного дитинства. Це стимулює подальший розвиток навчально-наукових центрів, інноваційних лабораторій в апробації кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду, створення нових концепцій для розроблення сучасних освітніх програм, методичного забезпечення, рекомендацій. В умовах використання ЗДО кількох програм уможлиблює організувати творчі групи, порівнювати результати, врахувати інтереси й побажання батьків вихованців,

задовольняти потреби дошкільників, створювати додаткові можливості для розвитку задатків кожної особистості.

4. Програма розвитку дітей дошкільного віку «Віконечко» (для дітей із затримкою психічного розвитку) (2018)

Програма поділена на частини, в яких описано освітні завдання для дітей молодшого, середнього, старшого та передшкільного віку (більшість малюків із затримкою психічного розвитку мають відтермінування на рік у вступі до школи). Означена програма набула актуальності в новому читанні відповідно до рекомендацій введення інклюзивної освіти в ЗДО, проте як варіативність в організації освіти дітям з затримкою психічного розвитку (ЗПР) працюють спеціальні освітні заклади з вузькими спеціалістами, які мають медико-психолого-педагогічну підготовку. Програма «Віконечко» може також реалізовуватися паралельно з основною програмою в ЗДО у роботі компенсаторної групи, а також в інклюзивно-ресурсних центрах.

Особливість програми: створена для надання послуг в отриманні освіти в межах державної програми для «дітей із затримкою психічного розвитку, що зумовлені специфікою структури дефекту, яка характерна для зазначеної аномалії розвитку – зниження інтелекту, недостатність пізнавальних процесів, незрілість емоційно-вольової сфери» [12, с. 6]. Важливо, що у дітей із ЗПР при умові ранньої корекції можливе суттєве поліпшення інтелектуального, соціального, комунікативного розвитку. В програмі зазначено: «Суттєвим є те, що ієрархія порушень психічних функцій при затримці психічного розвитку інша, ніж при розумовій відсталості. При затримці психічного розвитку найбільш недосконалим є не саме мислення (здатність до абстрагування та узагальнення), а недостатність «передумов» мислення (К. Ясперс): пам'яті, уваги, просторового гнозису, інших вищих коркових функцій, темпу, переключення психічних процесів» [12, с. 8]. Тому програма розрахована на організацію групових, колективних та індивідуальних вправ при врахуванні ступеня та якості ЗПР дитини.

Програмою реалізується завдання щодо застосування індивідуального підходу до комплектування груп (менша кількість дітей), постійної співпраці психолога, логопеда, лікаря, корекційного педагога у веденні спостереження за кожною дитиною та поетапного аналізу змін. В організації виховних заходів оптимальне узгодження змісту, способів взаємодії, форм організації дитячої пізнавальної діяльності, довільність участі у заходах, поступовий перехід від індивідуальних до парних та групових форм дитячої діяльності з метою набуття навичок соціальних взаємин. До кожного розділу при врахуванні вікових можливостей визначено рекомендовані у формуванні дитячих компетенції, які мають визначені навчально-виховні завдання, поради батькам, зміст педагогічної роботи.

Програма «Корекційно-розвиткової роботи з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» (2019).

Програма передбачає організацію діяльності корекційного педагога в логопедичних групах дітей дошкільного віку. Мовленнєві порушення у дітей мають виражений характер і потребують спеціального педагогічного впливу. Побудова системи передбачає поділ дітей за віковими групами (від молодшого до старшого), має додаткові лінії розвитку мовлення на основі психологічних, логопедичних, фізіологічних вправ для корекції мовленнєвих порушень. Програма містить поетапні індивідуальні, парні та групові завдання з ігровими вправами. Найактивніше працюють з такими дітьми спеціалісти дефектологи, які комплексно долають мовленнєві та психологічні, фізіологічні порушення.

У частини дітей дошкільного віку з причин фізіологічних, медичних, соціальних умовностей простежується недорозвиток мовлення, який має невідповідність нормам володіння однією з найголовніших людських здібностей – мовою. Виникає потреба у діагностиці та корекційно-розвитковій роботі, яка передбачає формування у дошкільників умінь використовувати дихальний та голосовий апарат для звуковимови, вербального спілкування у зв'язному мовленні.

За класифікацією мовленнєвих вад у психолого-педагогічній градації спеціалісти (Г. Каше, В. Коноваленко, Т. Філічева, Г. Чіркїна) визначають «фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення за ступенями дисфункції: недостатнє розрізнення фонем, труднощі під час звукового аналізу, порушення у вимові звуків однієї фонетичної групи (легкий); недостатня диференціація звуків із кількох фонетичних груп (середній); навички звукового аналізу не формуються, важко диференціюються відношення між звуковими елементами (важкий)» [21]. Типовими порушеннями лікарі та психологи визначають дислалію (дефекти відтворення звуків при відсутності звуко-мовленнєвої анатомії та збереженій іннервації), ринолалію (порушення анатомо-фізіологічного апарату) та дизартрію (часткове порушення мозкової регуляції при мовленні й артикуляції). Програма розрахована на роботу логопедів, психолога, лікаря (ЛОР) і потребує диференційованого підходу у діагностиці, складанні індивідуальних етапів для подолання виявлених мовленнєвих порушень.

До звичайної групи можуть бути включені діти з мовними розладами чи частковими порушеннями. Програма «Корекційно-розвиткової роботи з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» використовується як допоміжна під час окремих занять з логопедом. Вихователь ознайомлюється з методикою цієї програми, щоб у співпраці та наступності вести освітню роботу зі спеціалістами та батьками. Наприклад: на занятті обираємо частомовки, де зустрічаються сонорні чи шиплячі звуки, які викликають труднощі у вимові для дітей з порушенням. Усім дітям це не одразу вдається, тому вправа потребує багаторазового повторення, і діти з вадами згодом сміливіше залучаються до неї. Педагог не акцентує увагу на вправності, а тільки частотністю повторів спонукає до мовлення і обов'язково сам чітко демонструє спосіб звуковимови. Як додаткові засоби можуть використовуватися персональні дзеркальця. Якщо у вихователя дефекти мовлення, потрібно, щоб добір мовних вправ виключав неправильний звук. Мовні вправи за методикою В. Тищенка на продовження чи завершення три- або чотирискладового слова із заданим початком (можна з додатковими зображеннями) є доречними.

[21, с. 270]. Наприклад, перша вправа: набір карток із зображенням знайомих дитині тварин, рослин. Слова для вправлення в артикуляційній вимові: «ко» (корова, кошеня, коник, коза, комар, «со» (сорока, собака, сойка, соня, сом); друга вправа: «...ця» (лисиця, куниця, паляниця, суниця, полуниця), ще вправа предметами побуту, техніки: «...тор» (екскаватор, трактор, вентилятор, акумулятор). Мовлення як важливий показник розвитку дошкільника вимагає внутрішньої мотивації, а бажання спілкуватися є найголовнішим елементом взаємодії. Педагог повинен спонукати дітей до мовленнєвої активності цікавими іграми, завданнями, які створюють мотиваційну активність й формують компетентність. У дошкільників пізнавальна та мовленнєва активність змінюється у процесі спонтанної психофізичної діяльності, а також у середовищі, спеціально організованому педагогом.

Тема 5. Технології раннього розвитку дитини

План

1. Філософські основи гармонійного розвитку дитини у педагогічних технологіях раннього розвитку.
2. Зміст технології раннього навчання Г. Домана.
3. Технологія навчання читання (кубики) й логіко-математичного розвитку (гра «Столік») дітей з раннього віку М. Зайцева.
4. Розвиткові ігри Нікітіних.

Основна література

1. Башкірова О. Як виростити вундеркінда. Київ : «Буква і Цифра», 2018. 60 с.
2. Ваш малюшок – людина. Практические советы родителям / авт.-сост. Борис Бах. Донецк : Сталкер, 2008. 22 с.
3. Гавриш Н. Інтегровані заняття : методика проведення. Київ : Шкільний світ, 2007. 128 с.
4. Глазкова О.О. Інтелектуальні ігри Нікітіних : методичний посіб. Хмельницький : Дошкільний навчальний заклад № 21 «Ластівка», 2017. 30 с.
5. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
6. Дуткевич Т.В. Психологія творчості : навч. посіб. для студентів ВНЗ психолого-педагогічних спеціальностей. Кам'янець-Подільський : видавець М.І. Мошак, 2003. 134 с.
7. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.
8. Закон України Про дошкільну (оновлений 12.10.21) освіту. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI06190A.html
9. Зростаємо разом: книга для батьків дітей раннього віку : посібник для батьків / за заг. ред. І.В. Братусь, Р.О. Моїсеєнко, О.Л. Шлемкевич. Київ : ВД «Калита», 2007. 154 с.

10. Коротяєв Б.І. Педагогічна філософія : колективна монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 340 с.
11. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
12. Психологія : підручник для дошк. пед. училищ / за ред. О.В. Запорожець. 3 вид. Київ : Рад. школа, 1967. 222 с.
13. Сак Л.А., Семенова Н.М., Харчук В.В. «Навчання ранньому читанню (читання за системою Глена Домана з дітьми раннього віку)» : методичний посіб. Тернопіль : Мальва ОСО, 2004. 56 с.
14. Чепіль М. Педагогічні технології : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.

Додаткова література

15. Золотухіна С.Т. Розвиток теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки (ІХ–ХІХ ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Харків : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 1995. 406 с.
16. Іонова О.М. Вальдорфська педагогіка: теоретико-методологічні аспекти. Харків, 1997. 299 с.
17. Ми і наші діти. *Дитяча література, мистецтво, виховання* : бюлетень-каталог Ч. 14. Торонто-Канада, 1997. 47 с.
18. Освітні технології раннього навчання. Технологія раннього навчання М. Зайцева. URL: http://lab-do.luguniv.edu.ua/04_tehnologyi/07_technology_Zaycev/index.htm
19. Педагогічні технології: теорія та практика : навчально-методичний посіб. / за ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава : АСМІ, 2006. 230 с.
20. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
21. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
22. Сучасні методи навчання дітей-білінгвів: хрестоматія / ред. кол.: А.І. Анісімова, І.С. Попова. Дніпропетровськ : ЛІРА, 2016. 217 с.

1. Філософські основи гармонійного розвитку дитини у педагогічних технологіях раннього розвитку

Філософія освіти у сукупності системи знань, виробленні умінь, освоєнні культурних досягнень покликана задовольняти потреби системи освіти. Філософія освіти як сукупність світоглядних теорій, які визначають методологію виховання і навчання, спосіб навіювання цінностей, становлення переконань, життєвих законів особистості. Філософія доповнює педагогіку світоглядними концепціями. Сучасна психолого-педагогічна наука має особистісно орієнтований характер організації освітнього процесу, врахування природних задатків дитини, особливостей її розвитку, умов сімейного виховання.

Педагогічна філософія у дошкільній галузі є молодого наукою і послуговується досягненнями суміжних дитинознавчих досліджень з психології, педіатрії, фізіології, соціології, дошкільної педагогіки, сімейної педагогіки: А. Адлер, У. Джеймс, Е. Берн, К. Роджерс, К. Хорні, А. Маслоу, Е. Еріксон, Е. Фром, К. Ясперс та ін.. Українськими науковцями (Н. Гавриш, О. Лінник, Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко та ін.) здійснюються дослідження напрямів розвитку дитини з урахуванням психо-фізіологічних можливостей, природних задатків, індивідуальних зацікавлень у процесі вибудовування філософії буття. [10, с. 18]. У період дитинства закладаються основи світогляду, усвідомлення себе індивідуальністю, визначення статевої приналежності, відокремлення від матері, розуміння власної значимості у життєдіяльності – це вік другої кризи зростання (за Л. Виготським) – три роки, дошкільник стає суб'єктом пізнання у перетворенні досягнень культури. Пізнання світу та усвідомлення себе в ньому як представника національної, загальнолюдської культурної спільноти закладаються основи філософії особистісного світорозуміння. Н. Гавриш пише, що у дитини середнього та старшого дошкільного віку під час використання системних технологій, «вихователем особисто і педагогічним колективом разом необхідно вибудовувати цілісного стратегічний напрям педагогічної діяльності у реалізації тактичних, щоденних

завдань навчання, виховання та розвитку дітей» [3, с. 6]. Методологія педагогіки у практичному застосуванні філософії освіти висвітлює основні положення педагогічної теорії, принципи використання педагогічних явищ і методів, шляхи впровадження здобутих знань у практику виховання, навчання.

Основними завданнями філософії педагогіки є: розуміння вікових потреб дитини у задоволенні потреб розвитку, самопрезентації у дослідженні світу і свого місця в ньому; розв'язання педагогом фундаментальних освітніх завдань у цілеспрямованому виховному впливі, щоб теорія та практика діяльності відповідала особистісним переконанням вихователя, узгоджувалася з філософією його професійної самореалізації; визначення особливостей фізіологічного, психологічного, соціального розвитку дитини для процесу формування компетенцій у світорозумінні; науково-методична підготовка педагога до здійснення індивідуального підходу під час колективної взаємодії вихованців, його функцій в педагогічному процесі; створення інтеграційних систем психолого-педагогічних наук; розробка методологічних основи вдосконалення форм і методів організації педагогічної діяльності у формуванні моделі поведінки дитини. Філософський рівень методології педагогічного процесу включає такі принципи пізнання: причиново-наслідкові зв'язки у педагогічних явищах; виділення окремих фактів, явищ з цілісного навчально-виховного процесу; вивчення освітнього явища в його емпіричних зв'язках та розвитку. Для такого аналізу використовуються методологічні принципи цілісності, ієрархічності, структурності, взаємозв'язку із зовнішнім середовищем [2, с. 102].

Філософія дошкільної педагогіки, починаючи з 20-х рр. ХХ ст. у педагогічних системах починає досліджувати та апробувати теорію раннього навчання (К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, Л. Венгер, О. Запорожець, Г. Костюк, М. Вайсбурд, Г. Крайг, Н. Лейтес, Б. Нікітін, Г. Доман, Ж. Піаже, Д. Ельконін та ін.). Аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень з проблем взаємозв'язку раннього навчання і психічного розвитку дітей має три напрями: загальні закономірності оволодіння знаннями (А. Біне, М. Гохлернер, Г. Ейгер, І. Зимня,

О. Кононко, Н. Гавриш); психолого-педагогічні умови та спеціально створене розвивальне середовище у засвоєнні інформації (Б. Бенедиктов, Г. Доман, М. Зайцев, М. Вайсбурд, Л. Артемова, Т. Полонська, Н. Шевченко); проблеми індивідуальної сприйнятливості у засвоєнні знань (С. Ладивір, К. Крутій, Ж. Лундман, Т. Полонська, Л. Шеластова та ін.).

Ранній розвиток – це насамперед інтенсивний розвиток здібностей дитини в ранньому віці (від 0 до 3 років). Автори систем раннього навчання (М. Зайцев, Г. Доман, С. Лупан, М. Ібука, Б. Нікітін, М. Монтесорі) стверджують, що дитину необхідно ознайомлювати із системою знань людства, починаючи з раннього віку, коли рівень засвоєння інформації на підсвідомому рівні є надвисоким.

Г. Доман (1919–2013), автор технології раннього розвитку, американський нейрофізіолог, стверджує, що дитячий мозок у ранньому віці функціонально найактивніший, тому потребує спеціальних занять-вправ, адже «інтелект розвивається лише тоді, коли працює у гармонії з руховою активністю» [21]. А. Богініч радить у ранньому віці систематично проводити у час активного неспання дидактичні ігри-заняття: розвиток рухів, гімнастику і масаж, діяльність з сенсорними предметами (м'яч гумовий, брязкальце, обмацування різноструктурних поверхонь тощо), розвиток мовлення (звуконаслідування), заняття з картинками (картки Домана), мелодійне наспівування забавлянок, коментування при спостереженні за довкіллям. Дослідник і автор методик раннього розвитку М. Монтесорі зазначає: «Від 1 до 5 років дитина повинна навчатися, бо їй властива унікальна здатність вбирати всю інформацію з навколишнього середовища за допомогою «всотуючого розуму» [7, с. 13]. Актуальність у суспільстві запитів до раннього навчання реалізується великою кількістю методичних посібників, книг для батьків. Адже у період надшвидкого високотехнологічного прогресу дитині необхідні знання з різних галузей (математика, мова, знання про світ) як передумова логіко-математичного, словотвірного, технологічного мислення у подальших періодах зростання. Потрібно добирати індивідуальну методику, яка враховує вікові особливості,

здатки дитини у способах засвоєння знань, поетапно і в емоційно сприятливих умовах проводити навчання.

Ранній розвиток робить пізнавальний процес більш цікавим і насиченим. Методики раннього навчання допомагають зробити його яскравішим, кориснішим і стати базою для подальшого інтелектуального зростання. Важливо, щоб під час навчання діти перебували у врівноваженому стані. Дорослі повинні методом спостереження його визначати, адже у ранньому віці спілкування дітей має невербальний формат: посмішка, зосереджений погляд, пізнавальний інтерес.

Важливо популяризувати здобутки педагогів-новаторів серед батьків дітей раннього віку щодо переваг застосовування технологій раннього розвитку, адже вони мають найтісніший зв'язок як емоційний, так і пізнавальний. У ранньому віці позитивне атмосфера має продуктивну передумову налаштування на інтелектуальний прогрес, взаємодію у радості та спокійному настрої до пізнання навколишнього світу. Така гармонія у задоволенні потреби дитини у пізнанні та емоційному благополуччі потребує ще однієї складової, на яку вказують усі фізіологи дитинства, – забезпечення фізичної активності.

В організації навчання дорослим допоможе методика організації та вміння розставляти пріоритети важливих справ у догляді за дитиною раннього віку. Часто природний інтерес дитини, бажання пізнати світ є сильнішим від заборон та батьківських застережень. Малюки мають зацікавленість тим, що рухається, видає звуки, приваблює кольором. Світ дивує і спонукає до відкриттів, дослідження, пізнання. Дорослому варто ставати «чарівником»: готувати дитині сюрпризи, відкривати секрети, дивувати, бо найцікавіше – це те, що приховане і потребує самостійного пошуку.

Мета раннього розвитку – не виховати вундеркінда, а створити для дитини дидактичне середовище і методом візуалізації та вербального впливу дати їй можливість проявити «надвеликий потенціал, закладений природою» (за Г. Доманом). А ще дитині важливо створювати ситуацію щастя у спілкуванні та грі, тому вправи для розвитку інтелекту мають фізично-рухову та інтелектуальну

спрямованість. Успіх застосування технологій раннього розвитку є незаперечним, адже батьківська безмежна любов та віра в те, що їхній малюк – «геній», та досягнення сучасної педагогіки й уміле використання методик, матимуть результат.

Доцільність раннього розумового розвитку дітей визнається психологами, а суперечки провадяться навколо питання про те, який напрям інтелектуальних здібностей доречно активізувати у малюків: сенсорні знання (М. Монтесорі), культурологічний досвід (М. Ібука), теоретико-практичні знання людства (Г. Доман), мовленнєвий розвиток (С. Лупан), логіко-математичне мислення (Б. Нікітін). Деякі педагоги заперечують доцільність цілеспрямованого розумового розвитку у ранньому віці, схилившись до емоційного та фізичного розвитку дитини (К. Ушинський, Р. Штайнер, Б. Бех, О. Дьяченко), вказуючи на важливість близьких взаємин зі значимими дорослими, довільність у дослідженні власних фізичних можливостей, розвитку мовлення у наслідуванні звуковимови. Автор відомої вальдорфської системи Р. Штайнер заперечував доцільність ранньої інтелектуалізації дитини, визнаючи, що «у перший період від народження до зміни зубів сутність дитини занурена у чуттєве сприйняття світу» [16, с. 48].

Дитячі психологи вказують, що для створення сприятливих умов у використанні можливостей кожної дитини з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей має спілкування. Розвиток мови в онтогенезі був предметом дослідження психологів і лінгвістів як спосіб спілкування, висловлювання відчуттів, прагнень, потреб. У розрізі проблеми раннього навчання вченими-лінгвістами виявлено закономірності щодо переваги наслідувальної методики звуковимови. У дітей з перших днів життя формується здатність до розрізнення фонем рідної та іноземної мови. Процес звукотворення як несвідомий (белькотіння) змінюється у піврічному віці на звуконаслідувальний, а після року вже йде розрізнення мовних конструкцій, інтонаційне відчуття. У психологічних процесах освоєння мовою дітей у ранньому віці наслідування має визначальне значення, цілісне відтворення звуковимови стає підґрунтям для розуміння змісту, скорочених мовних форм. Рідна мова розуміється дитиною зі слів матері, близьких. У цей

період можливе вивчення іноземної мови через емоційно близьку людину як носія або вивчення мовних конструкцій у цілеспрямованому системному навчанні. Важливо уникнути традиційних лінгвістичних проблем (наприклад, мовної інтерференції), коли батьки навчають іноземної мови за спеціальними шкільними програмами, не враховуючи психологічних особливостей розвитку дітей раннього віку. Паралельне засвоєння двох мов відбувається за принципами: одна мова – один наставник. Важливими є думки щодо доцільності впровадження у ранньому віці цілеспрямованого двомовного навчання. «Діти, які постійно чують дві мови, залишаються «відкритими» до звуків нових мов довше, ніж їхні одномовні однолітки. Двомовність поліпшує роботу мозку та робить його більш адаптивним. Діти, які вивчають мови від нуля до дев'яти місяців є завжди доскональними білінгвами, якщо їх батьки послідовні у мовній стратегії, яку вони використовують» [22, с. 61]. Організація навчання дітей раннього віку методично розподіляється на декілька процесів: визначення початку цілеспрямованого навчання, змістове наповнення, добір часу заняття. Переважальна діяльність може бути предметно-маніпулятивна, залучаючи діалогічне спілкування, образотворчу діяльність, театральні сюжети.

Індивідуальні особливості дитини раннього віку мають характеристику як природні задатки, темперамент, специфіка прояву психічних процесів, потреби, відчуття, почуття, практичний досвід. Діти однакового віку мають відмінності у темпераменті, способах самовираження, презентації себе в соціумі, в особливостях організації вищої нервової діяльності, проявах фізичної активності, є носіями сімейних цінностей, володіють здібностями. Поняття «суб'єкт» передбачає усвідомлення індивіда як самостійної соціально активної особистості. Суб'єкт як особистість, що свідомо діє і мислить, своїми вчинками демонструє знання, вміння, творчість, прагнення до самодіяльності, визначається у власних уподобаннях тощо. Він взаємодіє в соціумі, активний в налагодженні діяльності з природою, шукає гармонії й вибудовує співжиття.

Дитина з раннього віку є як суб'єктом, так і об'єктом виховання, бо відчуває цілеспрямований вплив дорослих, поступ цивілізації. Вона наслідує зразки соціальних взаємин, моделює власну поведінку, черпає інформацію про світ, формує досвід. Виховними завданнями діяльності вихователя виступають: осмислення розвивальних ситуацій, знання про індивідуальні особливості дитини, вибір методик освітнього впливу, які він має намір включити до виховного процесу. «Період дитинства, безсумнівно, найбагатший. Він повинен бути використаний освітою максимально будь-яким можливим і мислимим шляхом. Втрату цього періоду життя не можна компенсувати. Замість того, щоб ігнорувати ранні роки, ми повинні розвивати їх з найбільшим піклуванням» (А. Каріел).

Дослідник розвитку дітей раннього віку Д. Ельконін аналізує особливості «першої вікової кризи» (1 рік), коли з'являються перші слова, починається прямоходіння, діяльність стає предметною, а фізичні можливості ще обмежені через слабку координацію рухів, бажання досліджувати себе у світі набуває автономного характеру. Педагог звертає увагу на надмірну безпечність у поведінці малюка, проте батьки та вихователі повинні задовольняти допитливість, навіть якщо маніпуляція з предметами є фрагментарна, вибіркова зі швидкою змінністю центрації уваги. Адже допитливість і природна потреба заявляти про себе відображає сутність опредмечення світу через суб'єктивність. Завдання дорослого: називання речей, демонстрування функцій, опис ознак і підтримка дитини створенні умов безпеки.

Мисленнєві та фізичні новоутворення змінюють зміст спільної діяльності дорослого й дитини у засвоєнні способів вживання предметів, які дитині відкрилися і потім стали її світом. У ранньому віці у дитини починають формуватися складні функції мозку, удосконалюються вища нервова система, регуляція рухів, збільшується час фізичної активності, денний сон стає коротшим, швидко освоюється наслідувальне мовлення, вдосконалюється сенсорні здібності, швидше формуються умовні зв'язки у дослідженні предметів, способів маніпуляції з ними. У віці двох років дитина вже добре ходить, рухи набувають більшої координації, передбачуваності,

психічні процеси стають складнішими, вміння практикуються й проєктуються на інші процеси, предмети, набувають усвідомлення прості навички. На третьому році життя у дитини зміцнюється нервова система, що сприяє більшій працездатності у діяльності, речення стають поширеним, вимова звуків – чіткішою, сенсорика набуває досвіду, удосконалюються фізичні можливості. Психолог О. Запорожець звертає увагу педагогів та батьків на те, що розвиток дитини третього року життя залежить від досягнутого нею у попередні два роки, бо є надбудовою попередніх успіхів, особливо у сенсорному та розумовому розвитку, функціонуванні мови. У розумовому розвитку психолог характеризує переддошкільний вік і визначає прогресивні зміни: «Протягом першого півріччя 2-го року йде швидке накопичення розуміються слова, встановлення зв'язків почутого слова і предмета. Кількість же слів, якими активно користується, збільшується незначно, до півтора року у дитини лише 30 – 40 слів, а до 2 років – 300 – 400 слів. До трьох років активний словник становить 1200 – 1300 слів, вдосконалюється якість звуковимови, побудови, осмислення мовлення» [12, с. 38].

Велике місце у дослідженні себе у світі займає *предметна діяльність дитини як провідна* у ранньому віці: наочно-дієве і образне мислення, пізнавальна активність, мовлення, цілеспрямовані дії, випробування можливостей свого тіла, наслідування поведінки значимих дорослих. Тому з річного віку, а деякі психологи стверджують, що і раніше (Г. Доман, М. Ібука, С. Судзукі), бо діти потребують системної подачі інформації, демонстрації моделі поведінки, можливості самостійної діяльності. «Дитяче мислення розміщене на кінчиках пальців» – всім відомий висновок психологів спонукає педагогів до експериментування та розробки *дидактичного матеріалу*. Від наочно-дієвого дослідження до самостійної пізнавальної активності, від визначення величини, форми, кольору до досвіду практичного використання і розуміння фізичних якостей предметів (лопатки, відерка, роз'ємні посудини, різнобарвні пірамідки, башточки, фактурні поверхні тощо).

Характерна ознака розвитку дітей раннього віку – *процесуальність* (процес важливіший і приносить більше задоволення, ніж результат діяльності). Повторюваність дій дає емоційне задоволення, надихає до наступних етапів самостійного маніпулювання з предметами. До трьох років у дитини вже формується *цілеспрямоване мислення* – передбачення результату дії, набуває мотивації діяльності, дослідження стають проєктними (мета, дія, очікуваний результат). Для формування послідовних розумових операцій з предметами необхідна участь дорослого («зона найближчого розвитку»). Емоційна підтримка, доступні та сенсорно розвивальні матеріали для гри, точні й зрозумілі висловлювання, можливість самостійної діяльності створюють розвитковий простір. Якісне виховання малюків – це і формування активного *комунікативного мовлення*. Для цього необхідно розмовляти з дитиною простими реченнями, які передають емоційне ставлення до предметів, явищ, але не перебільшувати. Важливо включати дитину у діалог, щоб вироблялися звуковимовна, мислення, створювати потребу власних висловлювань. Важливою характеристикою дітей раннього віку є *наслідування*. Педагоги зобов'язані розвивати культуру мовлення, яка виконує і розумову розвиткову функцію, так і культурологічну, адже «мова – душа народу», «які слова – такі й діла».

2. Зміст технології раннього навчання Г. Домана

Народна мудрість гласить: «Дитина – гість у твоєму домі: нагодуй, виховай і відпусти». Період виховання, догляду та ознайомленні дитини з цінностями людського буття, світовими здобутками культури відбувається з перших днів її появи на світ. Спочатку батьки, потім близькі люди, педагоги, соціум транслюють знання. Дитина в силу своїх природних розумових можливостей диференціює їх і створює власну картину світу. Малюк не просто фіксує зовнішні зв'язки і відносини, а конструює, створює свій суб'єктивний образ світобачення та світосприймання. Систематизуючи інформацію, мислення дитини організовує її, об'єктивізує й категоризує предмети, явища, ситуації, події, вчинки людей. Будуючи образи реального світу, дитина постійно

його уточнює, іноді кардинально перебудовує, «кодує» та зберігає інформацію, відтворює її при необхідності. Вона узагальнює схожість одних й встановлює відмінності інших об'єктів довкілля (синтезує та аналізує).

Інтерес дитини до нових знань та процесу їх освоєння залежить від емоційного благополуччя, фізичного здоров'я, загальної відкритості до соціальних взаємин. Є діти ширшого поля інтересу, яким будь-яка сфера нового до вподоби, а є вузько зорієнтовані вихованці, які мають прив'язаність до певного виду діяльності і важко йдуть на зміну обстановки, реагують на присутність сторонніх людей, замикаючись у собі. Проте при тривалій адаптації та застосуванні принципу довільності, участь дітей у навчальних іграх з картками Домана, природний інтерес до всього нового долає комунікативні та емоційні бар'єри.

Віра дитини у знання дорослих, бажання досягнути нове роблять процес навчання цікавим, а емоційно позитивний настрій як передумова діяльності викликає зацікавлення. Дорослому потрібно стати трохи актором, трохи чарівником, щоб зуміти готувати дитині сюрпризи, відкривати секрети, дивувати. Велика любов до дитини є рушієм до самоосвіти у бажанні «не запізнитися» в інтелектуальному розвитку малюка.

Психолог Р. Павелків підкреслює природні потреби розвитку дитини раннього віку: «1) потреба в русі; 2) потреба в сенсорних відчуттях; 3) потреба в дії; 4) схильність до повторення прагнення до точних, координованих рухів; 5) прагнення до соціального розвитку; б) прагнення до свободи і незалежності» [11, с. 33]. Британський психолог Тоні Бюзен (1942–2019) автор теорії ментальної грамотності та інтелект-карт (iMindMap) стверджує, що: «Навіть новонароджена дитина – надзвичайно здібна. За два роки життя вона схоплює мову значно швидше, ніж доктор філософії. І вже за три-чотири роки дитина стає справжнім фахівцем». [9, с. 127]. На думку вченого, у кожній дитині, якщо вона не має серйозних ушкоджень мозку, закладені задатки генія. Учений продемонстрував ранній потяг до знань на прикладі аркуша паперу: «Уявімо собі, що зараз я – тримісячне дитя, –

жартує науковець, – і ви дали мені цей аркуш паперу, знаючи, що довго цілим він не залишиться. Цікаво, як я зреагую? Може так? (Вдає малу дитину, що пасивно дивиться на папір, а згодом ігнорує його). Чи може, так? (Намагається подерти папір, мне його, шелестить і тягне до рота). Очевидно, що дитина вибере другий спосіб. Вона діятиме так, як справжній науковець – малий Ісаак Ньютон. Який музичний інструмент можу я з цього зробити? (Трусить папером). Яка соціальна, економічна вартість цього матеріалу? (Підносить до рота). Яке його інженерне, механічне застосування, наскільки це міцний матеріал щодо розтягування? (Розриває). А що як помістити папір у хімічну лабораторію? (Жує). Чи є тут логіка? Так! Аналіз? Так! Ритм? Так! Усе, що потрібно!» (Т. Бюзен). Г. Доман на основі досліджень психолога і прихильника теорії біхевіоризму (коли соціальний вплив і вироблений соціальний досвід мають домінуюче значення у розвитку людини) Б. Скінера розробляє теорію раннього навчання. Про успіх та результативність її застосування свідчать виступи у популярних телешоу малюків, що з легкістю демонструють енциклопедичні, математичні, лінгвістичні знання, впевнено поводять себе у товаристві маловідомих людей, висловлюють послідовно і логічно власні судження («Україна має талант», «Х-фактор діти», «Маленькі гіганти» тощо).

Сприймання як активний мисленнєвий процес передбачає наявність «стимулу й відповіді». Поява стимулу (предмета, дії, звуку) супроводжується активністю нервової системи, вибір зумовлює цікавість, фіксація уваги і словесна назва створюють форму відповіді, спосіб реакції, рухи й поведінка відображають зв'язок між стимулом і реакцією (за І. Павловим). «Емоція виникає щоразу, коли задоволення потреби супроводжується емоційним збудженням. Якщо предмети чи явища задовольняють потреби людини або полегшують їх задоволення, то виникають позитивні емоції, якщо ні – негативні» [15, с. 290].

Американський дитячий психолог, педіатр Глен Доман (1919–2013) – дитячий лікар, фізіолог, автор теорії раннього розвитку у 1955 р. заснував у Філадельфії Інститут розвитку людського потенціалу, який сьогодні очолює його дочка і послідовниця Джанет

Доман. Г. Доманом була створена система розумового розвитку дітей з піврічного віку і описана у всесвітньо відомій серії книг «М'яка революція», яка складається з тематичних посібників: «Як дати дитині енциклопедичні знання», «Як навчити дитину математики», «Як навчити дитину читати», «Як розвинути розумові та фізичні здібності дитини» та ін. [7, с. 91].

Учений визначив, що «людський мозок містить приблизно 1,4 млрд. клітин. У новонародженої дитини більшість із них ще не задіяна. У процесі розвитку мозку між його клітинами формуються особливі містки-відростки, які можуть ефективно працювати, лише будучи об'єднаними в систему. Найактивніше утворюються ці зв'язки в період від народження дитини до трьох років... Розвивається фундаментальна здатність мозку приймати сигнали ззовні, створювати образи зовнішніх явищ і предметів і запам'ятовувати їх, тобто формується основа подальшого інтелектуального розвитку дитини» [5, с. 194].

Г. Доман аналізує два найважливіші *періоди розвитку*:

1. 0–1 рік. Дорослі багато уваги приділяють догляду й створенню безпечних умов існування дитини, «не приділяючи належної уваги формуванню її інтелекту та задоволенню пізнавального інтересу у дослідженні світу».

2. 1–5 років. Цей період є найвагомим у розвитку інтелекту, «тому дорослі (педагоги та батьки) повинні стати ретрансляторами культурної та наукової бази світових знань для дитини». Організація розвиткового середовища, системні пізнавальні та дослідницькі вправи та методика, побудована на дидактичному матеріалі (картки Домана) і є дієвим способом передачі знань, «відкриттям дверей у скарбницю історії, людської культури, науки знання» [1, с. 9]. Психологи розумовий потенціал дитини раннього віку розглядають з функціонального боку (знання, способи сприймання, час навчання, частотність) і з актуального (вікові можливості, природні задатки, здібності).

Г. Доман належав до прихильників соціологізаторських концепцій і дотримувався думки, що в поведінці людини важливе значення мають

зовнішній вплив, інформація, демонстрація соціальних навичок. Шляхом організованого розвиткового середовища і за допомогою унікальної технології поділу знань на категорії, педагог пропонує у ранньому віці як сенситивному до високої сприйнятливості надати дитині знання, які вона згодом зможе диференціювати та застосовувати. Г. Доман пише: «Наша мета – аж ніяк не зробити дитину Нобелівським лауреатом, чи всесвітньо відомим скрипалем, чи олімпійською «зіркою». Головне – допомогти їй визначитися в житті, із різноманітних можливостей зосередитися на найважливіших для неї, тобто знайти потенційні таланти, які у майбутньому повинні враховувати батьки та вчителі при роботі з дітьми, адже за перші п'ять років життя дитина отримує 70 % інформації!» [17].

Методика використання технології Г. Домана. Метою є ознайомлення малюків з певними блоками знань – фактами розвитку світу, які автор тематично об'єднує і називає «бітами».

Дидактичний матеріал: тематичні картки по 20 штук у наборі, які відповідають конкретній галузі знань: біологія, література, математика тощо. Всі ці групи поділені на певні підгрупи, які відповідають вужчій тематиці. Наприклад: біологія – тварини, рослини, людина; рослини – дерева, кущі, трави; дерева – хвойні, листяні. Загальна кількість карток становить близько 120 [1, с. 32]. Дотримання методики важливе у процесі презентації зображень. Дорослий чітко називає і показує картку, де зображено у природних кольорах, розмірах рослину, тварину і червоними друкованими буквами на білому тлі підписано (червоний на білому найбільш чіткий сигнал у мозковій роботі). На звороті картки у науково достовірній доступній та лаконічній формі подано інформацію про зображення. Озвучувати її потрібно точно, дивлячись на дитину, тому попередньо потрібно дорослому ознайомитися з текстом.

Навчання рекомендує автор розпочинати з піврічного віку дитини при умові доброго здоров'я. Заняття проходять у спокійній і доброзичливій обстановці. Перші заняття треба починати з показу п'яти карток із відомими дитині зображеннями (наприклад: яблуко, груша, банан, слива, виноград). Заняття тривають 1–2 хв., частота: 3–4 рази на

день. Протягом тижня проводимо вправи в емоційно сприятливий спокійний час (коли дитина пробудилася, поїла і шукає цікавого, розглядає навколишню обстановку). Заняття може вести дорослий у домашніх умовах і педагог з невеликою групою малюків в ЗДО. Оголошує: «Заняття!» і як сюрприз з посмішкою спокійно демонструє картинку, затримує її 30 секунд для розгляду і називає. Наступна... Через тиждень доповнюємо 1–2 картками. Картки збільшуємо до 20 і змінюємо порядок демонстрації. Демонструємо картки на відстані 35 см від обличчя дитини або 50 см від групи дітей. Малюкові в руки картку не дають, він дивиться і спостерігає дійство з показом карток та коментарями дорослого, які мають циклічність та повторюваність протягом дня. Демонстратор не відволікається на сторонні дії, швидко демонструє, фіксуючи момент здивування дитини. Інформація на картках не є сталою для використання батьками, її можна доповнити, змінити з урахуванням наукових новацій, проте виголошувати завжди у певній послідовності і відповідно до першого разу презентації.

Набори карток є тематичні: математика, читання (вивчення рідної та іноземної мови), енциклопедичні знання.

Методика навчання читання. У ранньому віці діти володіють природною здатністю мимовільного запам'ятовування і навчаються читати не фонемним способом, а простішим – словами, що є легшим і природним. «Фотографічна пам'ять» дитини має властивість цілісно вбирати (копіювати) величезну кількість інформації, яка згодом групується, сортується, диференціюється мозком для подальшого використання. З роками здатність відтворювати сприйняту інформацію поступово знижується у якості. Тому саме в ранньому віці надможливості у отриманні знань про світ є передумовою продуктивного їх використання в розумовому розвитку. За твердженням Г. Домана, «особистість, пам'ять якої збагачена знаннями, і які вона вмє самостійно використовувати вважається обдарованою» [6]. За способом впливу на свідомість методика відрізняється від буквеної та фонемної. Називаючи дитину раннього віку «лінгвістичним генієм», автор пропонує навчати повними словами, як цілісним зображенням. Вправи проводимо з 6–8 місяців, індивідуально

враховуємо сприймання малюка. Відтворення не потрібне. Запам'ятовування схематичного зображення слів приводить до усного читання. Не вміючи розмовляти, маля читає. Ця технологія успішно застосовується у навчанні дітей рідної та іноземної мови.

Методика. Дитина фіксує в пам'яті зображення та повне слово, коли бачить, чує впродовж повторюваності в приблизно один час, однією людиною 12–15 разів. Набір карток або виготовлені цупкі аркуші розміром 10–15 см. Зображення предметів, тварин, транспорту є реалістичні. Під зображенням на білому тлі є напис друкованими червоними буквами заввишки 7,5 см. Протягом тижня дитині показують набір слів. Обираємо з великого набору 20 штук найбільш відомі п'ять зображень, які можна зустріти у житті. Кожен набір демонструють тоді, коли дитина у спокійному настрої, показуючи три-чотири рази на день впродовж тижня. Показ триває 2–3 сек. На наступний тиждень додаємо по 1–2 нових зображення з набору.

Дитина раннього віку, яка проявляє інтерес до читання, має змогу за технологією Домана без надмірних зусиль навчитися читати цілими словами, які сприймає як символічні зображення. Вона засвоює слова, не ділячи їх за фонемами чи буквами, згодом процес поділу допомагає усвідомити склад слова, словосполучення, виокремлювати прості речення від поширених.

Перший комплект слів має бути добре відомим і викликати позитивні емоції (назви знайомих предметів, продуктів, домашні улюбленці, великі та малі тварини, предмети побуту тощо). Першими у вивченні є іменники, потім – дієслова. Згодом, словосполучення, де поєднуються іменники з дієсловами, утворюючи змістові пари. Після освоєння, демонструємо малюнки із якісними ознаками (кольори, форми). А далі – поєднання слів у прості та поширені речення.

Наступні етапи освоєння буквених символів передбачає зменшення висоти букв і перехід від червоного до чорного кольору. Важливим є дотримуватись правила, яке передбачає або зменшення розміру шрифту або збільшення кількості слів, але не одночасно. Для періоду дітей раннього віку характерні особливості у нечіткості вимови. Педагог не добивається правильності звучання всіх фонем, а

підтримує повторенням, не акцентуючи увагу на дефектах вимови дитини.

При вивченні іноземної мови, Г. Доман рекомендує змінювати обстановку вивчення (кімнату, певного кольору одяг), тоді асоціації з мовою будуть закріплені із зовнішньою атрибутикою. Дитина може вчити іменники англійською і українською паралельно, але в різний час і в різній обстановці протягом одного дня. «Коли дитина починає активно використовувати накопичений словниковий запас з обох мов, можна просити пригадати паралельні слова (м'яч – boll)» [1, с. 37]. Згодом дитина будує речення, починає засвоювати мовні конструкції, інтонаційно забарвлює за типами вимови речення (питальні, стверджувальні, окличні), відчуває внутрішню структуру речення (складно-сурядне, розповідне, пояснювальне). Побудова речень іноземною мовою може відрізнятися, проте дитина раннього віку мислить цілісно, запам'ятовує конструкцію.

Методика навчання дітей математики. Математики вчимо, коли дитина може вимовляти слова. На картках зображено червоні точки на білому тлі. Перший набір: 1–20. Другий: 20–40 і т. д. Розташування точок не є симетричним для кращої фіксації зображення. Таке тренування сприяє розвитку просторового мислення і вчить дитину оперувати великими числами через візуальне сприймання об'єкта загалом як картинки. Мозок дитини здатен розрізняти кількість як певну структурну множину, яка представлена у вигляді схеми (узір, конструкція). «Навчання передбачає 5 етапів: упізнавання кількості; упізнавання рівності; розв'язання прикладів; упізнавання цифр; упізнавання рівності з цифрами» [6]. Процес навчання: дитині щодня тричі послідовно демонструють картки з кількістю кружалець від одного до п'яти і спокійною інтонацією чітко називають число і роблять паузу. Кожен наступний день заняття розширюємо ще одним числом, доходючи до 10. Набір за методикою демонструють з періодичністю не менше однієї години тричі на день. Рекомендується наприкінці заняття перетасувати картки, щоб змінити порядок чисел. За спостереженнями практиків, діти засвоюють інформацію з карток приблизно за два місяці (є діти, які сприймають швидше). Показ

повинен бути швидким (1–2 секунди), наступна картка. Закінчувати потрібно заняття швидше, ніж у дитини пропав інтерес. Настрій у дитини і демонстратора повинен бути позитивний. Г. Доман зазначає: «Заняття – це як смачна цукерочка. Воно повинно бути доречним, поживним для розуму і щоб захотілося ще» [1, с. 24]. Приблизно за 50–60 днів дитина відрізняє картки і може шукати схожі за кількістю однорідні предмети, називаючи число. Щоб заняття було успішним, дитина повинна розмовляти.

Викликає здивування результат занять, коли дитина сприймає, впізнає певне число і називає правильну відповідь, не перелічуючи їх. Правильність відповіді – це вміння бачити кількість за схемою і густотою кружалець (розташування не симетричне, бо так краще вловлюється рисунок). Це вміння допомагає у подальшому розвитку математичного мислення: визначення більше – менше, кількість, операції додавання і віднімання тощо.

Виконання дітьми дошкільного віку математичних операцій з кількісними наочними множинами формує у них поняття про натуральне число, а вироблення вмінь визначати кількість за зображенням вчить порівнювати, формує уміння виділяти якісні ознаки предметів і об'єднувати їх у множини. Діти раннього віку значно краще засвоюють навчальний матеріал, вони емоційно сприйнятливіші до всього нового. Так, як розвиток математичного мислення у сучасній освіті є актуальним і введення математики до переліку обов'язкових дисциплін дає підстави стверджувати, що методика роботи за Г. Доманом є доречною як у широкому використанні в освітній практиці як ЗДО, так і у домашньому навчанні.

Методика формування у дітей енциклопедичних знань. Зміст та спосіб подальшого використання дитиною таких розумових здібностей має на меті подати інформацію, яка активно вбирається на рівні засвоєння підсвідомістю (мимовільне запам'ятовування). Автор порівнює мозок дитини раннього віку з діяльністю комп'ютера: «Мозок, як і комп'ютер, повністю залежить від набору фактів, закладених у його пам'ять» [1, с. 12]. Здатність засвоювати великий об'єм інформації притаманний дітям до трьох років! Згодом інформація

осмислюється, використовується як база знань (свого роду енциклопедія). Факти, якими володіють діти набувають особистого зацікавлення і потребу у подальшому розвитку, так формуються сфери інтересу дитини, розвиваються здібності. Коли дитина проявить інтерес до певної галузі знань, тоді дорослий може її презентувати, розширювати, адже самих фактів у розумовому розвитку недостатньо. Г. Доман: «Легше дати енциклопедичні знання однорічній дитині, ніж семирічній» [6]. Знання, отримані у ранньому віці, є своєрідними блоками наукової інформації, основою для пошуку, комбінування, диференціації, творчого використання.

Методика. Демонструємо картки на відстані 35 см. Важливою є ритмічність: чітко називаємо (1–2 сек), фіксуємо погляд дитини, наступна. Коли дійдемо до 20 у різному порядку називаємо. Згодом, коли дитина дорослішає, тримає увагу, проявляє до картинки інтерес, читаємо текст зі звороту (розширену інформацію). Всі картки є однакового розміру, де посередині є правдиве зображення предмета, події, яка має підпис друкованим шрифтом (червоне по білому). Наприклад, тема: Транспорт. Набір: 20 карток. Види наземного транспорту (автобус, трамвай, тролейбус, легковий автомобіль, вантажівка, трактор, бульдозер тощо), водного (катер, корабель, човен), повітряного (вертоліт, літак, планер, повітряна куля). На звороті картки – коротка наукова інформація, яку зачитує дорослий, загадка (для дітей середнього і старшого дошкільного віку), віршик. Факти можуть розширюватися і доповнюватися, але інформація має бути зафіксована дорослим на звороті, тому картки завжди мають місце для дописування власного тексту. Наступного разу, коли заняття проводиться, інформація чітко, швидко з інтонацією зчитується або відразу розповідається дорослим, дивлячись на реакцію дитини.

Методом гри у циклічних повторах технологія Домана сприяє засвоєнню дитиною значної кількості знань людства, точними фактами про світ природи, речей, які її оточують, цікавих фактів, які згодом стають передумовою самостійного мислення, розумових операцій. «Кожна дитина після народження володіє більшим потенційним

інтелектом, ніж той, який використовував при житті Леонардо да Вінчі» (Г. Доман).

Вимоги до педагога та батьків, які виявлять бажання працювати за педагогічною технологією раннього навчання Г. Домана:

1) знати особливості режимних звичок дитини (час пробудження, період активності, сну, потреби в їжі тощо);

2) спостерігати особливості фіксації уваги на картках (зір, слух, емоція);

3) аналізувати, коли в дитина має добрий настрій і готова до вправ, тоді організувати заняття;

4) визначити, що дитину напружує, подразнює (людно, перевантажене приміщення яскравими речами, гучна музика тощо) і їх усунути;

5) ознайомитися із зображеннями, переконатися, що інформація вам зрозуміла;

6) виявляти емоційне піднесення при занятті, артистизм, інтонаційно забарвлювати процес;

7) вчасно зупиняти заняття до стомлення дитини (слідкувати за психологічним і фізичним станом малюка).

3. Технологія раннього навчання читання (кубики) та логіко-математичного розвитку (гра «Столік») М. Зайцев

Микола Зайцев (1939–2018) – педагог-новатор, практик, дослідник, який розробив методики навчання читання та лічби дітей з раннього віку. Технологія навчання читання М. Зайцева на основі кубиків належить до локальних технологій в освітній класифікації, бо стосується використання у вузькій галузі знань. Локальні (лат. *localus* – місцевий, властивий певному місцю) педагогічні технології мають на меті удосконалення певного процесу як модуля (функціональної частини) освітнього процесу, у нашому випадку – навички читання та лічби.

М. Зайцев використав дослідження фізіолога, який займався проблемами психіки дитини Івана Сеченова (1829–1905) щодо

членування сенсорного потоку нової інформації і підкріплення розумової активності руховою дією. Учений, маючи спеціальне замовлення на дослідження процесуальності навчання мови, розробив спеціальний дидактичний матеріал, систему навчання, способи організації взаємодії для освоєння мовлення, лічби. Сучасні психофізіологи рекомендують задіювати до процесів розвитку дві півкулі головного мозку, адже права більше відповідає за творчий потенціал, образність сприймання світу, а ліва – за логіку мислення, точність, мовлення. Якщо посилювати формування лівої півкулі, то абстрактне мислення буде мати більш успішний поступ, але емоційне задоволення, креативність будуть збіднені. І навпаки, якщо тільки активізувати праву півкулю і послабити процеси мислення, упускається час якісного розвитку мисленнєвих процесів, коли дитині цікавими є дослідження і запам'ятовування інформації про навколишній світ.

М. Зайцев частини інформації назвав «квантами» і створив навчальні вправи з ними, які супроводжуються ритмічними рухами й закріплюються візуалізацією, звуковимовою. Діяльність з дидактичним матеріалом передбачає схему використання (частотність), застосування ігрових ситуацій, що заохочують до пізнавальної діяльності. У ранньому віці пам'ять формується на рівні усіх рецепторів, активізує зорову, просторово-рухову, звукову властивість фіксації знань, а атмосфера гри, проблемних ситуацій створює позитивний психо-емоційний настрій. Тому заняття за методиками М. Зайцева передбачають системність, а якісні показники у процесі використання показують динаміку дитячого розвитку. Технологія широко використовуються педагогами у роботі з дітьми з порушенням психосоматичного розвитку та з дітьми здоровими, які проявляють інтерес до опанування знань з читання та лічби. Включення до зорового сприймання кубиків, як одного з пізнавально активних засобів дитячого мислення, яким великого значення надавали класики дошкільної педагогіки, сприяло успіху в привертанні дитячої уваги до матеріалу, що може бути конструкційним, навчальним, дослідним матеріалом у роботі. Це важливо для сучасних дошкільників, коли віртуальні образи комп'ютерного світу «викрадають» увагу дитини.

Концептуальні засади технології М. Зайцева:

Технологій навчання читання та лічби виявляють оздоровчі ефекти, адже проводяться з руховою активністю, формуванням правильної постави, концентрацією уваги, урівноваженням процесів мисленнєвої й творчої діяльності.

Індивідуальний підхід у процесі освоєння нових знань, врахування ініціативи та можливості візуального сприймання графічного зображення букв, цифр, логічного групування слів, числових рядів. Вербально-логічні вправи у залученні дітей до мисленнєвих процесів, можливість предметної маніпуляції з кубиками, числовими стрічками у самостійному здобутті знань.

Диференційований підхід у групових вправах з кубиками при виконанні ігрових завдань, співі складів, розкладанні числових рядів, фізичні вправи у дихальній гімнастиці для формування правильної постави й артикуляції вимови звуків. Вміння дітей співпрацювати під час вправ з кубиками для виконання завдань, сортуванні за кольором, розміром, зображенням букви тощо.

Принцип прискороного розвитку мислення, коли письмове мовлення передує читанню. Застосування методики М. Монтессорі: від письма до читання, відмова від навчання за принципом фонемного аналізу. Використання способу закріплення знань у сенсорних вправах (пошук складу, викладання слова) з логічним рядом складів на таблицях. Застосування дій додавання та віднімання за допомогою числових стрічок методом порівняння.

Методика навчання читання з двох років. Дидактичний матеріал складається з набору з 52 кубиків, трьох таблиць, посібника з вправами, указки, полочки для розміщення кубиків. Кубики для читання є у наборі. Вони різняться кольором, розміром, звучанням, вагою, зображенням букв. Одиницею є і окрема буква, і склади. Склади розташовані на гранях кубиків. Наприклад: буква «К» має глухий звук, тому вона зображена білим кольором на оранжевому кубіку; на інших гранях є поєднання звуку у склади: «КА», «КО», «КУ», «КИ», «КЕ», з буквою «К» є ще маленький зелений кубик, на якому є склади: «КЮ», «КЯ», «КІ». Диференціація за розміром, кольором, звучанням вчить

дітей відрізнати букви і чути відмінності звучання, дає навички правильної вимови під час вправ. Кубики із дзвінкими звуками заповнені дзвіночками (шматочками металу), мають сірий колір, а глухі – дерев'яними наповнювачами, які видають глухий звук. Кубики із голосними заповнені дрібними мідними монетками і мають жовтогарячий колір. Кубики є малі і великі. Малі поєднують приголосний з м'якими і пом'якшеними звуками і мають зелений колір. Є подвійні кубики для того, щоб скласти слова з повторюваними складами.

Етапи роботи. Ознайомлюємо дітей зі спеціальним набором – це кейс (кубики, таблиці, посібник, запис справа на диску). Розвішуємо таблиці у послідовності. Таблиці (3): за системою орфографії та орфоепії поділ на склади і знаки. Указка для читання співом за таблицями. Таблиці розміщуємо на стіні трохи вище від рівня очей малюків. Кріпимо полички (3 шт.), які потрібно виготовити і повісити на стіні під таблицями на висоті дитячих очей (довжина полички – 50 – 60 см, глибина – 12 – 15 см).

Приклади вправ. Вправа 1. Розглянь і поділи кубики (розмір, колір). Вправа 2. Складання імен. Писання на таблиці рукою дитини з указкою. Вправа 3. Дитина обирає кубик і просить назвати букву й склади. Краще співати. На таблиці знаходимо рядок з певною буквою, кажемо, якого вона кольору, даємо кубик дитині і співаємо, показуючи склади усього ряду. Шукаємо паралельно на кубіку цей склад. Вправа 4. Педагог пише слова, які задає дитина, проговорює. Паралельно указкою показує порядок складання на таблиці, які є ті ж кубики і розгорнутому вигляді для навчання плавного читання. Вправа 5. Смішні слова. Діти можуть скласти довільно кубики і попросити їх прочитати. Читаємо викладені дітьми навгад неіснуючі слова. Емоційне піднесення.

Гра-посібник «Столік» («Мільярдер») для дітей молодшого та середнього дошкільного віку, які виявляють інтерес до математичних знань. Створена за принципом кубиків для читання, проте має стрічки і картки з числовими лініями. Вона призначена для розвитку логіко-математичного мислення. Набори карток складаються з картонних

смужок (числових стрічок) завдовжки 65 см по 10 шт. у кожному. Числа представлені десятками і у межах сотні графічно (кружальцями або квадратами): від 0 до 9, від 10 до 19... від 90 до 99. «Картонні смуги мають висоту відносно числа: від 6 до 23 см (ширина смуги зростає зі збільшенням значення числового ряду). Відмінність наборів полягає у тому, що в одному десятку представлений пірамідкою з кружечків, набраних як $4 + 3 + 2 + 1$, у другому – двома рядами квадратиків $5 + 5$. Застосовують і дві таблиці – зелену (знайомить з використанням знаків «+», «-», «=») на елементарних арифметичних прикладах) і червону (допомагає дитині зрозуміти математичні дії множення і ділення)» [18].

Згодом діти вчаться лічити «двійками», «трійками» на основі складання числових стрічок. Це є першим етапом у процесі додавання та віднімання, усвідомленні порядку лічби, складу числа «10», «100», визначення «парних», «круглих» чисел. Логічність побудови, можливість практичного втілення зображення у маніпуляційну діяльність і зворотність – перенесення предметної лічби у числову стрічку розвиває мислення від предметно-дієвого до предметно-логічного і до абстрактного. Через роботу з числовими стрічками дитина вчиться будувати алгоритми, здійснювати математичні дії з активізацією графічного, звукового, предметного способу. Розуміння обчислення підтверджується лічбою однорідних предметів (паличками, камінцями).

4. Розвиткові ігри Нікітіних

Розвиткові ігри тренують уяву, мислення, сприяють творчості, самостійності. Плaskі геометричні фігури викликають інтерес дитини, чіткі кольори дають привід для роздумів, аналізу, дослідження. Ігри та заняття з геометричними фігурами дають змогу освоїти форми, порівняти з предметами у навколишньому світі. У процесі діяльності дитина моделює, зіставляючи, комбінує, порівнює, виокремлює, систематизує тощо. конструкцією з паличок і кубиків реальний предмет з допомогою творчої уяви. Володіють привабливістю для дітей раннього віку і перші ігри з кубиками у розвитку сенсорного (форма,

колір, звук), конструктивного мислення (котити, складати у висоту, ширину тощо), лічити, зіставляти, моделювати. Розвивається логіко-математичне мислення, засвоюються поняття, закономірності та послідовності.

Користуються популярністю розвиткові ігри Никітіних. Борис (1916–1999) та Олена (1930–2014) Никітіни – подружжя батьків педагогів, які у 60-х рр. ХХ ст. розробили авторську систему виховання дітей на умовах власних здоров'язбережувальних методик, а ще доповнили та систематизували здобутки вчених у розвитку логіко-математичного мислення дітей, починаючи з раннього віку.

Основні засади методу Никітіних у роботі з наймолодшими: свобода вибору – не влаштовувати спеціальних занять, а з ініціативи дитини обрані предмети застосовувати у дидактичному спрямуванні, проводити вправи в ігровій формі; навчати прикладом – дотримуватися режимних моментів, займатися фізкультурою, налагодження здорового харчування батьків як обов'язкової передумови рівних умов партнерства дорослих і дітей в умовах виховання в сім'ї; навчання на випередження – оточити дитину дидактичним матеріалом, атрибутикою, яка спонукає до розумового розвитку, надихає на дослідження та пошук шляхів застосування. Б. Никітін говорив про незворотність згасання можливостей розвитку здібностей, стверджуючи, що ранній вік – це апогей людських можливостей, а з роками людина втрачає здатність до інтенсивності власного розвитку.

Никітіни розробили низку логіко-математичних настільних ігор: «Рамки і вкладки», «Унікуб», «Танграм», «Склади візерунок», «Склади квадрат» та ін. Принцип організації гри – від простого до складного, до творчого. Ігри дають змогу самотійно мислити, працювати в парі (згодом), моделювати конструкції за зразком, зіставляти результат, творити власне. Створюють атмосферу вільної емоційно позитивної гри, задовольняють умови розвиткового навчання, самотійної діяльності.

Методика Никітіних побудована на іграх із кубиками, цеглинками, квадратами, конструкторами. Можна самотійно виготовити дидактичний матеріал, творчо його використовувати як у домашніх

умовах, так і в ЗДО. *Методика* ґрунтується на добровільності у виборі матеріалу та самонавчанні, має форму організації гри, що створює творчу позитивну атмосферу взаємин. Перевага занять у можливості їх використання з дітьми з мовним недорозвитком чи затримкою у розумовому розвитку, бо довільність часу, самостійне виконання вправ (за зразком і творчі) не вимагають мовленнєвого супроводу діяльності. А у застосуванні з дітьми здоровими уможлиблюють формування компетенцій з логіко-математичних дій. Спосіб використання та презентації дидактичної гри має індивідуальну сприйнятливість, може використовуватися з раннього віку (1,5 – 2 роки). Формує мислення у здатності виокремлювати, зіставляти, копіювати, повторювати за дорослими. Що менша дитина – то більшої форми фігури потрібно давати у роботу. Наприклад, гра «Кольорові кубики». У процесі гри дитина отримує уявлення про колір, форму, кількість, самостійно вибирає для будівництва, конструює, презентує, використовує в іншій грі. Для дворічних дітей можна застосувати гру «Склади візерунок». До набору входить комплект із 16 кубиків, грані яких мають різні кольори. Завдання: ознайомитися з матеріалом, визначити кольори; вибрати зразок візерунка і подивитися, як дорослий його викладає; самому спробувати викласти або викладати разом з дорослим наступний; полічити кубики, назвати потрібні на візерунку кольори тощо.

Дидактичні ігри Нікітіних:

Гра «Склади квадрат». Індивідуальний підхід: кожному учаснику видається конверт із набором певного кольору геометричних фігур (мозаїка трикутників, прямокутників, трапецій), з яких складається певна правильна форма (квадрат 20*20). Вихователь демонструє процес викладання квадрата (презентація), розбирає конструкцію на деталі, називає їх (не вимагає повторення від дітей), пропонує розглянути геометричні фігури. Дає зразок зображення графічного готової роботи і пропонує дитині скласти квадрат. Допомагає тоді, коли дитина просить. Фіксує успіх чи проблеми у виконанні вправи. При успіху, пропонує виконати завдання з таким же квадратом меншого розміру й іншого кольору (15*15 або 10*10), залишаючи графічну схему для зразка. Гра полягає у тому, що у кількох конвертах розкладено набори фігур

одного кольору і різного розміру, які при правильному розміщенні стають квадратом (складанка). Тут використана методика Ж.О. Декролі. Сюрпризний момент: конверт з невідомим, можливість з неоднакових малих частин скласти задану фігуру велику. Розвиваються логічне мислення, окомір, аналітичне мислення, сенсорика. Розвивається у дитини логічне мислення, графічні вправи на окомір, визначення цілого з частин і зворотно (аналіз, синтез).

Гра «Танграм» має прототип старовинної східної головоломки з кількома геометричними формами, які в цілісності (зібрані) становлять квадрат. Дитина вчиться відрізняти форму, колір, комбінувати деталі (частини цілого) і створювати нове. Планування діяльності, довільність у часі, самостійність роботи створюють умови для формування посидючості, концентрації уваги, розвивають самоорганізацію і мислення. Виготовлення: квадрат 10 на 10 см вирізаємо з картону чи пластику, зафарбовуємо з обох сторін, розрізаємо на сім частин (два великі, два маленькі і один середній трикутники, квадрат і паралелограм). Суть гри: складати за зразками фігури, потім самостійно (за власним задумом) комбінувати і презентувати виріб. Творчі ігри: прикладати деталі один до одного і коментувати, що бачите: ялинка, метелик, будинок, двері, грибок, сумка, поїзд, ваза тощо.

Легенда про Танграм. «Майже дві з половиною тисячі років тому у немолодого імператора Китаю народився довгоочікуваний син і спадкоємець. Йшли роки. Хлопчик ріс здоровим і кмітливим не по літах. Одне турбувало старого імператора: його син, майбутній володар величезної країни, не хотів вчитися. Хлопчику доставляло більше задоволення цілий день бавитися іграшками. Імператор закликав до себе трьох мудреців, один з яких був відомий як математик, інший прославився як художник, а третій був знаменитим філософом, і звелів, щоб вони придумали гру, бавлячись якої, його син збагнув би початку математики, навчився дивитися на навколишній світ пильними очима художника, став би терплячим, як справжній філософ і зрозумів би, що часто складні речі складаються з простих речей» [4, с. 13]. Три мудреці придумали головоломку «Ши-Чао-Тю» – квадрат, який розрізали на сім частин, запропонували зібрати. Згодом, гру-головоломку завезли до

Америку китайські моряки, а європейці її запозичили й назвали на зрозумілий їм лад, що означав «китайці + букви». Танграм викликає інтерес не тільки в дошкільників, а й у дорослих. Такі розвиткові вправи уможливають спільну розумову діяльність дітей у сім'ї, створюють умови для змістовного проведення дозвілля.

Гра «Весела лічба». Матеріал: м'яч, веселі лічилки. Діти стають в коло і лічать (вперед, зворотна лічба), передаючи м'яч. Педагог віршує. Наприклад: Чарівний м'яч нам стане у пригоді, Підстрибнемо, забава в нас та й годі! У коло ми стаємо і гру нашу розпочнемо! Лічимо по одному вперед і потім по-іншому! (рахують зворотно). Педагог посміхається, допомагаю з числом, якщо утруднення виникають, гра динамічна, розважальна. Не акцентуємо на правильності відповідей.

Інноваційність занять полягає в ефективному використанні доступного у виготовленні спеціального дидактично-ігрового матеріалу, що дає можливість дітям розвивати логіко-математичні міркування, співпрацювати, вдосконалювати чуттєвий досвід, виконувати математичні завдання, графічні вправи, формувати самостійність мислення, експериментувати, порівнювати, зіставляти, аналізувати. В іграх Нікітіна закладений великий потенціал для розвитку дитячих навичок самостійного мислення, вияву ініціативи, творчості. Вони виховують посидючість, вміння організовуватись на продуктивну діяльність, вміти розпочати справу до логічного завершення, тримати увагу, зосереджуватися, співпрацювати.

Тема 6. Технологія психолого-педагогічного проєктування

План

1. Психологічні основи формування дитячого мислення.
2. Методичні рекомендації виховання самостійності як прояву особистісної компетенції дитини.
3. Проєктувальні технології в дошкільній освіті.
4. Зміст технології психолого-педагогічного проєктування «Радість розвитку» С. Ладивір, Т. Піроженко.
5. Методика «Пальчиковий ігротренінг».

Основна література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. 2-ге вид., випр. Київ : Світич, 2008. 430 с.
2. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк : ТОВ «Лебідь», 2001. 218 с.
3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
4. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.
5. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія : навчальний посібник. Київ : ЦНЛ, 2007. 392 с.
6. Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
8. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ : Стилос, 2000. 336 с.
9. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.

10. Крутій К. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 208 с.

11. Крутій Л.К. Програма розвитку, навчання та виховання дитина в дошкільні роки : навч. посіб. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2000. 268 с.

12. Ладивір С. Перші уроки добра. *Дошкільне виховання*. 2008. № 12. С. 5–7.

13. Ладивір С.О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. Житомир : Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України, Житомирський обласний інститут післядипломної пед. освіти, 2003. 175 с.

14. Метод проектів у діяльності дошкільного навчального закладу / уклад. Л.А. Швайка. Харків : Основа, 2010. 203 с.

15. Новий стандарт Дошкільної освіти, 28 січня 2021. URL: <https://nus.org.ua/questions/novyj-standart-doshkilnoyi-osvity-vidpovid-na-golovni-zapytannya>

16. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. : підруч. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2001. 536 с.

17. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кік-тенко, О.М. Любарська та ін. ; за ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2004. 256 с.

18. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : у двох частинах. Ч. I / наук. кер. О. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР Україна», 2014. 204 с.

19. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника : науково-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 156 с. (Серія «Дитина замовляє розвиток»).

20. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : науково-методичний посібник. Серія «Дитина замовляє розвиток» Тернопіль : Мандрівець, 2010. 140 с.

21. Свирська Л. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку : метод. посіб. Київ, 2004. 112 с.

22. Тоцька Т.П. Філософія для дітей та дорослих за літературними творами В. Сухомлинського. Київ : Шк. світ, 2010. 128 с.

Додаткова література

23. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
24. Гоулдман Д. Емоційний інтелект. URL: <https://nashformat.ua/products/emotsijnyj-intelekt-900353>
25. Клименко В.В. Механізми розвитку творчості. *Обдарована дитина*. 2003. № 1. С. 2–11.
26. Кулачківська С.Є. Психічний розвиток дитини-дошкільника : навч. посіб. Київ : «СВІТИЧ», 2004. С. 29–36.
27. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку). Київ : Нора-прінт, 2006. 108 с.
28. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія : навчальний посібник для самостійної роботи студента. Київ : Академвидав, 2011. С. 219–232.
29. Піроженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку : досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу. Запоріжжя : «ЛПС» ЛТД, 2003. 168 с.
30. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. П'ятий рік життя / авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 438 с.
31. Система роботи з батьками: модель співпраці міського відділу освіти і навчальних закладів. Київ : Шк. Світ, 2008. 112 с.
32. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
33. Романовська М.Б. Метод проектів у навчальному процесі. Харків : Веста, Ранок, 2007. 160 с.
34. Сикорский И.А. Психологические основы воспитания и обучения. Киев, 1909. 112 с.
35. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. I. *Сучасні орієнтири та ключові технології* / З.П. Кияниця, Ж.В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

36. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навчально-метод. посіб. / за ред. Н.В. Гавриш, О.О. Лінник, Н.В. Губанова. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

37. Терно С. Теорія розвитку критичного мислення: посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

38. Технологія «Створення ситуації успіху». URL: tudcon.org/tehnologiya-stvorenniya-sytuaciyi-uspihu

39. Фесюкова Л. Учусь керувати собою : комплексні заняття для дітей 4–7 років. Харків : Ранок, 2008. 208 с

40. Чепіль М. Педагогічні технології : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.

1. Психологічні основи формування дитячого мислення

Дослідженням дитячого мислення займалися психологи З. Фройд, К. Юнг, К. Ізард, С. Рубінштейн, Л. Виготський, розробкою теорії розвитку інтелекту – В. Вундт, Дж. Гілфорд, Д. Еванс, О. Леонтьєв, М. Дяченко, І. Сікорський, а проблемами формування соціальних взаємин – Г. Спенсер, К. Роджерс, О. Запорожець, К. Ланге, С. Кулачківська, О. Кононко та ін. Зокрема, психолог С. Кулачківська зазначає: «дослідження сучасної психологічної науки свідчать, що модель поведінки дорослої людини має ознаки впливу значущих у дитинстві людей, тобто прийшли з ранніми емоційними спогадами, переживаннями і стали вже частиною особистості» [26, с. 31]. Розумовий розвиток дитини дошкільного віку відбувається від наочно-дієвого до образного, від понятійного до логічного, а логіка формується на основі аналізу, зіставлення, досвіду, експериментів. Мисленнєві процеси дітей старшого дошкільного віку у засвоєнні правил і методів логічного міркування ведуть до зростання ініціативності, самостійності, активності в побудові припущень і встановленні причиново-наслідкових зв'язків. Високий пізнавальний інтерес, бажання бути автономним у висловлюваннях та моделюванні припущень характеризують дитину як оригінального мислителя. Формування мисленнєвих процесів дитини, як і її переживань та почуттів,

починається з раннього дитинства. І. Сікорський у книзі «Виховання у віці першого дитинства», досліджуючи процеси формування особистості у ранній період розвитку, зазначав: «Достовірно тільки те, що почуття й афекти з'являються у дітей значно раніше, ніж інші види психічних функцій (наприклад: воля, розум), і тому складають важливий бік їх душевного життя» [34, с. 19]. Така природа людини, коли мисленнєві процеси пізнання світу є безумовною реакцією, а згодом набувають регульованого, смислового змісту, передбачає залучення до їх формування педагогів та батьків.

Розвиток пам'яті, уваги, уяви, аналіз та синтез знань відбуваються у дошкільників із залученням емоційних переживань (радість пізнання, відкриття нового, вияв умінь) і вимагає від педагога підтримки. Прояв занадто сильних емоцій (навіть позитивних) дезорганізує дитину, відволікає від основної діяльності, може бути причиною стресу від несподіванки як реакцією захисту суб'єкта від несподіванки. О. Запорожець в одному із розділів праці «Актуальні проблеми вікової психології» в описі онтогенезу психіки дошкільника у грі, звертає увагу на процеси наслідування, де «соціальне середовище – не просто необхідна зовнішня умова, а справжнє джерело розвитку, в якому «записана» програма того, які психічні здібності повинні утворитися, а педагоги повинні використати конкретні засоби для їх «перекладу» [6, с. 39]. Соціальне середовище є розвивальним, бо презентує зміст поступального розвитку психіки дитини. Д. Єванс у праці «Емоції» звертає увагу на особливості проведення та інтерпретації результатів самостереження, застосовуючи який важко визначити об'єктивність прийняття дійсності дитиною, проте цінним є самостійний досвід про емоційні враження дитини, які вона отримує в спільній з однолітками діяльності, узагальнює способи маніпуляції під час проведення ігор і переносить їх на використання вражень які прогнозовані на життєві ситуації» [41, с. 20]

Наприкінці ХХ ст. було введено нове поняття «емоційний інтелект», яке включає розвиток емоцій людини у процесі набуття життєвого досвіду, професійного зростання, служить стимулом для особистих успіхів, сприяє позитивному розвитку нервової системи,

поліпшує фізичний стан організму. *Емоційний інтелект* – сукупність здібностей до розуміння і управління власними емоціями, розуміння та керування емоціями інших людей (за Дж Маєром); це здатність до розуміння своїх та чужих емоцій і керування ними (за Д. Люсіним). На шляху до розвитку емоційного інтелекту стоять виховні завдання у саморегуляції власних відчуттів та розуміння відчуттів інших людей, що сприяє формуванню основ моральності. Розуміння емоційних станів дає можливість порівнювати інформацію щодо емоцій інших людей або навіть героїв улюблених літературних творів, кінофільмів, мультиплікаційних серіалів. Формування емпатії сприяє розвитку моральної чутливості, стає основою у виробленні ціннісних орієнтирів у старшого дошкільника, коли зароджуються та формуються засади моральної поведінки. Педагоги, практичні психологи навчають дітей прислуховуватися до власних почуттів, емоцій, пояснювати їх вербально, проєктувати майбутню діяльність, долати проблеми. Вміння розуміти власні емоції та їх розрізняти сприяють контрольованій поведінці, яка має на меті не приглушити негативні відчуття, а раціонально їх вирішити і узгодити з мисленням та діями суб'єкта.

Розширюючи практичне застосування знань про природу виникнення та виховне регулювання емоційного інтелекту, дослідники виводять термін «*емоційна компетентність*» (за Д. Гоулманом), яка передбачає вміння диференціювати власні відчуття, емоції, виробляти поведінкову компетентність у стресових ситуаціях, розуміти свої відчуття, формувати соціальну поведінкову компетентність, згодом – емпатію. *Емпатією* називають здатність однією людиною зрозуміти внутрішні переживання іншої, відчути її емоційний стан і при цьому не втратити контроль над власними емоціями.

Сучасні українські дослідники Н. Гавриш, Т. Дуткевич, О. Кононко, С. Ладивір, В. Панок, Т. Титаренко, Р. Павелків, О. Цигипало вивчають соціальні процеси розвитку дитини, досліджують шляхи передачі знань людства про взаємини в суспільному бутті у педагогічно керованому просторі. Т. Титаренко розвиває думку про те, що «однією із важливих умов розвитку в дошкільника мисленнєвих процесів у саморегуляції є розвиток

внутрішніх емоційних уявлень про те, яким би він хотів себе бачити в моральній ситуації незалежно від контролю та зовнішніх санкцій» [5, с. 34]. На переконання С. Ладивір, у дитинстві особистість набуває знань не тільки про світ, а й закладає основи власної емоційної культури спілкування. Емоції як переживання мають спосіб регулювання. «Різноманітні переживання, що виникають у дитини в численних життєвих ситуаціях уже в перші роки життя, взаємодіючи, створюють своєрідне емоційне світосприймання. Внаслідок систематичних повторень закладається так званий емоційний фундамент духовного буття дитячої особистості, який водночас є важливим додатком до джерела всіх проявів її розумової активності» [12, с. 5]. О. Кононко пише: «Дошкільний вік – період формування у малюка потреби, а з часом і здатності встановлювати і підтримувати контакти з оточуючими людьми, дорожити ними набуття дошкільником соціального досвіду, що здійснюється через діяльність, спрямовану на орієнтування в ситуації пристосування до навколишнього, перетворення живої і неживої природи, власного «Я» [8, с. 14]. Н. Гавриш наголошує: «Так як вік дошкільного дитинства є базовим у становленні мисленнєвих процесів, у формуванні емоційного ставлення до пошукової діяльності, важливим у закладанні основ творчої та дослідницької праці, то педагог, який працює з дошкільником повинен мати широку ерудицію та оволодіти внутрішнім потенціалом до саморозвитку й самоосвіти в процесі інноваційного зростання» [2, с. 37]. Актуальним є розвиток професійних якостей і методичної підготовки вихователів до впровадження нових технологій у способи розвитку самостійного мислення дітей дошкільного віку.

Особистість у дошкільному віці переживає процеси соціального, розумового, культурологічного, морального, емоційного розвитку, де педагог та батьки виступають носіями знань, служать зразком поведінки, є найкращими друзями для дітей. З дитинства особистість формує власну самооцінку, розвиває впевненість у власних силах, відчуття значимості у соціумі, у неї закладаються основи моралі, культурної та національної зорієнтованості. Дитина починає формувати світогляд, ставлення до світу, себе в ньому. Ж. Піаже стверджував, що

дітям дошкільного віку властива автономна мораль, некритичне ставлення до вимог дорослих, а власні вчинки оцінюються без самокритики. Учений вирізняє у дитячих судженнях термін «моральний реалізм». Його концепція визначає більш розвинуту логіку моральних суджень і слабку розвиненість моральних почуттів. Тому знання дошкільника про гідність вчинку не потребує логічних тлумачень, бо на цьому життєвому етапі усвідомлюється лише загальна тенденція: бути турботливим, чесним, ввічливим – це добре.

В. Клименко до основних принципів організації мисленнєвої діяльності дітей дошкільного віку відносить: «Створення для дитини безпечної психологічної бази, до якої вона могла б повертатися, будучи «здивованою» власними відкриттями у процесі пошуків нестандартних рішень; підтримання здатності дитини до творчості, неприпустимість несхвальної оцінки творчих спроб; терпимість до незвичних ідей і запитань, необхідність відповідати на всі запитання дітей тощо» [25, с. 10]. Науковці та практики дошкільної освіти актуалізують пошук нового змісту, засобів, форм задіяння творчої уяви, самостійного мислення на спеціально організованих заняттях і в довільній грі протягом дня. Процес самостійного освоєння знань людства дитиною у комфортному темпі розвитку, створення емоційно сприятливого середовища для творчості, пошуку, самовираження відчуттів та думок стають важливими освітніми завданнями. Доповнення до Базового компонента дошкільної освіти (2021) визначає одним із завдань наступності ланки дошкільної освіти та початкової у створенні розв'язкового середовища для застосування особистісно орієнтованого підходу в посиленні уваги до індивідуальних потреб дитини, її вподобань, здібностей, ініціативності та креативності [15]. Феномен дитинства як унікального періоду формування людини є особливим у способах пізнання світу, тому має індивідуальні комбінації у способах мислення, так званий своєрідний калейдоскоп відчуттів, понять, суджень, припущень (за М. Монтесорі) і використовує індивідуальні способи трансформації за допомогою критичного мислення та творчої уяви.

Природна потреба у налагодженні взаємин з ровесниками має активну фазу прояву в молодшому дошкільному віці, коли проходять соціалізація, самопізнання, встановлення контактів, порівняння, мовленнєві спроби порозуміння тощо. Згідно з дослідженнями В. Панка: «На третьому році життя у дитини починає формуватися потреба в спілкуванні з однолітком. Протягом дошкільного віку потреба в спілкуванні з однолітками зростає, і вже для старшого дошкільника одноліток стає більш привабливим соціальним партнером, як особа із спільними інтересами, пізнавальними властивостями, знаннями тощо» [16, с. 19]. Прогрес у налагодженні комунікації, взаємодія, вияв емпатії в умовах ЗДО здійснюється у процесі спостереження педагога, який організовує розвиткове середовище. Психологи визначають три типові моделі у вербальній взаємодії дошкільників: «емоційно-практична (2–4 роки), ситуативно-ділова (4–6 років), позаситуативно-ділова (6–7 років) [16, с. 24].

Результати досліджень (Л. Артемова, Т. Рєпіна, А. Рояк, Р. Терещук, В. Панок, Т. Піроженко та ін.) довели, що з віком розширюються вміння дитини у налагодженні взаємин, тому коло співбесідників стає ширшим, а тривалість та зміст розмови – тривалішою, логічнішою. Педагог моделює ситуації спілкування, подаючи приклад, а дошкільники переймають манеру ведення бесіди, наповнюють мовлення інтонаційними відтінками, емоційними переживаннями, мовними конструкціями.

Визначальною є можливість дошкільників розвитку у співробітництві під час гри як провідної форми дитячої взаємодії, розвивально-пізнавальної діяльності на спеціально організованих заняттях. В іграх з однолітками діти навчаються мислити, регулювати поведінку, усвідомлювати моральність вчинків. Способи організації та зміст ігрової діяльності мають тенденцію поступово ускладнюватися, набувати свідомого використання цінностей, знань, вмінь. К. Крутій зазначає, що розширення поля пізнавального інтересу здійснюється як у природний спосіб, так і має бути педагогічно керованим, щоб стати, «стартовим майданчиком у набутті науково вірної, практично перевіреної інформації для дитини, щоб пізнання нового становило

цілісний світогляд зв'язків, залежностей, закономірностей у світлі речей, природи, людей» [10, с. 112]. Дорослі процес пізнання не пришвидшують, а дають дитині потрібний час, розраховують можливості під час добору розв'язкового матеріалу. Індивідуальний та соціальний досвід дитини в процесі гри та спеціальних пізнавальних процесів зростає, якісно змінюється. Наприкінці дошкільного дитинства відбувається усвідомлення своєї індивідуальності, самооцінка стає критичною, діяльність набуває плановості, що виражається у *здатності діяти свідомо, згідно з поставленою усвідомленою мотивованою метою*; визначаються внутрішні мотиви, набирають змісту уподобання, виокремлюються провідні мотиви діяльності; розвивається здатність дитини до *свідомого морального вибору*, що дає їй змогу приймати рішення самостійно; формується *емпатія, вміння проявляти відчуття*. Значно збільшується обсяг знань завдяки нагромадженню дитиною життєвого досвіду. Сприймаються предмети та явища на рівні аналітичного процесу мислення (у ранньому дитинстві – предметно-дієве, згодом – абстрактне). «Сприймання старших дошкільників стає категоріальним, починають наповнюватися змістом категорії знань про світі власне місце в ньому» [11, с. 34].

Упродовж дошкільного дитинства закладаються основи соціальної поведінки, наслідувальною є провідна діяльність, набувають змісту моральні цінності, гра домінує у способах діяльності, якісно розвивається процес мовлення, оцінними стають судження щодо вчинків літературних героїв, В грі набуваються навички соціальних взаємин, формується вміння висловлюватися, чути іншого, приймати правила і виконувати їх, здобуваються нові знання, розвивається мислення, увага, проявляється творчість, сміливість.

Дж. Селлі пише, що дитину необхідно вчити порівнювати різні моральні вчинки для того, щоб вона набула певних суспільних навичок, які допоможуть їй легко розпізнавати добро і зло в їх різноманітних конкретних проявах. «Дитину слід тренувати на чужих прикладах прояву гідних вчинків, обговорюючи їх мотиви, щоб дитина набула на

рівні підсвідомості певного стереотипу соціальної поведінки» [28, с. 230].

Специфікою моральних суджень дітей Д. Дуркін вважає ухиляння від прямої відповіді. Ця тенденція, на його думку, з віком збільшується. Автор зазначає розбіжність між висловленими судженнями щодо вчинку інших і своєю діяльністю у подібній ситуації як одну із особливостей нестійкості моральних суджень дітей старшого дошкільного віку [35, с. 35]. У дослідженнях Б. Ананьєва, П. Чамати, з питань розвитку дитячої самосвідомості розглядаються мисленнєві процеси у розвитку суджень дошкільників, частина з яких є водночас і моральними, у своїй елементарній формі з'являються у дітей наприкінці інтенсивного опанування зв'язаного мовлення і розвитку логічного мислення. З часом моральні судження підкріплюються соціальним досвідом дитини, набувають усвідомленого мисленнєвого, емоційного характеру, включають пізнавальні інтереси та модель порівняння з учинками улюблених літературних чи інших персонажів і набувають особистісного, не підкріпленого схваленням дорослого.

Завданнями у процесі вдосконалення самостійного мислення є це знизити стереотипність, шаблонність думок як точне наслідування дорослих чи інших значимих людей, бо це породжує психологічну інерцію. Діти старшого дошкільного віку на етапі підготовки до шкільного навчання повинні набути навичок критичного мислення для вміння приймати рішення, говорити «ні» і пояснювати чому, відстоювати власну позицію, використовуючи аргументи, судження, мотивуючи майбутню діяльність. За теорією гуманної педагогіки В. Сухомлинського: «Дітям не треба багато говорити, не слід багато їм розповідати, слово – не цяцька, а словесне перенасичення – одне з найшкідливіших перенасичень. Дитині треба не тільки слухати слово вихователя, але й мовчати; в цю мить вона думає, осмислює почуте та побачене» [22, с. 71]. Педагогу важливо бути творчим, легким на видумку, жарт, а діти, наслідуючи свободу, будуть сміливі, творчі. Якщо вигадка чи смішинка у висловлюванні дитини була невдалою, підтримайте її. Невдач у творчості не буває, буває невдалий момент, недоречна форма, спосіб виступу, заохочуйте до подальших спроб! А

«дивні» ідеї дитини обіграйте на її користь, хваліть за сміливість, порівнюйте з відомими митцями. Потім розповідайте історії життя відомих творчих людей – дітям це приносить задоволення! Розвиток творчості, критичного мислення як здатності до самостійних узагальнень, висновків, виокремлення властивостей предметів та пояснення подій формують уяву дитини дошкільного віку, яка ще не зашорена шкільними правилами та аксіомами.

2. Методичні рекомендації виховання самостійності як прояву особистісної компетенції дитини

Студіюванням процесу формування самостійності дітей дошкільного віку займалися Л. Артемова, М. Монтесорі, Г. Беленька, Р. Буре, Л. Виготський, Е. Келер, К. Крутій, О. Кравцова, Т. Фасолько, та ін. Зокрема, М. Монтесорі досліджувала процес впливу дорослого в створенні передумов розвитку самостійності у дошкільників: зонування простору, активне застосування методу спостереження, підтримка дитячої ініціативи, право на помилку і пошук власних способів подолання проблеми дитиною тощо, які описані у відомих працях «Метод наукової педагогіки» (1909), «Всотуючий розум» (1949). Методичним аспектам діяльності педагогів присвячено праці Р. Буре, де оцінювалися перспективи організації розвивального середовища у розвитку вольових якостей дітей під час групової взаємодії. У роботах О. Кравцової детально розглядається вплив спілкування у процесі формування ініціативності дитини, вміння виражати власні почуття, ставлення, потреби. Дослідження К. Крутій та Л. Артемової визначили шляхи активізації дитячого самостійного мислення (вироблення суджень) у пізнавальній діяльності в мовленнєвому просторі.

Потреба в розвитку самостійності має природний характер, адже з раннього віку дитина проходить етапи виокремлення себе як індивіда: перші кроки, сенсорний досвід, регуляція дій, координація в просторі, пізнавальний інтерес. Важливим є період трьох років, який психологи (Л. Виготський, Г. Костюк О. Запорожець) визначають як кризовий у прагненні дитини до проявів самостійності у життєдіяльності. Така

поведінка характерна бажанням автономності: «Прояви самостійності часто є неконструктивними та носять епізодичний характер поведінки за певних обставин, коли дитина не здатна об'єктивно оцінити власні бажання та співвіднести їх з можливостями» [9, с. 112]. Діти намагаються вчитися з власного досвіду, робити помилки, шукати правильні шляхи вирішення проблем.

У монографії «Про особистість трирічної дитини» австрійська психологиня Ельза Келер (1879–1940) виокремила особливості становлення самостійності дитини з виявом певних поведінкових ознак: негативізм як реакція заперечень, небажання підкорятися вимогам дорослих; впертість як наполягання на вимозі стосовного іншого у відстоюванні власної позиції; норовливість як протест проти усталених норм існування; свавілля, яке нагадує кризу першого року у бажанні бути фізично самостійною, проте має особливості соціальної, діяльній самостійності. Л. Виготський в описі кризи трьох років пише, що «вся поведінка дитини набуває високого протесту, неначе дитина знаходиться у стані війни з оточуючими» [28, с. 202]. С. Рубінштейн виокремлює кризу трьох років як «спосіб відділення себе від інших людей через усвідомлення власних можливостей» [28, с. 31], що має відображення у врегулюванні суперечності: прагнення до автономності, окреслення себе як суб'єкта взаємин й незначний досвід налагодження взаємин, прояву власної значимості у соціальній діяльності.

Термін *«самостійність»* має визначення:

– як природна потреба суб'єктності, процес виокремлення і визначення соціальних кордонів (Г. Балл, Л. Божович, П. Підкасистий, С. Рубінштейн, С. Ладивір, М. Кечка, О. Кононко). О. Кононко визначає «самостійність як узагальнену якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності мислення, адекватній самооцінці та почутті власної відповідальності за власну діяльність і поведінку; як підхід до розв'язання проблеми, яка вимагає невтручання інших і виявляється в допитливості, кмітливості, гнучкості у прийнятті рішення, незалежності суджень» [8, с. 45];

– як моральна ознака вихованості, вияву шляхетних почуттів у соціальних взаєминах, довільність поведінки, керована моральними цінностями (О. Запорожець, С. Максименко, Т. Фасолько, Л. Фесюкова, В. Ягупов). «Самостійність є соціокультурним і семіотичним утворенням, що розвивається в ситуаціях спілкування, коли у дитини формується опосередковане запам'ятовування способом «вращування», «привласнення» цінностей» [8, с. 33]. Основи характеру у вияві поведінки, особистісна відповідальність, незалежність у співвідношенні зі свободою внутрішніх переконань, цінностей;

– як форма самоствердження у незалежності власного буття у самоорганізації побуту, виборі пріоритетів (А. Адлер, Т. Поніманська, Г. Беленька, К. Крутій, Т. Піроженко). «Особистість – це форма існування психіки людини, що здатна до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ» [32, с. 9].

– як здатність до активної самореалізації у підготовці до організації власного дозвілля, центрації й утримання уваги (на зміну мимовільної – довільна), здійснення послідовних запланованих дій у досягненні мети, що готує дитину до умов шкільного навчання (Т. Гуськова, Т. Пантюк, С. Світлична, С. Заболоцька, Т. Філютіна). «Наявність в особистості особливої інстанції – «креативного Я», що забезпечує існування людини за власними цілями і бажаннями, формування своїх життєвих шляхів і стилів» [8, с. 34].

Пояснюючи процес становлення самостійності у дошкільників, О. Леонт'єв ранній вік визначає періодом «первісного фактичного будівництва особистості», наступний період молодшого і середнього дошкільного віку вбачає у «виробленні самостійності у різних види ігрової, трудової і навчальної діяльності через здобуття суб'єктивного досвіду», а в період старшого дошкільного віку самостійність «розгортається від репродуктивного характеру з елементами творчості при неухильному підвищенні ролі дитячої свідомості до самоконтролю та самооцінки у здійсненні діяльності» [13, с. 24]. Педагог та батьки виконують виховну функцію, створюючи умови для прогресивних змін у особистісному становленні дитини, формуванні самостійності у

проявах її життєвих компетенцій. Створюючи можливості для роздумів, експериментування, діяльності на власний розсуд під спостереженням дорослого, дитина вчиться, набуває досвіду самостійної діяльності з предметами, навичок самообслуговування, взаємодії з людьми, живою природою, виготовляє суспільно корисні речі. Можливість самостійно діяти, порівнювати, наслідувати, аналізувати, помилятися, здійснювати власні спроби у способах дій є умовою розвитку самостійності. Дорослі заохочують до прояву ініціативи, ставлять проблемні запитання, підтримують бажання самовиразитися.

Психологи виокремлюють період завершення раннього віку і рекомендують у спілкуванні з дитиною дотримуватися правил коректності щодо визнання її самостійності у вияві суб'єктності, поваги та уважності до розуміння намірів діяльності, бо потреба дитини діяти самостійно залежить від тієї позиції, яку займає дорослий у взаємодії з дитиною. Типові помилки дорослих: незнання психологічних передумов необхідності формування самодіяльності дитини з раннього віку (криза трьох років), ігнорування дитячої ініціативи, висміювання сміливих дитячих пропозицій, нівелювання думки малюка щодо проблеми, надмірна опіка як спосіб збереження здоров'я. Реакція дітей: протест у вигляді прямого обурення, замкнутість, діяльність дитини поза батьківським наглядом, що призводить до створення конфліктів, відстороненості, надмірних переживань дитини, формуючи непевність у власних силах, безвідповідальність, занижену самооцінку.

Самостійність як діяльність з предметами має початковий етап особистісного самовираження: дія з обраними дитиною предметами, експериментування, наслідування дій значимих дорослих. У дошкільника молодшого віку ще відсутні навички виконання багатьох дій, проте бажання вивчати світ навколо і вчитися маніпулювати з предметами домінує. Увага ще нестійка, виконання роботи не має цілеспрямованості й очікування якісного результату. Дитяча самодіяльність проявляється в активності, допитливості, дорослі не втручаються, створюють безпечне розвиткове середовище з дидактичними матеріалами, презентують дію з предметами, які

зацікавили дитину. Педагог Л. Фесюкова зазначає, що не результат важливий, а процес пізнання речей, наслідків діяльності, тому важливі вільна діяльність малюка, спостереження педагога без надмірного втручання у дослідження дитиною світу. «Батьки переключають увагу дитини з певної діяльності через відсутність у неї вмінь на більш доречну і відповідну віку, на їхню думку, що пригнічує ініціативність і загальмує розвиток самостійності, яка тільки зароджується» [39, с. 28].

У середньому дошкільному віці розвивається другий рівень самостійності, який має ознаки цілеспрямованості, емоційності, захопленості справою, діяльність набуває результативності, увага дитини стає концентрованою на певній обраній дії, хоча вмінь ще буде недостатньо. Дорослий демонструє алгоритм дій, пояснює словесно, але не наполягає на миттєвому відтворенні. Час для осмислення, дослідження предмета, дій з ним залишаються у виборі за дитиною. Ініціатива повинна виходити від дошкільника. Вияви самоорганізації (одягання, гігієнічні процедури, прийом їжі) стають цікавими у самостійному виконанні як вияв дорослості дитини. В ігровій діяльності виробляємо правило: предмети на сталих місцях, маніпулювання з речовинами у спеціальних зонах, час вільної гри – сталий у часовому проміжку дня (переважно – друга половина дня). Дошкільник набуває вмінь, увага має центрованість, проте не є нестійкою, результати діяльності зіставляються з метою, потреба у схваленні від значимих дорослих. Педагогічні завдання дорослих: спостерігати і за потреби (дитина звертається по допомогу) на певному етапі залучатися, підсумовувати результати дитячої діяльності, підкреслювати важливість діяльності, оцінювати прогрес у самостійних навичках. Така підтримка надає смислу дитячому існуванню у соціумі, створює умови для самоорганізації та бажання проявляти ініціативу у подальших діях. З появою перших успіхів самостійності дитина стає дуже чутливою до реакції навколишніх, щодо визнання її суб'єктності. Навіть якщо діяльність дитини не мала результативного кінцевого продукту, потрібно позитивно оцінити ті успіхи, які вже здобуті у прагненнях дошкільника.

На третьому етапі розвитку самостійності у старшому дошкільному віці дитина може об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, з'являється функція самоконтролю. І хоча це лише перший крок у виробленні самостійності як зрілої якості характеру, він важливий у механізмі педагогічного керівництва та підтримки з боку дорослих, бо формує майбутнього суб'єкта життєдіяльності. Зі зміною провідної діяльності (від гри до навчання) будуть вдосконалюватися навички самостійності як у самоорганізації буття, так і в грі, виробленні суджень, розумінні власної соціальної значущості. Р. Павелків зазначає: «Якщо у три роки дошкільник успішно опанував самостійну дію з предметними у цілеспрямованій роботі, це ще не означає, що він буде успішно навчатися в школі, проте вірогідність проявів його активності та наполегливості буде вищою, що є запорукою якісної навчальної успішності» [28, с. 111]. Розвиваючи самостійність та вдосконалюючи її послідовні рівні, батьки та педагоги сприяють формуванню таких якостей характеру дитини, як відповідальність, наполегливість, послідовність, ініціативність.

Отже, самостійність як передумова розвитку особистості має здатність до розвитку з раннього віку, особливості вікового розвитку, набуває усвідомленого змісту і впливає на формування важливих соціальних, розумових здібностей, виховує позитивні риси характеру. Педагогічний супровід допомагає дитині поступово розвиватися від самостійної діяльності до вміння працювати в парі, від наслідування до самовираження, від суб'єктивного світорозуміння до об'єктивного аналізу своєї діяльності. Розширення соціальної взаємодії, участь в іграх, спільній діяльності, комунікація, створюють передумови успішного простору в створенні психологічної позитивної атмосфери, довірливих стосунків, сприяють створенню особистісних контактів у розширенні кола спілкування. Позитивна динаміка розвитку самостійності демократизує взаємини дорослого й дитини, закладаючи базові якості характеру особистості.

3. Проєктні технології в дошкільній освіті

Інноваційна діяльність має характерні ознаки акцентуації на певній галузі знань (предметно-орієнтована технологія) або компетентнісний підхід (інтегровані знання й творчий розвиток). Проєктна технологія належить до другої категорії і завжди передбачає врахування можливостей та доброї волі участі дітей. тому потребує педагога, який здатний до дослідницької, експериментальної діяльності і водночас розуміє методичні прийоми й освітні завдання новації. Важливість застосування принципу гуманізму в освіті, де педагог враховує особисті можливості, досвід, задатки дитини, обґрунтував американський психолог К. Роджерс у книзі «Свобода навчатися»: «Педагог повинен діяти без авторитарного тиску з метою кардинально змінити вихованця. За таких умов відбувається зближення «Я» реального і «Я» ідеального – того, до якого прагне дитина з огляду на актуальні соціальні цінності й норми» [40, с. 8]. Основними цілями сучасної освіти є вивчення дитини як неповторної індивідуальності; створення оптимальних умов для її особистісного розвитку. К. Роджерс пише: «Основою змін у поведінці людини є її спроможність рости, розвиватися і навчатися, спираючись на власний досвід» [40, с. 14], що забезпечує саме проєктна технологія у своїй меті.

Педагоги-новатори С. Ладивір та С. Кулачківська розглядають *дитину як суб'єкта творчого саморозвитку* і рекомендують діяльність дошкільника вибудовувати на засадах демократизму: «Світ дітей і світ дорослих розглядається як дві рівноправні складові частини людства; дорослий не над дитиною, а поряд, разом з дитиною; пріоритет діалогу дитини з дорослим, в якому забезпечується повноцінна участь дитини, до думки якої прислуховуються; спільна участь дорослих і дітей в організації життєдіяльності забезпечує можливість здійснення принципу співучасті, співтворчості» [27, с. 40]. *Індивідуальні відмінності* дитини дошкільного віку – це вікові особливості, що відрізняють її у фізичному, розумовому, психологічному, емоційно-вольовому, соціальному розвитку й відображаються у діяльності.

Особливості віку мають типові фізичні ознаки зрілості, вияву поведінки, демонстрації знань. Педагог прогнозує перспективу розвитку дитини, створює «зону актуального розвитку», заохочуючи до самовираження. Педагоги та медики визначають вікові параметри (зріст, вага, пропорції тіла, сенсорні реакції, комунікативні навички, розумові здібності, темперамент). Відповідно до індивідуальних особливостей педагоги залучають дітей до участі в проєктній діяльності. Важливою умовою є врахування інтересів дошкільників, орієнтація на кожну дитину як на індивідуальність, забезпечення виховання особистості [29]. Одним із завдань діяльності ЗДО є врахування пріоритетності родинного виховання над суспільним, що створює умови для співпраці з батьками в освітньому процесі. Вивчення традицій сімейного виховання дає змогу педагогам продовжувати (ідея наступності) лінії виховання у національних, духовних, моральних орієнтирах, підкреслювати «сильні сторони» у знаннях дітей під час виконання проблемних завдань на заняттях, заохочувати до творчості з перспективою вироблення рекомендацій в напрямках гурткової та додаткової розвиткової діяльності.

Проєктна модель організації освітнього процесу набула поширення в ЗДО, адже реалізує різновекторні завдання (виховання, комунікації, співпраці, інтеграції знань, виявлення задатків, розширення поля зацікавлення вихованців), має протяжність у часі, що важливо для дошкільників, в яких увага не стійка, тому занурення в діяльність є нетривалою. Життєвий досвід набувається в умовах розв'язання проблем, а проєкт має мету, етапи виконання, прогнозування результату. Від невідомого до відкриття нового, від невміння до оволодіння діями, отримання основ знань, від невпевненості до радості в творчості – такі переваги проєктної організації діяльності. «Головна мета національної дошкільної освіти – створити сприятливі умови для особистісного ставлення і творчої самореалізації і кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку її неї ціннісного ставлення до світу Природи, Культури, Людей, Самої Себе» [1, с. 14]. Активізується мислення, мотивація до

участі в проєкті є вищою, бо обумовлюються посильні й цікаві дитині завдання, надається час для виконання, обмірковування, презентації.

В основу проєктної технології лягли прагматична педагогіка Дж. Дьюї (1859–1952), де важливим стає досягнення результату в освітній практиці на основі визначення мети, завдань, розподілу посильних дій для роботи в групі із використанням індивідуальних можливостей кожного, а також практичний досвід Вільяма Кілпатрика (1871–1965), який вдосконалив методику організації процесу. З 20-х рр. ХХ ст. проєктна технологія активно популяризується в Європі й Америці, в Україні ця система набула поширення у 90-х рр.

Дослідники визначають такі етапи організації проєкту: пошуковий (вибір актуальної теми, визначення проблеми чи завдань для вирішення, мета), аналітичний (пошук та опрацювання інформації, визначення оптимального способу досягнення мети, вироблення алгоритму дій і розподіл завдань за планом), практичний (виконання окремими учасниками чи групами завдань), презентаційний (демонстрація результатів пошуку, відеопрезентація матеріалів, наступність ідей подальшого пошуку), підсумковий (аналіз результатів діяльності, врахування успішних моментів для подальшої роботи). «Дитина найкраще розвивається тоді, коли має конкретну мету, бере участь у суспільно та особистісно значущій діяльності, долає труднощі, переступає через своє «не можу», вчиться виправляти власні помилки, взаємодіяти з іншими, переживає спільну радість від успіху, тобто відбувається активне особистісно мотивоване навчання» [17, с. 112].

Виховний вплив проєктної технології науковці та практики поширили на діяльність в ЗДО з метою залучення до освітнього процесу ширшого кола учасників (батьків, різновікових груп вихованців) у виконанні виховного чи дослідного завдання. Термін «проєкт» – це «задум», «кинутий вперед» як самостійний пошук і презентація результату, де реалізується мета, презентується чи демонструється результат соціально важливого продукту. Педагоги засобом підтримки створюють психологічно позитивну атмосферу, заохочують дітей через подачу цікавих ідей чи підведення до бажання подолати проблему. Учасники проєкту висловлюють думки, дають

пропозиції як у виборі теми, так і в способі виконання завдань. Педагоги підтримують дитячі ініціативи, не критикуючи пропозиції.

Специфікою проектів в ЗДО є інтеграція знань, застосування короткотривалих проектів з визначеною близькою досяжною для розуміння дітей метою. Проектна діяльність з дошкільниками має ігрову форму. Популярні теми: «Екологічна стежина», «Великодні традиції», «Новорічне свято», «Дари осені», «Свято Матері», Зустріч весни», «Птахи взимку», «Здорове харчування» тощо.

Сучасне планування за темами тижня дають змогу реалізовувати як короткотривалі, так і довготривалі проекти. Передувати проекту можуть цикли тематичних занять для поглиблення знань дітей, екскурсії й цілеспрямовані спостереження, враження від прочитаного. Важливо створювати ситуацію успіху для зацікавлення дітей, актуалізації виховних завдань у формуванні цінностей, в освоєнні певних вмінь для опанування нових технік (наприклад, нетрадиційні способи малювання), ознайомлення з властивостями навколишнього світу (наприклад, дослідження властивостей води). «Для дитини-дошкільника все вперше: сонце і дощ, страх і радість. Пізнавальна активність дітей цього віку є дуже високою: кожна відповідь педагога на дитячі запитання, які задовольняють дитину, дають привід задати нові запитання» [36, с. 12]. Дитина з народження має потребу в дослідженні світу навколо, а завдання дорослих зробити цей процес безпечним, пізнавально багатим, доступним.

Психолого-педагогічне проектування передбачає врахування вікових особливостей, індивідуальних можливостей, зацікавленості кожного учасника пошуковою роботою. На початку не всі діти активно беруть участь, а спостерігають. Педагогічна майстерність проявляється у способі визначення мети, об'єднання в групи, залучення спеціалістів музичного, образотворчого, танцювального, трудового мистецтва, батьків вихованців. Л. Свирська пише: «Союз, взаєморозуміння педагогів і батьків, їхня взаємна довіра можливі лише в тому випадку, якщо педагог виключає в роботі з батьками дидактизм, не повчає, а радить, міркує разом з ними, домовляється про спільні дії, тактовно підводить їх до розуміння необхідності педагогічних знань» [21, с. 31].

Проекти організовує педагог відповідно до завдань Базової програми, застосовує інноваційні форми, способи діяльності з дітьми, активізуючи пізнавальну, самостійну, творчу діяльність зі збереженням основної мети, роз'яснює батькам переваги означеної технології.

Проектна технологія застосовується в ЗДО за умов: вмілої організації співпраці педагогів та батьків вихованців; методичної підготовки педагога до запровадження інноватики; врахування потреб кожного учасника в процесі реалізації; підготовленого розвиткового середовища; організації презентації результатів проектної діяльності. Педагоги консультують батьків у перевагах та цілях проєктів, щодо їх виховних та освітніх завдань.

Основні тези для просвітницької роботи з батьками:

1. Кожна дитина в чомусь здібна: математичні задатки, мовленнєва компетентність, художня творчість, фізична вправність, організаторські вміння, сенсорні здібності, практичні трудові навички тощо. Діагностика через спостереження, розмову з батьками про уподобання дітей створюють індивідуальний образ у можливості проявити себе в проєктній діяльності.

2. Крім володіння знаннями, творчими вміннями, діти мають здатність швидко навчатися, але потрібна підтримка (віра в успіх). Педагог та батьки мотивують дітей сміливо спробувати, поекспериментувати з різними видами творчих робіт, в акторській майстерності, організаторських задатках тощо. Створюємо «ситуацію успіху»! О. Пехота: «ситуація успіху – це суб'єктивний психологічний стан задоволення результатом фізичного або морального напруження виконавця справи, творця явища. Вона досягається тоді, коли дитина сама визначає цей результат як успіх» [38].

3. Специфікою розвитку компетенцій дошкільника є інтегрованість знань, допитливість потребує від значимих дорослих та педагогів вичерпних, науково достовірних, зрозумілих дітям відповідей.

4. Підсиленням у пробудженні пізнавального інтересу дошкільників є організоване розвиткове середовище, яке має зони для задоволення пізнавальних інтересів: внутрішньоособистісних

(чуттєвих), міжособистісних (соціальних), просторових (візуальних), тілесно-кінестетичних (рухових), мовленнєвих, логіко-математичних, музичних.

5. Обдаровані дошкільники дивують своїми здібностями не завжди за планом, їхні бажання творити мають ситуативний характер, адже процес розвитку здібностей нелінійний, стрибкоподібний, складно прогнозований. Одне має ствердну відповідь: обдарованість виявляється лише в процесі діяльності. Розвиткове середовище, позитивна емоційна атмосфера пробуджують бажання самовиражатися, бо діти – активні суб'єкти дослідження світу. Для педагога у організації проєктної діяльності необхідно урівноважувати інтелектуальну діяльність дитини та активізувати інші сфери її розвитку: фізичну, соціально-комунікативну, емоційно-вольову, морально-духовну, естетичну.

6. У процесі діяльності дітям необхідно створювати умови для прояву самостійності, щоб пізнавальний інтерес поєднувався з дослідницьким пошуком. У разі виникнення суперечки, треба застосовувати метод переключення уваги, спроб і помилок, жарти. Педагог повинен зауважувати прояви старанності, докладання зусиль дитини, зосередженості на процесі, виявленні особистих позитивних якостей (наполегливості, відповідальності, співчуття, бажання допомогти). Підтримка педагога повинна бути конструктивно підтримувальною, незалежно від кінцевого результату діяльності дошкільника.

Зміст поняття *«освітній проєкт»*: *«самостійно розроблений і виготовлений продукт (матеріальний або інтелектуальний) від ідей до її втілення, виконаний під контролем і з консультаціями дорослого»* (О. Савченко); *«обґрунтована та усвідомлена діяльність, що спрямована на формування у дітей певної системи інтелектуальних і практичних умінь»* (С. Гончаренко) [23, с. 207].

Умови успішного здійснення проєкту: врахування інтересу та бажань дітей, узгодження з тематикою занять відповідно до календарного планування вихователя; вибір теми, яка зацікавлює дітей, відповідає їх можливостям; вміння педагога зацікавити дошкільників,

обґрунтувати важливість виконання завдання, спроектувати результати для практичного використання у житті; свобода діяльності дітей, можливість ставити запитання, звертатися за допомогою на певних етапах діяльності. У практиці застосування у ЗДО метод проєктів – «це особливий вид навчально-пізнавальної діяльності вихованців, що спрямована на розв’язання проблеми, пов’язаної зі створенням освітнього продукту, що має суб’єктивну або об’єктивну цінність і може розглядатися як спосіб організації такої діяльності» [14, с. 14].

Метод проєктів відкриває можливості реалізації творчості, змоги самостійно досліджувати світ, врегульовувати проблемну ситуацію, застосовуючи метод спроб і помилок. Природна допитливість дитини спонукає її до пошуку, пізнання нового, прагнення створювати власний продукт, застосовувати свій спосіб дослідження. Вибір теми, зацікавленість новим, а головне можливість практичних дій робить метод проєктів розвивальним в організації роботи з дошкільниками. А можливість виконувати завдання в індивідуальному темпі, який не обмежений часом проведення заняття створює умови для реалізації можливостей дитини відносно рівня розвитку її вмінь, скористатися допомогою чи консультацією інших. Проєктна технологія містить сукупність дослідницьких, пошукових, пізнавальних, практичних прийомів, способів організації діяльності дітей як індивідуально, так і в малих групах за інтересами.

Завдання вихователя полягає у виборі теми, створенні проблемної ситуації, наданні дітям ініціативи у пошуках шляхів вирішення, спільне визначення способів розв’язання проблеми, розподіл на групи за інтересами діяльності. Мета розв’язкової діяльності за проєктною методикою – знайти відповіді на цікаві запитання, застосувати способи дії для виконання завдання, взяти участь у створенні продукту, презентувати нове, спроектувати наступні пошукові завдання. Останній етап – рефлексія, підведення підсумків проєкту, де учасники оцінюють успіхи та невдачі, прогнозують подальші завдання, окреслюють наступні теми.

Педагогічна підтримка появляється в процесі спостереження за діяльністю дітей і повинна носити позитивний характер в оцінці

діяльності та активної поведінки дитини як у бажанні діяти, так і у поетапному процесі виконання проєкту.

Професіональна компетентність педагога у якісній організації проєктної діяльності виявляється в гнучкості мислення, творчій інтерпретації нових ідей. *Професійні якості педагога*, які важливі для успішної реалізації проєктної діяльності: відкритість до прийняття нового, віра в успіх процесу саморозвитку, прагнення до експериментування, дослідження, широта мислення, самокритичність та здатність до побудови перспективи власного розвитку.

За твердженням сучасного провідного педагога, дослідника методу проєктів Є. Полат, в основі цієї дидактичної технології покладено розвиток пізнавальних навичок, умінь самостійно досліджувати світ, експериментувати, висловлюватися, творити. М. Романовська визначає проєкт як «сукупність прийомів, операцій оволодіння певною сферою знань практичних і цінних для дитини як результат праці, що володіє соціально значимою цінністю» [33, с. 15].

Як педагогічна ідея, технологія і форма навчальної роботи, метод проєктів є альтернативою традиційній системі освіти. В дитинстві світ постає особливо цікавим та привабливим як незвіданий і в усьому новий. Тому вихователі, які включають в освітній процес проєктну технологію, розширюють знання, задовольняють допитливість, формують у практичній діяльності знання, уміння, доступні та посилені для дитини. А ще, проєкт повинен приносити радість, емоційне задоволення, адже приживання кожного дня в дитячому садочку, в «Домі радості» має бути сповнене відкриттів, а діяльність над певною справою, яка має мету (проєкт) – це відкриття власних можливостей, розвиток себе як особистості.

Проєктна діяльність є однією з найпродуктивніших форм взаємодії між педагогами та батьками з метою розвитку вихованців. Проєкт у дошкільній педагогіці – це мета, що прийнята і актуалізована дітьми, розташовується у «зоні найближчого розвитку»; дитяча допитливість, сміливість у висловлюваннях, віра в те, що вони «художники», «спортсмени», «актори», створює атмосферу творчості в особистісній самопрезентації; метод педагогічно організований у

засвоєнні дитиною знань та розвитку умінь в життєдіяльності; система знань, умінь та навичок служить зразком (алгоритмом) у побудові наступної дослідницької роботи.

Самостійно дошкільник не здатний знайти відповіді на більшість цікавинок, йому доводиться звертатися до більш досвідчених – педагогів, батьків, старших братів чи сестер. Тому залучення до освітнього процесу через вибудовування пошуку нового повинно мати характер побудови за проєктним принципом: проблема, з'ясування відомого та виокремлення проблемного чи невідомого, поетапність планування пошуку нової інформації, засобів дій, відкриття невідомого, нового, радість пізнання, вироблення вмінь, демонстрація результатів, плани на подальшу діяльність. Використовуючи методи проблемного навчання, які містять питання, що розвивають логічне мислення, моделюючи проблемні ситуації, експериментально-дослідницьку діяльність, розв'язання кросвордів, шарад, головоломок, педагог пробуджує у дітей творче, критичне мислення. Так, під час вивчення теми «Моя родина» можуть даватися дослідницькі завдання для роботи з родичами сім'ї вихованця зі збору інформації про своїх предків, пошуку старих фотографій тощо. В опрацюванні теми «Природоохоронні заходи» даються завдання описати заходи продуктивної переробки та сортування побутового сміття.

З метою наступності проєкти треба поєднувати, пригадувати дітям їхні успішні результати. В ЗДО тематичним є планування діяльності, що дає бачення важливості проєкту, вироблення цілісного уявлення про світ і своєї значимості в ньому, поєднує життя дорослих, дітей, живої природи. Часто педагогами використовуються комплексні, тематичні заняття, де здійснюється розвиток певних умінь, поєднання нового та вже відомого, знання інтегруються. Наприклад, на занятті за темою «Осінь в полі, лісі, саду, на городі» діти розширюють знання про явища живої та неживої природи, слухають і музичні твори, які відображають настрій, виконують танцювальні рухи, що відповідають природним подіям, малюють зображення у певних кольорах осені, звертають увагу на зміни барв у природі, залучаються до осінньої роботи на подвір'ї садочка. Форми проведення комплексних занять можуть бути

довільними як за способом реалізації: гра-подорож, заняття з елементами драматизації, ручної праці, музичної постановки, так і за часом проведення: тиждень, місяць. Теми можуть продовжуватися у спостереженнях та залученнях до діяльності дітей в інших освітніх проєктах: «Зима в лісі», «Весняні події в природі» тощо.

Сьогодні у закладі дошкільної освіти інтегрований метод подачі інформації сприяє об'єднанню тем, часто використовується творчими педагогами для поєднання однієї проєктної діяльності з іншою, адже компетентності знання та вміння найкраще формуються на практиці і впродовж циклічних повторень та осмислення корисності попередньої діяльності для побудови наступних планів.

Проєктна діяльність має певні частини цілого, серія занять, які об'єднані певною темою чи освітнім провідним завданням у набутті навичок. Наприклад, вихователь, розробляючи проєкт з теми «Діяльність людини в певні періоди року», дає дітям повне уявлення про зміст діяльності людей в полі, на городі, в саді, парку, лісі, поетапно занурюючись у пізнавальну інформацію на заняттях з розвитку мовлення, також діти, займаючись образотворчою діяльністю, повертаються до означеної теми, знайомляться з кращими творами мистецтва, на заняттях танців відображають у танцювальних рухах тваринний світ, погодні умови, творчо інтерпретують власні емоції, висловлюють свої судження, задають питання, які викликають цікавість для подальшої співпраці з педагогом та батьками.

Використання інтегрованого методу має широку варіативність у поєднанні сфер інтересів і планується вихователем відповідно до віку, здібностей, активності дитячої групи. Інтегровані методи організації освітньої діяльності мають різний технологічний характер:

1. Повна інтеграція: відсутня провідна виховна чи навчальна специфіка заняття. Прикладом є заняття з екологічного виховання «Дари осені», де використовуються твори дитячої художньої літератури про тварин та природу, картини відомих митців, трудові навички, театральна майстерність, формуються валеологічні знання.

2. Часткова інтеграція: існує основний напрям виховання, але для повноцінної реалізації використовується інший виховний вплив.

Приклад часткової інтеграції – це інтеграція художньої літератури як додаткового впливу на занятті образотворчого мистецтва.

Отже, важливо дитину залучати до пошуку способів розв'язання проблеми, не давати готової відповіді, а виводити нове з уже відомого дитині. Вихованець повинен стати учасником дійства, активним ініціатором, проєктувати діяльність, змінювати умови, експериментувати, робити висновки, дослідження. Завдання педагога: надавати шляхи для здобуття потрібної інформації, підтримувати в процесі пошуку, наголошуючи на якостях характеру дитини (самостійність, відповідальність, допомога слабшому, піклування про природу, близьких тощо), потрібності результатів діяльності для усіх навколишніх (соціальна важливість діяльності). Створення внутрішнього позитивної атмосфери під час спільної праці та сприяння пошуковій діяльності сприяють продуктивному завершенню проєкту. Тому, проєкт має перспективність бути успішно реалізованим при умові методичної підготовки фахівців до створення умов активної та результативної діяльності вихованців, батьків і педагогів.

Проєктна психолого-педагогічна технологія, яка передбачає і створення позитивної атмосфери діяльності, і застосування педагогіки сприяння в активності вихованців, і залучення батьків до продовження діяльності дітей в домашніх умовах з метою досягнення продуктивного результату. У своєму емоційно розвивальному завданні проєктна технологія передбачає організацію діяльності за умови сприятливого психологічного мікроклімату між педагогами та вихованцями, їхніми батьками через створення дорослими атмосфери довіри та співучасті. Технологія забезпечує успіх та завжди продуктивний результат без оцінного та порівняльного аналізу діяльності дітей (відсутність методу змагальності), адже всі пошуки дають особистісний розвиток, а вміння слухати інших, висловлюватися формує мислення. Така організація діяльності сприяє формуванню у дошкільників позитивних соціальних навичок взаємодії, вияву ініціативи та відповідальності за доручену частину роботи, розвиває творче мислення, створює партнерські стосунки між вихованцем, педагогом та іншими учасниками проєкту.

Метод проєктів актуальний і дуже ефективний у розвитку, тому що дає можливість дитині поглиблювати власні знання, експериментувати, практично застосовувати вміння, розвивати самостійне мислення, проявляти творчі здібності в співпраці, а це допомагає успішно адаптуватися до майбутнього шкільного навчання. А спільна діяльність дітей з батьками над завданням проєкту зближує інтереси ЗДО та родини вихованців, створює умови для подальшої продуктивної взаємодії.

4. Зміст технології психолого-педагогічного проєктування «Радість розвитку» С. Ладивір, Т. Піроженко

Освітня розвиткова технологія психолого-педагогічного проєктування «Радість розвитку» створена авторським колективом сучасних українських дослідників під керівництвом докторки психологічних наук, професорки, завідувачки лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України Тамари Піроженко. Вона призначена для вихователів ЗДО та вчителів початкових класів, містить науково методичний супровід для педагогів у розвитку базових здібностей дитини раннього, дошкільного й молодшого шкільного віку. Освітні завдання: сприяти підвищенню пізнавальної активності дитини, розвивати творчий потенціал особистості, вчити взаємодії у спілкуванні дітей та дорослих, висловлювати власну думку, виявляти креативність. Педагогічна технологія спрямована на виховання у дітей самостійного творчого мислення. Педагог створює ситуації, де дитина виявляє ініціативу, вчиться розв'язувати конкретні завдання у реальному житті, застосовувати отримані теоретичні знання на практиці, забезпечує дитині умови індивідуального темпу розвитку, на протипагу конкурентній методиці створює умови для самовираження.

Психолого-педагогічне проєктування складається з шести етапів, які мають умовний поділ і становлять цілісний процес: мотиваційного, інформаційного, репродуктивного, узагальнювального, творчого, рефлексивно-оцінювального [4, с. 94].

I. Мотиваційний етап основним завданням має заохотити дітей до діяльності з певною метою – створити спільний проєкт. Педагог «підкидає» дітям проблему або підводить до вибору цікавих тем. Констатує факти, запитує про відомі їм дані, визначає невідоме. Наприклад, розповідає про важливість знань зі здорового способу життя, про користь певних харчових продуктів і шкідливість інших. Дітям ставляться запитання про їх улюблені страви, назви овочів та фруктів, зворотно – назвати некорисні продукти харчування. З метою опору на предметний світ пропонує розібрати картинки із зображенням здорової їжі та шкідливої, описати смак, форму, спосіб дозрівання овочів місцевих та екзотичних. Підводить дітей до бажання визначити в реальних умовах смаки та дізнатися більше про корисну їжу, способи вживання тощо. Радиться з дітьми, де можна дізнатися про невідомі факти, визначає способи пошуку нової інформації.

Педагог пробуджує інтерес дітей до висловлювань: не завжди правильно називає деякі продукти, овочі, фрукти (метод умисної помилки). Так вихователь виявляє відомі дітям факти, створює ситуацію рівності, бо помилитися у визначенні назви чи опису ознаки продуктів можуть усі. Висловлює пропозицію: розібратися в користі та шкідливості продуктів харчування, дослідити склад продуктів у домашніх холодильниках (перспективність продовження теми дослідження), долучаючи батьків до проєкту. Педагог зацікавлює, включає до розмови, надає сенсорні матеріали для предметної розмови (справжні продукти чи макети, картинки із зображенням), формулює проблемні запитання, просить допомогти розібратися, скоординує завдання подальшого дослідження. Може спланувати завдання: зображеннями на сенсорній дошці чи магнітній за допомогою наочності. Конкретизує завдання, разом з дітьми визначає місця пошуку інформації, способи досліджень.

II. Інформаційний етап має на меті допомогти учасникам поглибити знання з проблеми. Завдання педагога у допомозі визначити джерела отримання інформації, способи її аналізу, виокремлення потрібних знань, шукати нове; спроектувати шляхи здобуття інформації

для формування вмінь у дослідній роботі, диференціювати відоме та нове, корисне і шкідливе.

У дошкільників урізноманітнюється використання форм, методів та прийомів роботи, активізується пізнавальна діяльність, розвиваються пошукові вміння, критичне та аналітичне мислення. Діти слухають, ставлять запитання, збирають інформацію, уточнюють знання, розвивають кругозір. Комунікативні навички набувають практичних форм, діти проявляють допитливість у пошуково-дослідницькій роботі. Наприклад, для збору інформації про корисні продукти діти запитують у батьків про назви страв, їх склад, користь овочів, фруктів. Дорослі думають над формулюванням відповідей, читають енциклопедії, книги для приготування страв, спільно переглядають популярні передачі про приготування здорової їжі. Визначають назви овочів та фруктів, описують смакові ознаки, дорослі надають інформацію про корисність та способи їх приготування. Критично оцінюють набір продуктів в домашніх умовах.

III. Репродуктивний етап передбачає практичному застосуванню набутих знань. Педагог створює умови і готує розвіткове середовище для діяльнісного процесу. Дітей ділять на малі групи (3–4 особи) або пропонують для старших дошкільників самотійно провести презентацію знань на практиці. Наприклад, розповісти як готувати корисну страву, назвати продукти, розповісти про їх користь для здоров'я людини. Якщо діти середнього дошкільного віку проєкт може стосуватися аналізу овочів та фруктів, які часто споживаються, поясненням про місце їх вирощування; діти обирають один-два і розповідають.

IV. Узагальнювальний етап підсумовує знання та вміння їх практично застосовувати дітьми у життєдіяльності. Педагог звертається до досвіду застосування нового, визначає чи є зацікавлення у поглибленні й практичному продовженні теми дослідження, підсумовує вже відоме з попередніх етапів. Залишкові знання, практичні навички спільної діяльності в малих групах, емоційні враження від діяльності діти обговорюють. Педагог дає узагальнюючі запитання, просить висловитися дітей з ким вони готували матеріал, хто в домашніх умовах

застосував нові вміння тощо. Наприклад, які овочі та фрукти ввійшли до раціону харчування, які корисні продукти споживаємо під час прийому їжі в садочку, вдома. Педагог може доповнити ігровими прийомами: загадки про овочі та фрукти, віршики, створити виставу («Ходить гарбуз по городу»).

Із пропонованих продуктів (корисних та шкідливих) обираємо ті, що потрібні. Для ігрового прийому пропонуємо дітям одягнути маски (відібрати картинки) з овочами та фруктами, самостійно обравши улюблені, розповісти про них. Знайти аналогію з кольором, смаком, розміром з іншими предметами, продуктами.

V. Творчий етап передбачає роботу над емоційними враженнями, які підсилюють творчі прагнення дітей. Педагог пропонує свої роздуми над темою, які мають незвичайний, несподіваний момент (жарт, пісню, танець). Діти долучаються до творчого процесу і висловлюють свої нестандартні думки, дотепні жарти, розповідають про смішні моменти проведення дослідження з родичами. Для дітей пропонують творчі атрибути (маскарадні костюми, кольорові фарби, крейди, папір для аплікації тощо). Діти обирають матеріал для діяльності за темою проєкту. Самостійно створюють роботи і презентують групі. Педагог з дозволу вихованців створює виставку їх робіт для батьків, знімає відео театральних постановок.

VI. Рефлексивно-оцінювальний етап підбиває підсумок теми проєкту. Аналізує знання, вміння дошкільників, визначає успішні моменти і перспективу їх подальшого розвитку. Діти висловлюються про власні емоційні враження, описують цікаві моменти роботи. Педагог планує подальшу роботу, визначає продуктивні педагогічні методи і прийоми, які дали розвитковий ефект, зацікавили дітей. З'являються пропозиції дітей та педагога щодо нових проєктів.

Етапи мають умовний поділ і можуть бути ширшими від зацікавлення дітьми діяльністю. Педагог слідкує за узагальненням, доречним переходом на новий лише за умови, що діти вичерпали всі можливі, творчі задуми з попереднього. Технологія проєктного планування має переваги в інтеграції знань дітей, практичній діяльності для розуміння знань у життєдіяльності людини, сприяє самостійності,

активності, довільності участі дитини, розвиває комунікативні вміння, творчі задатки. Вихователь вільний у часі та способі побудови освітнього процесу, враховує бажання й активність до діяльності дітей, змінює хід чи зміст діяльності в межах теми, включає ігрові моменти. Педагог веде лінію теми проєкту, щоб знання та вміння дітей мали конструктивний розвитковий характер і були цілісними. У проєктній технології об'єднуються в діяльності педагог, вихованці, батьки, що створює конструктивну співпрацю. Партнерські взаємини пошуку та інтерпретації нової інформації розширюють кругозір дітей, сприяють творчому самовираженню, розвитку практичних умінь, досвід стає особистісним здобутком освітнього розвитку.

Отже, інноваційна проєктна психолого-педагогічна технологія передбачає як розвивальні завдання у розширенні знань, так і вироблення певної навички предметної чи пошукової діяльності. Проходить етапи свого розвитку в атмосфері сприятливій та доброзичливій, навіть якщо результат праці дітей не зовсім відповідає запланованому, адже процес важливіший, набуті вміння, настрої, спільна справа. Проєктна технологія побудована на засадах гуманізму, співпраці через виокремлення проблемних задач та ситуацій, які розв'язуються за умови участі дітей на добровільних засадах, можливість діяти у власному темпі, способі презентації, вияві творчості, що створює перспективу індивідуального розвитку дитини в умовах ЗДО.

5. Методика «Пальчиковий ігротренінг»

Гра – найбільш доступна і бажана для діяльності дитини. Вона викликає відгук у дитячій душі, адже є способом радісної організації життєдіяльності. Діти пізнають світ, себе в ньому, здобувають вміння на практиці, спілкуються, жартують, рухаються, задіюють сенсоріку, емоції, демонструють знання, вміння, переживання, тобто активно розумово, соціально й психологічно розвиваються. У рухових іграх випробовують свою спритність, силу, гнучкість, розуміння правил, в інтелектуальних – смикалку, інтелект, в соціально-рольових –

компетентність у налагодженні взаємин, вміння перевтілюватися, наслідувати поведінку, в театральних – виявляють акторську майстерність, творчість, сміливість, демонструють почуття гумору.

Гра дає дітям емоційне задоволення, готує до соціальної взаємодії, самоорганізації, виховує кращі риси характеру. Через гру дитина демонструє свої думки, переживання, страхи, долає невпевненість, сором'язливість, самолюбство. У процесі гри дошкільник розвиває мисленнєві процеси: вміння зосереджуватися, самостійно приймати рішення, розвиває увагу, пам'ять, уяву. В грі усі діти вчаться регулювати емоції, співпереживати, підтримувати товариша, радіти успіхам інших, прагнути ставати кращими.

У ранньому віці на основі предметної діяльності через сенсоріку закріплюються мисленнєві зв'язки слова й предмета, форми і ознаки, слуху та рухів. Вправи пальчиками з предметами розвивають сенсорні відчуття, формують знання про властивості предметів, їх призначення. Дітям потрібно давати вправи для розвитку двох рук, так удосконалюється зорові сенсорні знання, тактильні функції. Удосконалення мислення через пальчикові вправи передбачають презентацію дитині дидактичних іграшок: дерев'яних, фетрових, гумових, пластмасових, кубиків, куль, пірамід, порожнистих, наповнених, таких, що складаються з половинок у ціле, одноколірних, різноколірових, гладких, фактурних. Діти грають з конструктором, складають пазли, мозаїку, піраміду, досліджують на дотик і порівнюють, вкладають менший в більший, загвинчують і розгвинчують, випробовують на міцність тощо. Ігри з піском, воском, солоним тістом, водою розвивають відчуття, задіюють центри мозку, які відповідають за дотик і мовлення. Вправління під час прийому їжі, коли тренується координація рухів, дрібна моторика рук, захват предметів, щоб підготувати руку до письма.

Правило: «Мовлення дитини знаходиться не кінчиках пальців», спонукало педагогів та психологів до розробки методики «Пальчикових ігор». В 20-х рр. ХХ ст. медиками та психіатрами було сформовано гіпотезу щодо зв'язку розвитку мовлення з дрібною моторикою рук. Педагоги (М. Монтесорі, Р. Штайнер, Ф. Фребель) розробили низку

вправ для розвитку, методичні рекомендації в обладнанні розвиткового простору. Вправи для пальчиків задіюють периферичну нервову систему, посилають імпульси до головного мозку, де центри мовлення активуються. Тренування пальчиків не тільки поліпшує рухові можливості, а й формує мовлення, мислення.

Спостереження психологів та педагогів доводять, що у дітей з високим рівнем розвитку дрібної моторики рук, логічне мислення працює краще, чіткішим є мовлення. І навпаки, діти із недостатнім розвитком дрібної моторики гірше формулюють думки, мають проблеми з логопедією, логікою мислення, пам'яттю. Тому педагогічно організовані вправи (сортування дрібних предметів за кольором, формою; складання конструктора Лего; нанизування намистин тощо) необхідно проводити з дітьми раннього віку і під наглядом дорослих для безпеки.

Театралізована гра має переваги у включенні уяви, розвитку мислення через образи. Створюючи сюжети, дитина фантазує, копіює знайомі образи, доповнює їх емоціями, надає нового змісту поведінці, вчиться логіки ведення лінії розповіді. Діти молодшого дошкільного віку вже можуть слідкувати за перебігом сюжету твору, просити по кілька разів перечитувати, якщо твір справив враження. Педагоги під час читання відтворюють емоції персонажів, ведуть діалоги різними відтінками голосу, можуть рухати театральним персонажем, одягнутим на руку. Чарівлива атмосфера вистави, коли герої оживають, викликають захоплення у дітей. Вистава маленькими героями, які одягнені на пальці і рухаються, розмовляють привертають увагу глядачів, які хочуть також стати героями спектаклю чи діалогічної гри. Відкривається простір для самостійної художньої діяльності, розвиваються мовлення, мислення, творчість, естетичний смак. Мовлення стає осмисленим, а діалог героїв змушує вести логічність думки, передавати емоції, відчуття.

Завдання педагога у підготовці до активного читання полягає у розвитку вмінь у художньому читанні, акторської майстерності: чітка вимова, інтонаційні відтінки, емоційність, багата літературна мова, естетична культура передачі почуттів, знання тексту твору. А також у

педагогіці сприяння дитячій участі враховувати індивідуальні можливості участі дитини в театральній пальчиковій грі, інтереси до рольових перевтілень, запам'ятовування тексту чи фантазування власного.

Методика «Пальчикової гри» на основі дрібної моторики розвиває мовлення, мислення, уяву, формує вміння творчого самовираження через персонажів, передає дитяче світорозуміння, сприяє психо-емоційному розвитку, комунікації. Суть методики – в координації рухів пальців, концентрації уваги на діях персонажа, супровід мовленням, яке зміцнює м'язи, проводить артикуляційні вправи. Для пальчикового ігротренінгу можна використовувати папір, фетр, наперстки, які добре одягаються на дитячі руки. Педагог творчо їх оформляє, узгоджуючи характер персонажа з дитиною, яка буде його вести і озвучувати. Діалоги можуть бути заготовлені як казочка про Колобка чи Ріпку або придумані за авторською вигадкою як враження, наприклад, від екскурсії до парку.

Тема 7. Вальдорфська педагогіка в дошкільлі

План

1. Принципи реалізації антропософії у теорії та практиці дошкільного виховання.
2. Вальдорфська педагогіка в історичному розвитку дошкільної практики.
3. Діяльність закладів дошкільної освіти в системі вальдорфських ініціатив в Україні. Зміст програми «Стежина».
4. Співпраця батьків, педагогів у вальдорфських дошкільних установах. Наступність діяльності дошкільного закладу та вальдорфської школи у гармонійному розвитку особистості дитини.

Основна література

1. Амонашвілі Ш. Школа життя : трактат. Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський центр ім. М.К. Реріха, 2020. 172 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. 2-ге вид., випр. Київ : Світич, 2008. 430 с.
3. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.
4. Бех І.Д. Гідність як духовний геном особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 1. С. 76–89.
5. Вальдорфська педагогіки в контексті сучасних освітніх викликів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 р.*, Київ / за заг. ред. В.Б. Халамендик. Запоріжжя : Дике Поле, 2015. 220 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.

7. Іонова О.М. Вальдорфська педагогіка: теоретико-методологічні аспекти. Харків : Бізнес-Інформ, 1997. 300 с.

8. Краних Э. Антропологические основы вальдорфской педагогики / пер. с нем. Е. Конюховой ; общ. ред. В. Загвоздкина. Киев : Генеза, 2008. 280 с.

9. Мезенцева О. Гармонізація педагогічних впливів на дитину з позицій антропології Рудольфа Штайнера. Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 р.*, Київ. Запоріжжя : Дике Поле, 2015. 220 с. С. 79–91.

10. Павленко В.В. Ідеї Р. Штайнера у сучасній освітній системі України. *Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомищини* : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литньова, Н.Є. Колесник. Житомир : ФОП Левковець, 2012. 456 с. С. 364–371.

11. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. С. 39–71.

12. Стежина: комплексна альтернативна освітня програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфською педагогікою / А.М. Гончаренко, Н.М. Дятленко. Київ : ТОВ «Інтерсервіс», 2014. 220 с.

13. Степаненко І.В. Духовність і життєва компетентність. *Філософська думка*. 2005. № 6. С. 40–55.

14. Халамендик В. Вальдорфська педагогіка як життєвий шлях. *Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 р.*, Київ. Запоріжжя : Дике Поле, 2015. 220 с. С. 53–61.

15. Фасолько Т.С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Рівне, 1999. 209 с.

16. Штайнер Р. Виховання дитини з точки зору духовної науки. URL: <http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Steiner&go=page&pid=34>

Додаткова література

17. Осипов А. Антологія духовності : монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. Кн. 1. 240 с.

18. Передерій О. Вальдорфська педагогіка як гуманістично орієнтована система навчання та виховання школярів. *Журнал Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 1–8.

19. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola>

20. Програма для вальдорфських шкіл України: 1–9 класи / МОН України, департамент заг. серед. та дошк. освіти, Ін-т інновац. Технологій та змісту освіти, Міжнародна асоціація вальдорфської педагогіки у Центральній та Східній Європі, Асоціація вальдорфських ініціатив України / за заг. ред. Крамаренко С.Г. Київ : Генеза, 2009. 510 с.

21. Програма Міжнародного форуму до 100-річчя вальдорфської педагогіки «Навчати бачити світ, любити світ, змінювати світ» 25–26 листопада 2019 р. Київ. 7 с.

22. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник. Суми : СумДПУ, 1999. 300 с.

23. Філософія освіти : навч. посіб. / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 329 с.

24. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ : Абрис. 2002. 751 с.

25. Штайнер Р. Принципи вальдорфської педагогіки. Методика обучения и необходимые условия воспитания / пер. с нем. О. Каплиной. Ереван : Лонгин, 2012. 160 с.

26. Waldorf. Die Geschichte eines Namens. Hansjörg Hofrichter, 2003. 60 с.

1. Принципи реалізації антропософії у теорії та практиці альтернативної педагогіки

Базова програма для дітей дошкільного віку «Я у Світі» підкреслює важливість індивідуалізації освітнього процесу:

«Організація педагогічного процесу, в основі якого лежить ідея розвитку дитини, а центром оновлення змісту, форм і методів виховання й навчання дитини є вчення про цінність і сенс її буття» [2, с. 13]. У ХХІ ст. спектр педагогічних замовлень у суспільстві стає надзвичайно широким – від високоефективного навчання, раннього інтелектуального розвитку до емоційно сприяючого педагогічного наставництва, яке спрямоване на поступальний індивідуальний розвиток відповідно до можливостей дитини, від естетично багатого середовища розвитку до технологічно грамотного й інтелектуально розв'язкового, від валеологічного до спрямованого на розвиток дитячої самостійності, від мовленнєво активного до культурологічного й морального напрямів виховання. Такий суспільний запит на альтернативні освітні системи сприяє утворенню нових педагогічних технологій, які мають зміст особистісно орієнтованих. У розв'язанні освітніх завдань важливе місце в демократичному суспільстві відводиться альтернативним педагогічним системам, в яких особистісний розвиток дитини має авторські шляхи реалізації освітніх завдань, особливу філософію та методику впровадження. Так, педагогіка М. Монтесорі акцентує увагу на ідеї розвитку самостійності через сенсорний розвиток, надаючи дитині стимули для пізнання знань світу у спосіб самостійного дослідження й опрацювання. Технологія раннього навчання Г. Домана має на меті передати знання людства за допомогою алгоритму візуалізації фактів, ознак предметів на підсвідомому рівні. Вальдорфська педагогіка у системі розвитку дитини ставить її індивідуальні потреби, узгоджуючи з ритмічністю дій, занурення у діяльність, яка пов'язана з творчістю, трудовими навичками, фізичним розвитком організму в природних умовах, відмовляючись від прямого навчання.

У науково-педагогічній літературі термін *«альтернативна освіта»* має таке пояснення: альтернатива є можливістю вибору із кількох варіантів (не менше одного). Альтернативна освіта в сучасному використанні – це пропозиція поруч з традиційною системою навчання та виховання обирати іншу, яка за філософією організації діяльності, способами навчання, методами передачі знань людства відрізняється.

Проте важливим є збереження гуманістичних засад у ставленні до дитини і отримання якісних кінцевих результатів (знань, умінь та навичок відповідно до віку дитини, гармонійний розвиток природних задатків, виховання культури, громадянської активності, формування моральних норм соціального співжиття). Альтернативна освітня система повинна мати мету, завдання, методику реалізації, філософію освіти, дотримуватися усіх законодавчих актів українського законодавства. Так, сучасний Філософський словник за редакцією В. Шинкарука дає визначення: «Альтернатива – необхідність вибору між двома можливостями, що виключають одна одну» [24, с. 23]. Педагогічний словник за редакцією С. Гончаренка доповнює: «У педагогіці та загальній психології виступає як метод дослідження: результати експерименту поділяються на два класи (норма або не норма, наявність факту або відсутність його)» [6, с. 15]. Отже, як бачимо, термін має і теоретичний зміст як філософія розвитку поняття на противагу усталеним стереотипам, і практичне використання нестандартних ідей в практиці, бо передбачає фактичну фіксацію результатів дослідження і обґрунтовує переваги альтернативи як продуктивної форми чи методу освіти.

Демократичний принцип організації освітнього процесу уможлиблюють запровадження кращого європейського досвіду, зокрема, вальдорфської системи освіти, яка в українській системі освіти набула офіційного статусу та рекомендована Міністерство освіти і науки України з 2009 р. В основі освітньої системи вальдорфської педагогіки покладена антропософська теорія розвитку людини як індивіда, індивідуальності, неповторної особистості у світлі теософії (релігійного вчення), яке створив відомий німецький теоретик і практик педагогіки Рудольф Штайнер (1861–1925). «Вальдорфська педагогіка в своїй роботі спирається на потенціал та особистість дитини..., розглядає цей потенціал не тільки з точки зору психічних здібностей дитини, але й з точки зору неповторності особистості кожного індивіда, на формування якого одночасно справляють вплив спадкові (тілесні, душевні диспозиції) й набуті (цінності, культура, поведінка, переконання) риси» [9, с. 80].

Штайнерівська філософія освіти втілює *ідею вільної педагогіки*, яка не змушує дитину виконувати вимоги педагога, а методом демонстрації цікавих дій заохочує до участі, надає свободу вибору способу дії, самостійного мислення у виконанні вправ, а виховання кращих рис характеру відбувається через читання та опрацювання кращих зразків української та світової літератури, де присутні ідеї християнської моралі. Завдання педагога – цілісне сприймання дитини з її особливостями, природними задатками, задоволення потреби у самостійному пізнанні світу, наслідуванні дій дорослих, залучення сенсорних відчуттів у предметній діяльності, формування уяви під час гри з недосконалої форми предметами натурального походження. Діти перебувають у спільності з природою, досліджують світ максимально поступально, не застосовуючи готових продуктів технологічного прогресу. Освітню філософію побудовано на ідеях антропософії, яка вивчає дитину як самобудівничого своєї свідомості, сприяння творчій діяльності, дослідженню усього, що є природним і може стати у пригоді людині. Важливою є авторська *система ритмів* у вихованні та побудові режиму відпочинку й діяльності, очікуваному змісту праці дітей (наприклад, щосереда – ліплення, щочетверга – випічка), початок сезону у зміні природи – робота над темою проєкту, завершується підсумками, прощання та зустріч дітей в ЗДО тощо.

Особливостями використання вальдорфської педагогіки є врівноваження пізнавального, виховного, творчого розвитку дитини, коли отримані знання стають особистим успіхом, а співпраця педагогів, батьків та вихованців має якісні показники і поступальний характер у соціальному визнанні. Маючи на меті передачу знань людства, педагоги ознайомлюють дітей з азами створення матеріальних благ, звертаючись до природних засобів (віск замість пластиліну, фарби з натуральних барвників на противагу хімічним акварельним, вовна й шерстяні нитки для ручної праці, а не кольоровий папір та ножиці для витинанок). Дитина не отримує готові ідеальні за формою предмети, а досліджує, створює власні, які передають відчуття, думки про розуміння світу, вчать самостійно творити. Таке занурення у світобудову на практичних заняттях, які мають конкретну розвивальну

мету, дає інтегровану інформацію про природу, працю людини, здоров'я, спосіб створення власноруч цінних об'єктів.

До питань вивчення філософських засад вальдорфської педагогіки, яку розробив та успішно впровадив у практику австрійський педагог Р. Штайнер, зверталися сучасні науковці: О. Іонова [6], Ф. Карлгрен, Е. Краніх [8]; Н. Мальцева [6], А. Осипов [17], А. Сбруєва [22], В. Халамендик [14], розробці методики впровадження названої альтернативної педагогіки присвячено праці Т. Бородулькіної, Д. Брюн, А. Ліхтхарт, А. Гончаренко [12], Н. Дятленко [12], С. Гозак, В. Кавалерова, О. Мезенцевої [9], В. Павленко [10], О. Передерій [18], О. Удода, Е. Урбшайт та ін. Наукові праці присвячені вивченню як ідей Р. Штайнера у розвитку теорії антропософії, так і практичних здобутків українських педагогів-практиків у процесі реалізації вальдорфської педагогіки у школах та дошкільних закладах, дидактико-методичних основ організації освітнього процесу.

Вальдорфські заклади освіти в Україні спрямовані на цілісне запровадження основних принципів педагогічної системи. Вони складаються із дошкільних закладів та загальноосвітньої школи, забезпечують якість навчання та здорового розвитку дитини, відповідно до принципів вальдорфської педагогіки. Для підготовки педагогічних кадрів та популяризації альтернативної системи освіти в Україні на рівні Міністерства освіти у 2001 р. було започатковано всеукраїнський експеримент «Розвиток вальдорфської педагогіки», який мав продуктивний результат і як наслідок – заснування освітніх закладів (Київ, Одеса, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Івано-Франківськ, Львів, Луцьк), а Національний університет імені М. Драгоманова на спеціальності «Початкова освіта» з 2015 р. почав готувати спеціалістів з вальдорфської педагогіки, що дає змогу удосконалювати і розширювати мережу освітніх закладів альтернативної педагогіки, залучати громадськість до розуміння і використання ідей антропософії. Вальдорфська педагогіка в сучасній Україні набуває популярності в останні десятиліття і викликає інтерес як гуманна та особистісно зорієнтована система освітньої практики.

ЗДО працюють згідно з вимогами Базового компонента і мають власну комплексну альтернативну програму для закладів дошкільної освіти «Стежина» (2014). Особливі вимоги до організації освітнього процесу: збереження режимних моментів (ритмічність), наближеність до природи (іграшки з натурального матеріалу, майданчик для прогулянок в парковій зоні), відсутність змагальності між дітьми (гуманізм в аналізі успіхів дитини проявляється в порівнянні уміння сьогодні з невмінням вчора). Діяльність дітей має предметний характер, застосовуються натурального походження предмети (дерев'яні нерівної форми бруски, вовна, фарби з натуральних барвників, пряжа, віск). Заняття сприяють творчості (малює чи ліпить педагог, а діти самостійно без допомоги дорослих виробляють свої предмети, які часто потребують пояснення автора). Ще однією особливістю є велика увага до духовного розвитку дитини (народна мудрість під час щоденного читання казок, роздуми над важливістю гармонії співжиття людини та природи). Відсутність цілеспрямованого навчання читання та лічби, розвиток відчуттів у вправах на слухання звуків природи, змішування барв, столярна, гончарна справи з обов'язковим залученням емоцій. У садочку діти розвивають сенсорику на заняттях ліпки з глини, тіста, воску, малювання нетрадиційними засобами і спеціальними восковими крейдами, саморобними фарбами, під час роботи з пряжею, вовною, різання й шліфування дерева, шиття, плетіння, ткацтва тощо).

Р. Штайнер визначив циклічність розвитку людини за семиріччями. Перші сім років життя (раннє та дошкільне дитинство) є найважливішими у формуванні процесів сенсорного формуванні світовідчуттів, у їх розвитку необхідно зважати на формування мислення дитини у спокійній атмосфері самостійного дослідження навколишніх предметів, вправляння у тих відчуттях, що є актуальними на цей період у ритмі так званої «душевної економії» (за Р. Штайнером): формуємо ті відчуття, яких дитині на певний час хочеться (довільність). Тому, педагоги апелюють до дитячих відчуттів, задовольняють потреби у русі, спонтанному дослідженні предметів, а не до цілеспрямованого розвитку інтелекту на спеціально організованих заняттях (як у традиційних ЗДО).

Дитячий інтелект та чуттєвий розвиток у дошкільний період потребує системності (ритму) через спосіб організації діяльності. Весна – час пробудження, тому активні ігри на свіжому повітрі, спостереження за садом, лісом, доручення до роботи у городі, квітнику; літо – вправи з водою, перебування на свіжому повітрі й майстрування хатинок з гілок та пряжі, осінь – дослідження життя лісу, живої природи, яка готується до зими, виготовлення з вовни саморобних ляльок; зима – ігри на перевтілення з фантазійними персонажами, вертеп, ігри зі снігом, колядки тощо. Ритміка і завжди сталі заняття з певним нахилом до діяльності у першій половині дня: понеділок – малювання, вівторок – робота з пряжею, середа – ліпка, четвер – випічка, п'ятниця – майстрування з дерева. Діти досліджують навколишній світ, який має колір, запах, смак, якісну структуру, кількісну характеристику, взаємозалежність розташування предметів у просторі.

Особливе значення у вальдорфській педагогіці відведено *вивченню природи*, постійному перебуванню дитини у близькості з природою, яка апелює до її відчуттів. У приміщенні завжди є тематичне оформлення куточка природи відповідно до календарних змін. Воно несе як природознавчу інформацію (квіти по сезону, макети птахів, звірів, події в полі тощо), так й естетичну (гармонія форм, кольорів, репродукції картин відомих митців). Поруч з дитсадком є паркова зона, ліс, обгороджений для дитячої безпеки, але має вільний вихід, за потреби. Діти слухають спів пташок, роздивляються мурах, жуків, спостерігають за відмінностями дерев, кущів, визначають природні зміни лісу. Вальдорфські педагоги мають кредо: «Те, що добре для природи, завжди добре й для людей». Дітям створений майданчик для дослідження своїх фізичних можливостей, для розвитку координації рухів, тренування рівноваги, сили рук, вправності, спритності. Майданчик обладнаний з натурального дерева природних форм, тут є насип для дослідження швидкості руху вгору та вниз, колоди для ходьби, гойдалка, пісочниця з великою кількістю піску, дошки для комбінації сходинок тощо. Близькість дітей і природи виховують валеологічні цінності, формують фізичну досконалість, емоційну гармонію.

Педагоги застосовують *метод «образного викладу матеріалу»*. Щодня відбувається читання казки, яка може мати продовжуваність у сюжеті, бо часто читається у кілька дій. У пообідній час діти мають на столику макети героїв з незавершених натуральних матеріалів (дерева, вовни, глини, напівпрозорих одноколірних тканин) для переосмислення казки. Діти пригадують сюжет казки, моделюють свою історію, як режисери ставлять свої групові чи одноосібні постановки (малюкам може допомагати дорослий). Діти вчаться образно мислити, співпереживати, співчувати, вони пізнають відчуття інших, передають свої враження, розвивають фантазію. Спрацьовує *«гетеаністичний» метод пізнання себе у світі у взаємозв'язку*: дитина слухає, відчуває, думає, пізнає світ, пізнає себе, відтворює зрозуміле і відчуте.

Метод «навчання у супроводі почуттів» стає альтернативою популярному методу прямого наочного навчання. Новацією вальдорфської системи є те, що сенсорний розвиток доповнюється переживаннями, формується емоційний інтелект. Процес роботи пам'яті тренується через повторення, ритміку слів з казки, вірша, пісні. Враження від почутої розповіді знаходять відображення у ручній праці, пережиті відчуття у казці втілюються у другій половині дня у театральному дійстві, розвиваючи творчу, акторську майстерність, вивільняючи негативні відчуття, надихають на творчість. У період сензитивного (найсприятливішого) періоду досліджень світу в першому семиріччі дитини потрібно поступово розширювати знання, посильними кроками через усвідомлення за допомогою емоцій, переживань показати їх педагогу, друзям. Циклічність занять за розкладом розширюють умови для самостійних дитячих досліджень, експериментування, діти отримують емоційні враження, презентують зміст своїх робіт, пояснюють те, що хотіли передати малюнком чи виробом. Практичною працею педагог формує не тільки вправність дитячих рук, естетичну культуру, а й компетенції дитини у самостійній діяльності, де суб'єктивні відчуття набувають змісту в мисленні і співвідносяться з об'єктивними науковими фактами.

Історія становлення вальдорфської педагогіки має сторічний досвід, їй передували економічні та політичні зміни соціального устрою

початку ХХ ст. в напрямі розвитку гуманної педагогіки. Р. Штайнер розробив авторську систему, філософію розвитку людини на основі врахування її фізіологічних, душевних, духовних можливостей. Автор деталізував способи діяльності з вихованцями, створив нову методику взаємодії учасників освітнього процесу, визначив інструментарій, позицію педагога, батьків у вихованні. Вальдорфська педагогіка є популярною в сучасному надтехнологічному світі, бо має основний принцип – гармонії людини і природи (природовідповідності), збереження людини в екологічному середовищі, емоційному комфорті.

Усвідомлення необхідності реформування системи освіти передбачають оновлення професійної підготовки педагога, змісту, форм, способів, який має оволодіти поруч з предметними компетентностями і особистісною відповідальністю у професійній діяльності, ставити у пріоритет вікові та індивідуальні потреби дитини, сприяти формуванню позитивної психо-емоційної атмосфери для якісного розвитку особистості у всіх проявах життєдіяльності, створюючи умови для формування особистого досвіду дитини у світорозумінні та активну соціальну позицію.

На противагу авторитарній педагогіці, де настанови, відтворення знань, змагальності, порівняння, розмежування соціальних ролей, пріоритетність досвіду перед творчістю, пропонується дитиноцентрична гуманістична педагогіка. Не дитина для суспільства, а система освіти для задоволення потреб, можливостей та потенційних талантів дитини. Основне кредо: «Сприяти дитині у самореалізації в процесі освіти». Врахування вікових особливостей розвитку, індивідуальний темп розвитку, метод спостереження у визначенні успіхів особистісного поступу дитини стають основою педагогіки партнерства у способах взаємодії між педагогом та вихованцем у системі вальдорфської освіти.

Запит батьків вихованців на альтернативні способи отримання освіти, дискусійні питання щодо доцільності застосування державних стандартів в освітніх вимогах, способах реалізації принципів особистісно орієнтованого підходу в процесі організації освіти, має на меті надати дитині право творчо та варіативно інтерпретувати знання

людства, продукувати власні ідеї, реалізовувати самостійні освітні проекти, а також забезпечувати розвиток індивідуального потенціалу дитини впродовж періоду отримання освітніх послуг та в процесі соціального та морального зростання.

2. Вальдорфська педагогіка в історичному розвитку дошкільної практик

Вальдорфська педагогіка, яка має столітній досвід апробації у практиці багатьох країн світу, її антропософська філософія у гармонії духовного і природодоцільного середовища є актуальною в сучасному світі технологічного й інформаційного тиску на буття дитини. Тенденції розширення мережі вальдорфських шкіл в усьому цивілізованому світі набувають популярності у більш, ніж ста країнах світу. За даними матеріалів Міжнародного форуму, який організовувався до 100-річчя вальдорфської педагогіки «Навчати бачити світ, любити світ, змінювати світ» (25–26 листопада 2019 р.), «цей освітній рух нараховує 1100 шкіл та понад 2000 дитячих садків по всьому світу і вважається найбільшим незалежним освітнім рухом» [21, с. 2]. Зокрема, в Україні вальдорфські школи розпочали роботу у 90-х рр. ХХ ст. і набули офіційного статусу з 2001 р., позаяк увійшли в експеримент всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні». Міністерством освіти з 2015 р. рекомендовано до впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах України освітню програму «Вальдорфська педагогіка» для учнів 1–11 класів (Наказ МОН України від 02 липня 2014 р. № 780 «Про затвердження Типових навчальних планів Вальдорфських загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів»).

Засновником і духовним лідером створення альтернативної до державних стандартів освітньої технології є Рудольф Штайнер – австрійський доктор філософії, педагог, літературознавець, дослідник творчості Гете. Р. Штайнер як мислитель та науковець став засновником нового теологічного вчення про сутність людини, її призначення у житті всесвіту – антропософії. Нове філософське вчення

про розвиток людини з грецької перекладається як «мудрість про людину». Процес пізнання дитиною світу і свого місця у ньому мислитель розглядає як одночасний акт появи особистості – унікальної, наділеної душею, яка переживає, відчуває, а також індивіда – здатного до саморозвитку у гармонії зі світом природи. «Мистецтво виховання, яке базується на вченні про людину (антропософію) дозволяє розглядати людину як невід’ємну частину Всесвіту» [7, с. 14]. Педагог виховує власним прикладом: манера спілкування, інтонація голосу, працьовитість, ставлення до суспільно корисної діяльності, фізична активність, раціональне харчування, розумовий розвиток. Вихователь демонструє дитині «шлях до досконалості, де засади суб’єктивного ідеалізму як особисті прагнення творити добрі справи гармоніюють з об’єктивними цінностями людства» [5, с. 44]. Р. Штайнер у своїх педагогічних поглядах підкреслює значимість індивіда в історії розвитку людства, а також доводить необхідність віри в ідеалістичну місію існування людини як носія духу, що робить його погляди співзвучними з теорією гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі, в якій дитина розглядається як важливий суб’єкт у функціонуванні людства: «Якщо Всесвіт справді безмежний, а Природа не має ліку, в своїй творчості, то єдиною моделлю цієї безмежності та цих багатств є Дитина» [1, с. 18].

Педагогічні погляди на людину Р. Штайнер розглядав у кількох моделях з позиції антропософії: людина як істота пізнання та діяльності (розумовий та соціальний спосіб самовираження); людина у цілісності душі, духу та тіла (як унікальна життєздатна і самодостатня в суб’єктивному бутті); людина як чуттєва організація (важливість у вихованні приділяти увагу сенсорному та від чуттєвому розумінню світу) [5, с. 81]. Процес виховання дитини дошкільного віку (перше семиріччя) дослідник вбачає в активізації відчуттів, які формуються: у спостереженні за явищами природи (щоб відчути спорідненість); у взаємодії з близькими людьми (інтонація голосу, емоції, почуття); у долученні до світу мистецтва (малювання, ліплення, спів, танці); дослідженні світу через дотик як «межу зовнішнього і внутрішнього

світу через тілесне переживання»; смакові, нюхові, зорові та відчуття тепла як особлива властивість сприймання на рівні чуттєвому.

Важливим у поглядах Р. Штайнера є виокремлення так званих «вищих» або «верхніх» почуттів: «Якщо дитина почне в процесі слухання виробляти власні думки та уявлення, вона повинна зануритися на деякий часу власний світ, щоб відчутти, зрозуміти і прийняти їх» [5, с. 86]. Такі відчуття переживаються дитиною під впливом мовленнєвого спілкування, читання, коли «інша людина виражає свій творчий дух». Надаючи великого значення спілкуванню, вчений наголошує на важливості актуалізації педагогом способів та змісту у трансляції дітям мовленнєвої інформації, наданні їй літературної форми, інтонаційного відтінку, передачі відчуттів мовця. Педагогу необхідно самому не перебільшувати в інтонаційному театральному читанні твору для дітей, щоб залишати «вільним» спосіб передачі емоцій та відчуттів дитиною для пробудження у неї чуттєвого начала. Р. Штайнер окремо досліджує «відчуття думки», яке він обґрунтовує як одну із якісних особистісних надбань розумового розвитку дитини. У певний період дошкільного віку дитина починає розуміти гумор у багатозначності висловлювань, омонімічному звучанні та переносному значенні слів чи фраз. Відчуття змісту висловлювань іншого і сприймання, розуміння та відповідна реакція на висловлене є спосіб активності у розумовому розвитку (від точності до усвідомлення на логічної несумісності вислову). Така якість психічного й інтелектуального розвитку потребує спеціальних вправ, які вальдорфські педагоги презентують на ранкових зустрічах, під час проведення основних занять, у читанні казок, роботі в малих групах у післяобідній час.

Особливістю діяльності вальдорфського ЗДО є не цілеспрямовані заняття з розвитку інтелекту дитини, а спосіб створення умов для її потужної самостійної діяльності в природному середовищі. Провідну роль педагоги надають читанню казки, залученню дитини до естетичної діяльності (музика, образотворче мистецтво, спів, танці, ремесло), перебування у контакті з природою, можливість висловлювати психо-емоційні відчуття. «Те, чого слід навчити дитину і як виховати повинно

виходити з пізнання людини, яка росте і розвивається, її індивідуальних задатків. Істинна антропологія повинна стати основою виховання та навчання дитини» [5, с. 56]. Перед педагогом філософ ставить завдання усвідомлення соціальних змін та способів впливу на зростаючу особистість, яка має відчувати не керівну роль наставника, а разом шукати шляхи світобудівництва. Тому «якщо хочете вплинути на майбутнє, неможливо задовольнятися поверхневими знаннями про світ – потрібно досліджувати його глибини» і процес освіти повинен мати не наставницький характер, а методи налагодження співробітництва, бо «лише підтримка індивідуальних задатків, закладених в кожній конкретній людині, може розглядатися як освітня мета, а не світоглядні настанови релігійних інституцій чи суспільні засади авторитарних держав» [16].

У сутності людини Р. Штайнер умовно виділяв чотири виміри: фізичне тіло (самостійне існування тіла людини в просторі); ефірне тіло (сенсорні відчуття); астральне тіло (моральність, судження) і «Я»-тіло (філософія власного буття і відчуття своєї значимості у світобудівництві), які мають трактування домінуючого розвитку у певні періоди становлення людини. Такі періоди автор виокремив проявами фізичного зростання: від народження до періоду зміни зубів (0–7 років), коли любов, мовленнєве середовище, створення умов для сприймання світу через музику, танці, естетичні предмети мають наслідувальну властивість; період розвитку характеру, творчості (7–14 років), коли у дитини на свідомому рівні відбувається формування образів через читання виховної та пізнавальної літератури, дослідження змісту алегоричних, повчальних текстів, тому педагоги, які її супроводжують повинні володіти моральними цінностями і демонструвати їх у своїй життєдіяльності з ними; період формування світогляду (14–18 років), коли вироблення самостійних суджень щодо філософії буття людини і проєкції власної суспільно корисної діяльності, застосування здібностей та презентація світу себе як суб'єкта.

Ученими та дослідниками визначено відлік практичної презентації педагогічної системи Р. Штайнера, який починається з 1919 р., коли в місті Штудгарт (Німеччина) була заснована перша школа, що

впроваджувала ідеї антропософії, яка орієнтована на цілісний розвиток людини, коли мистецтво виховання здобувають педагоги, вихованці та батьки вихованців спільно в процесі взаємонавчання і взаєморозвитку. Успішність впровадження ідей антропософії у практиці гуманної педагогіки засвідчують досягнення її випускників і багаторічний запит суспільства на потребу в альтернативній системі, коли пізнання світу відбувається у певному ритмі, що підлаштований до фізіологічних змін організму дитини, дає змогу протікати у власному темпі, у процесі навчання здобувати практичний досвід, рухатися у саморозвитку без оцінних характеристик успіхів, мати для співпраці впродовж тривалого часу одного педагога-наставника, активно залучати батьків як рівноправних учасників виховного процесу.

Усі антропософські школи існували на фінанси батьківської чи вчительської ініціативи і відображали потребу суспільства у вихованні та навчанні дітей на засадах гуманної педагогіки, яка створює умови освітнього простору за альтернативною до державної освіти системою. Гармонія розвитку індивідуума в колективі забезпечується урахуванням індивідуальних можливостей для самовираження, здобуття досвіду, знань людства паралельно з виробленням естетичних, емоційних відчуттів, гармонії життя дитини в природі, домінуванням валеологічних цінностей, правом на власну думку, можливість творчості, самовдосконалення вмій у власному темпі розвитку розумових здібностей. Втілення у практику педагогічної взаємодії принципу єдності духовного та інтелектуального, естетичного й природознавчого розвитку дитини відбувається через спеціально створене розвиткове середовище.

Гуманістична педагогіка у розвитку дитини має втілення в моделі вальдорфського ЗДО, бо створює умови для емоційного затишку, перебування у діяльній атмосфері самостійної творчості, підтримки у досягненнях, плануванні дій та свободі вибору занять, долученні до естетики, народних ремесел, фізичного розвитку у потребах вдосконалення вмій. Позиція педагога полягає у вихованні на прикладі, вихователь є творчим і нешумним «чарівником», демонструє красу літератури, малювання, народних ремесел, стрибає і ходить на

ходулях, перевтілюється у фею чи царівну, по-акторськи читає і декламує, колядує й співає колискову. Свою майстерність педагог вдосконалює разом з дітьми, розвиває додатково на спеціальних заняттях. В одязі та зачісці присутні завжди спокійні тони, зручність, мінімум прикрас та макіяжу.

За філософією антропософії, людина прекрасна у своїй природній красі, а внутрішній світ і емоційний комфорт важливі для створення спокою в присутності дитини, особливо. Педагогів вальдорфської освіти відрізняють спокійна манера спілкування, вміння створювати тишу для «слухання своїх відчуттів, думок», щоб не перешкоджати самостворенню усіх присутніх. Вихователь ніколи не сидить «склавши руки». Він спокійно рухається приміщенням, завжди зайнятий справою: створює куток природи, розставляє меблі для певної діяльності (слухання казки, самостійної діяльності дітей, групових зон для взаємодії тощо), у заняттях, які є тематичні і стабільні щодня за видом діяльності, спокійно демонструє роботу, а діти за бажанням долучаються, наслідують або спостерігають. Перед сном педагог співає дітям колискову або грає на флейті чи іншому музичному інструменті, тому повинен володіти музичними здібностями. В післяобідній час вихователь зайнятий суспільно корисною діяльністю (шиє, плете, виготовляє вироби з вовни, ремонтує одяг тощо), демонструючи дітям природність зайнятості дорослого, а вихованці натомість мають час для вільної гри. Це вимагає від педагога вміння займатися рукоділлям. Ще одна вимога: не бути авторитарним у поведінці, коли діти перебувають на майданчику і зайняті кожен своєю діяльністю, не треба їх організовувати, спрямовувати. Адже вільна гра, мимовільне спостереження дають змогу перебувати в емоційній рівновазі, вбирати інформацію і досліджувати світ у власному темпі.

Освіта для розвитку суспільства виконує соціокультурні завдання, бо сприяє прогресу, поступу людства. А спосіб плекання відчуттів дитини, надання можливостей для розвитку духовності як ознаки моральності й способу емоційної взаємодії зі світом природи та людей робить вальдорфську систему особливою у самовираженні особистості дитини. Культурологічні цінності людства, народні ремесла, традиції

стають засобом залучення дитини з ранніх років до спадщини рідного народу. Мудрість виховання, яку презентує казка, стає ґрунтом для роздумів дитини над соціальними взаєминами, проявами кращих рис людяності у взаєминах, а також служить для розгортання творчості, вияву фантазії у дитячому мисленні. Вальдорфська педагогіка, виховує у дошкільників на зразках поведінки дорослих позитивне ставлення до праці, читання книг, занять з малювання і ліплення, співу та музики, стверджує народні традиції у їхньому бутті.

Дидактичний матеріал, який має природні структури і забарвлення, надихає на експериментування, порівняння, творення нового, домислення в образах. Каштани, круглі камінці різної величини, дерев'яні бруски, клубки ниток для ткацтва, вовна для виробів, віск, природні барвники, тісто для випічки. Щоб діти, які отримують освіту, могли стати творцями, вони мають володіти навичками ручної праці, яка формує вправність, чутливість і так готує руку до письма, а спроби долучитися до естетичної сфери діяльності людини розвиває уяву, дає знання з мистецтва, формує самостійне мислення. Основою духовного розвитку стають предмети мистецтва, репродукції яких є в садочку, їхня наявність служить приводом для надихання до творчості, прийняття мистецтва у життєдіяльності. Для вальдорфської школи актуальним є процес орієнтування поколінь на загальнолюдські цінності, які стають основою моральності, – жити з чистим сумлінням, демонструвати у взаєминах шляхетність, виявляти милосердя, працьовитість, небайдужість, бажання творити добро, поважати людську гідність, розвивати духовність, мистецький смак.

Культурологічні засади сучасного світу передбачають орієнтацію на етнопедагогіку та етнопсихологію, вивчення історії розвитку людства, прийняття духовних моделей розвитку світу загалом та усвідомлення власної духовності. Вальдорфська педагогіка у своїй стратегії вирішує освітнє завдання у русі соціальної потреби від «людини знаючої» до «людини культури», яка, окрім знань володіє способами презентації себе людству, вироблення світогляду на духовних засадах, бажанні усвідомлювати національну культуру та нести її світу.

Сучасна філософія виховання робить акценти на необхідності вивчати національну культуру, традиції свого народу, тому спрямовує педагогіку на виховання дітей у дусі національної культури, де загальнолюдська мораль має презентацію у вишуканій формі казки, пісні, народної мудрості, вишивки, гердану, виробу з дерева тощо. Тому унормування освітніх вимог між суспільством та батьками дітей дошкільного віку, які дають запит на виховання емоційно стабільної, творчої, ініціативної, духовно багатой особистості, яка має потребу у власному темпі та з урахуванням потреб і можливостей, вимагає ближчого ознайомлення з системою вальдорфської педагогіки. Батьки вихованців, які прагнуть успішності та емоційно-морального комфорту в освітньому процесі, повинні співпрацювати з вихователями в узгодженні всіх вимог для вироблення стратегії освітнього впливу в гармонійній тріаді «педагоги – вихованці – батьки».

3. Діяльність закладів дошкільної освіти в системі вальдорфських ініціатив в Україні. Зміст програми «Стежина»

Виходячи з твердження, що культура є системоутворювальним засобом у процесі формування цілісного світобачення вихованця, педагогічна система передбачає застосування як цілеспрямованих спеціальних занять, так і залучення дитини до світу культури в комплексних заходах для вироблення компетенцій. Вальдорфськими педагогами здійснюється освітній процес з акцентом на залучення дитини до світу культури: музичної, образотворчої, танцювальної, трудової (рукоділья), щоб емоційний та культурологічний розвиток відображав модель людської суспільно корисної діяльності, унормовували психо-емоційну сферу, виховуючи світобачення. Сучасна програма «Я у Світі» – це один із семи напрямів розвитку, що сповідує культуру, яка підкреслює співзвучність пріоритетів освітньої системи вальдорфської педагогіки.

Демократичні тенденції розвитку сучасної системи української освіти передбачають популяризацію кращого європейського досвіду у процесі організації альтернативних шкіл і дошкільної освіти як першої

ланки. Однією з таких систем є вальдорфська педагогіка, яка в Україні, починаючи з 2001 р., набула державного статусу і має представництво освітніх закладів у Києві, Одесі, Кривому Розі, Вінниці, Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Запоріжжі, Дніпрі та ін. Всеукраїнський експеримент «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» надав змогу адаптувати до українських реалій ідеї, підготувати спеціалістів до професійної реалізації, згуртувати громади для популяризації освітньої практики.

Українська система вальдорфських ініціатив набуває популярності. Так, у Львові засновано товариство «Крила», яке впроваджує теорію антропософії, об'єднує батьків дітей дошкільного віку, проводить семінари, концерти на відкритому повітрі, на які запрошуються родини. В Івано-Франківську організований дитячий садочок без приміщення «Франківські волоцюги», працівника якого проводять певний час з дітьми у міських парках, скверах, знайомлять їх з природою, залучають до посильної суспільно корисної діяльності (висадка весняних квітів в центральному міському парку), проводять родинні заходи на теми здорового харчування, активного відпочинку тощо. В Луцьку журналістка, вальдорфська вчителька Ю. Марушко та педагог з еритмії О. Кільге щорічно організовують навчальні семінари для батьків вихованців та громадськості, з їх ініціативи створено дитячий простір «Диво-сад» з метою популяризації альтернативної системи освіти.

Особливостями впровадження альтернативної системи є організація освітнього простору, тісна співпраця педагогів, батьків у процесі освіти, застосування принципів індивідуального розвитку дитини з залученням її до світу культури та самостійного дослідження життя в гармонії з природою. У вальдорфських дитячих садках відсутнє цілеспрямоване раннє навчання дітей, обов'язковість участі у діяльності усіх учасників (можна споглядати або бути присутнім), виховання здійснюється на засадах валеологічних та культурологічних цінностей. Цілісний процес розвитку дитини має на меті об'єднати інтелектуальний, практичний та мистецький розвиток дитини у поступальному темпі, а формування чуттєвої сфери унормовує психо-емоційне самовираження.

Осмислення теорії антропософії має практичне застосування у процесі організації освітньої діяльності дітей дошкільного віку в ЗДО і відповідає *освітній програмі «Стежина»* [12], яка спрямовується на «підтримку вільного та творчого самовираження індивідуальності, врахування внутрішніх потреб особистості на різних вікових етапах» [12, с. 7]. Поєднання екологічної грамотності на рівні теорії та застосування на практиці, розуміння культурологічного змісту народних ремесел і практичне використання у побуті самостійно виготовлених речей, здоровий спосіб життя усіх членів сім'ї і продовження процедур загартування в ЗДО створюють цілісну картину світу, без моралізації на прикладі життя батьків та педагогів демонструють дітям життєствердні гуманні істини буття людини.

Принцип демократизму, на основі якого організована робота сучасної Нової української школи, має місце і в практичному досвіді діяльності вальдорфських освітніх закладів. Партнерські стосунки між педагогами та вихованцями, що демонструють взаємоповагу та довіру (думка дорослого цінна, бо у нього досвід, а думка дитини важлива, бо вона навчається, спостерігає і має власні порівняння, помічає асоціативні зв'язки між подіями).

У такій школі відсутні оцінки як у дошкільників, так і в процесі навчання дітей до восьмого класу. Адже порівняння успіхів однієї дитини з успіхами іншої створює ситуацію невпевненості у власних силах, роздратовує того, хто ще не зрозумів, не встиг відреагувати на завдання. У пріоритеті виховання без визначення кращого, сильнішого, вправнішого, без елемента змагальності.

Принцип зв'язку отриманих нових знань з життям реалізується в отриманні можливості практичної діяльності. Готових знань педагог не дає. Діти багато експериментують, досліджують. Заучування текстів проходить тільки у віршованих формах з руханками; вальдорфці велику увагу приділяють вивченню німецької мови саме в системі віршування, співі з проведенням ритуальних рухів, які супроводжують зміст вірша, готових відповідей, які потрібно запам'ятати без аналізу (оцінка діяльності виражається словесною вдячністю за старанність та працю, за оригінальність та бажання продемонструвати результат; все, що діти

засвоюють, має практичний експеримент, продовжене у часі дослідження; знання інтегруються з уже отриманими фактами та дослідженнями, комбінуються у застосуванні); натомість – повага до індивідуальності дитини, відчуття команди у співпраці (врахування думки товариша, вміння колективно долати проблему, висловлювати власну точку зору, чути і розуміти позицію іншого, яка може бути відмінною), використання гумору у навчанні, ритміка у організації щоденного співжиття у вправах, які мають повторюваність у відомих рухах, піснях, віршованих текстах з виховним спрямуванням, що сприяє урівноваженню та впевненості у моральних істинах, навіює бажання їх застосовувати; особиста відповідальність педагога за якість організації освітнього простору та створення атмосфери позитивної взаємодії дітей.

Принцип активності передбачає задіяння емоційної сфери до процесу сприймання, прийняття та усвідомлення знань є обов'язковим у роботі з дошкільниками. Гра на музичних інструментах (спеціальна флейта), слухання оркестрової музики, заняття співом є обов'язковими в освіті дошкільників. Удосконалення мистецьких знань та вмінь продовжуються у школі. Діти освоюють музику з простих інструментів, отримують змогу чути музику через слухання народних пісень, класичної музики, відтворюють ритміку. Також на заняттях з евритмії (спеціальні музично-розвивальні ритмічні вправи) вивчають танцювальні рухи, перевтілюються в образи світу природи (міфічні персонажі з легенд), вчать синхронності дій тощо.

Особливою та постійною у роботі є вироблення практичних навичок за допомогою пряжі. Діти плетуть килимки, до їхньої діяльності залучаються і батьки. Вироби потім прикрашають кімнату, даруються близьким людям. Пряжа повинна бути натуральною. Ручна праця з нитками (в'язання, гачкування, вишивання), садівництво (догляд та вирощування квітів, спостереження за природою, формування екологічної свідомості), гончарство (ліплять з воску, глини), валяння з вовни (один з найдавніших способів створення виробів, шляхом збивання і ущільнення непряденої вовни). Вся діяльність має достатню заглибленість і протяжність у часі,

урізноманітнення форм подачі навчального матеріалу, відмова від шаблонів створюють гуманістичні умови організації діяльності.

Принцип індивідуалізації освітнього процесу проявляється у повазі до індивідуальних потреб дитини у залученні до освітнього процесу дітей з особливими потребами (інклюзивна освіта), Гуманна філософія прийняття дитини такою, якою вона є, дає змогу педагогам сформуванню у здорових дітей кращі риси характеру, пробудити шляхетність (уважність до потреб іншого, бажання допомогти, зрозуміти особливості фізичної недосконалої дитини з вадами). Вихователь ЗДО «Софія» (м. Київ, вул. Фруктова, 39а) каже: «Нам пощастило, у нас є хлопчик з особливими потребами». Вміння без додаткової допомоги адаптувати дитину до умов перебування в дитячому садочку і ще бачити виховний момент для розвитку терпеливості, прийняття дитини з особливими потребами здоровими однолітками, здатність пробуджувати вищі духовні сили, робить вальдорфську педагогіку важливою й актуальною в сучасному світі.

Вияв здібностей і таланту має різновекторність проявів упродовж діяльності дитини, бо всі заняття передбачають вияв таланту дитини протягом дня через заохочення до співу, танцю, ручної праці, фізичних вправ, трудових справ. Спільність виконання дії є обов'язковою. Колективна діяльність в індивідуальному темпі згуртовує дітей, об'єднує в пари. Діти спілкуються, допомагають, радяться, не поспішають з діяльністю, ставлять запитання вихователю.

Простір організований також за особливою традицією антропософської філософії, коли в приміщенні відсутні прямі кути (напружують емоційний стан), мінімалізовані прямі лінії (вікна, двері не мають правильної прямокутної форми), навіть бруси для дітей на майданчику не мають відшліфованої правильної конструкції, у них присутні сточені і зашліфовані сучки, адже у більшості предметів, які оточують дитину, немає досконалих симетричних форм. Важливим є використання натуральних матеріалів (відсутність пластмаси, штучних тканин). Матеріальне обладнання з дерева, бавовни, вовни, льону з використанням натуральних барвників.

Індивідуалізація залучення дітей вранці до спільного перебування у просторі ЗДО має спеціальний ритуал, який називається вправа-зустріч. Всі діти по чергово заходять до групи, де педагог бере кожного за руку (тактильний контакт), дивиться в очі (візуальний), запитує про настрій, новини, відчуття (вербальний). Дитина може розповісти новину, про що думала, коли крокувала до садочка, кого зустріла і чому здивувалася («Вже розквітли червоні піони», «Бездомний собака проводжав до воріт садочка», «Братик погано спав вночі, і мама не встигла відпочити»). Коли всі прийшли, діти з вихователем стають у спільне коло і співають авторську пісеньку «Подяка Богові», в якій радіють тому, що можуть бачити прекрасний світ, спілкуватися, радіти, творити добрі справи, любити один одного. Потім педагог пропонує охочим поділитися новинами, і діти за бажанням говорять про те, що вважають важливим у своєму житті, переважно про враження від зустрічей, планів на вихідні. Такі розповіді об'єднують вихованців у товариство, дають змогу іншим зрозуміти їхні переживання, виховують вміння слухати, ділитися відчуттями, спілкуватися.

Принцип залучення батьків до виховного процесу має місце не тільки у спостереженні за творчими виступами, як у традиційних ЗДО, так і під час організації життєдіяльності (допомогу у створенні спеціального матеріального простору). Так, з глини батьки майструють хату-мазанку, в якій влітку прохолодно, і діти переконуються у раціональності діяльності давніх українців. На Великодні свята виготовляють писанки для оздоблення території. Для дітей старшої групи обов'язковими є самостійне майстрування символічної іграшки (прощання з періодом дитинства), тому батьки підбирають матеріал, розробляють ідею втілення задуму. Батьки проводять збори, виносять пропозиції, малюють макети, обговорюють фактуру матеріалу, способи придбання тощо. Наприклад, на виготовлення коня потрібна дерев'яна заготовка з міцної фактури дерева (бук, клен, липа), із загином для голови. Замовлення вимагає угоди з майстром-столяром, робота виконується за кресленням. Для виготовлення морди коня потрібна вовна, яка годиться для валяння. Батьки обговорюють замовлення вовни, колорування. Грива коня з шерсті, очі з чорних об'ємних

гудзиків. Підготовка організовує і мобілізує батьків, надає важливості спільної праці. Така діяльність народжує творчі ідеї, робота дітей стає для батьків важливою і значимою. Зберігається спільність інтересів. Як освітнє завдання – освоєння технік народного мистецтва. Спільною діяльністю є і виготовлення ліхтариків, витинанок для вітражів, демонстрація майстер-класів з випічки, ручної праці, у музичних та спортивних вправах батьки створюють простір, який налагоджує суб'єкт-суб'єктні взаємини.

Принцип природовідповідності в організації мобільного простору для учасників освітнього процесу: легкі переносні лавки на двох-трьох дітей, служать і як столи, і як сидіння; подушки, наповнені гречаною трухою, для зручності сидіння на підлозі; секційні меблі, варіативне використання зонованих навчальних кімнат та коридорів школи, що створює можливості проведення навчальних занять та розваг для педагогів, дітей і їхніх батьків; відродження національної культури (українські традиції у календарних шкільних святах, знайомство з народними ремеслами, вивчення традицій українського народу, розуміння їх змісту, впровадження у сучасне життя дітей та дорослих подорожей до культурних центрів з метою занурення у національні цінності, тематичне оздоблення у мистецькому відтворенні класних кімнат тощо). Перебування в екологічно обладнаному приміщенні, здорова і корисна їжа, режимність в організації життєдіяльності дітей, задоволення потреби в активному русі та самостійному дослідженні природного довкілля дають змогу дитині почуватися вільною, щасливою.

Принцип наслідування полягає у побудові життєдіяльності за зразками поведінки близьких, значимих для дитини людей. Тому педагоги та батьки часто спілкуються про особливості психічного, творчого, емоційного розвитку кожного вихованця, педагоги враховують родинні традиції виховання, релігійні особливості культурологічного розвитку дитини в сім'ї під час організації колективних справ в ЗДО. Педагоги вальдорфського садочка популяризують здоровий спосіб життя (ранкову гімнастику, вживання здорової їжі, використання екологічно раціональних матеріалів у

побуті), проводячи ініційовані як батьками, так і вихователями, тематичні зустрічі. Оскільки вальдорфська педагогіка заперечує ідею ранньої інтелектуалізації дитини дошкільного віку, процес наслідування має характер спільного залучення до творчої діяльності батьків та вихованців: процес виготовлення килима за технологією ткацтва, проведення майстер-класів для батьків з техніки ручної праці валяння, вишивки, гончарства та ін. спонукають батьків до продовження наслідувальної творчої діяльності в домашніх умовах. Спільно виготовлені вироби за технологією народного ремесла мають практичне використання в побуті, для організації театрального дійства, у дитячих іграх.

4. Співпраця батьків, педагогів у вальдорфських дошкільних установах. Наступність

Важливим досягненням у процесі гармонійного розвитку дитини є успіхи вальдорфської освітньої системи щодо залучення батьків до процесу її освіти, вироблення спільної стратегії гуманного ставлення до особливостей її світосприймання, демократичні засади у залученні до спостереження за природою, життя у гармонії з нею, популяризація мистецтва та культурних традицій у процесі культурологічного розвитку дошкільника набувають практичного використання у його життєдіяльності.

Календарний рік складається також з ритмів, так званих епох: Урожаю, Михайла (ліхтариків), Різдва, Зимових ігор, Зустрічі весни. Кожна епоха має для розучування певні пісні, казки, традиції оформлення кімнати, свої хороводи. Кульмінацією епохи є свято, на яке запрошуються батьки. Як правило, епоха має дійство, пов'язане з казковим сюжетом. Наприклад, осіннє свято має прив'язку до світу Гномів, які дуже популярні у казковому епосі братів Грім. Вихователі вальдорфських садочків часто пишуть авторські сценарії, пісні, танці для таких подій. Казки мають повчальний характер, їхній сюжет знайомий батькам, а також старшим братам і сестрам вихованців, які вже мають досвід перебування у ЗДО. Часто зал повторює знайомі

пісеньки, слова, які легко запам'ятовуються, лірично звучать, пригадують свою участь у подібних заходах. Дійство об'єднує учасників настроєм, містичністю, добрим виховним закликом до творення гарних справ.

Казка у життєдіяльності дошкільників займає провідне місце. Розпочинається день з налаштування на казковий манер. Дитина потребує казки, бо світ уяви починає розвиватися, а зміст пригодницьких, героїчних, фантастичних казок допомагає поєднати бажане і дійсне, домалювати перспективу. Вальдорфські садочки у добірці казок мають авторські твори Братів Грім, Г. Андерсена, Ш. Перо, В. Гауфа, а також українські народні казки.

Мандруючи до дитячого садка у дитини казка уже починається, коли вона відкриває великі гарні дерев'яні незвичайної форми двері і заглядає крізь кольорове вітражне скло, то вже включається уява: хто там? Може Попелюшка, Білосніжка чи герой вчорашньої казки? Р. Штайнер писав: «Весь світ, окрім людини, є загадкою, справжньою світовою загадкою, а сама людина – її розгадкою» [6, с. 17]. Приміщення, де діти переодягаються також має казковий антураж: оформлені відповідно до тематики місяця декоративні куточки (навесні: гілочки верби з гніздечком пташки, чарівні квіти, трави). Прочиняє дитина двері і чути мелодійний передзвін дзвоників, які висять при вході. Привітання вихователя: «Доброго ранку! Сьогодні на тебе чекає чудовий день з новими знахідками та відкриттями. Хай щастить!». Атмосфера казки зримо і незримо присутня: приміщення має чудові несиметричні вікна, стіни пофарбовані у пастельні кольори з переходом відтінків від салатого до ніжно персикового, від голубого до тепло жовтого. Куточок тематично облаштований: гноми, ліхтарики, сніговички, пташки, янголята, майстерно виготовлені руками вихователя, батьками з допомогою дітей. Змінність персонажів є календарною відповідно до епохи, яка має довгу тривалість, тому діти задовольняють свою уяву грою з тематичними героями. А казки, які розповідає вихователь щоранку, доповнюють фантазію. У другій половині дня можна повернутися до сюжету, створити свою гру, щоб

відчути переживання, доповнити своїми оповідками, які потім можна розказати рідним вдома.

Ще один цікавий методичний прийом використовують вальдорфські педагоги. На окремому дерев'яному столику, що накритий легкою прозорою тканиною (переважно марлева накидка, пофарбована у один відтінок: голубий, рожевий, салатний, фіолетовий), розкладені герої казки, вирізані з дерева, нечітких форм фігурки, які нагадують гнома, звірят, гори, предмети. Вони служать часто предметами-замінниками у творчій уяві дитини. Казка може ожити, коли вихователь розповідає її з участю дійових осіб, відтворює інтонацією звучання голосу, манеру швидко чи протяжно вимовляти звуки. Театральна майстерність педагогом виробляється роками, вдосконалюється і потребує тренувань. Така казка захоплює не тільки малих (молодший вік) слухачів, а й викликає цікавість у старших (середній та старший дошкільний вік). Згодом діти самостійно розповідають казку, використовуючи героїв, придумують їм нові слова, продовжують сюжетну лінію.

Мова вихователя для розповіді казки повинна бути літературною, інтонаційно багатою, хоча і не гучною (важливо розповісти казку не дуже голосно, а дещо утаємничено). Педагог вальдорфського приватного дитячого садочка «Соняхи» (м. Київ) радить казку розповідати спокійним, дещо зтяжним голосом, без зайвого драматизму. Мова казки як авторської, так і народної, завжди жива, наповнена цікавими образами, які активізують уяву, у ній присутній легкий гумор, який підсилює позитивний настрій, а діти його легко схоплюють, відчують і реагують. Не менш важливим є дія та рухи, які доповнюють, «оживлюють» події. Яскравих деталей у казці завжди небагато, вони акцентують увагу дитини. Кінець казки завжди є щасливим, тому вона завжди вселяє віру в добро. І під прозорою тканиною герої казки ховаються до наступної зустрічі. Наприкінці, переважно завжди, звучить пісенька, у якій заспокоюються емоції, оплески для кінця казки є зайвими, бо вони порушують ритміку заспокоєння вражень і бажання дитини додумувати і уявляти. Цю

атмосферу педагога називають атмосферою спокою, яка буде реалізована у наступній стадії вільної гри у післяобідній час.

Для декорацій у садочку є цілий стос різнобарвних одноколірних тканин (метрової довжини та ширини з прорізом по центру для голови). Такий атрибут має широке творче використання під час проведення занять з евритуї, проведення інсценізації казки як театрального дійства (в кінці епохи), для сюрпризного моменту чарівності настрою у розповіданні казки на столику із захованими героями).

Вадливою в організації діяльності дітей в умовах освітнього закладу є гра, яку Р. Штайнер визначав у процесі розвитку дошкільника як особливу: «діти живуть в грі». Дорослий має інші відчуття, бо в гру входить свідомо, проявляючи ініціативу, перетворюючись в образи. Його участь є штучною, відстороненою, зумисно організованою. Діти віддаються грі цілісно, емоційно правдиво, занурюються і вірять в своє ігрове образне перетворення. У грі діти «видихають» те, що відчули, почули, сприйняли ззовні, що залишило у їхніх думках та відчуттях враження. Таке емоційне саморозвантаження через театральну гру корисне для психо-емоційного стану дошкільника.

Казкова гра дає змогу педагогу і батькам спостерігати й аналізувати виховні впливи змісту казки, доносити зміст моральних цінностей, проговорювати можливі варіанти життєвого використання добрих вчинків у діяльності. Вальдорфські педагоги у грі з дітьми використовують авторські вірші, в яких передається у ритмічних формах заклик, настанови («Йти до світлої мети допоможуть всі світи (природи)», «Будь сміливим ти завжди, щастя людям принеси», «Для любові і добра творить наша дітвора»).

Ритмічність та передбачуваність організації робочого дня є важливою у процесі емоційного комфорту дитини. Р. Штайнер приділяв велику увагу ритму як умові існування людини в космосі, природі, особистому бутті, наводив приклади циклічності змін подій протягом доби, тижня, місячного циклу, семиріччя розвитку людини. Дотримання ритмічності в житті є однією з умов допомоги природним силам організму в перші сім років життя дитини. Як процес дихання, що має «вдих», коли у першій половині дня дитина активно сприймає

(нові враження від казки), осмислення, дитяча гра і фізична активність, вільна діяльність, обід, «пауза» – це сон або відпочинок (переосмислення, душевний і тілесний спокій), «видих», коли дитина «приносить себе світові» (за Р. Штайнером), трансформувати отримані враження і думки у самостійну творчу діяльність. Тому у методичній побудові режиму дня у дитячому садочку з дітьми середнього і старшого віку вранці відбувається традиційна індивідуальна зустріч (обмін враженнями, відчуттями, розповіді про вчорашні вечірні події тощо) у ранковому колі, мистецьке заняття, хоровод («райген»), який має сюжетну гру і пісню, («пальчикові ігри»), читання казки. Переважно ініціатором діяльності виступає дорослий, хоча побажання дітей враховуються. Висока активність дітей зранку не перешкоджає зацікавленню у діяльності. А у пообідній час «господарями» своєї діяльності стають діти у вільній грі, фізичній активності на спеціально обладнаному майданчику (колоди, пеньки, плавні горби і насипи, перекладини, бруси, мотузки, велика пісочниця, дерев'яні, глиняні, солом'яні споруди тощо). А вихователь вибирає для себе якусь корисну справу (шиття, вишивання, ткацтво, розчісування вовни у підготовці до декоративної роботи, догляд за рослинами), до якої також можуть долучитися деякі діти (принцип наслідування). У такі творчі спокійні моменти педагог може пригадати сюжет казки, прочитаної зранку, запитати враження, навести дітей на роздуми й асоціації.

Тиждень також має ритмічність: у понеділок заняття живописом, вівторок – ліплення з воску, середа – евритмія (спеціальне заняття, розроблене вальдорфськими педагогами, де поєднані танці як демонстрація настрою, переживань людини, слухання музики, уява образів, наслідувальні звуки, вправи для відчуття вправності власного організму в просторі), четвер – випікання печива, п'ятниця – ігри з вивченням німецької мови.

У дошкільній освіті пріоритетними є напрями мистецького, сенсорного, фізичного, культурологічного розвитку. Цілеспрямованого розумового розвитку (навчання основ математичних знань, читання чи письма не проводяться), вальдорфська система розвитку дитини залишає пряме навчання шкільній практиці, відтермінуючи процес

учіння до семи років, коли дитина і фізично, і розумово, і емоційно готова сприймати навчальний матеріал.

У характеристиці *принципів налагодження співпраці в організації освітнього* процесу в ЗДО за системою вальдорфської освіти є: демократизм, індивідуалізації освітнього процесу; природовідповідності; зв'язку нових знань з практикою життя; активність дорослого як зразок для наслідування дій; залучення батьків до виховного процесу. Найважливішими впливами вальдорфські педагоги вважають пробудження інтересів дитини до вивчення світу та створення позитивної емоційної атмосфери. Ритмічність та циклічність організації освітнього процесу за системою епох дає змогу вихованцям зануритися у тему і з різних підходів досліджувати та вивчати її. Народознавчі традиції зберігаються у темах епох, що адаптує альтернативну систему до культурних цінностей нашого народу. Для вальдорфських ЗДО створена спеціальна освітня програма «Стежина», яка співзвучна основним завданням освітньої програми «Я у Світі».

Розвиткове середовище у вальдорфських дитячих садочках має особливості у створенні простору як для фізичних вправ, так і вільної гри. Їхнє призначення має бути *максимально наближеним до природних матеріалів* (дерево, глина, віск, натуральні тканини), щоб зблизити у вихованні та практичному дослідженні дитину з природою. Важливими у розвивальному середовищі є *щоденне читання, розповідь казки* вихователем, а також післяобідня практична соціально значима діяльність педагога, яка заохочує до діяльності дітей, служить прикладом для наслідування.

У *налагодженні співпраці педагогів та батьків* вихованців вальдорфські дошкільні заклади *практикують систему заходів*, яка передбачає наприкінці кожної епохи проведення спільного заходу, батьки залучаються до проведення майстер-класів з ремесла, випічки, співу, танців та ін. Щотижневі педагогічні консилиуми батьків з педагогами мають на меті проаналізувати досягнуте кожною дитиною, скласти плани на наступний тиждень, місяць. Батьки мають змогу долучатися до спеціальних щомісячних занять, які проводяться вальдорфськими педагогами у процесі переосмислення антропософії,

шляхів реалізації особистісних потреб у розвитку дитини в умовах сучасного інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, щоб унормувати способи пізнання дітьми дійсності через практичні, дослідницькі дії, занурення у процес переживання емоцій, відтворення відчуттів у довільній дитячій грі.

Тема 8. Педагогіка М. Монтессорі як системна технологія саморозвитку особистості

План

1. Філософські засади педагогіки М. Монтессорі.
2. Сензитивні періоди розвитку особистості в дитинстві.
3. Зміст педагогічної технології. Організація освітнього простору для дітей дошкільного віку.
4. Методика сенсорного розвитку. Дидактичний монтессорі-матеріал.
5. Педагогічна співпраця з батьками вихованців.

Основна література

1. Горюнова В.З. Асоціація Монтессорі-вчителів України. Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? / за заг. ред.: Б.М. Жебровського ; упоряд. і літ. ред.: Н.П. Марченко. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 28–30.

2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 35 с.

3. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.

4. Дудник Н.З. Особливості підготовки Монтессорі-педагога. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка* / за заг. ред. А.М. Ломаковича. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2017. Вип. 8. С. 134–146.

5. Дудник Н. Педагогічні ідеї Марії Монтессорі. *Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія “Педагогіка”* / ред. кол. М. Чепіль (головний редактор) та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Вип. 5/37 (2017). С. 29–38.

6. Монтессорі. 150 занять із малюком удома. 0–4 роки / С. Десклеб, Н. Десклеб ; пер. з фр. М. Абрамової. Київ : Форс Україна, 2022. 192 с.

7. Монтессорі М. Мій метод. Керівництво по вихованню дітей від 3 до 6 років. URL: <https://prom.ua/ua/p1587612356-montessori-mariya-kniga.html>.

8. Пантюк Т. Зміст педагогічної технології М. Монтессорі. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання. Дрогобич : ДДПУ імені І. Франка, 2007. С. 14–27.

9. Прибильська Н. Організація роботи педагога за методом спостереження у педагогічній системі Марії Монтессорі. *Вихователь-методист в дошкільному навчальному закладі*. 2011. № 8. С. 21–25.

10. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 5–6 (7) років / авт.-упоряд. М.Л. Кривоніс, О.Л. Дроботій. Харків : Видавництво «Ранок», 2012. 256 с.

11. Теорія дитячого колективу. Технологія саморозвитку (М. Монтессорі). URL: <http://zakinppo.org.ua/onlajndovidnik-klasного-kerivnika/vihovni-tehnologii-ta-formi-roboti/1255-tehnologija-samorozvitku-m-montessori>

12. Усова О.П. Роль гри у вихованні дітей : хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посібник для студ. пед. навч. закладів / упоряд. З.Н. Борисова, В.У. Кузьменко. Київ : Вища школа, 2004. С. 460–464.

13. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 248 с.

14. Якименко С.І. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтессорі: порівняльний аналіз : монографія. Київ : Видавничий дім Слово, 2015. 296 с.

Додаткова література

15. Вісник Монтессорі. Ювілейний випуск / упоряд.: Горюнова В.З., Михальчук Т.П., Прибильська Н.В. Київ, 2007. 169 с.

16. Ільченко А. Марія Монтессорі. URL: [www.irbis-nbuv.gov.ua](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv) > cgi-bin > irbis_nbuv >

17. Жебровський Б. Марія Монтессорі і українська освіта ХХ–ХХІ століття. *Вихователь-методист у дошк. закладі*. 2011. № 8. С. 4–9.

18. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.

1. Філософські засади педагогіки М. Монтессорі

Ім'я Марії Монтессорі (1870–1952) є найпопулярнішим у дошкільній педагогіці. Її авторська система навчання та виховання дітей в умовах спеціально організованого розвиткового середовища за визначеними принципами (основними педагогічними рекомендаціями, засадами) презентують ідеї дитиноцентрованої освіти. Впродовж більше ста років успішно діють десятки тисяч Монтессорі-шкіл на всіх континентах. Багато закладів вищої освіти Європи, Америки, Азії, Африки мають факультети, відділення, які займаються підготовкою висококваліфікованих монтессорівських вчителів. Наприклад, в американській освіті, якщо педагог має додаткові курси із сертифікатом в Монтессорі центрі, то отримує доплату 20 % до зарплати, бо вважається, що така система теоретичної підготовки є найрезультативнішою в процесі практичного застосування. Нідерландах з 1929 р. до сьогодні функціонує Міжнародна асоціація Монтессорі (МАМ), яка об'єднує монтессорі-педагогів усього цивілізованого світу. Щорічно під егідою асоціації проводяться світові конгреси, на яких відбуваються презентації нових здобутків монтессорі-шкіл, ведуться дискусії та обмін досвідом щодо удосконалення процесу освіти дітей, діяльності педагогів, розширюються методи підготовки педагогічних кадрів.

У незалежній Україні у 1992 р. почав працювати Український Монтессорі центр (УМЦ), який на державному рівні запроваджує практику навчання та виховання дітей.. Мережа освітніх закладів охоплює всі обласні центри, а приватні Монтессорі-школи в останні роки набули актуальності і презентовані широкою географією. Професійна підготовка українських монтессорі-педагогів у Києві здійснюється на базі навчально-виховного комплексу, де можна отримати міжнародний сертифікат професійного монтессорівського педагога. Центр співпрацює з американськими колегами Принстонського центру підготовки монтессорі-вчителів.

Основні засади діяльності Монтессорі-школи:

1. Дитина є центром освітнього процесу, а її потреби у розвитку, *індивідуальні можливості визначаються і задовольняються*. «Діти – потенціал цивілізаційного поступу людства. Вони наділені надзвичайною силою, яка може вказати нам шлях до світлого майбутнього. Якщо єдине те, чого ми справді бажаємо, це новий світ, то метою освіти повинен стати *розвиток прихованих можливостей дитини*» [6].

2. Демократизм взаємин і *повага до дитини як особистості* з власними відчуттями, прагненнями, знаннями та вміннями. «Кожна дитина, з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій *індивідуальний шлях розвитку*» [6]. Основним методом налагодження співпраці педагога з вихованцем є метод спостереження за дитиною з метою створення умов для її індивідуального темпу, способу розвитку мислення, соціальної взаємодії, потребі у ігровій та руховій активності..

3. Створення *розвиткового середовища для саморозвитку дитини*. Зонування приміщення, спеціальний авторський дидактичний матеріал для навчання, вільний вибір діяльності, повага до права діяти автономно з урахуванням потреб інших товаришів, природні матеріали для отримання життєвого досвіду. «Дитина не готується до дорослого життя, а *живе власним життям, пізнаючи світі з іншими людьми, природою, освоюючи знання людства*» [6].

Педагогіка М. Монтесорі в дошкільних закладах сприяє саморозвитку дитини, а принципи особистісно орієнтованого підходу впроваджуються через індивідуальний підхід до дітей у створення умов для саморозвитку. З метою природної соціалізації й пробудження бажання пізнавати світ, розвивати власні можливості, дітей об'єднують у різновікові групи. Відсутність порівняння, довільний темп сприймання і засвоєння нової інформації, задоволення потреби у виборі діяльності, заперечує процес змагальності, який дратує дітей, занижує самооцінку.

Звертаючись до історії розвитку педагогічної системи М. Монтесорі, І. Дичківська зазначає, що дослідниця вела спостереження за дітьми, у процесі яких фіксувала й аналізувала

предмети на основі сенсорики, способами дослідницької діяльності. Педагог робить висновки, що «діяльність дітей має поступально розвитковий характер і є *природною потребою їх саморозвитку*» [2, с. 112]. Способи організації діяльності педагога авторка називала «принципами» (найбільш загальні рекомендації до діяльності). Основні умови, за яких ця система може ефективно використовуватися з урахуванням визначених принципів: сприяти природному розвитку дитини у певному темпі та ритмі (природовідповідності); самостійний вибір сфери пізнання у здобутті знань (індивідуалізація); активізація сенсорного сприймання за допомогою дидактичного монтесорі-матеріалу, перебування у підготовленому предметному середовищі в зоні простору (диференціація); свобода вибору й підтримання порядку речей (демократизація); емоційно сприятливе співіснування в сталому оточенні (гуманізація).

Умови організації діяльності дитини в умовах ЗДО за системою М. Монтесорі:

1. *Сприяти у задоволенні природних потреб у пізнанні світу*, де свобода пов'язана із особливим ритмом пошукової, дослідницької, експериментальної праці дитини в освоєнні навколишнього світу. Педагог стверджувала, що кожна дитина з народження *має внутрішнє джерело творчої енергії й здатна до саморозвитку*, у процесі якого рухається у пізнанні невідомого, не маючи конкретних цілей, спосіб дослідження може бути відтворювальний (наслідування порядку дій за педагогом під час презентації матеріалу – «номенклатурний урок») або самостійний (комбінація предметів, розглядання, обстеження, вправлення), коли ведеться пошук на рівні інтуїції, цікавості, імпульсивності. Дитина розвиває розумові здібності, вчиться керувати своїм тілом у просторі, набуває сенсорного досвіду. Дорослий не втручається у процесі діяльності дитини, якщо з її боку немає прохання показати, продемонструвати спосіб використання дидактичного матеріалу (проявляти максимум позиції невтручання). При необхідності порада чи допомога дорослого має бути ненав'язливою, штрихом у цілісній діяльності дитини як помічника, а не ведучого у освітньому процесі.

2. Взаємодії у спеціально створеному розвитковому середовищі полягає в тому, що простір поділено на п'ять основних зон (сенсорна, математична, мовленнєва, практичного життя і космічна) й містить тематичні дидактичні матеріали, які часто є автодидактичними. До дошкільника більшість інформації про світ надходить за допомогою органів відчуття (зір, нюх, слух, дотик, смак). Матеріали мають форму, структуру та інші диференційні ознаки. Вихованець вивчає функціональність дидактичних матеріалів, використовує їх, ставить на постійне місце. Педагог просто спостерігає за діяльністю дошкільників, однак на її прохання може показати алгоритм дій.

Якщо дитина не знає, як працювати з певним набором, то педагог демонструє. Методика: сидючи праворуч від вихованця, без зайвих слів (рахуй слова!) у повільному темпі працює з матеріалом. Після демонстрації матеріал ставиться посередині між учасниками і вихователем. Педагог прямо не пропонує дитині повторити, а чекає на її ініціативу. Різновікові групи часто мають мимовільну презентацію діяльності з предметами досвідчених дітей, а новачки спостерігають, потім, коли дидактичний матеріал звільниться, беруть його у роботу. Діяльності дітей за чергою також є виховним прийомом організації розвиткового середовища, бо діти вчаться сприймати інших з їхніми особливостями, темпераментом, часом проведення діяльності, виховують важливі риси характеру – терпеливість, повагу до праці інших. Навколишнє середовище також є засобом розвиткового, навчального впливу. Дидактичний матеріал розподілений тематично, відповідно до зон розвитку. Раз на три тижні той матеріал, який неактивний у використанні, замінюють іншим, таким, що викликає інтерес.

3. Свобода вибору в умовах спеціально створеного середовища. Вибір діяльності дошкільника може бути випадковим або імпульсивним. Дидактичний матеріал за своєю структурою є привабливим, приємним на дотик, простим у застосуванні, розміщений на відкритих полицях у досяжному для малюка місці. Довільний вибір зони діяльності, матеріалу, темп роботи, час праці сприяють формуванню самостійності, утримують увагу, дитина задовольняє

внутрішню потребу в розумовому розвитку на основі сенсорики. Підготовлене середовище, його організація мають послідовний характер у формуванні логіки мислення дитини (від простого до складного, від одиничного до загального).

М. Монтесорі ввела поняття «дисципліна у свободі», яке демонструє правило суспільного співжиття: діємо за власним вибором при умові, що свобода дій іншого не обмежується. Дитина обирає дидактичний матеріал, простилає спеціальний килимок (приблизно 1 м x 2 м), який окреслює місце її діяльності, створюючи умовну зону приватного простру. Усі дидактичні матеріали є в одному екземплярі, тому використання їх зобов'язує усіх підтримувати порядок (дидактичні матеріали розміщені на сталому місці). Існують і заборони у правилах свободи. Наприклад, не можна використовувати дидактичний матеріал не за призначення, переносити в іншу зону діяльності, брати наступний матеріал, не прибравши попередній. Важливо також, щоб педагог не прибирав за вихованцем, адже працює алгоритм дій: вибір матеріалу, організація робочого місця, діяльність, демонстрація результату, завершення. Педагог спостерігає за дотриманням умовностей дії. Якщо дитині потрібна допомога – надає, якщо помічає порушення – робить зауваження зі збереженням правила приватної розмови (не підвищує голос, не повідомляє усім про недоречність поведінки одного).

4. Індивідуальна активність, протяжність у часі, способи дії у роботі. Природний пізнавальний інтерес до сенсорного вивчення, обстеження дидактичного матеріалу має внутрішню спонуку до дії з ним. У розвивальному середовищі, коли аналіз, синтез, порівняння, зіставлення набувають схеми дії (спостереження за іншим, процес демонстрації педагогом алгоритму дії), пробуджується природна мотивація до вибору матеріалу, на рівні уяви формується спосіб мислення дитини. Передумовою успішного індивідуального розумового розвитку дошкільника є можливість занурення в діяльність, егоцентричність у способі дослідження, активність, свобода вибору діяльності, сприятливі умови праці, відсутність поспіху, критики, порівняння з успіхом товариша. Важливо, щоб процес самостійного

пізнання, розвитку не мав з боку дорослого вимоги у результаті за визначений час (як під час традиційного заняття). Наприклад, якщо дитина складає рожеву вежу (кубики розміром від 1 см до 10 см) і не бачить неправильності у визначення послідовного розташування малих форм, то педагог не виправляє, а чекає, коли дитина за допомогою власного окоміру правильно сконструює (індивідуальність в часі виконання завдання).

2. Сензитивні періоди розвитку особистості в дитинстві

Процес самовиховання вимагає усвідомлення особистістю себе, свого місця у навколишньому світі й вироблення способів взаємовідносин в соціумі, презентації себе, своєї поведінки, в інтересах самої особистості планомірно формуються певні якості, сили і здібності, які закладені у людині природою (за М. Монтесорі). Виховання свідомого ставлення до себе у дитини дошкільного віку має певні особливості: трирічний малюк має потребу у фізичній саморегуляції, відокремленні себе як особистості у побутових справах (прийом їжі, гігієнічні потреби), так звана «криза трьох років» (за Л. Виготським); діти чотирьох років формують довільну увагу під час виконання справ за інтересами (малювання, конструювання, допомога по господарству дорослим); діти старшого дошкільного віку обирають справу для заняття цілеспрямовано, найчастіше те, що вони вже вміють робити самостійно, співпрацюють з товаришами у малих групах, розуміють правила дитячих ігор тощо.

Батькам та педагогам треба узгоджувати способи взаємодії з дитиною, щоб у період дошкільного дитинства формувати свої сили і здібності, у взаємозв'язку свідомого і несвідомого. Рушійною силою саморегуляції дитини є воля, яку вона розвиває у спосіб спостереження за діями значимих дорослих у довільній поведінці. Свідома контрольована поведінка – дорога до успіху в саморозвитку. Діти, досліджуючи світ, розвиваючи свої можливості, узгоджують потреби і можливості, бажання та умови співіснування у колективі. Формування в дитини вольових якостей є передумовою особистісного зростання і

повинно включати не тільки наслідування поведінки дорослих, а й мати внутрішнє розуміння переваг вольових зусиль.

Визнання дорослими дитини як повноцінної особистості є одним із принципів педагогіки М. Монтесорі, а вивищення її як «будівника світу», сприяє тому, що дорослі у процесі виховання повинні враховувати автономність та індивідуальність розвитку кожної особистості, надавати їй як добрий приклад, так і цінувати її зусилля у самобудівництві.

Самостійно обираючи діяльність, дитина діє під спонукою внутрішньої мотивації, тому якість роботи є вищою, ніж під час сторонньої ініціативи. М. Монтесорі визначила поняття «всотуючого розуму» як особливої здатності дитини у способі пізнання, коли засвоєння здійснюється цілісно, включаються сенсорні відчуття, активізуються мисленнєві процеси (зіставлення, аналіз, порівняння, синтез). Дитина здатна сприймати і засвоювати інформацію, порядок дії з предметами, способи їх використання, центруючи увагу. Щоб процес набув внутрішньої мотивації, дитина сама має обирати матеріал, а час на виконання завдання не може обмежуватися. У правилах взаємодії дітей за ознакою різновікової групи є змога спостерігати за діяльністю старших, які вже вміють і прагнути навчитися, молодших, у яких ще немає вправності, як недавно не було в мене, і не висміювати їх. Час дослідження та освоєння матеріалу, призначення об'єктів середовища (предметного, соціального), наприклад, просторові та часові процеси, соціокультурні цінності, правила побудови взаємин між людьми, у кожного індивідуальні.

М. Монтесорі зазначала, що активне функціонування «всотуючого розуму» має особливості у сприйманні, осмисленні та розумінні предметів, явищ і в період дошкільного зростання є особливим, а тому вимагає уважного ставлення до розумового розвитку дитини. Поняття «сензитивні періоди» (найсприятливіші) мають обмеження в часі, проте якісні й достатні для отримання необхідних знань про світ у життєдіяльності дитини-дошкільника. «Процеси освоєння норм поведінки в соціумі, вироблення знань про оточуючий світ мають властивість самостійного засвоєння як у спеціальній

хімічній лабораторії, де все працює, взаємодіє, синтезується, утворюючи послідовні зв'язки. Такий активний «всотуючий розум» властивий дітям» [16]. Педагоги та батьки, створюючи дитині доступні для самостійної дії умови та насичуючи середовище розвивальними матеріалами, стараються якомога менше домінувати в освітньому процесі: поводяться природно, навіть займають другорядну позицію, не перешкоджаючи дитині у «праці над своїм розумом». Різновікові групи надають змогу дитині тренувати свої можливості в природному середовищі у саморозвитку, бачачи себе минулого (молодшого), майбутнього (старшого) і розвиваючи свої можливості у самоаналізі без змагальності. Наприкінці дошкільного дитинства вихованець стає вправним, у нього аналітичне мислення переважає над предметно-дієвим, а сенсорний розвиток опирається на отриманий досвід і стає об'єктивним.

З огляду на особливості дитячого розвитку у здатності до самостійного пошуку знань М. Монтесорі виокремлює певні фази (сензитивні періоди) її «особливої сприйнятливості до конкретних подразників навколишнього середовища» [7]. Педагог, знаючи особливості перебігу кожного з періодів, створює сприятливу атмосферу, наповнює простір розвивальними засобами, презентує практичне застосування дидактичних матеріалів, способи освоєння простру для життєдіяльності, наслідуючи М. Монтесорі, яка вбачала у дитині єдність тіла і душі, де тіло росте, а душа розвивається. Бо саме у цих двох формах – фізіологічній і психічній, одне і те саме вічне дерево є сутністю самого буття людини. «Ми не повинні ні придушувати, ні спотворювати таємні сили, закладені у цих двох формах росту; ми повинні дочекатися від них проявів, які, ми знаємо, підуть одне за одним. Дорослий відповідає за життя дитини, за розвиток особистості, створення умови для вільної діяльності дитини, які б відповідали потребам внутрішнього життя» [4, с. 136].

Основним чинником розвитку дитини є активність, яка виступає природною потребою, ознакою і показником її розвитку. Вихованець від народження потребує активності та шукає її. Він стає на шлях власного розвитку і мусить впевнено й наполегливо ним іти. Ніхто не

може зробити цього за дитину. Вона сама будує себе. Завданням вихователя залишається допомога в усвідомленні своєї автономності, самостійності і незалежності.

Очевидно, що одним із головних інститутів виховання особистості є освітні установи. У сучасному багатоманітному світі вони такі ж різні і за філософією, що лежить в основі їхньої діяльності, і за організаційними засадами діяльності. Відповідно, по-різному виконують свої функції та є більш чи менш успішними. М. Монтесорі великої уваги надала освіті підростаючого покоління, а створена нею виховна система характеризувалась оригінальністю. В її основі покладено звернення дорослого до дитини як девіз: «Допоможи мені зробити все самостійно!» Педагогиня зазначала, що «освіта – це не те, що робить педагог, а природний процес, що розвивається спонтанно в людській істоті. Вона набувається не завдяки слуханню слова, а через особистий досвід, який дитина розвиває в оточуючому її середовищі. Завдання педагога – не говорити, а підготувати серію предметів – стимулів для самостійної діяльності в спеціальній обстановці, яка зручна для дитини» [4, с. 137]. Відповідно, на перший план виступила не школа, чи нові методи навчання, «а сама Людина, чия справжня природа виявляється в здатності до вільного розвитку. Велич Людини, яка стала явною, заслуговує, щоб її духовне пригноблення (домінування дорослого як досвідченої особи) перестало мати прямий вплив, обмежувати її внутрішню свободу і обтяжувати пізнання» [7].

Створений метод зруйнував традиційні уявлення про навчання і виховання підростаючого покоління. В його основі – не програма навчання, методи, форми і засоби виховання, а сама дитина, її потреби, здібності, бажання пізнати світ. «Наш метод порвав зі старими традиціями: він знищив лаву (сидіння на одному місці, обмеження руху), бо дитина не повинна більше сидіти нерухомо і пасивно слухати педагога; він знищив кафедру, яка відмежовує, позаяк не потрібно більше давати колективних уроків, що було звичним при старих системах у традиційному навчанні. У цій зовнішній зміні проявляється глибокий переворот, сенс якого в тому, щоб надати дитині свободу діяти відповідно до природних здібностей, не накладаючи на неї прями

вимоги» [5, с. 30]. Метод М. Монтесорі будується на засадах індивідуалізації, самодіяльності з урахуванням вияву пізнавального інтересу, ініціативи до дії.

Завдяки наявності у дитини свободи в межах виховного середовища, вона має змогу позбутися залежності від дорослих та розвивати автономність. Це реалізується через забезпечення можливості вибору предметної активності, часу, місця, форми праці і способу її виконання. Вільний вибір діяльності, сприятливі умови у самодіяльності стають запорукою поступального розумового розвитку без зайвої подразливості емоційної сфери (переживання за результат, насмішки інших, поспіх чи затягування в часі діяльності). Дитина має змогу обмежити свій простір (килимочок 1 м x 2 м), обрати дидактичний матеріал (полички відкриті, на висоті, доступній зросту дитини), планувати свої дії (у зручному за тривалістю часі).

Формування внутрішньої автономності кожної особи є одним з головних виховних завдань. Ніщо не може остаточно обмежити індивідуальне бачення світу і пошук свого місця у ньому, ніхто не може звільнити від відповідальності за власне життя. Кожна людина мусить вибирати, вирішувати, оцінювати і відчувати наслідки своїх дій, стаючи самодостатньою особистістю. Дитина у процесі виховання в умовах вибору, активності, результативності отримує емоційне задоволення, відчуває свою неповторність, соціальну придатність. Завдання педагога – створювати виховні ситуації, у яких вихованець відчуватиме свою самостійність, прийматиме рішення, проявить ініціативу, оцінить перспективність дій, спрогнозує результат. «Усе це здобувається тільки за умови тренування, у спосіб діяльності, мислення, вчимося на власних спробах» [5, с. 32]. Право дитини на вибір завдань у діяльності (догляд за рослинами, сервірування стола до обіду, розповідь про враження від подорожі), партнерів чи самостійність формує почуття самовідповідальності. Можливість не лише вільного вибору, але й самодіяльності в реалізації обраних завдань зароджує почуття соціальної важливості, коли дитина має вплив на хід і результат діяльності в соціумі, стає корисною, важливою.

Згідно з дослідженнями М. Монтесорі, сензитивний період для *оволодіння знаннями мови припадає на вік 3,5–4,5 року*, таким чином навчання дитини читання відбувається через письмо. Самостійність у мовленнєвій компетенції виробляється за допомогою методики організації розвиткового середовища. Так, дитина отримує набір карток із зображенням знайомих їй тварин, рослин, предметів (тематичні наближені до реальності картинки). Під зображенням є написи писаними літерами відповідно до методики навчання письма: сині букви – приголосні, червоні – голосні, білі – «особливі» букви (я, ю, є, ї, ь). Перемальовуючи зображення за допомогою букв з абаки дитина вчиться читати цілими словами [15, с. 91].

У 4–6 років дитина набуває самостійності і вчиться *зіставляти свої можливості* з іншими (подолання егоцентричності) і в освоєнні світу людей та природи стає *дослідником* (соціальною особистістю). У цьому віці розвивається здатність до абстракції, синтезу знань, критичності мислення (самоаналіз, прояв самостійності). Наприкінці дошкільного віку діти проявляють логічність мислення, їхні вчинки набувають моральності, відповідальності, вони прагнуть до самореалізації у соціальному житті.

Свою педагогіку М. Монтесорі називала системою саморозвитку дитини в умовах підготовленого середовища. Здатність дитячого розвитку до самостійної й вільної діяльності неможлива без розвитку уваги, уміння зосереджуватися певний час на роботі. М. Монтесорі називала *дитячу діяльність «роботою», а не «грою»*. Тому індивідуальна зацікавленість дитиною певною галуззю знань чи дослідницькою роботою у середньому дошкільному віці формує внутрішньо мотивовану самостійну пошукову діяльність. Завдання педагога – презентувати спосіб дії з дидактичним матеріалом, коли дитині цікавий предмет, і вона звертається вихователя. Цей процес М. Монтесорі називала «поляризацією уваги» [15, с. 58]. На її думку, самостійне обстеження дитиною різних предметів розвиває спостереження, експериментування, сенсорне дослідження, загострюючи увагу в процесі аналізу. У процесі самостійної роботи дитина не обмежена в часі, способі дослідження, тому педагогічно

необхідно вчасно визначати сенситивні дитячі періоди, щоб створити належні умови для самореалізації дошкільників. М. Монтесорі стверджувала: якщо у підготовленому середовищі дитини немає того, що їй потрібно у певний сенситивний період, то вона не зможе розкрити свій потенціал і реалізувати свої можливості.

3. Зміст педагогічної технології. Організація освітнього простору для дітей дошкільного віку

Увага науковців і практиків до педагогічної системи М. Монтесорі актуальна у зв'язку з активним впровадженням кращого європейського педагогічного досвіду в умовах реформування системи освіти в Україні.

Зазначимо, звернувшись до історії, що ідеями М. Монтесорі захопилася і відома українська діячка, засновниця дошкільної педагогіки С. Русова. Під впливом Монтесорі-педагогіки та завдяки практичному педагогічному, управлінському досвіду С. Русова розробила власну педагогічну теорію і практику дошкільного виховання, а також концепцію національної освіти, в якій обумовила необхідність професійного зростання освітян, впровадження принципів гуманізації й індивідуалізації в навчально-виховному процесі. Об'єднувальною відомих педагогів вважаємо ідею вільного виховання. «Наша виховна мета щодо зовсім маленьких дітей полягає в тому, щоб полегшити їм мимовільний психофізичний розвиток, а не робити з них освічених людей в загальноприйнятому розумінні цього слова», – наголошувала М. Монтесорі. С. Русова завданням дошкільної освіти вважає: «Вільне виявлення дитячої енергії і цікавості, або, простіше кажучи, нашою метою є виховання дітей здорових, жвавих, веселих, здатних до праці, лагідних і добрих товаришів» [18, с. 109].

Характеристика особливостей педагогічної технології М. Монтесорі:

- за рівнем застосування: загальнопедагогічна;
- за філософською основою: антропософська;

- за виховним спрямуванням: біологізаторська, індивідуально центрована;
- за способом методичного впливу: сенсорно-розвивальна, дія за зразком, асоціативно-рефлекторна, компетентнісна (гештальт);
- за змістом: гуманістична, демократична, розвивальна, виховна, навчальна, соціально спрямована;
- за типом організації освітньої взаємодії: дитиноцентрична, парна, робота в малих групах; педагог-спостерігач, педагог-консультант;
- за формами діяльності: альтернативна, співпраця усіх учасників освітнього процесу (тріада: педагоги, батьки, діти);
- за розвивальним напрямом до дитини: антропоцентрична;
- за методом діяльності: дослідницька, самостійна, пізнавальна, творча;
- за цільовими орієнтаціями: гармонійний розвиток, формування навичок самостійності, формування цілісної картини світу, природовідповідності, індивідуальності;
- основні настанови для дорослих: «Все життя дитини – від народження до громадянської зрілості – це розвиток її незалежності; єдність індивідуального і соціального розвитку; у розумі немає нічого такого, чого раніше не було б у відчуттях; врахування сензитивності і спонтанності розвитку; пізнавальний інтерес і розвиток свідомості дитини є вибірковим, тому пріоритет дидактики – організувати розвиткове середовище за певними темами (зонами) для вибору діяльності» [5, с. 30].

В освітньому процесі для дитини дошкільного віку є особливість залучення органів відчуття, тому система педагогічних впливів повинна забезпечувати дидактичні матеріали у розвитку сенсорики. Дослідженнями способів та форм організації діяльності дітей дошкільного віку у розвитковому середовищі, де сприймання навколишнього світу, дослідження його властивостей та навчання мало сенсорний характер, займалися провідні педагоги й психологи кінця XIX – початку XX ст.: Ф. Фребель, М. Монтесорі, Ж.-О. Декролі, Е. Кей, К. Ушинський, С. Русова, Т. Лубенець та ін.

М. Монтесорі підтримувала ідею зосередження розвитку дитячої діяльності на предметному дослідженні світу, створення спеціального розвиткового середовища, яку впроваджував Ф. Фребель. Проте як медик та психолог за освітою і людина, що створила нову систему дидактичного матеріалу для роботи з дітьми з особливими потребами, М. Монтесорі визначає інший підхід до умов організації діяльності. Акцентує увагу на довільності вибору, самостійності діяльності, тематичності підбору матеріалу для розумового розвитку. Педагогиня створила свою систему дидактичних засобів, які поділила на п'ять зон: сенсорну, математичну, мовленнєву, практичного життя та космічну.

Однією із характерних ознак системи М. Монтесорі є організація розвиткового середовища: компактні пересувні дитячі меблі, перегородки у приміщенні для створення зон, обов'язковість куточка живої природи, відсутність традиційних моделей дитячих іграшок, індивідуальність занять дітей, різновікові групи, співпраця з батьками (просвітництво) у наступності вихованого процесу.

Учена пропонує вже з трьох років задовольняти дитячу потребу діяти самостійно. Вихователь стає помічником, спостерігачем, демонструє спосіб використання речей (за потреби як «нуменклатурний урок»). Тематичне зонування простору, дидактичні матеріали для самостійної діяльності, спосіб демократичних взаємин, індивідуальний простір для досліджень. *Підтримувати встановлений порядок* стає нормою організації життєдіяльності педагогів і малюків (старші діти показують меншим, а ті залюбки наслідують): «Взяв, попрацював, поклади на місце – завтра чи іншим разом все буде там, де воно повинно знаходитися і завжди до твоїх послуг» [4, с. 140]. Від року до п'яти дитина є «будівничим самої себе» і для цього годяться усі засоби, які її оточують і мають сенсорне сприймання, також важливим є процес спілкування, мовного розвитку. Розвиткове середовище повинно домінувати в оточенні, щоб дослідження світу навколо формувало знання, а спілкування допомагало називати предмети, передавати відчуття, пояснювати явища. Самовиховання дошкільника відбувається за допомогою розвитку інтелекту, де порядок речей є порядком знань про світобудову. У середньому та старшому дошкільному віці

відбувається активний розвиток свідомості, словесні пояснення стають розгорнутішими, мислення набуває об'єктивності. Педагоги для задоволення пізнавального інтересу наповнюють простір дитини дидактичним матеріалом за змістом (зони розвитку). Різновікові групи вихованців у природний спосіб сприяють наслідувальним діям, заохочують до співпраці в парах, гармонізують взаємини і дають змогу удосконалювати знання та вміння у самостійному дослідженні.

Методика. Тематичні заняття у першій половині дня презентують одну із зон розвитку, де поповнилися дидактичні матеріали, діти спостерігають за способом діяльності педагога, взаємодія і проблемні запитання від тих дітей, кого зацікавив матеріал. Інші можуть не виявляти активності, проте це не означає, що діти не слухають чи не сприймають. Наступний етап – вибір зони розвитку і висловлювання, щодо бажання роботи з певним засобом (усіх предметів для розвитку є по одному екземпляру). Під час вибору може лунає спокійна музика, горіти на столі свічка для концентрації уваги. Почерговість та вміння поступатися молодшим чи «новеньким» є способом формування кращих рис характеру. Розуміння, що у світі живуть різні за мисленням, способом освоєння світу, темпераментом люди, заспокоює дитину, сприяє емоційному благополуччю.

У Монтессорі-садку іграшки (ляльки, машинки, ведмедики, м'ячики) не є головними у предметному оточенні, їх замінює розмаїття спеціальних дидактичних матеріалів. Так, простір *сенсорної* зони містить чотири штанги з різного розміру вставними циліндрами, рожева вежа з кубиків, дерев'яна абетка, набір об'ємних синього кольору геометричних фігури, планшетка з плоскими вставними геометричними формами, синьо-червоні мірні штанги, дерев'яні сходинки тощо. Зона *математична*: набір три-, чотири-, шестикутних форм, ваги для зважування, дробові виміри (круги, паралелограми з поділками), «золотий дидактичний матеріал» (для навчання додавання межах мільйона) тощо. Зона *мовлення* містить абаку з об'ємними дерев'яними або пластиковими буквами у трьох кольорах (голосні – червоні, приголосні – сині, двозвучні – білі), планшетки з випуклими письмовими буквами та із заглибленням у написанні, набір картинок з

предметами, тваринами, явищами природи з написом, книги з корисною короткою науковою інформацією про світ природи та дії людей. Як додаткова зона відпочинку (усамітнення), де є бібліотечка і умовна перегородка (штора, фанерна стіна). Зона *практичного* життя: обов'язкове джерело води (подача води, злив, умивальник на зріст дитини), квіти, тваринка в зоокутку, посуд для дослідів (склянки різної ємкості, пробірки, мірні глечики, миски), ситка, крупи, смакові баночки, нюхові мішечки, посуд для прийому їжі (тарілки, виделки, ножі, серветка, горнята) тощо. *Космічна* зона: карта півкуль, політична карта світу, глобус, дидактичні набори з прапорами країн, назвами столиць, макети лісу, ферми, екосистема озера, зоряне небо, макети сонця й планет, книги з картинками про розвиток комах, плазунів, назви й зображення тварин і їх дитинчат тощо. Про наповнення тематичних зон дидактичним матеріалом та правила роботи з ним описано у посібнику М. Чепіль, Н. Дудник «Педагогіка Марії Монтесорі» (2017) [13].

Провідні педагогічні ідеї, які характеризують сутність педагогічної системи М. Монтесорі у вихованні: 1) свобода у виборі дидактичного матеріалу, пізнавального інтересу за сферою зацікавлення, бажанням дитини; 2) індивідуальний темп засвоєння знань про світ, врахування можливості комунікації, природних задатків, способів пізнання дошкільника; 3) опора на дані цілеспрямованого спостереження за прогресом розвитку дитини. Феномен педагогіки М. Монтесорі у філософському підході (антропоцентричному) – *віра у велику місію дитини як творця майбутнього людства*, тому педагогічна система у способах передачі знань людства про світ орієнтується на принцип довільності участі, задоволення потреб у пізнанні дитиною за власною ініціативою, простір для розвитку має дидактичні засоби, щоб не обмежувати у дослідженнях дітей з творчим мисленням. М. Монтесорі відмовилася від виховання у цілеспрямованому, «формуючому впливі на дитину, протиставивши йому проблему організації середовища, найбільш відповідного дитячим потребам, здібностям та інтересам, звертаючись до особливості дитячого пізнання у спонтанності» [19, с. 110]. Педагогічні ідеї М. Монтесорі утверджують філософські ідеї

антропоцентризму: «Дитина здатна до самостійного розвитку від природи, однак для цього їй необхідне спеціально підготовлене навколишнє середовище, яке повинні створити дорослі»[6, с. 10].

Системі сенсорного розвитку дитини педагогиня присвятила свої знання з медицини, психології, філософії освіти. Її система має досконалий поділ дидактичних засобів для опредмечення знань про світ. «Чуттєве пізнання займає основне місце у розвитку дошкільника, це сприятливий період для формування та вдосконалення діяльності органів чуття, накопичення індивідуального досвіду, відкриття таланів дитини» [13, с. 104]. Тому *сенсорний розвиток* дитини становить фундамент мислення, формує інтелект. Педагог демонструє діяльність з дидактичним гаджетом, показуючи властивості та способи діяльності з ним. У кожному є зосередження на певній яскравій властивості. Наприклад, якщо в зоні практичного життя ми маємо набір нюхових мішечків з наповненням певними запахами, то самі мішечки однакової величини, кольору, бо в цьому випадку зосереджується увага на запаху. Дитина обстежує предмет, досліджує, визначає, порівнює невідомі назви та характеристики зі своїми сенсорними відчуттями, отримує інформацію про назву словесній формі. Нові знання застосовуються у практиці. У такий спосіб у дітей формуються *сенсорні еталони* (об'єктивні, загальноприйняті назви, характеристики, ознаки) предметів, явищ у розумінні та функціональності вироблених людством уявлень про основні якості, властивості навколишнього світу. «Цінність сенсорного виховання полягає у тому, що дидактичний матеріал не є самоціллю, а служить засобом пізнання у способі розвитку мислення» [9, с. 24]. Поступове ознайомлення дітей через суб'єктивне дослідження, надання словесного пояснення в освоєнні сенсорних еталонів, розвиває світосприймання, надає словесних форм відчуттям.

«Сенсорне виховання передбачає розвиток у дитини системного уявлення про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування в просторі, запах, смак тощо» [10, с. 15]. *Сенсорне виховання* має цілеспрямований інформаційний вплив, підкріплення відчуттями й практичним дослідженням обстеження предмета дитиною і вироблення уявлень (суб'єктивізація відчуттів

дитини, дослідження і об'єктивізація у загальноприйнятих словесно окреслених поняттях). Наприклад, заварюємо чай з липи, той, що дитина не розпізнала з нюхового мішечка. Куштуємо, нюхаємо, під час прогулянки дивимося на дерево, де ріс пахучий цвіт. Якщо допитливість має продовжуваність, то надаємо ширшу інформацію про інші плоди та квіти, які людина використовує у природі. «Сенсорне виховання – це цілеспрямований вплив на дитину з метою формування її чуттєвого пізнання» [10, с. 14]. У розвитку дитини мислення через сенсоріку займає провідну роль у світосприйманні. Суб'єктивне відчуття, зацікавлення предметом для діяльності, способи обстеження, час діяльності, змога працювати самостійно (на килимку, що окреслює автономний простір) створює передумови для задоволення пізнавальних інтересів. Розумовий та чуттєвий розвиток взаємодоповнюють, відбувається прийняття особливих якостей предметів, формування узагальнених і систематизованих знань (уявлень) про ці якості шляхом зіставлення їх із загальноприйнятими сенсорними еталонами. Як відомо, поняття – це узагальнене відображення цілої групи однорідних предметів, що мають спільні суттєві ознаки. На відміну від уявлень, що мають синкретичність і є менш узагальненими, поняття не має цієї чуттєвої (суб'єктивного) ознаки, а набуває еталонної форми, хоч і будується на сенсорній основі як із синкретичними, так і понятійними властивостями. Технологія розвитку мислення на основі спеціального дидактичного матеріалу в процесі набуття словесних форм мислення дає змогу дитині оволодіти змістом понять. Сенсорне виховання в освітніх умовах має на меті об'єктивізувати досвід дитини щодо досліджень світу, на основі чуттєвого сприймання виробити систему знань про властивості речовин, сприймання звуків, смаків, кольорів тощо, визначаючи сенсорні еталони.

Термін «сенсорна культура» дослідила і запровадила до наукового обігу М. Монтесорі. Означене поняття у формуванні дитячого світовідчуття включало поетапний процес отримання знань про властивості навколишнього світу на основі розвитку відчуттів та усвідомлення загальноприйнятих назв, ознак, властивостей речовин,

предметів, явищ. Дидактичні засоби є прототипом усталених і загальноприйнятих уявлень про колір, форму, текстуру, звучання, смак, запах у сенсорних еталонах стає тренувальним матеріалом. Пізнання полягає у суб'єктивному тренуванні відчуттів, отриманні досвіду, заостренні дитячої уваги, фіксації термінів.

Виховання відчуттів (сенсорика) покладено в основу базових принципів системи М. Монтесорі, що ґрунтується на дослідженнях розвитку дитини з таких наук, як фізіологія, психологія, антропологія, анатомія. Новаторством у педагогічному пошуку М. Монтесорі було вироблення нової стратегії у способі саморозвитку дитини через спеціальний дидактичний матеріал. На думку М. Монтесорі, «врахування дорослими особливостей способів мислення дитини допоможе відкрити новий шлях у процесі навчання та виховання, нову формулу, яка буде звернена до самої природи людини яка розвивається» [11]. На противагу традиційному способу навчання – діяти за зразком і в групі однолітків, набувати певних знань та умінь в колективній діяльності, педагогиня запропонувала систему індивідуального пізнання в зонованому просторі через самодіяльність з дидактичними матеріалами. Місце педагога стає допоміжним, а не провідним. Ініціатива та бажання дитини (спонтанність інтересу) у виборі поля діяльності (зони розвитку) є вирішальними в організації діяльності в ЗДО.

М. Монтесорі розробила і впровадила у практику спеціальний дидактичний матеріал для розвитку сенсорної культури, яка є підготовчою у виробленні дитиною логіко-математичного мислення. А освітня діяльність педагога у методиці застосування такого матеріалу має дві мети: біологічну, бо допомагає полегшити процес пізнання світу через еталони, і соціальну, що дає змогу через особистісне спілкування та індивідуальний темп у саморозвитку, де педагог мінімалізує втручання у дослідження, набуття навичок дитини, а стане помічником та спостерігачем процесу розумового, фізичного, психологічного прогресу дошкільника.

Правильно організоване навчання за технологією М. Монтесорі знімає певну синкретичність (суб'єктивізм) образів, яка стає смисловим

бар'єром у пізнанні світу і презентуванні іншим відчуттів, а формує мислення дитини на основі понять, загальноприйнятих у науковому обігу, робить мислення зрозумілим у сприйманні іншими. Сприймання, осмислення і презентація знань про світ дошкільника набуває понятійного, об'єктивного, загальноприйнятого наукового змісту, що є важливим у формуванні логіко-математичної, творчої, мовленнєвої компетенції.

4. Педагогічна співпраця з батьками вихованців

Просвітницька робота з батьками є необхідною умовою гармонійного виховання дитини, адже наступність у філософії самостійного розвитку, доступність у дитячому пізнанні в умовах домашнього виховання повинні мати продовжуваність, щоб світ для малюка був цілісним у вимогах та правилах. М. Монтесорі у своїй діяльності систематично запрошувала батьків на спеціальні заняття, де пояснювала значення певних методів виховання, способи залучення батьків до співпраці з дитиною у дослідженні світу. Такі зустрічі є обов'язковими і в сучасних Монтесорі-школах. Просвітництву батьків приділено окрему методичну роботу педагогів, вона є постійною, забезпечує обмін досвідом, коригує виховні й освітні дії.

У співпраці педагогів та батьків визначено такі принципи: ранньої педагогічної допомоги для запобігання помилок у вихованні; індивідуального підходу у навчанні для діагностики особливих здібностей чи відхилень у розвитку; диференційованого підходу в організації діяльності у різновікових групах для природної соціалізації; раціонального використання дидактичного матеріалу, адже призначення предметів має певний порядок, доцільність, що формує логіку мислення; діяльнісного підходу в способі оволодінні знаннями. Вихователі та батьки перебувають поруч з дитиною, а не над, спостерігають за прогресивними якісними змінами у її розвитку в процесі пізнання в спеціально організованому просторі, де максимально створені умови для дитячої самостійної діяльності.

Підтримка батьків у домашніх умовах способів набуття дитиною знань та вмінь у розумовому, психологічному, фізичному розвитку створює гармонійні взаємини. Вміння поважати діяльність інших, визначати межі простору для власної діяльності дає змогу дитині проявляти автономність. Розвиток знань про світ, призначення предметів, властивості явищ, вдосконалення координації рухів створюють передумови для формування самостійності як особистісної якості. Вміння одягатися, доглядати за волоссям, гігієнічні навички розвивають естетичну культуру. Догляд за рослинами, спостереження за явищами природи, сезонні зміни ведуть до формування знань про світ навколо і своє місце в ньому. Дослідження властивостей води, твердих та газоподібних речовин, сенсорний досвід формує знання світобудови. Математичні вміння роблять дитину самостійною в аналізі, порівнянні, вимірюванні, логіці, пошуку істини. Мовленнєві вправи розвивають знання про форму букв, особливості звуковимови, дають самостійність у виборі літературних текстів, розвивають культуру читацьких інтересів. Такі напрями компетенцій роблять дошкільника будівничим свого світогляду, самостійним дослідником, особистісно значимою індивідуальністю.

Педагогіка М. Монтесорі є втіленням ідей, зосереджених на процесі саморозвитку дитини, починаючи з раннього віку. Завдання дорослих (педагогів, батьків) полягає у створенні умов для безпечного, самостійного пізнання світу, у свободі вибору діяльності. Система педагогічного впливу має враховувати індивідуальні можливості дитячого світосприймання, природні задатки й інтереси малюка, не містити прямого порівняння, змагальності, а похвала та дорікання у невмінні повинні бути мінімалізовані. Адже для змагальності характерний «спортивний азарт», який денервує малюка, у порівнянні виховується злість до того, хто вміє краще. А похвала чи докір одному, протиставляє у невмінні чи досконалості вмінь щодо інших дітей. Тому потрібно усіх за щось хвалити або усім показувати їхню недосконалість. М. Монтесорі, ведучи фіксовані спостереження за дітьми у різновіковій групі, відзначила, що під час покарання однієї дитини за непослух (видить на стільці і думає над своєю поведінкою),

інша підходить і співчутливо каже: «Не переживай, ти навчишся доброї поведінки (керування емоціями, врегулювання бажань і можливостей), я також на початку не вмiла!». Отже, діти, дивлячись на невдачі інших, думають, як їм допомогти, а не вчать «так не робити, бо це погано». Висновок: похвала чи осуд є принизливими (або вивищувальними) аргументами, які дисциплінують, але не дають через власне світорозуміння та вміння діяти розвиватися у колективі на засадах індивідуальності.

Провідними засадами аналізованої технології є: створення для дитини спеціального розвіткового середовища, яке має тематичні зони розвітку, де дошкільник може самостійно здійснювати процеси дослідження світу, займатися автодидактичними вправами на формування інтелекту, задовольняти потреби у вивченні системи співіснування людини в природі; ведення систематичного педагогічного спостереження за дитиною з метою фіксації даних про поле її зацікавлень і надання презентованого матеріалу у задоволенні її інтересу; формування соціальної компетентності у виробленні власної гідності, соціальної придатності через організацію розвітку у різновікових групах, залучення батьків до процесу освіти дитини; виховання позитивних почуттів, розвиток можливостей, прилучанням до самодисципліни, порядку, самоорганізації в умовах правила «свободи в дисципліні» [9, с. 24].

З методичних рекомендації, що подають сучасні практики, які працюють за технологією М. Монтессорі, можемо визначити **настанови** педагогам та батькам:

1. Відзначати не результат діяльності, а зусилля у процесі роботи. Вживайте такі фрази, коли ведете спостереження за діяльністю дошкільників: «Я бачу, що ти наполегливо працюєш». Адже діти мають особливість отримувати задоволення від процесу діяльності більше, ніж від результату праці. Тому, похвала за виконану роботу є менш ефективною, ніж визнання великих зусиль, які докладає дитина, старанності. Батькам та педагогам треба давати так званий аванс поліпшення діяльності дитини у наступному процесі при умові докладання більших зусиль. Віра у можливості розвиває свідомість

дитини. Бачити і відзначати хороші вчинки дитини без оцінки її самої як особистості. Говорити: «Ти був *щедрим і великодушним* хлопчиком (дівчинкою), коли поділився своїм конструктором зі своїм товаришем!» чи «Коли ти працював над своїм малюнком, то твоя *наполегливість здивувала і приємно вразила* способом фарбування листочків на дереві». Повинна бути конкретика похвали за діяльність, а не фактичний результат, емоцію, яку вона дарує, і має бути перспектива подальшого вдосконалення дій дитини.

2. *Вчити дитину презентувати власну працю, пояснювати, чому, як, заради чого вона її виконувала.* Коли дошкільник показує результат своєї діяльності і запитує, чи вам це подобається, треба навести його на розлогу розповідь про створення зображення, спосіб добору кольорів, попросити описати основну частину малюнка: «*Що тебе навело на думку використати таку фарбу? Яку музику можна включити для твого малюнка? Кому його можна показати?*». За таких умов дитина вчиться критично сприймати свою роботу, пояснювати, кому, для чого і чому вона так її виконала. Схвалення чи визнання іншого має мати суб'єктивне пояснення виконавця, бо «дитина є для себе власним учителем» (за М. Монтесорі).

3. *Підтримувати ініціативу та сміливість дітей у вирішенні проблем.* Діти у середньому та старшому дошкільному віці часто перебільшують свої можливості, вірять, що вони «супергерої», а дорослі применшують, не хочуть підіграти у дитячій уяві. Діти беруть на себе сміливі зобов'язання, але є справи, що викликають несподівані труднощі, бо у них ще не сформовані навички. Наприклад, якщо дитина виявляє бажання самостійно доглядати за квітами, але тривалість спостереження та догляду за ростом рослини не має стійкості, дорослі її підтримують: в ігровій формі нагадують вчасно підливати і показують як (лієчкою під коріння), обривають сухе листя, удобрюють для швидкого росту тощо. Однак потрібно спочатку розповісти про особливості росту кімнатних рослин, потреби у поливі (кактуси поливаємо рідше, ніж листяні рослини, тому що коренева та наземна частини мають певні особливості). Коли дитині така робота цікава, вона бере на себе роль садівника, агронома. Організовувати і вести

подальшу діяльність має не дорослий, а дошкільник, дорослий тільки є помічником у тих справах, які дитина самостійно не може виконати. Також можна стати до праці з дитиною, коли робота одноманітна, але необхідна (зібрати частини конструктора, абаку з буквами, посортувати географічні набори прапорів країн світу тощо). В такому випадку дитина стає організатором діяльності, планує її, довіряє дорослому частину роботи тимчасово, *вчиться бути відповідальною* за кінцевий результат як організатор дії.

4. *Окресліть загальні правила співжиття.* Діти приймають умови перебування в товаристві залюбки, коли всі їх виконують. Важливо дотримуватися тих правил і дорослим. Наприклад: якщо всі їдять за столом з приборами (ніж, виделка, ложка), то і дітям, і педагогам і батькам треба дотримуватися цього правила прийому їжі. Навіть якщо у дошкільників не завжди виходить вправлятися ножем чи вони його не використовують, сервірувати стіл треба усім однаково. Прибирання спільного столу після прийому їжі по черзі також є демократичним способом навчити дитину співіснувати у колективі. Важливо не робити прямих зауважень: «Прибери за собою. Сиди рівно за столом. Помовчи, коли їда в роті». Натомість краще нагадати правила спільного життя і не вказувати на того, хто їх порушує: «У нас всі прибирають за собою після гри. Ми всі хочемо бути струнками, тому сидимо рівно. Якщо розмовляти з повним ротом, то можна подавитися». Товариство, в якому перебуває дитина, – це спільнота, яка живе за певними правилами, які є обов'язковими для всіх, і всі їх виконують через усвідомлення, а не через прямі зауваження.

5. *Цінуйте концентрацію уваги дітей.* У дошкільників п'ятого року життя починає фокусуватися та центруватися увага на певних видах роботи. Їхня діяльність може тривати і три години. Така особливість є дуже цінна і може бути ненароком зруйнована дорослими похвалами чи навіть зосередженим спостереженням за діяльністю дитини. Важливо не втручатися, а тільки зафіксувати особливості діяльності дитини, а після закінчення роботи відзначити позитивні моменти: «Ти працював як дорослий, тому я не заважав. Ти був дуже зосереджений, тому твоя робота викликає захоплення». Коли дитина

занурюється у діяльність, у неї тренуються процеси уваги, вдосконалюється мислення, здобувається власний досвід експериментатора, виробляється посидючість.

б. Спостерігайте за особливістю поступу дошкільника у розвитку його індивідуальних можливостей щодо соціальних навичок, розумового розвитку, індивідуальних уподобань. Цінною є порада М. Монтесорі «*Ідіть за дитиною*». Індивідуальні природні задатки дитини у мистецтві, спорті, мисленнєві здібності мають певний суб'єктивізм прояву. Кожен дошкільник у розвитку як фізичному, так і розумовому, має власний темп і період чутливості (сензитивності). Як індивідуальним є період, коли дитина робить самотійно перші кроки, так буде індивідуальним час, коли вона проявить інтерес до графічного зображення букв. Часто можна почути від батьків фразу самовихваляння: «У твоєму віці я вже умів читати, а ти?». Краще сказати: «Як було б добре тобі самому вибирати нові книги в магазині, але для цього напевно щось потрібно вміти? Як ти думаєш що? Хто чи що може тобі в цьому посприяти?». І хоч дійсними і дещо конкретизованими є сензитивні періоди розвитку дошкільників, кожна дитина формується індивідуально, а дорослі повинні сприяти у створенні умов та надавати можливість освоювати світ самотійно, щоб навички життєдіяльності були набуті дитиною у власному темпі за принципом «допоможи мені стати самотійним» (за М. Монтесорі).

Сензитивні періоди – універсальні, бо є природними у світосприйманні та розвитку дітей усіх рас, не мають національного чи соціального походження в ознаках. Їхня короткотривала і важлива місія у процесі загального розвитку особистості в період дошкільного дитинства зобов'язує батьків та педагогів враховувати їх в організації освітнього простору. М. Монтесорі визначила такі сенситивні періоди (найактивніші у сприйманні та формуванні вмінь) у розвитку дошкільника і окреслила вікові межі: мовлення (0–6); потреба розміщення речей у певному порядку (0–3); сенсорного розвитку (0–5,5); дослідження і вплив маленьких предметів на мовлення (1,5–2,5); координація рухової активності (1–4); соціальна комунікація (2,5–6) [13] Так, потреба дотримання порядку виробляється з раннього віку (1–

З р), тому важливо не тільки дітей стимулювати до розташування речей у приміщенні на певних місцях, а й дорослим не змінювати обстановку як важливих предметів, так і дрібних, які розміщуються в полі зору дитини. Якщо дитина не знаходить потрібних для її справ речей, то це викликає емоційний протест, дискомфорт, тоді її діяльність набуває штучно перерваного характеру, що зменшує концентрацію уваги. Наприклад, дитина склала вежу і хоче залишити конструкцію на деякий час для власних роздумів, планів, але ця споруда заважає дорослим, і вони кажуть: «Не бавишся, прибери!» Але протяжність діяльності дітей має певний час для процесу розвитку, емоційного задоволення. М. Монтесорі зробила висновок про особливості певних етапів мислення дітей, які мають особливості організації думок, фіксації розвиткового середовища та самостійного пошуку. Тому дитині важливо займатися у такому просторі, де все має сталі місця, щоб організація її діяльності не потребувала сторонньої допомоги, запитань, затрат часу на пошук потрібного. М. Монтесорі зробила висновок, що *порядок речей* є важливою умовою емоційного комфорту дитини в організації самостійної діяльності [14, с. 105].

Потреба у підтриманні ритуалу порядку речей має місце і в домашніх умовах. Тому важливо, щоб і батьки розуміли розвиткову функцію сталого розташування речей там, де проживає дитина. Захаращеність приміщення предметами, які не мають функціональності, викликає напруження, а яскрава барвиста палітра кольорів стомлює дитину зайвим збудженням. Організація розвиткового середовища в домашніх умовах не вимагає кардинальної зміни обстановки, але на систематичних заняттях з батьками педагоги роз'яснюють сутність психо-емоційного впливу засобів та обладнання у кімнаті, де проживає дитина, на організацію її життєдіяльності. Тоді батьки можуть внести корективи в обладнання, що допоможе в організації самостійності дитини, забезпечить їй простір для діяльності, створить емоційний комфорт перебування.

Тема 9. Технології розвитку творчої особистості у дошкільному віці

План

1. Особливості розвитку творчості у дітей дошкільного віку.
2. Застосування методик розвитку творчої особистості з освітньої технології Г. Альтшуллера (ТРВЗ) у вихованні дошкільників.
3. Основні ідеї застосування мистецтва у процесі культурологічного розвитку дитини в парціальних програмах («Кольорові долоньки» І. Ликової; «Розвиток творчих здібностей» Л. Шульги).
4. Літературні твори для дітей дошкільного віку у розвитку творчості.
5. Хореографічна компетентність та емоційний вплив танцювально-ігрової гімнастики «Са-фі-Данс».

Основна література

1. Альтшуллер Г. Ігрова технологія ТРВЗ в роботі з дошкільниками. URL: http://www.pryluku-dnz2.edukit.cn.ua/arhiv/igrova_tehnologiya_trvz/
2. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер.: А.М. Богуш ; авт. кол.: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л. та ін. Київ : Вихователь-методист дошкільного навчального закладу, 2012. 28 с.
3. Березіна О.М. «Грайлик». Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 56 с.
4. Верба О. Досвід роботи з теми «Технологія «Са-Фі-Данс» як засіб зміцнення здоров'я і розвитку комунікативних якостей дошкільників». URL: <https://vseosvita.ua/library/dosvid-roboti-z-temi-tehnologia-sa-fi-dans-ak-zasib-zmicnenna-zdorova>
5. Выготский Л.С. Психология развития человека. Москва : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. 512 с.

6. Гавриш Н.В., Ліннік О.О. Філософія для дітей. Цікаві уроки для молодших школярів : методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 232 с.

7. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. : курс лекцій. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 208 с.

8. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати дослідження : кол. монографія / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.

9. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

10. Емоційний розвиток дитини : навч. посіб. / упоряд. С. Максименко, К. Максименко. Тернопіль : Психологічний інструментарій, 2003. 260 с.

11. Ликова І.О. Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2–6 років «Кольорові долоньки». Харків : Ранок, 2008. 128 с.

12. Музика О. Інвенційно-стратегіальна модель розвитку творчо обдарованої особистості. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. № 12 (37). С. 130–136.

13. Образотворче мистецтво з методикою викладання : навчально-методичний посібник / за ред. Музики О.Л. Умань : Візаві, 2014. 112 с.

14. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості». Тернопіль : Мандрівець, 2013. 72 с.

15. Розумне виховання сучасних дошкільнят : метод. посіб. / Н. Гавриш, О. Брежнєва, І. Кіндрат, О. Рейпольська. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 176 с.

16. Терно С. Теорія розвитку критичного мислення: посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

17. Гоцька Т.П. Філософія для дітей та дорослих за літературними творами В. Сухомлинського. Київ : Шк. світ, 2010. 128 с.

18. Шульга Л.М. Барвіста радість: розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання). Запоріжжя : ЛПС, 2007. 280 с.

Додаткова література

19. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 1 : *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади* : навч.-метод. видання. Київ : ІЗМН, 2003. С. 7–19.

20. Каруна Н. Щоб кожен день був днем радості. *Дошкільне виховання*. 1995. № 8. С. 9–10.

21. Клименко В.В. Механізми розвитку творчості. *Обдарована дитина*. 2003. №1. С. 2–11.

22. Куліш Н.М. Прояви домагань обдарованих дошкільників у спільній діяльності. *Психологія : збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вип. 2 (9). Ч. 2. Київ, 2000. С. 37–46.

23. Модель структури інтелекту за Дж. Гілфордом. URL: <https://vcf.vn.ua/koncerciya-kreativnosti-dzh-gilforda-i-e-p-torrensa>

25. Монтессорі М. Керівництво до мого методу. URL: <https://studfiles.net › preview>.

26. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. Шостий рік життя. Ч. 2 / авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 74 с.

27. Психологія особистості : словник-довідник / за редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.

28. Савчин М.В. Загальна психологія : навч. підруч. Київ : Вища школа, 2004. 268 с.,

29. Улюблені вірші в двох томах. Т. I / упор. І. Малкович. Львів : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2017. 104 с.

30. Улюблені вірші в двох томах. Т. II. / упор. І. Малкович. Львів : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2018. 88 с.

31. Piaget J. The moral judgement of the child. London, 1977. 408 p.

1. Особливості розвитку творчості у дітей дошкільного віку

Тлумачення поняття «творчість» протягом ХХ–ХХІ ст. зазнало уточнень. У початкових дослідженнях (Дж. Гілфорд, З. Фройд, Е. Торренс, Г. Айзенк, О. Матюшкін) воно стосувалося опису проявів спеціальних здібностей людей зрілого віку. Творчість мала місце у разі визнання соціумом їх досягнень у певних галузях мистецтва: літературі, театрі, образотворчому, музичному мистецтві, архітектурі тощо. Згодом творчість набуває характеру досліджень та опису методів навчання. Сучасні дослідники (О. Кононко, Є. Фльоріна, Г. Беленька, О. Лурія, Т. Курдявцев та ін.) популяризують спеціальні прийоми, методики вияву та розвитку творчих задатків у дошкільників. Психологічні дослідження довели, що у процесі психічного розвитку дитини відбувається поетапне формування ієрархічної системи психічних якостей людської особистості, а його результати залежать від своєчасності формування кожного рівня цієї системи. Тому було висунуто «концепцію ампліфікації (від лат. – збільшення, розширення, максимальне збагачення) дитячого розвитку, що ґрунтується на знаннях про особливості кожного етапу дошкільного дитинства» [5, с. 123]. Педагогічним аспектам формування спеціальних освітніх умов, які сприяють розвитку самостійного мислення як передумови вияву творчості займалися Н. Гавриш, Г. Альтшуллер, Б. Жебровський, Г. Підкурганна, Є. Фльоріна, В. Котляр, М. Меєрович, Л. Шрагіна та ін. «Дитинство талановите своєю духовністю, чистотою, свіжістю сприймання світу, усім тим, що втрачається у процесі дорослішання» (М. Берковський).

Процес становлення особистості дитини є багатограним, бо відбувається під впливом соціуму, світу природи, народних традицій, культурних багатств, мовленнєвого розвитку. Виховними методами є наслідування, прямого навчання цінностей, вплив середовища, розуміння взаємозв'язку з природою, індивідуальна чутливість у світорозумінні тощо. Світ навколо є барвистим, тому, крім розумового (прагматичного навчання), дитина отримує відчуттєвий досвід, кольорову, звукову, рухову красу, милозвучність мови, що у сукупності

становить палітру краси навколишнього світу людей, природи, речей. Дитина, зростаючи під впливом культурних цінностей, вчиться бачити та відчувати світ на рівні емоційного сприймання, розуміння змісту традицій свого народу, вчиться з повагою ставитися до творчості інших, цінує твори мистецтва, відчуває їх вплив на власне світосприймання.

Під впливом мистецтва у дітей розвиваються мисленнєві процеси: аналіз, синтез, уява, образне мислення, сенсорні відчуття. Перші і незабутні є враження дитини від відвідування театру, музею, майстерні художника, знайомство з роботою гончарного круга, ткацького верстата. Коли зі звичайних ниток твориться чудесний килим, а з полотна і палітри фарб виникає картина, а в театрі гра акторів змушує затамувати подих, до щему душі відчуваєш захоплення і відгук емоцій на творення людиною чуда. Бажання пізнати світ краси, творчості стає непереборним. Провідниками до мистецтва є педагоги, музиканти, художники, актори, які стають посередниками у супроводі дитини до прекрасного.

Відома педагогиня-гуманістка М. Монтесорі визначала головним чинником у всіх законах виховання поваги, з якою ми повинні ставитися до духовної свободи дитини, оскільки для виховання самостійної, вільної, творчої особистості важливо з дитинства поважати прагнення дитини до незалежності і самостійності, «серйозно відноситися до свободи і гідності людини вже в дитячому віці» [25].

У самостійній діяльності дитині потрібно набувати впевненості у собі, високої оцінки власних можливостей, інакше вона не зможе бути рушієм змін, діяльним учасником творчого процесу, винахідником, математиком, композитором, художником, комп'ютерним генієм тощо. Для створення «ситуації успіху» (за С. Френе) потрібно надати дитині максимум автономії дій, що формує високу самооцінку та потребує сформованої системи саморегуляції: вміння ставити мету, планувати діяльність, проводити експерименти, при виконанні діяльності концентрувати зусилля на подоланні труднощів.

Практика дошкільної освіти широко представлена досвідом роботи у Інтернет-джерелах, тематичних онлайн-групах, що

уможлиблює обмін досвідом, творчими здобутками, яскравими прикладами досягнень. Незважаючи на складні умови сучасного буття, педагоги ведуть пошук нового змісту, засобів, форм організації продуктивної освітньої взаємодії, де інтереси дитини ставляться на перший план. Створення розвиткового середовища як передумови діагностики та розвитку талантів, самостійності, задоволення пізнавального інтересу, застосування педагогічних новацій, впровадження цікавих й результативних методик мають місце в дошкільній практиці.

Для якісного результату дитячого розвитку педагогу необхідно провести спостереження, діагностику, співбесіду з батьками вихованця. Вченими розроблені стандартизовані тести виміру досягнень для старших дошкільників («Вербальне мислення» стенфордський тест досягнень; тести загальної підготовленості до соціальної активності за М. Мосс). Їх використовують за запитом батьків чи педагогів з метою ранньої діагностики здібностей дітей. Робота з такими особистостями потребує спеціалістів, які індивідуально працюють над розвитком таланту без шкоди здоров'ю дитини і для прогресивного формування вмінь на основі здібностей.

Для педагогів та батьків творчий розвиток дітей дошкільного віку має на меті створити умови для виявлення природних задатків, врахування психо-емоційної атмосфери взаємодії з навколишніми, впливу розвиткового середовища, вікових можливостей дитини. У розвитку сенсорики, яка має ключове значення у формуванні у дитини уявлень про світ навколо, необхідно застосовувати природні матеріали, розвивальні вправи, надавати дитині зразки практичного застосування й залишати простір для розвитку уяви. Щоб творчість мала якісний розвиток, педагог повинен також володіти основами мистецтва (образотворче, приладне, музичне, танцювальне) або користуватися послугами професіоналів, які співпрацюють з вихователями у ЗДО. Основним методом в організації діяльності є гра, як провідна взаємодія з дітьми дошкільного віку, також використовують тематичні заняття, екскурсії до театру, майстерень митців, проведення майстер-класів тощо.

У забезпеченні якості творчої діяльності необхідна спеціальна педагогічна підготовка (володіння технологією, методикою), розробка стратегії індивідуального розвитку дитини у груповій взаємодії (планування циклу занять, способів діяльності), вміле застосування засобів творчого розвитку (врахування вправності, комбінаторності, доступності у використанні), створення позитивної творчої атмосфери як передумови продуктивної діяльності дитини (наявність репродукції твори мистецтва, музичний фон, наявність атрибутики тощо). Важливо дітям демонструвати способи використання засобів творчості, виявляти особисте захоплення у діяльності, підтримувати дитячу ініціативу, фантазію.

Дитяча гра як прояв самостійної думки, експериментування, вияв творчості формує у дошкільника *мислення: швидкість* як реакція на спосіб розв'язання проблеми; *здатність до генерування нових ідей* у нестандартних умовах; *гнучкість* у здатності легко переключатися у способі прийняття рішення, змінювати стратегію й тактику творчого пошуку, переключатись з одного об'єкта на інший; *оригінальність* – вміння креативного пошуку у подоланні проблеми, виголошення неочікуваних ідей; *сміливість* як здатність приймати рішення в невизначених ситуаціях; *допитливість* у прояві інтересу в освоєнні творчих способів самовираження в образотворчій, театральній, музичній діяльності.

Звернемося до пояснення понять. Як підкреслює дослідник процесу формування творчого потенціалу людини Дж. Гілфорд (1897–1987), у дитини старшого дошкільного віку педагоги повинні розвивати дивергентне (наявність кількох варіантів відповідей на проблемне запитання) мислення на противагу конвергентному (однозначність відповіді на питання), яке притаманне дітям раннього віку. Творче мислення розвивається за чотирьох умов: оригінальність, гнучкість у баченні, використанні та застосуванні об'єкта (явища), здатність до продукування нових ідей. Важливо, щоб педагог розвивав у собі бажання творити, адже «Творча особистість має більше шансів бути щасливою і успішною в житті» [24].

Діти в дошкільному віці проявляють інтенсивність у розвитку інтелекту, яка є базою для творчої інтерпретації знань, комбінацією вмінь, поєднанні несумісних предметів, процесів їх застосування у розв'язанні проблеми. З. Фройд підкреслював у розвитку творчості дитячу безпосередність і звертав увагу на необхідність створення умов саме дитини і у прояві фантазії. Дитячі творіння як результат ігрової або продуктивної діяльності (малювання, ручна праця, словотворчість спрямовані на бажання «визнання з боку значимих дорослих» [9, с. 56]. Творчість як процес самовираження зумовлений умінням особистості транслювати думки, відчуття у певних естетичних формах (малюнок, музика, танець, скульптура тощо). Творчий процес супроводжується захопленням, бажанням наслідувати дії творчості іншими дітьми в групі. Творчі інтенції (за Ж. Піаже) [31] як вигадка виникають у дитячій діяльності як спонтанні і мають ознаки наслідувальних дій у довільній інтерпретації, випадковість, а їх спроби використання і вдалої комбінації можуть мати ознаки креативності.

Креативність – це незвичайний вияв творчості, що «характеризується здатністю до продукування принципово нових ідей, що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактору» [9, с. 15]. Психологічний словник пояснює «креативність» з позиції розумових дій у здатності «породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації» [27, с. 101]. Креативність не завжди має визнання та послідовників, ідеї можуть бути нестандартні, проте непродуктивні. Але за ними – майбутнє, бо нове часто викликає подив, спротив, критику. Дитяча креативність викликає посмішку, захоплення, адже все, що дивує, і до того ж зроблене дітьми, захоплює дорослих безпосередністю, відвертістю і нестандартністю.

Якщо порівняти поняття «творчість» і «креативність», то *творчість* – це діяльність, яка породжує нове на основі відомого й нового способу дій, з використанням традиційних і нетрадиційних засобів. Поняття *креативності* має похідний зміст від творчості, але творчість породжує бажання наслідувати, належить до певної галузі

мистецьких знань, а креативність – це сміливість автора, яка в своїй комбінації нового не завжди має раціональність використання новації.

Виходячи з того, що досвід дитини дошкільного віку є незначним, частими будуть прояви креативності, що характеризує її як експериментатора, дослідника, який в силу вікових можливостей ще не вміє передбачати результат діяльності. Дії дошкільника спонтанні, бажання творити нове поєднують миттєві пориви, бачення світу має суб'єктивний характер, тому часто вражає дорослих вигадкою, комбінацією несумісних засобів. Наприклад, дівчинка з коротким волоссям мріє про довгі коси, одягає колготки на голову і коси готові; хлопчик мріє їздити на машині, перевертає табуретку, включає уяву, і машина вже на трасі.

М. Савчин зауважує, що «критичне мислення – це мистецтво аналізувати, здійснювати самостійні судження у науковому пошуку» і визначає головні ознаки вираження: «усвідомленість та прагнення до самовдосконалення» [28, с. 46]. «Особистісним новоутворенням у дитини старшого дошкільного віку є дитячий світогляд, який визначає показник життєвої компетентності дошкільника, його життєздатності, спроможності правильно орієнтуватися в життєвих реаліях та допомагати собі розв'язувати проблеми і забезпечує світобачення особистості» [22, с. 6]. Історія розвитку поняття «критичне мислення» має початки у дослідженнях американських психологів ХХ ст.: Дж. Дьюї, У. Джемса, М. Ліпмана на тлі активного розвитку інформаційних технологій. Засновник Інституту Критичного мислення, М. Ліпман, охарактеризував означене поняття як «відповідальне мислення, що виносить правильні судження, які є науково достовірні та мають тенденцію до розвитку та вдосконалення на основі потреби, часу та контексту застосування» [17, с. 7]. Критичне мислення науковці часто співвідносять з поняттям «евристичне мислення» як характеристику самостійності, відкриття, незаангажованості. «*Евристика* (грец. εὐρίσκω (heuristiko) – знаходжу, відшукую, відкриваю) – наука, яка вивчає творчу діяльність, методи, які використовуються у відкритті нового» [27, с. 45]. *Евристичне мислення* – процес застосування самостійних шляхів у розв'язанні поставленої

задачі, використання власного способу мислення, комбінації засобів, швидкості, гнучкості, самостійності, оригінальності у способі досягнення мети.

Розвиваючи ідеї необхідності впровадження в освітній процес підготовки спеціалістів, які забезпечать умови формування дитячого критичного мислення з метою «виховання розумних громадян», вчений запровадив програму «Філософія для дітей», яка дає змогу з віку старшого дошкільного дитинства розвивати самостійні судження. Педагоги Н. Гавриш, О. Ліннік виокремлюють процес формування світогляду дитини старшого дошкільного віку через спеціальну програму розвитку, яка запропонована у посібнику «Філософія для дітей» (2011), де обумовлюється необхідність розвитку дитячого критичного мислення через комплекс занять з мовленнєвої культури у виробленні самостійних суджень. Програма містить перелік літературних творів, має низку вправ для формування у дошкільників «системи світобачення, яка поєднує в собі сукупність уявлень, смислових відношень, що охоплюють основні сторони взаємодії дитини зі світом» [6, с. 48]. Програма курсу визначає метою реалізувати освітні завдання через систему занять людства, які мають наукове підґрунтя та презентовані через практичну реалізацію, освоєння законів, правил та цінностей життя у процесі вироблення моральних норм. Розвиток суджень та набуття досвіду соціальних взаємин педагоги подають із використанням знань з мовної культури. Вартий уваги курс з філософії для дітей, який розробили педагоги ЗДО «Ялинка» м. Бровари Київської області, з використанням творів В. Сухомлинського. «В основі філософських знань дітей зажди лежить цілісне уявлення про світ та місце в ньому людини» [18, с. 6].

Процес формування у дитини картини світу та розуміння свого місця в ньому відбувається з періоду самоусвідомлення як особистості – молодший дошкільний вік. Самостійне мислення дитини, а згодом основи світогляду закладаються у старшому дошкільному віці. Важливо педагогам та батькам грамотно здійснювати керівництво та допомагати дитині у процесі формування світорозуміння, світовідчуття,

активної життєдіяльності через розвиток філософії, вибудовування суджень.

Світобачення дитини дошкільного віку має тенденцію до постійного розширення її життєвого досвіду, а емоційні переживання і формування відчуттів забезпечують входження дитини у соціальний простір. Тому пошуку науково-педагогічних методик у застосуванні в роботі з дошкільниками у творчому процесі потребує методичної підготовки педагогів до організації діяльності.

2. Застосування методик розвитку творчої особистості з освітньої технології Г. Альтшуллера (ТРВЗ) у вихованні дошкільників

Захоплення дитини творчістю, розвиток мислення, самостійності, задоволення бажання у самовираженні є успіхом педагога у професійній діяльності. Широкої популярності набула практика розвитку творчості з дошкільного віку, що представлена у педагогічній технології ТРВЗ, яку розробив у 1946 р. вчений-дослідник, письменник-фантаст Генріх Альтшуллер (1926–1998). Технологія на початку мала природниче спрямування і використовувалася у роботі зі школярами як засіб активізації критичного (самостійного, інноваційного) мислення, згодом розвинувся успішно другий напрям, який включав мовленнєву, театральну творчість і ТРВЗ набула нового тлумачення як теорія розвитку творчої особистості [8]. За останні десятиріччя ТРВЗ наповнилася новим форматом практик розвитку творчого мислення дітей старшого дошкільного віку.

Сучасна концепція, яку досліджують педагоги М. Меєрович і Л. Шрагіна (м. Одеса), містяться творчі завдання, які розвивають *системне мислення*: вміння розглядати об'єкти (явища) навколишнього світу комплексно, у розвитку, потенційній зміні, взаємозв'язку з метою пошуку самостійних шляхів розв'язання проблемних завдань. Розроблено алгоритм дій педагога і пропонується набір вправ для його діяльності з дітьми в активізації процесу мислення. Проблемне завдання аналізують, розкладають – складне на прості. Також творчий (нестандартний підхід) як варіант пошуку приймається без критики і

має місце у способі використання. Важливо вправи розпочинати з дошкільного віку, коли свобода думки дитини ще не зашорена стереотипними відповідями, шаблонним мисленням.

Г. Альтшуллер стверджував, що дитяче мислення є найбільш вільне від стереотипів, тому потребує наставника, який покаже комбінацію способів мислення, навчить методики. У роботі з дошкільниками важливо враховувати особливості діяльності, які спрямовані на процес, від якого дитина дістає задоволення. Результати педагогові треба передбачати або допомогти дитині усвідомити. Педагог повинен бути сам творцем, володіти основами творчих методик, бо «лише спираючись на окремі теорії творчості (винахідницької, наукової, літературної), можна створити методику розвитку дитячої уяви, яка в свою чергу стане поштовхом до новацій як процесу нескінченного» [1]. Головне місце в ТРВЗ посідає початок формування у дитини життєвої стратегії творчої особистості (ЖСТО) та розвиток творчої уяви (РТУ).

Технологія Г. Альтшуллера здобула популярність і у дошкільній освіті, бо способи самостійного мислення, філософії мають місце у роздумах дітей, починаючи з середнього дошкільного віку. Учений сформулював гіпотезу про те, що творчість можна розвинути на основі вправ, методику завдань він запропонував використовувати за певним алгоритмом, учасниками можуть бути як дорослі, так і діти, кого зацікавить гра. Отже, дослідник є прихильником соціологізаторської теорії розвитку людських можливостей у творчості на противагу ідеалістам, які запевняють у «надлюдській» природі здібностей («талант – це поцілунок Бога»).

Для дітей дошкільного віку характерним є період зародження самостійного мислення, яке має нахили до процесу творення нового або комбінації відомого. Дошкільники мають перевагу над школярами, у яких присутні стандартні форми мислення, бо є оцінні судження: відповідь правильна чи хибна. Дошкільники вільні від оцінок, їхні судження викликають подив дорослих і захоплення, створюючи умови для подальшого продукування ідей. Г. Альтшуллер зазначав, що стереотипи мислення пов'язані з «психологічною інерцією», яка

виникає у процесі навчання за зразком, формулою, правилом. Тому дитина в дошкільному віці, яка володіє мовленням, має певний запас знань та досвід відчуттів, перебуваючи у сприятливій емоційній атмосфері підтримки стає самостійною, творчою, сміливою, креативною. Для розвитку творчого потенціалу автор розробив цикл завдань, які мають форму гри. Ігри за методикою ТРВЗ стимулюють прояв творчості, об'єднуючи вихователів, дітей, батьків. Вони включають як досвід дорослого, так і несподівану відповідь малюка.

Важливо для участі дорослим не домінувати, а проявляти позитивність, говорити тоді, коли наступила черга, не перебивати і не виправляти учасників. У подоланні бар'єрів творчого мислення методисти (практичні психологи) рекомендують стимулювати сміливість вихователів на спеціальних заняттях з розвитку творчості. Вони передбачають використання методики Г. Альтшуллера у колі однолітків (дорослих), коли несподівані відповіді, пропозиції, малюнки, пояснення дають зрозуміти, якою широкою є палітра відчуттів, вражень, шляхів мислення інших, навіть здавалося б добре знайомих людей. Після таких занять вихователі повертаються до дошкільників з бажанням співтворчості, з уміньми сприяти самостійним висловлюванням, поясненням, комбінації способів мислення.

Головними ознаками ТРВЗ є: наявність суперечностей, які потрібно врегулювати; системний підхід до оцінки проблемної ситуації з урахуванням раніше отриманих знань; спосіб прогнозування результату; залучення до розв'язання проблеми всіх резервних способів мислення та практичного досвіду.

Педагоги активно запроваджують методику формування творчого мислення через розроблені автором творчі вправи-ігри. Однією з найпопулярніших є інтелектуальна *вправа «Добре – Погано»*, яка полягає у виборі певного предмета (об'єкта), який не викликає яскравих емоційних вражень [8, с. 75]. Наприклад, стіл. Завдання 1: Визначити корисні, привабливі його сторони у функціонуванні, естетичному стані, тобто назвати «добрі» якості. Після того, як усі діти за чергою висловилися, педагог записує сказане коротко на дошці під знаком «+». Всі пропозиції дітей приймаються і не критикуються. Завдання 2:

Визначити недоліки запропонованого предмета: великі габарити, мокрий після дощу, неяскравий колір, потрібна сила, щоб відкрити тощо. Всі вислови записуємо на другу частину дошки, до стоїть знак «—». У такий спосіб дитина поляризує поняття, якості, властивості предмета, звертає увагу на характеристику об'єкт з певної позиції навчального завдання. Гра формує уважність, відображає досвід, розвиває критичність мислення. Завдання можуть виконуватися за бажанням чи по чергово. Гравці за чергою називають, що в об'єкті є позитивного, захопливого, гарного («добре»), а що дратує, створює дискомфорт, справляє негативне враження («погано»). Гра «Добре – погано» виконується на прикладі характеристики природних явищ, при описі нейтрального за емоціями об'єкта (стіл, шафа, дерево тощо). Наприклад: працюємо над описом природного явища – місяць жовтень. Добре, що барвистими стають дерева, можна назбирати різної форми і кольору листя, виготовити гербарій, щоб взимку виготовляти аплікації, люди роблять запаси овочів та фруктів на зиму, збирають урожай. Погано: багато клопотів двірнику, необхідно викопати яму для утилізації листя, скидаючи листя, дерева стають непривабливими, сильнішають пориви вітру, дні стають коротшими, ллє дощ. Діти аналізують природні явища, працю людей, естетичні прикмети довкілля. Вчатья аналізувати, порівнювати, характеризувати, розширюють мовну лексику, спостережливість, оцінюють природні зміни, знайомляться з особливостями праці людей, новими професіями.

Ще одна методика – «*Врегулювання суперечностей*». Дітям пропонують оглянути цікавий предмет, описати його. Потім визначити позитивні ознаки, подумати над негативними і запропонувати їх усунути. Наприклад, переглянувши казку «Вовк та семеро козенят», запитання для обговорення: «Що потрібно зробити козеняткам, щоб вберегтися від вовка?», «Де вовк може знайти собі харчі, щоб не полювати на козенят?», «Як дітям запобігти неприємних зустрічей з незнайомцями?».

Вправа «*Пряма аналогія*» полягає у характеристиці властивостей предметів побуту, природних засобів у раціональному їх використанні та новому форматі вжитку. Обговорюючи властивості парасольки, діти

визначають переваги та недоліки предмета, навчаючись раціонально його застосовувати, обирати для використання у практиці життя. Наприклад. Парасоля: велика – зручна, бо захищає від дощу, можна пройти разом з другом. Велика – незручна, бо займає багато місця в сумці, коли сильний вітер, то важко втримати. А мала? Проблемні запитання наводять на роздуми практичного застосування предмета, порівнюють властивості, естетичну привабливість, механічні властивості.

Модель планування та організації занять з використанням методик творчого розвитку за педагогічною технологією Г. Альтшуллера передбачає застосуванням інтегрованих знань, тому до участі запрошуються діти середнього та старшого дошкільного віку, бо їх мислення дає можливість узагальнювати, порівнювати поняття, вони володіють набором певних уявлень про світ. Н. Гавриш, беручи за основу методичні прийоми ТРВЗ, складає завдання з розвитку мовленнєвої компетенції, спонукаючи учасників через цікаві проблемні завдання вести діалог, висловлювати пропозиції щодо розв'язання проблеми, проводити гру тощо. Способи розв'язання завдань об'єднують різні галузі знань і допомагають досягнути взаємозв'язок та кругообіг в природі, усвідомити правила залучення знань до власних способів мислення, виробити стратегію подальших пошуків істини, розвитку творчості. Вправи для старших дошкільників, описані у методичному посібнику «Розумне виховання» [16], пропонують низку завдань з розвитку мовлення. Вони побудовані за методикою Г. Альтшуллера і передбачають залучення дитини до гри, яка містить наукові факти, враховує досвід дитини, формуючи світоглядний компонент, виробляє судження, вміння логічно мислити, фантазувати, слухати товариша, висловлюватися. Тому застосування технології творчого мислення доречно на всіх заняттях і має широку варіативність застосування у роботі зі старшими дошкільниками. Вправи «Добре – погано», «Пряма аналогія», «Продовж казку» дають змогу вихованцям висловлюватися без заданої схеми, правильної відповіді, з ілюстрацією своїх життєвих знань, відчуттів. Бажання включитися у розмову під час гри, коли ти знаєш потрібне слово чи вираз, розвиває сміливість, вчить

слухати інших. Атмосфера творчості дає свободу думці, звеселяє, знімає напругу.

Спільна творчість педагога та дітей створюють атмосферу довіри й поваги до особистості дитини, тому забезпечує головний принцип діяльності – гуманізм. Активізуючи дітей до самостійності у мисленні, вихователь сприяє формуванню їх впевненості у власних розумових можливостях. ТРВЗ є однією з кращих у способах розвитку критичного мислення дітей, бо створює атмосферу емоційного піднесення, а відсутність критики та неправильної відповіді стимулює дітей до активності, бажання висловитися. У процесі подальшого розвитку критичне мислення переноситься на навчальну шкільну практику і створює перспективу для винахідницької діяльності дітей.

На основі вправ за системою ТРВЗ вчимо дітей розвивати спостережливість, дивитися на події з різних позицій (учасника та об'єкта впливу), характеризувати явища, події дійсності, бачити навколишній світ у раціональному та нереальному вимірі, розвиваючи творчість та сміливість думки, фантазії. Вправи створюють умови, де змінюються кордони традиційних способів застосування та опису речей, розвивається уява, центрується увага на властивостях чи функціях застосування об'єкта, з'являється можливість самостійно думати, висловлювати припущення, сміливі пропозиції. Участь у вправах дає змогу розвивати вміння співпрацювати в колективі, чути і приймати різні думки товаришів, висловлюватися послідовно та зрозуміло, формуючи морально-ціннісні відчуття. У ході суперечок чи заперечень виробляється вміння формулювати думку, висловлювати припущення, будувати судження.

3. Основні ідеї застосування мистецтва у процесі культурологічного розвитку дитини в парціальних програмах («Кольорові долоньки» І. Ликової; «Розвиток творчих здібностей» Л. Шульги)

Існує низка педагогічних практик (І. Ликової «Кольорові долоньки», Г. Альтшуллера «ТРВЗ», Т. Піроженко, С. Ладивір «Психолого-педагогічного проектування», Т. Піроженко, О. Хартман

«Радість розвитку», Н. Гавриш «Розумне виховання» та ін.), які сприяють розвитку творчості у дошкільників. Педагогічний вплив на формування творчих задатків дітей має враховувати їхні вікові особливості, природні задатки, інтерес та можливості до певної діяльності, а також вихователь повинен зважати, що творчі здібності дитини є самостійною та динамічною системою індивідуально особливих якостей, які утворюють індивідуально чутливу здатність до світосприймання і самовираження.

Однією із освітніх ліній розвитку програми «Я у Світі» є «Дитина у світі культури», яка визначає своїм культурологічним завданням розвиток почуття краси у дітей, діагностику творчих здібностей, створення умов для їх залучення до світу культури рідного народу, яка має художньо-творчий прояв у мовленнєвій культурі, декоративно-ужитковому мистецтві. Дошкільники проявляють інтерес до образотворчої, музичної, театральної та літературної діяльності. Діти дошкільного віку впродовж освітнього розвитку в ЗДО формують «емоційно-ціннісне ставлення до процесу та продуктів творчої діяльності, позитивну мотивацію досягнень; здатність орієнтуватися в розмаїтті властивостей предметів, розуміти різні способи створення художніх образів, виявляти інтерес до об'єктів, явищ та форм художньо-продуктивної діяльності, а також оволодіння навичками практичної діяльності, культури споживання» [2, с. 13]. У розширенні знань та мистецької творчості наприкінці дошкільного віку дитина має уявлення про культурні традиції українського народу. На основі практичних вправ формуються вміння у малюванні, аплікуванні, декоруванні, музиці, танцях, співах, театральних виступах та ін.

Парціальні освітні програми покликані доповнювати варіативну складову програми «Я у Світі». В українській сучасній освітній практиці для використання педагогів-практиків розроблено низку програм, які сприяють розвитку творчого мислення. Зокрема, «Радість творчості» Р. Борщ, Д. Самойлик, «Кольорові долоньки» І. Ликової, «Грайлик» О. Березіної та ін. Перелічені програми мають на меті акцентувати увагу педагогів на спеціальній освітній діяльності і за допомогою активізації емоційної сфери формують у вихованців основи

естетично-культурні цінності. Педагоги, застосовуючи програми для розвитку творчості, опосередковано розвивають розумові здібності, виховують самостійність бачення і виокремлення нової проблеми, осмислення і використання суспільного досвіду, сміливість у висловлюванні власної думки; гнучкість розуму у вмінні розглядати всі, навіть суперечливі точки зору, зважувати їх істинність; аналітичність мислення, емпатію, вміння логічно висловлюватися; сприяють прояву винахідливості у знаходженні виходу із суперечливої ситуації; дотепність у розв'язуванні проблем, влучно висловлюватися, використовуючи кмітливість.

Програма «Кольорові долоньки» І. Ликової, в якій педагогічними завданнями є формування вміння естетично сприймати художні образи у процесі опрацювання творів мистецтва і спостереження за навколишнім світом.

У програмі *«Розвиток творчих здібностей» Л. Шульги* педагог пропонує використовувати уроки милування (за В. Сухомлинським), на яких «вдосконалюються загальні художні здібності (здатність до різних видів художньо-творчої діяльності: художнє бачення світу, оригінальність сприймання, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція), а також здібності до зображувальної діяльності» [19, с. 134]. Такий життєвий досвід та незаангажованість чіткими шкільними правилами для учнів слугує позитивною передумовою для творчої діяльності старшого дошкільника. Тому педагоги та батьки повинні спостерігати за проявом інтересу дітей до певного виду діяльності, знайомити їх з роботою спеціальних освітніх гуртків, давати змогу відвідувати факультативи та гуртки, щоб розвиток творчості мав продуктивний характер.

Обдарованість дитини іноді важко відрізнити від навченості, яка є результатом підвищеної уваги батьків і педагогів до розумового та естетичного розвитку дитини. Це особливо яскраво виявляється при порівнянні рівня розвитку дітей із сімей, в яких надається увага способам залучення дитини до розвиткової діяльності (відвідуванням спеціальних закладів, які стимулюють музичний, танцювальний, театральний, розумовий розвиток). Важливо, щоб педагоги-

професіонали індивідуально підходили до процесу залучення та підтримки дитини у її вікових можливостях фізичної та інтелектуальної участі у дійстві. У формуванні в дошкільнят творчо-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності педагогам та батькам необхідно індивідуально підходити до їхнього залучення до творчої діяльності. Творча діяльність стає передумовою розвитку сміливості у висловлюванні власної думки, поясненні відчуттів, прояві власного «Я», задоволенні пізнавального інтересу, вияві бажання досліджувати і брати участь у самостійній творчості.

Програма «Радість творчості» Р. Борц, Д. Самойлик провідними завданнями перед педагогами ставить формування у дошкільників компетенцій під час емоційно-естетичного сприймання і формування ціннісного ставлення до краси природи та предметів культури, створених людиною, вироблення уявлень щодо видів мистецтва. У розділі «Образотворче мистецтво та архітектура» автори особливу увагу приділяють процесу формування у дошкільників «здатності до емоційного сприймання твору та формуванню вміння передавати свої враження у малюванні, аплікації, ліпленні, конструюванні» [15, с. 9]. Педагог пропонує дітям різноманітний матеріал для творчості: фарби, крейду, олівців, глину, віск, солоне тісто, пластилін, картон, папір, природний матеріал (гербарій, каштани, жолуді, гілочки, шишки тощо). Програма створити творчу атмосферу залучення дітей до творення прекрасного власними руками, де педагог показує способи роботи з матеріалами, залишаючи простір для самовираження, комбінації матеріалів, технік за дитячою самодіяльністю. Педагог працює в умовах індивідуальної та групової організації дітей на основі ознайомлення з традиційними і нетрадиційними техніками малювання й роботи з декоративно-ужитковим матеріалом.

Програма «Граїлик» О. Березіної творчим завданням для педагогів у роботі з дошкільниками ставить розвиток морально-естетичної складової цінностей. Як особливість, програма ставить завдання перед педагогами у процесі читання художньої літератури (теоретична складова), ставити постановки творів (практична) для

«вирізнювання гуманного змісту і колективного у театральних виставах; виявленні власної позиції, інтегрованих навичок під час перевтілення у сценічному образі (позитивний, негативний)» [3, с. 30]. Через художньо-театральну діяльність дошкільники перевтілюються в образи позитивних та негативних героїв, вчать емпатії, критично оцінюють дії персонажів, аналізують їх емоційні стани.

Як зазначено у вступі до *парціальної програми «Кольорові долоньки» І. Ликової*, її метою є «формування у дітей раннього і дошкільного віку естетичного ставлення й художньо-творчих здібностей в образотворчій діяльності» [12, с. 7]. Під час спеціальних творчих занять і в довільній діяльності дітей присутні мистецькі засоби. Розвиткове середовище передбачає пробудження зацікавленості педагогів та дітей до оволодіння вміннями малювати традиційними та нетрадиційними техніками. У програмі є методичні рекомендації педагогу до навчання дітей знань щодо пропорцій, стилів творення основних форм малюнку. Програма передбачає спеціальну підготовку педагогів через участь у майстер-класах, конференціях, обмінах досвідом у виборі й застосуванні методів «пробудження у вихованців яскравих естетичних емоцій» з метою звертання до почуттів дитини у формуванні естетичних смаків, захоплення красою мистецтва.

Освітня діяльність полягає у поетапному ознайомленні дітей в естетичному розумінні форм, колориту, ліній, фактури. Як підготовчий етап включення дітей до діяльності важливим є процес сенсорного розвитку дошкільників (колір, розмір, величина, тактильні відчуття). Також необхідні вправи на спостереження за красою природи (милування). Програма передбачає застосування методів естетичного вибору (захоплення красою), набуття практики художнього малювання, співтворчості з народним майстром, художником, однолітком, «метод нетривіальних (небуденних) творчих ситуацій, що пробуджують інтерес до художньої діяльності; метод евристичних і пошукових ситуацій» [12, с. 34].

Методика застосування програми «Кольорові долоньки» передбачає формування у дітей дошкільного віку естетичних поглядів, ціннісних орієнтирів, особистісного ставлення до творів мистецтва.

Важливим є індивідуальний підхід педагога як до теоретичної складової, так і емоційна атмосфера у підготовці середовища для дітей перед практичним застосуванням вправ у малюванні, ліпленні, аплікуванні. Застосовуються такі педагогічні прийоми: «пробудження яскравих естетичних емоцій і переживань; метод естетичного переконання (форма, колорит, лінія, маса і простір, фактура повинні переконувати собою безпосередньо); метод естетичного вибору (захоплення красою); метод нетривіальних (небуденних) творчих ситуацій, що пробуджують інтерес до художньої діяльності тощо» [12, с. 36].

В образотворчій діяльності особливе місце займають творчі завдання. Їх мета – підвести дітей до образного відображення дійсності, бачення різноманітності кольорових поєднань, уміння їх самостійно створювати, у формах передавати відчуття. Щоб діти хотіли творити, педагог повинен надихати власним прикладом. Для успішного розв'язання зазначених завдань у ЗДО необхідні об'єктивні умови у створенні творчої атмосфери, наявності матеріальної бази, фахівця з уміннями до малювання.

На основі застосування методики І. Ликової у дітей розвивається мислення, адже задіюється вправність двох рук, визначається розташування, розмір об'єктів, працює уява, сприймання кольору тощо. Завдання передбачають заштриховування, симетричні малюнки (ялинка, метелик, яблуко), творення відтінків кольорової гами на основі експериментування з аквареллю, об'ємні малюнки з використанням олійних фарб, посилених тонів. Діти практикують з малюнком як у кольорі, так і в техніці виконання (олівець, вуглинка, крейда). Діти знайомляться з особливостями створення картин у давні часи за допомогою пастелі, темпері (порошкова фарба на основі мінералу, води і яйця).

Методика програми І. Ликової дає змогу юним художникам відійти від стереотипів, розвиває свободу в творчості. Нетрадиційні техніки, які є відкриттям для дітей, дивують, захоплюють їх незвичністю, надають перспективу для самостійного дослідження й експериментування. Методика І. Ликової передбачає інтеграцію

дитячих знань з образотворчої діяльності з іншими видами діяльності дітей: ігровою, музичною, театралізованою, літературною, декоративно-ужитковою. Важливим вважаємо таке завдання для педагога: «Стимулюючи пізнавальну й оцінювальну діяльність дітей, спонукаючи до творчого пошуку системою методів, демонструванням раціональних способів утілення задуму, керівництвом і співробітництвом з дітьми, вихователь надає цьому процесу ту спрямованість, яка в кінцевому результаті притаманна творчості» [15, с. 7]. У програмі «Кольорові долоньки» І. Ликової сформульовано мету, освітні завдання та способи навчання дітей дошкільного віку працювати з традиційними та нетрадиційними засобами творчості на заняттях з образотворчого мистецтва. Зокрема: «Формування естетичного ставлення й художніх здібностей в активній творчій діяльності дітей; створення розвивального середовища для занять з малювання, ліплення, аплікації, художньої праці й самостійної дитячої творчості; ознайомлення дітей з основами образотворчого й народного декоративно-прикладного мистецтва у середовищі музею й дошкільного закладу» [12, с. 44]. Заняття розроблені на доступних засобах і в організації не вимагають спеціальної мистецької підготовки вихователя. Тематика відповідає освітній програмі «Я у Світі» і враховує вікові можливості дітей дошкільного віку.

Враховуючи психофізіологічні особливості дошкільників, основним видом діяльності, у межах програми можуть бути заняття в ігровій формі: гра-заняття, гра-казка, гра-подорож, скажімо: «Чарівні мандри Весни», «Квіти та барви», «Якими бувають місяці весни», «Весняні свята», «Звуки лісу навесні», «Як пахне весна?», «Корисні страви до весняного столу», «Що я бачу в ілюмінатор космічного корабля», «Лелечина казка», «Де живе гарний настрій?».

Спираючись на положення методики І. Ликової «Кольорові долоньки», можна організовувати інтегровані заняття:

1. Самостійна образотворча діяльність, малювання крейдою на асфальті: «Весна прийшла – розквітли квіти». Мета її – вчити дітей малювати квіти, створювати красиві візерунки; розвивати уяву, образне

мислення, увагу, вправність руки, окомір, креативність; виховувати любов до природи, вміння нею милуватись, захоплюватися і берегти.

2. Інтегроване заняття (малювання, ліплення, аплікація), колективна робота: «Пташине гніздо». Мета його – формувати вміння використовувати прийоми декоративного ліплення, комбінувати образотворчі засоби, вчити дітей скочувати яєчка з пластиліну, скручувати гілочки в круг, приєднувати деталі шляхом обмотування, витягувати окремі деталі, прикрашати виріб, створювати об’ємне зображення птаха з пластиліну, шляхом катання і витягування, створювати композиції шляхом аплікування скручених з паперу кульок, прикрашати зображення розфарбовуванням і домальовуванням деталей; формувати вміння розташовувати предмети, створюючи об’ємні композиції. Образотворча діяльність включає техніку створення кольору, комбінування барв, досліджується властивості акварельних фарб (зливання, розмивання, накладання тонів), манера малюнка і письма, спосіб використання нетрадиційних технік малювання, декоративного матеріалу (пластиліну) у способах зображувальної діяльності.

У процесі використання інтегрованого заняття, застосування сучасних технік малювання в роботі з дошкільниками формується емоційна сфера, здійснюється їх розумовий розвиток (мислення, уява, творчість, фантазія, мова), відбувається естетичний розвиток особистості (прилучення до народного танцю, пісні, культури); розвиваються сенсорні здібності (дрібна моторика рук, окомір, зорове зосередження, смакові якості); виховується бережливе ставлення до природи, валеологічні знання. Художня творчість яке має вираження у бажанні малювати, є природною потребою дитини дошкільного віку. Малюнок має культурологічне самовираження і виконує психологічну місію, бо дає вихід емоціям, заспокоює. Малюючи, дитина розвиває сенсорні здібності, тренує окомір, вправність руки, формує розумові здібності, бо визначає геометричні форми, пропорції.

4. Літературні твори для дітей дошкільного віку у розвитку творчості

У дошкільні роки розвитку у дитини зав'язуються перші міжособистісні контакти, які утворюють нове емоційне враження, способи комунікації, і утворюється вища єдність діяльності і емоційних вражень, що свідчить про розвиток особистості. Актуальності набуває процес підняття настрою, бадьорості у такий нелегкий для нашої країни час. Дошкільники у середньому віці можуть розуміти зміст жартів і готовність вдало пожартувати з дітьми має бути сформована у вихователів. «Почуття гумору в дошкільників починає формуватися на четвертому році життя і відображає доброзичливо-глузливе ставлення до чого-небудь та спрямоване на викриття недоліків чи зображує щось у комічному вигляді» [21, с. 9]. Значною мірою воно сприятиме не тільки комплексному вихованню, духовному збагаченню, а й слугує захистом від негараздів життя, які травмують вразливу дитячу психіку.

Вітчизняні педагоги (І. Бех, І. Зязюн, О. Савченко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський) дотримуються думки, що розвинене почуття гумору допомагає врегульовувати нелегкі життєві, в тому числі виховні ситуації. Так, І.Д. Бех наголошує: «Від перших кроків надзвичайно важливо, щоб жила дитина з радісним серцем, мала втіху» (за І. Бехом). *Гумор* – це особливий вид комічного, в якому поєднуються насмішки зі співчуттям, відчувається причетність до смішного [17, с. 39].

Сміх як терапевтичний засіб знімає важкість перебігу психологічних травм, заспокоює, лікує. Сміх згладжує конфлікти, сприяє встановленню нових контактів, бо ті, хто сміються, є своєрідними «змовниками», які на одній емоційній хвилі весело реагують і бачать та розуміють те, чого не бачать інші. Сміх має властивість передаватися. Гумор – явище соціальне. Тому коли у кінотеатрі йде перегляд комедійного фільму, глядачі щиро сміються, «заражаються» сміхом інших і значно менше сміється, коли переглядають комедію вдома на одинці. Тому смішливість дітей є позитивною якістю у соціалізації та розвитку комунікації.

Особливість почуття гумору старших дошкільників полягає у тому, що вони сприймають не лише зовнішній бік комічного, а й комізм у звучанні голосу, показуванні жестів. Дитячі письменники вміло відображають смішні сюжети, під час читання яких слухачі виявляють позитивні емоції. Дітям смішно, коли в описі зовнішності персонажів є несподівані недоречності, коли герой не може впоратися з очевидним простим завданням.

Розуміння переносного змісту виразу, недостовірність опису подій у тексті твору залежить від зрілості процесів мислення та життєвого досвіду дитини. Молодші дошкільники не розуміють змісту комічних ситуацій, хоча сміятися можуть з незграбності іншого, а смішний сюжет може викликати переживання за долю персонажа. Діти середнього дошкільного віку вже здатні прийняти суперечності, зрозуміти неможливе і здивуватися комбінації сюжету. Вони просять повторити кумедний вірш, ще раз переглянути телевізійні смішні моменти. Улюбленими стають короткометражки з Тік-току. Старші дошкільники вже мають певні уподобання та жанри, де присутній гумор, можуть пояснити суть смішного, спробувати самотійно жартувати.

Для українського виховання використання гумору має історичні коріння. Адже без гумору важко було б пройти такі великі випробування, яких зазнав наш народ. Часто об'єктом для сміху в українців є людина, яка може як зазнати невдачі, так і вийти гідно зі складної ситуації. Тому так часто народні жарти пов'язані з особистими рисами характеру людини, цей сміх має добродушно-іронічний характер. Викликають сміх безглузді ситуації можуть бути звірі, які мають характерну для людей поведінку чи прояви рис характеру. Така алегорія легко читається і викликає сміх.

Найбільш ефективним засобом розвитку взаємин між дітьми є спільна діяльність, зокрема художня. Дитячий вік – єдиний період, коли дитина вірить в те, що вона є гарним і неперевершеним художником. Художня творчість має відображення у театралізованих діях, казках, віршуванні, читанні художніх творів, танцях, прослуховуванні кращих зразків музичних творів, аналізі картин-репродукцій тощо.

Зокрема, образна форма казок, віршів, приказок, розповідей жартівливого змісту спонукає дитину до усвідомлення суперечностей змісту, розвиває інтелект, вміння мислити, стимулює мовлення та формує емоційний інтелект. А у поєднанні з образотворчою діяльністю допомагає «входити в образ», «проживати» його, «перевтілюватися». Так формується емоційне ставлення до художнього образу, розвивається світосприймання, емоції набувають усвідомленості й керованості.

Жарти, навіть якщо вони не всім і не відразу є зрозумілими, створюють позитивний настрій і слугують чудовим доповненням до будь-яких форм занять, вносять позбавлення у побутові моменти, роблять привабливими дитячі розваги, якісно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють вихованню добрих почуттів, запобігають виникненню конфліктів, бо весела та доброзичлива людина бажає творити тільки гарні справи! Використання жартівливих віршів, казок, розповідей, прислів'їв та приказок, перевтілення у театральні комічні образи сприяє створенню атмосфери творчості, об'єднує учасників дійства, розвиває позитивні відчуття, що допомагає вихователю нав'язати гарний настрій на тих дітей, які з тих чи тих причин прийшли до садочка засмучені або ще важко адаптуються за межами звичної домашньої обстановки. Адже гумор дає змогу вихователю формувати ті навички та способи демонстрування поведінки, які визначатимуть риси характеру дитини згодом, формують товариські взаємини в колективі, у стосунках з іншими людьми. Дитина самовиражається, подає себе соціуму, створюючи позитивне враження про себе, бо вміє жартувати, може посміятися над невдачами, не засудить у разі неуспіху.

Гумористичний жанр в українській культурі має широку презентацію, бо наш народ з давніх часів у вмілих та дотепних жартах знаходив розраду, продуктивний вихід з непростих життєвих ситуацій. А виховання дітей українців було сповнене приповідками, казочками, пісеньками жартівливого змісту, бо велике щастя та любов до найменших членів родини спонукало до активізації через емоційний світ передати їм найкращі відчуття, створити атмосферу щастя та веселощів. Тому українська дитяча література має так багато віршів,

оповідок, пісень, казок гумористичного змісту, а їхніми творцями є і народні поети, і відомі письменники: Н. Забіла, І. Франко, А. Костецький, Б. Лепкий, О. Маковей, В. Нестайко, О. Олесь, Грицько Бойко, Г. Чубач, О. Павленко, С. Руданський, М. Вінграновський, П. Воронько та ін.

Зміст гумористичних творів для дітей несе емоційний заряд добра та веселоців, спонукає до мислення (а чи може так бути насправді? А якби так сталося? А як би могли ми виглядати?). Таке позитивне налаштування дітей на веселий лад ненав'язливо повчає і орієнтує на оцінні судження щодо моральної поведінки, наповнює душу жагою до творчості, діяльності, сприяє розвитку критичного мислення. А окрім того, дає змогу побачити себе ніби збоку, у комічному світлі, а отже, працювати над удосконаленням поведінки, знаходити та виправляти власні недоліки, бачити в собі смішне. Це виховує без моралізації і підказує дитині, що один із кращих виходів з проблемної ситуації – здоровий глузд та добрий сміх.

Нещодавно для наймолодших читачів видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» випустило у світ двотомник віршів, пісень, загадок, приповідок з гарними ілюстраціями та нотами до пісень. Це гарний методичний матеріал для процесу вдосконалення мовлення, мислення, формування основ культури, естетичного смаку та емоційного розвитку. Зміст творів актуалізує загальнолюдські цінності, протиставляє сили добра і зла, гармонізує зв'язок дитини з природою, переплітає фантастичне з реальністю, провокує на власні творчі пошуки та сюжетні домисли.

Вірш С. Руданського «Вовки» [29, с. 73] описує пригоду полохливого пастушка, за «яким сто вовків гналось», П. Воронька «Засмутилось кошенья» [29, с. 70] розповідає про хитрощі кошеньятка, яке не хоче йти до школи, О. Головка «Захворіло ведмежатко» [29, с. 12] відкриває велику таємницю біди ведмедика про те, що його болить живіт: «не хвилюйтесь, все в порядку, він нічим не захворів, – просто вранці біля хатки аж відерце меду з'їв!», М. Вінграновського «Іде кіт через лід» [29, с. 23] пропонує дітям подумати, чи залишаються за чорними лапками котика чорні сліди на снігу, Н. Забілої «Бабусин

песик» [29, с. 8] може розсмішити і дорослих, які з ним чудні вибрики нечемства відбуваються, коли бабуся йде з дому. Вірш, який допомагає долати дітям страх «Іде, іде дід, дід» [29, с. 54], має чудові малюнки для розгляду самого діда з великим міхом, дітей з різними емоціями. Легка форма віршування і кульмінація сюжету в страху, а потім розв'язка в позитивній емоційній реакції «А я не боюся» тренує дитину долати негативну емоцію – страх.

Віршовані загадки Л. Повх «Що з'їв цап?» [29, с. 42], скоромовка про Бобрів, вірш-рак В. Лучука, забавлянка І. Калинця «Був собі хлопчик» [30, с. 33], віршовані омоніми І Січовика «Каламбури» [30, с. 26], мовні-жарти М. Вінрановського «Льоп-люп-ляп» [29, с. 30], акровірш Л. Глібова «Хто вона?» [29, с. 13] розширюють знання читачів про багатство рідної мови, виховують культурологічні цінності, на основі створеного позитивного настрою, дають змогу тренуватися у вимові, аналізувати мовні особливості словотворів, самотійно декламувати вірші, які викликали інтерес.

Жартівливі пісні на слова Г. Бойка «Через міст» [29, с. 15], Г. Бойко «Качечка-прачечка» [29, с. 52], Л. Повх «Пісенька про груші» [29, с. 82] діти можуть виконувати як колективно у дитячому садочку, так і з батьками. Мелодія проста і легко сприйнятлива, а якщо і трохи буде змінена виконавцями, то це додасть своєрідності та відобразить настрій того моменту, коли вона співається. Зміст жартівливого тексту повертає дитину до повторного наспівування та виконання пісеньки: «Ми йдемо, ми йдемо мостом через річку, несемо, несемо козлику травичку» [29, с. 15], а сміливість козлика, який не боїться злого вовка, додає оптимізму дітям у доланні їхніх життєвих перешкод.

Легка рима, цікавий сюжет віршів, де головними героями є улюбленці дівчорі (кіт, ведмедик, їжак, зайчик, каченята, мишки та ін.), які володіють яскравими ознаками поведінки (хода, манірність, полохливість) дають змогу дітям сприймати в яскравих барвах дійсність, створюють гарний настрій. А їхні пригоди мають аналогію з життям дітей і спонукають до роздумів над власними вчинками, поведінкою. Малі віршовані твори (пісні, вірші, приповідки) легко

запам'ятовуються дітьми, часто повторюються при схожих життєвих ситуаціях, поліпшують взаємини їх з навколишніми.

Такі вірші, як Л. Глібова «Коник-стрибунець» [30, с. 6], навіюють на роздуми над вихованням працьовитості, дбайливості, великодушності. П. Воронька «Ніколи не хвались» [30, с. 16] висміює негативну рису хвалькуватість, вірш польського автора Ю. Тувіма «Окуляри» [30, с. 19] у перекладі Д. Павличка розповідає про смішну природу з неухажним паном Іларієм, який шукає окуляри повсюди, а вони у нього на носі. Такі пригоди, коли дитина неухажна чи незібрана, часто притаманні дітям, тому герой казки їм зрозумілий, і вони можуть посміятися над кумедними ситуаціями і у життєвих ситуаціях проявляти терпеливість, приходити на допомогу іншим, вчаться проблему перетворювати на смішну пригоду. Виховним змістом сповнений вірш польської поетеси Д. Вавілової «Швидко!» [30, с. 24] у перекладі Ш. Кононенко, де дорослі ведуть надто прискорений темп життя, а хлопчик просить все робити спокійніше, щоб встигати робити самостійно багато справ, насолоджуватися подіями, які йому приносять нові враження та є цікаві. Вірш А. Качана «Ліниві вареники» [30, с. 44] з гумором розповідає про почуття та поведінку тих, хто поїли лінивих вареників і стали ліниві у своїй поведінці. Про радість, яку діти приносять всім розповідає вірш Н. Забілої «Стояла собі хатка» [30, с. 54], де у бабусі-бджоли було сто діток, які їй допомагали по господарству, «бо сто діток – не ледарі». Виховує патріотизм та природоохоронні цінності вірш І. Малковича «Понад Дніпро гуде метро», в якому хлопчик є сміливим вояком, бо має «захистити ліс від сліз, і рідну нашу річку, і те подвір'я, де ти зріс, і зайчика й лисичку!» [30, с. 74].

Яскраві малюнки, якісна поліграфія двотомника віршів додають йому прихильності дітей та батьків у виборі книги, яка стає згодом «розумним помічником» та «емоційним другом» у повсякденному житті дошкільника, сприяє емоційному розвитку та виховує кращі моральні цінності, формує культурологічні смаки.

Виховання позитивних рис характеру, розуміння та сприйняття правил гармонійного співжиття людей і природи, вміння себе

презентувати соціуму добре виховувати у дітей дошкільного віку на основі використання кращих зразків літератури, яка створена відомими письменниками та переспівана з народної мудрості. Для сприймання дітьми правил моральної поведінки доцільно вибирати твори, які містять зрозумілий та близький у проблематиці сюжет, сповнені жартівливих форм у презентації, мають порівняльний характер, бо дошкільники часто мислять за аналогією, асоціюють свою поведінку з улюбленими героями.

Формування позитивних емоційних вражень від прочитаного, налаштування на добрі справи, гарний настрій – ось ефект знайомства дітей зі зразками сучасних літературних збірок, зокрема, велику естетичну насолоду та глибокий виховний зміст мають збірки від львівського видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», які рекомендуємо вихователям та батькам вихованців для використання у педагогічній практиці. А особистий примірник творів для дитини з яскравими малюнками та добіркою веселих віршів, пісень, загадок, забавлянок буде найкращим подарунком та добрим «вихователем» дитині у хвилини самостійного читання чи спільного опрацювання з близькими людьми у створенні позитивних емоцій та розвитку світосприймання.

5. Танцювально-ігрова гімнастика за програмою «Са-Фі-Данс»

Гармонійний розвиток дитини забезпечується створення умов розвиткового середовища (приміщення, обладнання, супровід професійного педагога) і задоволення основних потреб у розвитку – руховому, розумовому, емоційному, естетичному, валеологічному. Фізіологи та педіатри звертають увагу на сприяння активності у дитячому розвитку як одну з основних потреб дитячого організму (фізичні вправи, ігри, танці, рухова активність). Рухова активність дає змогу дитині раннього та дошкільного віку задовольнити пізнавальний інтерес, досліджувати світ навколо, встановивши взаємозв'язок між власними можливостями організму та властивостями предметів. Систематизуючи знання через рухову практику, малюк вчиться мислити, користуватися власним тілом у просторі. Біологічні процеси

дитячого організму також задовольняються у русі: серцево-судинна система формується, удосконалюється дихальна система, нервова система, м'язи, скелет зміцнюються, травлення поліпшується. Психологи (І. Бех, Г. Доман, Т. Дуткевич, О. Запорожець, Г. Костюк, С. Максименко, О. Музика, Т. Піроженко та ін.) наголошують на тому, що рухова та ігрова діяльність малюків стає передумовою позитивної атмосфери в соціальному середовищі, а увага, процеси мислення набувають якісного розвитку. «Дорослий піклується про задоволення життєво необхідних потреб дитини, тому необхідно налагодити доброзичливі, емоційно позитивно забарвлені, стабільні стосунки як провідний канал передачі суспільного досвіду, шлях педагогічно доцільних впливів на дитину» [10, с. 67]. Вихованець в умовах ЗДО отримує емоційне задоволення, коли рухова діяльність набуває розвивального характеру (гімнастика, танці, гра), а емоції додають оптимізму, пробуджують почуття радості. Тому вихователі у процесі роботи з дітьми раннього та дошкільного віку щодня включають у діяльність рухові, ігрові, танцювальні заняття.

У життєдіяльності дитини раннього та дошкільного віку домінує рухова, активність, тому над її формуванням треба працювати так, щоб вона не перезбуджувала нервову систему, а сприяла правильному психічно-нервовому, фізіологічному, розумовому, естетичному розвитку. Для цього широко використовується цикл оздоровчих, спортивних, танцювальних, ігрових комплексів вправ та завдань, які презентовані у освітніх програмах та спеціальних розвивальних комплексах. Однією з таких, що набуває популярності, є оздоровчо-розвивальна програма «Са-Фі-Данс» (автори: Ж. Фірільова, О. Сайкіна, 2000 р.), яка поєднує фізичний розвиток, ігрові вправи з музичним, танцювальним мистецтвом. Програма створена з метою залучення дітей дошкільного віку до хореографічного мистецтва через танцювальні вправи з елементами ігрових завдань. Додатковою розвивальною метою визначається вивільнення негативних емоцій, налагодження взаємин. Послідовні розвивальні вправи розраховані на вік вихованців, індивідуальні особливості участі (добровільність, доступність виконання вправ). Розділи програми охоплюють такі види

діяльності: танцювально-ритмічна гімнастика (ритміка, танець, гімнастика), креативна гімнастика (музично-творчі ігри, театральні дієства), нетрадиційні танцювальні вправи (ігропластика, пальчикова гімнастика, музично-рухові ігри, ігровий масаж, ігри-подорожі). Заняття проводяться у формі гри, руху, з музичним супроводом, створюючи позитивний настрій.

Програма розрахована на певну кількість годин щотижневих занять, залежно від віку дітей, (від 3 до 7 років) [4], на яких чергуються види діяльності. Зокрема, розпочинають педагоги з *ігроритміки*, де вчать малюків слухати сильні долі музичного тексту і координувати свої рухи з частотою ударів, завдання мають ігрову форму, вчать малюків чути музичну виразність творів. *Ігрогімнастика* має на меті навчити дітей володіти тілом (акробатичні вправи, тримання осанки), виконання вправи за командою (шикування у колону, повороти тощо), дихальні вправи. *Ігротанці* дають уявлення про красу рухів під час танцю, вчать пластики, естетичного сприймання світу музики. Розділ «Танцювально-ритмічна гімнастика» вміщує заняття, які презентують дітям композиції музичних творів та зразки танцювальних рухів. Вправи мають бути посильні у виконанні, доступні у наслідуванні і повторювальні у композиції для закріплення вмінь і отримання задоволення від виконання. Вправи мають розвивальну функцію для мислення, координації рухів (спостереження, наслідування, моделювання, власні дії). Ускладнюються завдання із врахуванням досвіду учасників та індивідуальних можливостей дітей.

Розділ «Ігропластики» має на меті вдосконалити дитячі вміння у виконанні імітаційних вправ, де, наприклад, моделюються характерні рухи тварин (прогинання кішки, виття вовка, плазування змії тощо). Певні рухи, робота м'язів, постава дитини тренують пластику. Пальчикова гімнастика розрахована на дрібну моторику, яка дає навички координації рухів пальців, кисті руки, сприяє розвитку мовлення, творчості. Розділ «Ігровий самомасаж» передбачає виконання завдань з нетрадиційними матеріалами: арбізи, сипучі матеріали (пісок, дрібні камінці). Також діти ходять по ортопедичних килимках, оздоровлюються, тренують відчуття в ігровій формі.

«Креативна ірогiмнастика» педагогом проводиться з проявом фантазiї та пiдтримки дитячої iнiцiативи у театралiзованих iнтерпретацiях музики, танцiв, iгрових рухів. У дiтей розвиваються уява, вмiння працювати в малих групах, у колективi, смiливо самовиражатися, вiдсутнi зразки «правильної дiї», тому немає критики. Сюжетнi вправи, такі як «Iгри-подорожi», поєднують комбiнацiю рухової, танцювальної й фiзичної дiяльностi.

Доречними є завдання, як i в попередньому роздiлi, для розвитку взаємодiї учасникiв. Вправи в парах (за згодою дiтей), в малих групах (3–5 учасникiв), у великих групах (бiльше 5 учасникiв). Щодо вправ в малих групах, то дiти з середнього та старшого дошкiльного вiку навчаються взаємодiяти для визначення певної мети, дiлять обов'язки, спiвпрацюють, враховують можливостi товаришiв, iнiцiюють власнi думки [16, с. 16]. Добре використовувати в такiй дiяльностi квести як одну iз форм рухливих iгор, де учасники вчаться вiдчувати себе частиною групи, колективу – домовляються, радяться, дiють. Дiти працюють зi «скарбом», який одна група заховала, а iнша – шукає. Музика пiдбадьорує, створює настрiй (таємничий, швидкий). Можна дати додатковi завдання, якi ускладнюють дiї (вiдтворюємо рухи птаха чи жабки). Розвитково-виховнi завдання, якi передбачають взаємодiю, дають дiтям змогу соцiалiзуватися, сприймати i враховувати можливостi товаришiв, виявляти спiвучасть, допомогу, виконувати проблемнi завдання, самовиражатися, узгоджувати дiї, планувати наміри. Дiти вчаться слухати музику, розвивають пластику i ритміку, координацiю рухів, формують знання про символiчність сигналiв, мають змогу проявляти творчу уяву, кращi риси характеру, виховуючи чесноти.

Тематика індивідуальних завдань з дисципліни «Сучасні технології дошкільного виховання»

1. Розробіть презентацію однієї нових програм дошкільного виховання (відповідність освітнім завданням «Закону про дошкільну освіту», основні філософські засади, мета, спрямування, особливості впровадження). Розповідь повинна містити візуальні засоби (ілюстрації, схемами, зображення, музика, відеоролики тощо).

2. Розробіть вимоги до сучасного педагога-новатора (методична підготовка, ерудиція, практичний досвід, особливі задатки, моральні якості, вміння співпрацювати тощо).

3. Сплануйте і презентуйте фрагмент заняття із використанням однієї з педагогічних технологій. Розробіть методичні рекомендації, визначте мету заняття, сформулюйте завдання, підготуйте наочність. Спроектуйте продовження діяльності педагогів та батьків, які сприятимуть наступності процесу виховання дитини.

4. Прокоментуйте вислови: «Інноваційна діяльність – це гарно організована, раціональна і систематична робота (*П. Друкер*). «Творчість – це не розкіш для обраних, а загальна біологічна потреба, інколи не усвідомлена нами» (*Г. Іванов*). «Дитина – це явище в нашому житті, а не випадковість» (*Ш. Амонашвілі*). Поясніть значення інноваційного досвіду у процесі професійної підготовки студентів.

5. Виберіть тему для написання твору-роздуму («Гуманізм в педагогічній спадщині В. Сухомлинського», «Раннє навчання дошкільника», «Сенсорне виховання у емоційно-інтелектуальному розвитку дитини», «Творчість дошкільників як прояв індивідуалізму», «Здоров'язберезувальні методи виховання дошкільників», «Використання медіаосвіти в дошкільному вихованні», «Виховання самостійності», «Формування пізнавальної активності»), в якому буде розкрито проблеми практичного використання педагогічних новацій, виокремлено дискусійні питання, пояснено власну позицію щодо проблеми.

6. Розробіть тематичний дидактичний матеріал для занять з дітьми раннього віку за методикою Г. Домана. Застосуйте вимоги до наочності за технологією автора (розмір карток, зображення, написи, тематика, зручність презентації, варіативність застосування). Продемонструйте матеріал на занятті.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте зміст понять «педагогічні технології», «освітні новації», «технології професійного розвитку», «інноватика», «розвивальні освітні програми». Допишіть словничок педагогічних термінів з предмету «Сучасні технології дошкільного виховання».

2. Проаналізуйте доповнення до Закону України «Про дошкільну освіту». Окресліть соціальну важливість завдань у створенні умов для залучення дітей з особливими потребами до загальних груп.

3. Визначте можливості проведення науково-педагогічних досліджень в умовах ЗДО. Які теми для досліджень є актуальними? Спроектуйте науково-педагогічне дослідження, визначивши проблему, гіпотезу, учасників, завдання, умови реалізації, засоби, етапи проведення.

4. Назвіть переваги демократизації у налагодженні конструктивної співпраці учасників виховного процесу в ЗДО. Окресліть теми для спільної діяльності педагогів, громадськості, батьків вихованців. Презентуйте захід, опишіть освітні завдання, перспективи подальших удосконалень співпраці.

5. Дитиноцентрована педагогіка має гуманістичні засади у спрямованості педагогічних технологій. Проаналізуйте авторську програму «Лицем до дитини» О. Винницької і назвіть переваги її використання в сучасних умовах розвитку суспільства.

6. Назвіть особистісні та професійні якості педагога, які сприяють впровадженню інноватики в діяльність. Чому важливо володіти особливими талантами і їх розвивати педагогу, який працює в ЗДО?

7. Використання комп'ютерних технологій у дошкільному вихованні мають перестороги у застосуванні з боку фізіологів та психологів. Опишіть позитивні та негативні впливи інформаційних засобів на розвиток дитини дошкільного віку. Продемонструйте і презентуйте освітню програму для дошкільників.

8. Які філософські ідеї педагогіки М. Монтесорі є актуальними для сучасної української освіти? Чому популярність даної технології є широкою у світовій практиці? Визначте провідні гасла педагогіки М. Монтесорі. Поясніть їхній зміст.

9. Проаналізуйте твори дитячої літератури виховного та розвиткового характеру для дітей дошкільного віку. Складіть добірку ваших книг, які стали значимими у вихованні. Розробіть інформаційний лист для батьків, де будуть вказані цікаві дитячі книги розвиткового змісту, рекомендації для дорослих у залученні дітей до читання

10. Проаналізуйте зміст технології вальдорфської педагогіки. Назвіть основні завдання, які співзвучні патріотичним та народознавчим цінностям української педагогіки. Проведіть майстер-клас з виготовлення народної іграшки з використанням засад вальдорфської педагогіки.

11. Технології раннього розвитку мають переваги у процесі розумового зростання дошкільника. Охарактеризуйте одну із них. Опишіть підготовку педагогів та батьків до співпраці.

12. Виховання обдарованих дітей має особливості у організації. Назвіть способи діагностики ранньої обдарованості. Опишіть шляхи організації розвиткового простору для дитини, яка виявляє талант. Яка роль додаткової освіти, відвідування гуртків у процесі плекання обдарованості?

13. Ознайомлення дитини з творами мистецтва є важливим засобом культурологічного розвитку. Складіть за проєктною технологією

14. Як сприяє співпраці вихователів та батьків технологія психолого-педагогічного проєктування?

15. Порівняйте педагогічні технології за їхніми провідними напрямками у розвитку дитини? Як Ви бачите реалізацію завдань громадянського виховання дітей дошкільного віку? Назвіть комплексні освітні програми, які їх ставлять провідними у завданнях. Доведіть важливість у процесі гармонійного розвитку дитини принципу громадянської свідомості.

16. Презентуйте освітню програму «Дитина у дошкільні роки» К. Крутій. Оберіть один із напрямів розвитку дитини і опишіть способи реалізації впродовж дошкільного зростання?

17. Комплексні програми розвитку для дітей дошкільного віку мають наступність у виховних та розвивальних завданнях. Чим обумовлено необхідність наступності? Які переваги мають різновікові групи у вирішенні освітніх завдань?

18. Визначте філософське спрямування авторських освітніх програм («Лицем до дитини», «Моральне виховання дошкільнят через літературну спадщину В. Сухомлинського», «Українотворець», «Духовно-моральне виховання дошкільників на засадах християнських цінностей»). Порівняйте освітні завдання, визначте спільні та відмінні шляхи вирішення виховних завдань.

19. Варіативні (парціальні, альтернативні, комплексні, експериментальні) програми у переважній більшості розраховані на роботу з дітьми старшого дошкільного віку. Оберіть виховного спрямування додаткову програму і аргументуйте важливість її завдань. Опишіть умови та способи реалізації за етапами.

20. Традиційними шляхами підвищення кваліфікації педагогів є відвідування семінарів, конференцій, участь у методичних об'єднаннях. Інноваційними способами є наукові дослідження педагогів і написання статей у фахових виданнях на основі власних спостережень, експериментів. Напишіть статтю на основі наукової проблеми подолання булінгу та вашого досвіду перебування в ЗДО під час педагогічної практики.

21. Сучасні парціальні освітні програми покликані вдосконалювати компетенції вихованців у певних галузях знань, виховувати моральні цінності, сприяти розвитку талантів. Оберіть парціальну програму, яка відповідає Вашим професійним якостям і визначте способи її реалізації у роботі?

22. Для успішної організації роботи методиста в ЗДО важливо розширювати завдання у налагодженні співпраці з викликами сучасних соціальних та політичних умов. Назвіть шляхи організації освітньої діяльності методиста і запропонуйте заняття з використанням ІКТ.

23. Соціалізація дитини в ЗДО має на меті сформувати компетенції у налагодженні взаємин, вмінні демонструвати культуру поведінки, розуміти важливість національних традицій рідного народу. Запропонуйте проєкт для вихованців на тему: «Родинне дерево», розробіть завдання для міні-груп з напрямів пошукових завдань, презентації цікавих історій сімей вихованців.

24. Назвіть освітні програми, які забезпечують умови для розвитку дітей з особливими потребами в ЗДО. Охарактеризуйте способи залучення дітей з вадами розвитку до діяльності з вихованцями в загальній групі.

Електронне навчальне видання

**Надія Дудник, Ореста Карпенко,
Олександра Свйонтик**

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Редактор

Ірина Невмержицька

Технічний редактор

Лужецька Ольга

Коректор

Артимко Ірина

Здано до набору 23.02.2023 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 18,75. Зам. 8.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140
від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 31.